

Tomo Virk

Primerjalna
književnost na
prelomu tisočletja

Kritični pregled

STUDIA

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU

LITTERARIA

O knjigi

Vir kova poglavitna intenca ni preutemeljitev, izdelava nove teorije in metodologije primerjalne književnosti, ampak zajetje in kritično tolmačenje obstoječih pristopov znotraj nje, in sicer glede na to, koliko in kako ustrezajo njenemu temeljnemu predmetu oziroma predmetnim področjem. Virk v poglavitni skrbi za to, da se primerjalna književnost od ukvarjanja s sabo uravna k svojemu predmetu in s tem ohrani svojo disciplinarno istovetnost, posredovanje vednosti o literaturi oziroma »literarnem polju«, tehta resnično novost novih, iz drugih diskurzov privzetih pojmov in strategij, preizkuša njihovo dejansko aplikabilnost na predmetna področja primerjalne književnosti ter tako preizkušeno novo povezuje s starim. Ta drža se torej ujema z istovetnostjo discipline same. Njena nova gesla so: povezovalnost, posredovanje, sredina, (medkulturna) vmesnost.

Iz recenzije dr. Vida Snoja

STUDIA
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU
LITTERARIA

PRIMERJALNA KNJIŽEVNOST
NA PRELOMU TISOČLETJA

Kritični pregled

Tomo Virk

Ljubljana 2007

Studia litteraria

Urednika zbirke: Darko Dolinar in Marko Juvan

Tomo Virk

Primerjalna književnost na prelomu tisočletja

Recenzent: Vid Snoj

Oblikovanje: Ranko Novak

Stavek in prelom: Alenka Maček

Izdajatelj: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU

Za izdajatelja: Darko Dolinar

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založbo: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Collegium Graphicum, d. o. o., Ljubljana

Naklada: 500 izvodov

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9789612540449>

Izid publikacije je podprlo Ministrstvo za kulturo RS

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

82.091

VIRK, Tomo

Primerjalna književnost na prelomu tisočletja : kritični pregled / Tomo Virk. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007. - (Studia litteraria / Založba ZRC, ZRC SAZU)

ISBN 978-961-254-044-9

236661760

Vsebina

7	Namesto uvoda
	I
15	Primerjalna književnost danes
15	Obrisi povojnega razvoja
19	»Kriz«
22	Kulturološki obrat in nihljaj v kontekstualizacijo
27	<i>Bernheimerjevo poročilo</i> : poskus zlitja primerjalne književnosti in kulturnih študij
39	Avtodestruktivna težnja ameriške in kanadske komparativistike devetdesetih let
54	Prelom v novo tisočletje: <i>Smrt discipline</i> in nova primerjalna književnost
61	Primerjalna književnost v dobi globalizacije
67	Legitimizacija primerjalne književnosti danes
73	Univerzalnost
	II
87	Težave z literarno teorijo
109	Literarnost
123	Drugost
135	Prevod
145	Literarna zgodovina
155	Linearnost, kontinuiteta, teleologija
159	Velike zgodbe/pripovedi, narativnost
168	Za literarne zgodovine
173	Svetovna književnost
197	Namesto sklepa

211	Literatura
243	Imensko kazalo
253	Summary

Namesto uvoda

NASTANEK TE KNJIGE JE – POLEG prijazne pobude obeh urednikov zbirke – sprožilo več okoliščin. Prva je nedvomno bila avtorjevo sprva priložnostno ukvarjanje s »krizo primerjalne književnosti« s sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja (predvsem) v ameriški in kanadski komparativistiki, ki je sčasoma preraslo v intenzivno zanimanje za stanje discipline danes: za njena epistemološka izhodišča, metodološka načela, predmetni obseg oziroma domet, občutek notranje disciplinarne (ne)identitete, družbeno legitimizacijo, položaj v sistemu znanosti in pedagoškem pogonu, predvsem pa tudi za njeno ideološko podloženost in kritično samorefleksijo (oziroma odsotnost te). Druga pobuda je bila potreba po odzivu na marginalizacijo književnosti, ved o njej in humanistike nasploh v zadnjih dveh desetletjih. K pisanju me je prav ob ukvarjanju z omenjenimi vprašanji nenehno spodbujalo tudi nelagodje – če ne celo odpor – ob očitni komercializaciji celotnega literarnega polja, ki vedno bolj prežema vse njegove segmente od tržno-založniškega prek »produkcijskega« do akademskega in se v tem zadnjem med drugim kaže tudi v – za humanistiko po mojem mnenju povsem nepotrebnem – nekritičnem prepuščanju modnim teoretskim trendom. Ne nazadnje pa je bil eden od argumentov za nastanek te knjige tudi okoliščina, da je na Slovenskem edini sistematični pregled primerjalne književnosti, njenih metod in stanja še vedno legendarna Ocvirkova knjiga izpred sedemdesetih let in da so se odtlej slovenski komparativisti (vsaj publicistično) s specifično metodološko problematiko svoje discipline ali z njenim »trenutnim stanjem« ukvarjali le po drobcih, v posameznih (preglednih ali problemskih) razpravah in priložnostnih zapisih.¹ A primerjalna književnost se je v zadnjih sedmih desetletjih vendarle toliko spremenila, da se zdi znova vredna tudi monografske obdelave, čeprav ta zaradi izjemnega

¹ A to ne velja za literarno vedo nasploh, saj je temu širšemu področju posvečeno več tehničnih monografskih del. *Literarna veda v rekonstrukciji* (2006) Marka Juvana je najnovejši tak izdelek, ki ga odlikujejo izjemna eruditskost, aktualnost, tematska širina in dober čut za nevrvalgične točke sodobne literarne vede. Ker je primerjalna književnost del literarne vede, je samoumevno, da se *Literarna veda v rekonstrukciji* in *Primerjalna književnost na prelomu tisočletja* lotevata podobnih, včasih celo istih tem in problemov. – (Podrobneje o razmerju med literarno vedo, primerjalno književnostjo, občo literarno vedo v razdelku *Univerzalnost*).

razmaha in disparatnosti oziroma pluralnosti današnje primerjalne književnosti niti približno ne more biti tako pregledna in sistematična, kot je bila Ocvirkova. Če si ogledamo nekatere novejšje komparativistične »uvode«, »priročnike«, »teorije« oziroma druge razmeroma sistematične monografije o primerjalni književnosti, izšle nekako v zadnjem poldrugem desetletju, je ta disparatnost že na prvi pogled očitna. Dela Soullierja in Troubetzkoyja, Zime, Tötösyja, Gniscija, Erorja, Guilléna, Susan Bassnett, Angelike Corbineau-Hoffmann ali denimo Tanie Carvalho so tako po zasnovi kot po načinu obravnavave med seboj povsem različna in med njimi ni prav dosti skupnih točk. To je nemara najboljši pokazatelj tega, da primerjalna književnost danes, v času globalizacije (ki mnoga družbena polja v svetovnem merilu sicer poenotuje), nima enotne metodologije, pa tudi soglasno zasnovanega predmetnega področja ne, ampak se izrazito udejanja kot pluralna in večperspektivna disciplina.

Tako stanje je seveda vplivalo tudi na zasnovi te knjige, ki si ne prizadeva sistematično zajeti celotnega področja današnje primerjalne književnosti (to se prav zaradi omenjene disparatnosti ne zdi povsem realna možnost). Kljub temu pa skuša, tako kot to nakazuje podnaslov, podati nekakšen pregled trenutnega stanja, vendar ne z izčrpnno obravnavo prav vsega, kar se danes dogaja na področju komparativistike,² se pravi, vseh njenih smeri in tem, ki se jih loteva, ampak problemsko. Najprej – z izčrpnjšim orisom konteksta – predstavi tisto dogajanje v zadnjih dveh desetletjih, ki je bilo ne le najbolj odmevno, ampak tudi najpomembnejše z institucionalnega vidika (namreč razprava o krizi, o možnem koncu oziroma smrti discipline ter njenem preživetju s pridružitvijo drugim disciplinam, denimo kulturnim študijam, vse to pretežno v kontekstu ameriške in kanadske primerjalne književnosti ter njenih problemov), nato pa skuša na nekaj značilnih problemskih sklopih današnje komparativistike pokazati, kako lahko primerjalna književnost konkretno udejanja (in s tem tudi uveljavlja) svojo disciplinarnost, svoj specifični pristop k literarnemu polju. Sklepno poglavje v nekakšnem povzetku podaja podobo primerjalne književnosti, kakršna naj bi ta bila z avtorjevega zornega kota.

Prav pri govorjenju o zornem kotu je potrebno opozoriti tudi na pomembno omejenost te knjige, ki se je sam vseskozi zavedam. Ko govorim o primerjalni književnosti, pravzaprav govorim predvsem o »zahodni«, evro-ameriški primerjalni književnosti, njenem konceptualnem ozadju ter njenem teoretskem in predmetnem horizontu. Kljub današnji globalizaciji tudi znanstvenega pogona je namreč vsaj

---

² Na mnoga dogajanja je opozorjeno le v opombah.

»zahodnim« komparativistom nekoliko bolje poznano predvsem dogajanje v evroameriškem prostoru, drugod pa le zelo parcialno in posredno, prek spremljanja posameznih prispevkov na kongresih ali v osrednjih mednarodnih revijah stroke, za katere pa je vprašljivo, ali lahko omogočajo zadostno seznanjenost s tem, kaj se dogaja denimo v korejski, japonski, indijski, kitajski ali južnoafriški primerjalni književnosti (ki so, kolikor je mogoče sklepati po teh prispevkih, vse zelo razvite in danes v vzponu) – podobno, kot denimo korejski ali ameriški komparativist verjetno ne ve prav dosti o stanju v slovenski komparativistiki. Ta »pregled« je zato pretežno »evrocentričen« oziroma natančneje: okcidocentričen, in v tem pogledu natančnejši naslov knjige bi se verjetno moral glasiti *Zabodna primerjalna književnost na prelomu tisočletja*.

Neizogibna »zahodnocentričnost« je ena od lastnosti »avtorjevega diskurza« v tej knjigi, na katero je bilo potrebno opozoriti že takoj na začetku.³ Druga je povezana z besedo »kritični« v podnaslovu knjige, ki ima več pomenov. Najprej nakazuje, da skušam obravnavano tudi komentirati, bodisi pritrdilno bodisi odklonilno (čeprav si vseskozi prizadevam tudi za tako vsestransko osvetlitev, ki bi bralcu omogočala, da si sam ustvari sodbo; temu so ne nazadnje namenjena mnoga napolitila na nadaljnje branje, tudi na nasprotne poglede, v opombah). Obenem pa beseda »kritičen« izraža mojo držo do razvpite »krize« primerjalne književnosti »na prelomu tisočletja« oziroma do nekakšnega »disciplinarnega pesimizma«, ki je v tem obdobju prežemal nekatere dele stroke. Ta »kriza« je najnovejša epizoda v pregovorni »permanentni krizi« primerjalne književnosti, ki je naravna posledica njenega nenehnega ukvarjanja s samo sabo. Samorefleksija – ne le posameznika, temveč tudi znanstvene discipline – je seveda izjemno pomembna in je tudi ena izmed nespornih odlik prav komparativističnega diskurza (zato »permanentno krizo« primerjalne književnosti, kot bo razvidno iz same knjige, ocenjujem kot nekaj v osnovi zdravega, pozitivnega). Vendar ima tudi kritično točko, na kateri se prevesi oziroma sprevrže v sámnamembnost. Stopnjevanje krize primerjalne književnosti sredi devetdesetih let in apokaliptični toni, ki so jo spremljali, po mojem mnenju vsekakor kažejo tudi te poteze, saj se je komparativistika v zadnjih dveh desetletjih očitno daleč najodmevneje udeležala v metadisciplinarnem diskurzu, se pravi tako, da se je ubadala sama s

³ V nasprotju z mnogimi kritiki evrocentrizma, ki pri tem (ne da bi to opazili) izhajajo ravno iz epistemoloških temeljev evropske teorije in filozofije, ne živim v iluziji, da se je tega mogoče tako zlahka znebiti. Pomembnejše se mi zdi zavedanje o tem, in na podlagi tega je potem mogoče prepoznati vsaj nekatere negativne, res ideološko pogojene učinke evrocentrizma in se jim ogniti.

seboj, ne pa z literaturo ali *literarnim poljem* kot poglavitnim območjem svojega zanimanja.

Ob tej svoji kritiki predimenzioniranja metarefleksije oziroma njene prevlade nad komparativistično »prakso«⁴ se sicer ne morem ubraniti pomisli na tisti zgovorni grafit na starem rimskem zidu, ki gre nekako takole: »Vsi drugi so nekaj napisali na ta zid, edino jaz ne«. Kritika ukvarjanja primerjalne književnosti predvsem same s sabo in ne s svojim »predmetom« gotovo tudi sama sodi pod svoj lastni verdict in je tako protislovna, *sámoizničujoča* se. S tem me postavlja pred teoretsko aporijo, na katero se lahko odzovem le tako, da se njenemu absolutističnemu diktatu ne uklonim povsem, ampak izstopim iz »teorije« in odgovorim »neteoretsko«, z vidika izkustva, »prakse«. Ta pa mi pravi, da je ne glede na teoretsko zagato mogoče – in tudi potrebno – na pretirano rabo *sámorefleksije* opozoriti prav s *sámorefleksijo*.

Izbira »neteoretskega« argumenta pri razrešitvi gornje zagate nakazuje na tretjo razsežnost »kritike« v naslovu te knjige. Navezuje se na častitljivo filozofsko vprašanje razmerja med subjektom in objektom, teorijo in prakso in izhaja iz prepričanja, da je prva naloga vsake discipline (vsaj humanistične; še očitneje je to seveda pri »tehničnih« disciplinah) poskus preseganja razkoraka med »teorijo« in »prakso«. Romantika je bržkone prva z vso ostrino začutila tudi za današnjo občutljivost odločilno in nepremostljivo težo razločenosti objekta in subjekta (*Subjekt-Objekt-Spaltung*). Hegel je skušal s svojim monumentalnim sistemom pokazati, da je spekulativni um (danes bi temu lahko rekli tudi »teorija«) ta razcep zmožen preseči. Sam prej menim tako kot njegov mladostni prijatelj Schelling (pozneje pa tudi denimo Lukács in Adorno), da kaj takega zmore kvečjemu umetnost. V jeziku, ki je tudi sam teoretičen – ampak na to aporijo sem že opozoril –, skušam zato kazati na to mejo teorije.

Vendar tudi teorije ne gre podcenjevati. V naših življenjskih svetovih ima nezamenljivo posredniško vlogo. Je nujno orodje, s katerim si konceptualiziramo življenjsko izkustvo oziroma »prakso«, zato da se v svetu lahko znajdemo. Zavest o mejah dometa teorije te ne odpravlja oziroma marginalizira, enako kot spoznanje o relativnosti okusa, estetske sodbe, moralnih pravil in pravnih norm, življenjskih, svetovnih ali religioznih nazorov teh ne odpravlja in jim ne jemlje veljave. Vse to

---

⁴ Da bi ta vendarle morala biti osrednja, simpatično nakazuje Djelal Kadir, ko na vprašanje, kaj je primerjalna književnost, odgovarja, da ni »ne subjekt, ne objekt, ne problem, temveč praksa; to, kar počnejo komparativisti« (Kadir 2004: 1).

so orodja za konceptualiziranje (konstruiranje) naših življenjskih svetov – in tudi tale moja formulacija, denimo, ni nič drugega kot eno od možnih orodij, ki jih uporabljam za ta namen tudi sam. Moje stališče torej ni kritika teorije kot take (še zdaleč ne; kot že rečeno: tudi tole razpravljanje poteka v strogo teoretskem diskurzu), temveč njene popolne osamosvojitve od »prakse« oziroma – ta izraz mi je ljubši – od »izkustva«. Konec koncev naj bi bilo hermenevitično izkustvo, kot ga je najodmevneje definiral Gadamer, nekako naravna in specifična podlaga vsakega humanističnega diskurza, tudi njegovega metadiskurza.

V skladu z zahtevo, ki jo v tej knjigi sicer ves čas naslavljam na druge, sem končno dolžan reflektirati tudi svoj lastni izjavljalski (nazorski, ideološki) položaj. Z vsake strani te razprave, ne nazadnje tudi iz te zahteve po sámorefleksiji, je razviden avtorjev »kontekstualizem«, prepričanje, da je vsaka »izjava« (v najširšem pomenu besede) pogojena (tudi) s kontekstom. Iz tega izhaja nenehno zavzemanje za pluralizem in dialog, obenem pa seveda zanimanje za vse, kar je novo, drugačno in kar bogati ter širi vednost. Vendar je – prav tako z vsake strani knjige – razvidna tudi hkratna zadržanost do »modernističnega« povzdigovanja, čaščenja in malikovanja *novega* kot nečesa, kar je že samo na sebi dobro, pravilno in absolutno veljavno. V tem pogledu se pridružujem Renéju Girardu, po katerem je – navajam ga po povzetku Gvozdena Erorja – »nevarno preveč spoštovati najnovejše raziskovalne postopke, verjeti, da je znanje progresivno in kumulativno. Družbene vede menijo, da je najnovejši model raziskovanja nujno superioren glede na to, kar je bilo prej, preprosto zato, ker je prišel pozneje, a ta vera v napredek je za prenašanje najvišje kulture katastrofalna: nihče ne pomisli na to, da najnovejše raziskave morda niso nič drugega kot efemerni proizvod trenutne mode, kulturni odpadki, ki jih petdeset let pozneje nihče ne bo več bral« (Eror 2007: 97). Ob mojem zanimanju za novo, za širitev obzorij in prilagajnje novim kontekstom, skratka, ob »naprednjaštvu« je zato enako povsem očitna tudi »nazadnjaška« drža, nagnjenost k upoštevanju tradicije oziroma vsaj pozornemu branju te, prepričanje o razmehoma zanesljivi »substanci« ali celo »bistvu« (filozofija se te besede ne boji tako kot literarna veda) kot invariantnem ozadju s kontekstom pogojenih sprememb. To je pogled, ki se ne nagiblje k naglim zasukom in skrajnostim, ampak ga zaznamuje zavestno povezovalna drža. Nekakšno »ravnovesje« oziroma *posredovanje* (koren te besede ne nakazuje po naključju na »sredino«) je po mojem globokem prepričanju nujno. Končno gre za tisto hermenevitično oziroma fenomenološko *vmesnost*, o kateri govorijo Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer in na Slovenskem denimo Dean Komel in ki je jedro tudi tega, kar je pri primerjalni književnosti najbolj zlahtno: namreč njena posredniška vloga, odnos do Drugega – bodisi Drugega literarnega besedila ali kulture ali jezika, podobe drugega itn. –, kot ga ta

knjiga tematizira pri obravnavi literarne teorije, literarne zgodovine, imagologije, prevodoslovja, vprašanja literarnosti itn.

Ta »vmesnost« je nazorska in ideološka podlaga avtorjevega pogleda in s tem tudi njegova meja. Vsakega opozorila na neizogibne pomanjkljivosti in spreglede, ki izhajajo (tudi) iz te meje, bom samo vesel.

Veliki Vrh, november 2007

I

Primerjalna književnost danes

Obrisi povojnega razvoja

PRIMERJALNA KNJIŽEVNOST JE, PODOBNO kot mnoge druge discipline, v dvajsetem stoletju imela precej pestro zgodovino. Seveda bi se tudi zanjo lahko reklo, da je, gledano v celoti, imela svoje vzpone in padce, vendar je vtis, da se je večino prejšnjega stoletja vse bolj širila in postajala vedno uspešnejša. Prvo resnejšo krizo je, kot kaže, doživela v petdesetih letih,⁵ ko sta med seboj trčila francoski in ameriški (po smislu pa evropski⁶ in ameriški) koncept primerjalne književnosti. Nastalo je več šol⁷ in primerjalna književnost se je začela postopno razvijati tudi tam, kjer se (vsaj institucionalno) prej ni. Leta 1953 na primer odprejo v Manchestru prvo komparativistično profesuro v Veliki Britaniji (prim. Рибникар 2005: 146),⁸ disciplina pa doživlja razcvet⁹ tudi v Vzhodni Evropi. Toda najbolj očitno se je, kot se zdi, po drugi svetovni vojni krepila na severnoameriški celinei,

⁵ Kot krizo jo najodmevneje dokumentira znano Wellekovo predavanje *The Crisis of Comparative Literature*.

⁶ Namreč v luči bistvene kulturnozgodovinsko pogojene razlike, ki jo Susan Bassnett formulira tako, da je pri Evropejcih v ospredju nacionalna substanca (evropski nacionalizem), pri Američanih pa obča vrednota, kot se izraža skoz literaturo (Bassnett 1997: 34).

⁷ Prim. poglavje *Namesto sklepa* v tej knjigi.

⁸ Čeprav je Posnett že leta 1886 v Londonu izdal knjigo *Comparative Literature*, je bila komparativistika v Angliji do konca druge svetovne vojne institucionalno precej slabo razvita; kot pravi Vladislava Ribnikar: »zgodba o primerjalni književnosti v Veliki Britaniji ni optimistična zgodba o ekspanziji, napredku in uspehih« (Рибникар 2005: 141). Nekako je to razvidno tudi iz obravnave pri Ocvirku; medtem ko povojni (gre seveda za prvo svetovno vojno) francoski komparativistiki posveti šest in pol strani ter nemški dve in pol, nameni angleški eno samo poved (Ocvirk 1936: 25 isl., 35).

⁹ A tudi nihanja, povezana s posebnim ideološko-političnim položajem v vzhodnem bloku. O teh nihanjih v češki in slovaški komparativistiki prim. Zelenka 2005. V Sovjetski zvezi je bila primerjalna književnost zaradi »kozmpolitizma« sprva na udaru; prim. Wellek 1963: 289. Vendar so se tudi tu zadeve spremenile; primerjalna književnost je od petdesetih let naprej v Sovjetski zvezi in »bratskih deželah« doživljala silovit vzpon (prim. Ziegengeist 1976: 9; Đurišin 1976: 17 isl.) – Kot zanimivost dodajmo, da se na Kitajskem komparativistika uveljavi že v tridesetih letih dvajsetega stoletja, a jo – predvsem zaradi njene sovjetske obarvanosti – leta 1949 umaknejo z univerz; renesanso doživi šele v osemdesetih letih (prim. Wang Ning 2004: 587–588).

kjer se je uveljavila kot elitna disciplina (prim. Bernheimer 1995b: 2). Samo med letoma 1965 in 1976 se je v ZDA število komparativističnih institucij podvojilo (*The Greene Report, 1975* 1995: 30).

Prav povojni ameriški razvoj je dal komparativistiki močan zagon v posebno smer, ki je najodločilneje vplivala tudi na poznejšo izrazito krizo v devetdesetih letih in ki je še vedno predmet intenzivnega razpravljanja v metodoloških komparativističnih debatah. Franca Sinopoli v zelo informativnem članku z naslovom *Dalla comparazione intraculturale alla comparazione interculturale* ta premik pripisuje vplivu predvsem treh komparativistov (gl. Sinopoli 1997: 25 isl.). Na prvem mestu je seveda nesporno René Wellek z razvpitim predavanjem o krizi primerjalne književnosti, prebranim na drugem kongresu ICLA/AILC leta 1958, kjer skuša (ob kritiki francoskega pozitivizma in historizma ter ob odločnem zavzemanju za študij *literarnosti*) vzpostaviti »pravo splošno literarno teorijo, po njenem bistvu formalistično« (Sinopoli 1997: 25), torej ne več osredotočeno na binarne raziskave, ki v ospredje postavljajo nacionalni, ne obči interes. Ta Wellekov premik je premik v značilni komparativistični kozmopolitizem,¹⁰ humanizem (tega je v ZDA med starejšimi generacijami nadaljeval zlasti Harry Levin) in univerzalizem, iz katerega je v nasprotju z literarno zgodovino¹¹ samoumevno v ospredje prišlo zanimanje za literarno teorijo.¹² Drugi vplivni komparativist, zaslužen za spremembo perspektive, je René Etiemble s knjigo *Comparaison n'est pas raison* iz leta 1963. Etiemble je bil sicer kritičen do Welleka,¹³ a je vendarle, le da nekoliko drugače (namreč že v duhu medkulturnosti; na ta premik opozarja tudi naslov članka France Sinopoli), nadaljeval univerzalistični trend, ki ga je zasnoval Wellek, in sicer v smeri izrecno neevrocentrične *primerjalne poetike*. Tretje pomembno ime v tem »prevratniškem« kontekstu pa je Henry Remak. Medtem ko se Etiemble (in pozneje na njegovi sledi na primer Earl Miner) še vedno osredotoča na raziskovanje notranje (univerzalne) specifike literature, »na njeno *avtonomijo* in njeno 'bistvo'« (Sinopoli 1997: 30) – tako kot je to zahteval Wellek, le da ne več na podlagi zgolj zahodne poetike, ampak poetik vsega sveta –, Remak v razpravi iz leta 1961 (dopolnjeni leta 1971) *Comparative Literature: Its*

¹⁰ O tem kot ideologiji primerjalne književnosti prim. Juvan 2007: 23.

¹¹ Njena kriza v komparativistiki se konča šele konec šestdesetih let z nastopom Jauškove recepcijske zgodovine (prim. Sinopoli 1999a).

¹² Simbolično je to razvidno že iz Wellekove in Warrenove knjige *Theory of literature*. – Več o tej problematiki gl. poglavje o literarni teoriji.

¹³ Napadal je njegov evrocentrizen in celo nekakšen belopoltni kolonializem (prim. Sinopoli 1997: 25).

Definiton and Functions s svojo znano definicijo ubere povsem novo smer, saj ne stavi toliko na specifikko in avtonomijo literature, ampak na njeno *heteronomnost*, relacijskost; primerjalna književnost naj po njegovem preučuje literaturo zunaj nacionalnih meja in v odnosu do drugih umetnosti, kulture, filozofije, zgodovine, družbenih ved, znanosti, religije itn. »Skratka, gre za odnos med dvema literaturama ali več ali med literaturo in drugimi sferami kulture« (Remak 1997: 114). Sam Remak je pozneje omenil (in imel pri tem gotovo v prvi vrsti v mislih sebe), da so bili Američani po letu 1950 pionirji interdisciplinarnosti (Remak 1994: 16), in prav ta usmeritev je pozneje tudi privedla do »druge krize« primerjalne književnosti sredi devetdesetih let.¹⁴

V tako imenovani zahodni komparativistiki¹⁵ (in v literarni vedi nasploh) se je v povojnem obdobju na področju primerjalne in tudi obče literarne metodologije sicer še marsikaj zanimivega dogajalo tudi drugod. Španec¹⁶ Claudio Guillén je skušal deevocentrirati primerjalno književnost in jo vzpostaviti kot raziskovanje »določene napetosti med lokalnim in univerzalnim ali, če hočete, med posameznim in splošnim« (Guillén 1993: 5); Dionýz Ďurišin je na Slovaškem razvijal svoj koncept medliterarnosti, s katerim je poskušal zajeti transnacionalno dinamiko literarnega razvoja; tako imenovana »telavivska« ali »izraelska« šola Itamarja Even-Zoharja je ponujala zanimiv nov, polisistemski pristop h književnosti, ki je med drugim rahljaj nekatere ustaljene (in tudi moteče) hierarhije, denimo med velikimi in malimi literaturami ali med izvirnikom in prevodom; Hans Robert Jauß in Wolfgang Iser sta na univerzi v Konstanzu postavila temelje recepcijski in učinkovni estetiki ter literarni vedi; Iser je pozneje naredil korak naprej v smeri literarne antropologije; v Franciji in Nemčiji so se začeli

¹⁴ To povezavo naredi Eror 2003: 30, z (očitnim) obžalovanjem pa sredi te »druge« krize tudi sam Remak. V retrospektivnem članku leta 1994 ugotavlja, da se je brezmejno bogastvo primerjalne književnosti sprevrglo v njeno težavo; vdor neomejene in eklektične interdisciplinarnosti, vpliv antropologije, kulturne analize, marksizma, feminizma, zmagoslavje literarne teorije nad literarno zgodovino na mnogih zahodnih univerzah, vključevanje preučevanja filma, vendar tako, da nazadnje to prevlada nad preučevanjem književnosti – vse to primerjalno književnost odmika od same literature in jo približuje ideološkim sferam (Remak 1994: 14–17).

¹⁵ Razvoj na drugih celinah zaradi poznega rojstnega datuma in vsaj začetne odvisnosti od zahodnih modelov v prvih povojnih desetletjih, kot se zdi, ni prispeval bistvenih novih metod ali pa z njimi vsaj ni vplival na zahodno primerjalno književnost.

¹⁶ Španec po očetu, znanem pesniku Jorgeju Guillénu; sicer pa je bilo družinsko življenje tega komparativista zelo kozmopolitsko obarvano: mati je bila Francozinja, prva žena Nemka, druga Rusinja, tretja pa Španka.

intenzivneje ukvarjati z imagologijo kot pomembnim področjem primerjalne književnosti; v Veliki Britaniji je (zlasti) Susan Bassnett poudarjeno opozarjala na pomen preučevanja prevoda za primerjalno književnost; v Sovjetski zvezi so vzpostavili model primerjalnih tipologij (Žirmunski), razvijali pa tudi literarno in kulturno semiotiko (Lotman); Peter V. Zima je v Celovcu razvijal (tekstno-sociološko podprto) dialoško in polifono, njegov kolega Janez Strutz pa regionalno primerjalno književnost itn. Evropskega porekla je ne nazadnje tudi model intertekstualnosti, ki je od vseh naštetih nemara še najtemeljiteje konceptualno prevetрил primerjalno književnost. Intertekstualnost je namreč (podobno kot denimo polisistemska teorija ali teorija medliterarnosti) ne le odpravljala (v konceptu vpliva vsekakor navzoče) vrednostne hierarhije pri obravnavi medliterarnih in medkulturnih odnosov,¹⁷ temveč se je po mnenju Cullerja o krizi v primerjalni književnosti začelo govoriti prav ob prehodu od starega koncepta vira in vpliva h konceptu intertekstualnosti oziroma medbesedilnosti,¹⁸ »kjer je načeloma vse mogoče primerjati z vsem drugim« in je bilo zato zdaj teže utemeljiti smisel primerjanja (Culler 2006a: 242) – torej enega od dveh konstitutivnih pojmov discipline¹⁹ s tem »nesrečnim imenom«. ²⁰ A do najbolj drastičnega, »kriznega«

¹⁷ Zato rahlo preseneča, da je Romun Marino, ki vidi v univerzalizmu svoje komparativistične teorije ravno priložnost za odpravo takih hierarhij, do koncepta intertekstualnosti nekoliko zadržan (čeprav ga ne odklanja povsem), češ da gre za staro zadevo v novi preobleki (Marino 1988: 138).

¹⁸ Za izčrpen, sistematičen in problemski pregled medbesedilnosti in/oziroma intertekstualnosti gl. Juvan 2000b in tam navedene sklice. – O posebnem pomenu tega koncepta za komparativistiko prim. še Konstantinović 1989; Guillén 1993: 57, 244 isl.; Carvalhal 1995: 16; 2003: 18; Corbineau-Hoffmann 2000: 35; Montandon 2006: 74. – Zgovorno je, da je Đurišin kot nasprotnik »vplivologije« v svoji knjigi o primerjalni književnosti na njeno mesto po smislu že postavil intertekstualnost, čeprav tega izraza ni uporabljal; prim. Đurišin 1976: 75.

¹⁹ Tania Carvalhal nekoliko drugače pokaže, kako je primerjalna književnost, s tem ko je opustila tradicionalno iskanje oziroma preučevanje »analogij« (glede te »metode« prim. npr. Ocvirk 1936: 77 isl.) in se bolj osredotočila na razlike (tako kot v medkulturnih študijah), pridobila: »po mojem mnenju to pojasnjuje vzpon primerjalne književnosti, predvsem v deželah, kjer so bili ti študiji prej epizodični ali nesistematični« (Carvalhal 1995: 19). – Podobno Janko Kos meni, da »so v uporabi primerjalne metode za spoznavno vrednost literarnozgodovinskega primerjanja bolj kot podobnosti pomembne razlike« (Kos 2004: 5).

²⁰ Marino 1988: 232. Po mnenju Marina namreč »primerjanje« za komparativistiko ni bistveno. Prvi je na to zelo odmevno opozarjal že Benedetto Croce v spisu *La letteratura comparata* iz leta 1902, kjer je mnenja, da je primerjanje splošni metodični postopek in ne specifika primerjalne književnosti (Croce 1997: 74). Prim. natanko isto mnenje tudi v Welck in Warren 1949: 38.

premika, ki je temeljito zamajal še drugi, očitneje kot »primerjanje« konstitutivni temelj »primerjalne književnosti«, namreč sámo »književnost« kot specifični predmet njene obravnave (prim. Bernheimer 1995b: 2), je v devetdesetih letih spet prišlo prav v ZDA.²¹

»Križa«

Govorjenje o »križi« je sicer stalni spremljevalec primerjalne književnosti najmanj od drugega kongresa Mednarodne zveze za primerjalno književnost leta 1958 v Chappel Hillu naprej, ko je Wellek na samem začetku svojega predavanja izrekel te besede: »Svet (ali bolje: naš svet) je v stanju permanentne krize vsaj od leta 1914 naprej« (Wellek 1963: 282). Odtlej nekako velja, da se je komparativistika »že od svojega začetka vedno definirala kot disciplina 'v krizi'« in da se je vedno »spraševala o svoji lastni identiteti, legitimnosti, mejah in ciljnih« (Gnisci 1996a: 13). O njej sta poleg Welleka ne dosti pozneje podobno alarmantno govorila tudi Remak in Etiemble (prim. o tem Mouráu 1999), pa še mnogi drugi, na primer Ulrich Weisstein (prim. Higonnet 1995: 136), Dionýz Ďurišin,²² Adrian Marino (1988: 17) in Zoran Konstantinović (Konstantinović 1988; prim. tudi Koren 1989: 63). Kmalu se je pokazalo, da je ta kriza prej kot znamenje upada discipline posledica njenega nenehnega spraševanja o sami sebi in je njen nujni sestavni del, komponenta njene protejske narave (Hexter 1997: 165).²³ Obveljalo je prepričanje, da je »primerjalna književnost pluralna [...] dinamična disciplina«, ki se nenehno spreminja in dopolnjuje tudi svoja stara stališča in jih preoblikuje (Carvalho 1995: 15), oziroma – v nekoliko bolj slikoviti formulaciji –, da je »komparativist podvržen prevpraševanju (ali krizam) identitete tako kot nemiren adolescent, introvertiran in *scrupuleux*: potrjevati mora svojo razliko, svojo specifikko, svojo pravico do področja, ki mu jo drugi odrekajo« (Medelénat 2000: 265). Mnenje, da permanentna kriza ni nič slabega, ampak pomeni sámorefleksijo discipline, je ostalo prevladujoče vse do najnovejših razprav (prim.

²¹ Kako desetletje pozneje se ta sapica zelo narahlo dotakne tudi denimo ruskega literarnega sistema, kjer sicer književnost zvečine še ohranja svojo tradicionalno veljavo (prim. Венедиктова 2003: 16).

²² Ta leta 1976 v značilnem tedanjem vzhodnoevropskem besednjaku govori o »križi meščanske komparativistike« (Ďurišin 1976: 19), pozneje pa ideološki pridevnik umakne (Ďurišin 2000a: 237–238).

²³ O krizi v bolj pozitivnem pomenu, kot motorju, ki poganja razvoj kritičstva, je v osemdesetih letih pisal že Paul de Man (1997: 17 isl.).

npr. Culler 2006a: 238; Juvan 2006: 18; Boldrini 2006: 21; Greene 2006: 214; Weninger 2006: xviii; Schaffer 2006: 77).²⁴

Toda za krizo, ki se je pojavila v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, se je bilo upravičeno vprašati, ali gre res spet zgolj za eno od takih dobrodošlih sámoprevpraševanj, ali pa je kriza tokrat vendarle resnejša. Milan V. Dimić je tematski blok o aktualnih problemih primerjalne književnosti, objavljen leta 1996 v eni izmed osrednjih komparativističnih revij, pospremil s temi besedami: »Če se bo primerjalna književnost še naprej voljna spreminjati, tako kot je to pogosto počela v preteklosti, in bo pokazala svojo odprtost do novih predmetov in metod raziskovanja, tedaj prihodnost ni za nami« (Dimić 1996: 7). Ta trezna ugotovitev je pričala na eni strani o dobrem zgodovinskem spominu stroke, ki je preživela mnoge spremembe paradigem; toda na drugi je v podtonu – slogovno najbolj nakazanem z uvodnim pogojnikom – dala slutiti, da je samozavest komparativistike, pa tudi literarne vede nasploh ob tej krizi morda vendarle bila omajana nekoliko bolj kot ob prejšnjih. V primerjavi z nekaterimi premiki, ki so pomembno zaznamovali disciplino od konca osemdesetih let naprej, so namreč njeni prejšnji pglavilni problemi in dileme videti skoraj blagi, če ne celo trivialni, vsekakor pa predvsem znotrajdisci-

²⁴ Od le nekaj let starejših primerjav še Moser 1998: 265; Pospíšil 2000c, Bessière 2001, Virk 2001; 2003; drugače pa – o krizi kot nečem slabem – Pivato 1999: 3. Kot poroča Thomas Docherty, občutek krize primerjalne književnosti preveva tudi Steinerja, Gayatri Spivak, Saussyja in Morettija (Docherty 2006: 25). V nasprotju z mnogimi drugimi Docherty meni, da je »kriza« modni koncept, ki se dobro prodaja, in zato je govorjenje o krizi primerjalne književnosti soudeleženo pri globalni merkantilizaciji; sam Docherty se iz tega razloga ne pridružuje razglaševalcem krize primerjalne književnosti (prav tam). – Debata o krizi in vzrokih zanjo ostaja živa tudi še po letu 2000, raziskovalci pa vzroke zanjo videvajo različno. Mnogi to krizo povezujejo s splošno krizo humanistike: »To, kar marsikje imenujejo kriza literarnih raziskav ali kriza humanistike, ni nič drugega kot postopno brisanje modela literarnega proučevanja, vzpostavljenega v Evropi devetnajstega stoletja. Ta model je bil simbolno in ideološko mešanica tradicije, univerzalizma, nacionalizma in pozitivizma« (Bessière 2001: 6; prim. tudi Nethersole 2005: 6; Kistner 2005: 70). Dimić vidi razlog za hitro menjavo metod in paradigem (torej za »krizo«) v literarni vedi in komparativistiki v tem, da nobena metoda ne posveča enake pozornosti vsem šestim momentom literarne komunikacije (po Jakobsonu) (Димић 2005), po tako imenovanem *Saussyjevem poročilu* pa se pogosto pojavlja mnenje (izraženo že tam), da je nenehna kriza »ironično posledica uspešnosti in dinamike te discipline« (Montandon 2006: 74). – Drugače meni Kadir, ki opozarja, da večna kriza primerjalne književnosti ustvarja ne le kritiko, ampak tudi teror (Kadir 2006a: 74). – O krizi literarne vede, ki je spodbodla razcvet primerjalne književnosti in literarne teorije, pa piše Hans Ulrich Gumbrecht (Гумбрехт 2003: 94–96).

plinarni. Vprašanja, ali je bistvo primerjalne književnosti primerjanje, ali gre pri tem za primerjavo dveh del dveh avtorjev, dveh nacionalnih književnosti, ali pa za primerjanje več enot, ali gre nujno za povezovanje z drugimi umetnostmi oziroma »manifestacijami duha« nasploh, da, celo vprašanja, ali naj bo težišče raziskovanja literature v zgodovini ali teoriji in ali primerjalna književnost sploh ima svojo lastno metodologijo, drugačno od splošne literarnovedne – vsi ti problemi se zdijo z današnjega vidika manj pereči od zadreg, s katerimi se je disciplina začela soočati v osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja, ko so se začeli odločnejše uveljavljati nekateri novi pristopi k literaturi, denimo empirična literarna znanost, ženske študije, kulturni materializem, novi historizem, teorija diskurza in teorija literarnega polja, ko so stopile v ospredje problematizacija literarnega kanona ter teorije postkolonializma in multikulturalizma in ko se je začel vplivni kanadsko-ameriški del stroke približevati kulturnim študijam. Posledica tega je vsekakor bila, da je po letu 1990 znova – znova tako resno po znamenitem Wellekovem nastopu iz leta 1958 – nastopilo obdobje izjemno intenzivnega premišljevanja o bistvu, smislu, utemeljenosti, sestavljenosti in prihodnosti discipline.

Zavest o krizi primerjalne književnosti, ki da je potrebna korenitih sprememb, v devetdesetih letih geografsko sicer ni bila povsem enakomerno razporejena (pa tudi danes ni). Vsaj na institucionalni ravni je bila v celinski Evropi nekoliko manj intenzivna kot v ZDA, Kanadi, delno tudi Veliki Britaniji. Zborniki, monografije ali znanstvena srečanja v anglo-ameriškem svetu, ki so se v devetdesetih letih ukvarjali s splošnimi, načelnimi, metodološkimi vprašanji komparativistike, z njenim bistvom in perspektivami, mimo te problematike skoraj niso mogli. Nekoliko drugače je bilo v Evropi. Francoski zbornik *Perspectives comparatistes*, denimo, ki prinaša prispevke s simpozija francoskih komparativistov decembra 1995 na pariški Sorboni, daje o teh problemih bolj malo slutiti; obsežni pregled *Littérature comparée* Didierja Soullierja in Wladimirja Troubetzkoyja iz leta 1997 se jih prav tako ne dotika. V madžarskem zborniku *Celebrating Comparativism* iz leta 1994 o njih tudi ni sledu. Mnoge nemške publikacije kažejo, da stroka, celo kadar obravnava vprašanja »multikulturalnosti«, v devetdesetih to še vedno pogosto počne v okviru »tradicionalnih« hermenevtike in interpretacije, in ne denimo s približevanjem kulturnim študijam (npr. zbornik *Wie international ist die Literaturwissenschaft?* iz leta 1996). To pa ne pomeni, da je tovrstna »kriza« Evropo povsem obšla. Nekatera dela, denimo Zimov zbornik *Vergleichende Wissenschaften* (2000) ali *Introduzione alla letteratura comparata* (1999) Armanda Gniscija, kažejo, da si pred vprašanji, ki jih je razpiral angloameriški del stroke, tudi evropska – ali katera koli druga – komparativistika ni mogla povsem zatiskati oči.

Kulturološki obrat in nihljaj v kontekstualizacijo

Leto 1993 je bilo za komparativistiko angloameriškega govornega območja posebej razgibano. Pa ne toliko zaradi izida ameriškega prevoda odmevne knjige Claudia Guilléna *The Challenge of Comparative Literature*, ki so jo spremljali bolj ali manj zelo naklonjeni odzivi, temveč bolj zaradi knjige Susan Bassnett *Comparative Literature: A Critical Introduction* in tako imenovanega *Bernbeimerjevega poročila* (*The Bernbeimer Report*) Ameriške zveze za primerjalno književnost. Obe besedili, knjižna študija britanske avtorice in krajše ameriško poročilo, ki se po duhu in slogu ponekod približuje manifestu, sta bili nenavadno usklajeni glede pogleda na trenutno stanje v stroki. Še več, uveljavili sta se kot vzorčna primera razpusitve primerjalne književnosti na eni strani v prevodne študije (*translation studies*) in na drugi v kulturne študije (*cultural studies*) (prim. Gnisci 1999: xvi).

Susan Bassnett v svojem »kritičnem uvodu« odločno zavrača tradicionalno, »evrocentrično« primerjalno književnost. Po njenem mnenju je napočil čas za priznanje, »da imamo postevropski model primerjalne književnosti, ki prevprašuje ključna vprašanja kulturne identitete, literarnih kanonov, političnih implikacij kulturnega vpliva, periodizacije in literarne zgodovine in odločno nasprotuje ahistoričnosti ameriške šole in formalističnega pristopa« (Bassnett 1997: 41; podobno pozneje formulira tudi Gnisci 1999: xiv, xvii itn., in 1996: 67 isl.). Ugotavlja upadanje primerjalne književnosti na zahodu, sočasno z njenim vzponom na drugih celinah in v vzhodni Evropi (prim. tudi Tötösy 1998: 14, 15; 1999a: 91, pa tudi drugod) ter z razmahnitvijo kulturnih študij (prav tam: 41, 45), nato pa v poglavju, kjer obravnava razmerje med primerjalno književnostjo in kulturnimi študijami, zapiše trditev, ki je bila v poznejših burnih debatah največkrat navajana: »Primerjalna književnost je danes na neki način mrtva« (47). Ta »na neki način« meri seveda na »tradicionalno« komparativistiko. V prenovljeni obliki primerjalna književnost po avtoričinem mnenju živi še naprej, vendar pod raznimi preoblekami; najpomembnejše med njimi so študije spolov (*gender studies*), kulturne študije (*cultural studies*), postkolonialne študije (*postcolonial studies*) in – to še posebej izpostavlja kot naslednico primerjalne književnosti – prevodne študije (*translation studies*).

Nasprotovanje Susan Bassnett »ahistoričnosti ameriške šole in formalističnega pristopa«, zagovarjanje take primerjalne književnosti, ki literaturo kontekstualizira (»ki prevprašuje ključna vprašanja kulturne identitete, literarnih kanonov, političnih implikacij kulturnega vpliva, periodizacije in literarne zgodovine«), se

umešča v prepoznavno komparativistično oziroma splošno literarnovedno tradicijo. Komparativistika (pa seveda literarna veda nasploh) je – bodisi kot podpornica nacionalne identitete, bodisi s pozitivistično, malo pozneje pa tudi duhovno-zgodovinsko ali zgodnjo marksistično metodo – tako rekoč od samega začetka že »kontekstualizirala«, pa v svojem razvoju tudi vedno znova nihala iz kontekstualizacije v bolj imanentno obravnavo literature. To njeno razpetost med oba pola dobro ponazarja tale znamenita programska izjava:

Predmet literarne znanosti ni literatura, ampak literarnost, to je tisto, kar iz danega proizvoda naredi literarno delo. Toda doslej so bili literarni zgodovinarji predvsem podobni policistom, ki takrat, ko imajo nalogo, da aretirajo določeno osebo, za vsak slučaj zaprejo še vse tiste, ki so bili v stanovanju, pa tudi vse one, ki gredo po naključju mimo hiše. Za literarne zgodovinarje je bilo tako porabno prav vse: življenje, psihologija, politika, filozofija. Namesto literarne vede je nastajal konglomerat različnih disciplin. Kot da bi pozabili, da takšna raziskovanja pripadajo tem različnim znanostim – zgodovini, filozofiji, zgodovini kulture, psihologiji itn. – in da lahko te naravno uporabljajo tudi literarne spomenike kot defektne, drugorzredne dokumente. Če želi literarna veda biti znanstvena, mora za svojega edinega 'junaka' priznati 'literarni postopek'. (Jakobson 1978: 57.)

Tako leta 1921 v razpravi *Najnovejša ruska poezija* piše Roman Jakobson, nekaj desetletij pozneje – v zelo podobnem kontekstu, kot pledoaje za raziskovanje literarnosti – pa v istem duhu tudi Wellek:

Nujno je, da se raziskovanje literature loči od raziskovanja zgodovine idej ali političnih in religioznih konceptov in čustev [...] Mnogi eminentni komparativisti [...] se v resnici ne zanimajo za literaturo, ampak za zgodovino javnega mnenja, za popotniška poročila, za ideje o nacionalnih značajih, skratka, za splošno kulturno zgodovino. (Wellek 1963: 293.)

Tako Jakobson kot Wellek se seveda zavzemata za »imanentno«, notranje (*intrinsic*), »formalistično« preučevanje književnosti, a oster kritični ton njunih izjav, uperjenih proti kontekstualizaciji v literarni vedi oziroma primerjalni književnosti, pričuje o tem, kako močna je ta pravzaprav bila v trenutku, ko sta izjavi nastali.

Zadnji val kontekstualizacije, ki je povezan s »krizo primerjalne književnosti« v devetdesetih letih,²⁵ izrecno z *Bernbeimerjevim poročilom*,²⁶ se je začel intenzivno

²⁵ O kontekstualizaciji literarne vede v devetdesetih prim. tudi Гвозден 2005: 243; Juvan 2006: 12 isl.

²⁶ Prim. naslednji razdelek. – Ena izmed njegovih najspornejših tez spremembo smeri, ki jo vpeljuje, izrecno imenuje »kontekstualizacija« (*The Bernbeimer Report 1993* 1995: 42).

razmahovati v osemdesetih letih, čeprav s posameznimi koreninami sega precej nazaj.²⁷ Kulturni materializem, kulturne študije, novi historizem, ženske študije, študije spolov, medkulturne študije, teorije multikulturalizma in postkolonializma, tako imenovane »postmoderne študije«, empirična literarna znanost, sistemski in polisistemski pristopi, Bahtinove kulturnozgodovinske raziskave, ki so na Zahod prodirale z nekaj desetletno zamudo, pozna Lotmanova kulturologija, (Eagletonov) novomarksizem, pa tudi vsaj nekateri poganjki poststrukturalizma – vse to in še marsikaj drugega je potrebno razumeti kot indic, da je v tem obdobju v literarni vedi nasploh in tudi posebej v komparativistiki prevladala kontekstualizacija.²⁸ A od vseh njenih naštetih oblik so institucionalno krizo primerjalne književnosti v devetdesetih – pač v skladu s splošnim kulturološkim obratom – najintenzivneje sprožile kulturne študije.

Kulturne študije sicer izhajajo iz literarne vede; so v osnovi britanski produkt, njihov začetnik pa je bil Raymond Williams,²⁹ anglist, profesor književnosti, posebej strokovnjak za dramatiko. Kulturne³⁰ študije je zasnoval kot odpor do prevladujoče britanske (izrazito elitistične) uradne literarne kulture, v neposredni polemiki z Leavisovim »impresionizmom«, a obenem tudi z marksistično³¹ lite-

²⁷ Z recepcijsko estetiko denimo v pozna šestdeseta leta, z Williamsovimi kulturnimi študijami še kako desetletje bolj nazaj, novomarksistična literarna veda pa se je tako ali tako razvijala v nepretrgani kontinuiteti s tradicionalnim marksizmom, ki je literaturo a priori kontekstualiziral.

²⁸ To je vedno bolj razvidno na vseh institucionalnih ravneh primerjalne književnosti; na začetku devetdesetih se množijo zaznave tega procesa tudi na Slovenskem, npr. v recenzijah oziroma zapisih ob znanem zborniku iz leta 1989 *The Future of Literary Theory* (prim. Koron 1992: 89), ob XIV. kongresu ICLA v Edmontonu (prim. Virk 1994: 72 isl.) ali ob njenem XV. kongresu v Leidnu (prim. Juvan 1999: 14). – Sicer pa je kontekstualizacija kot nujni trend sodobne primerjalne književnosti tematizirana – in tudi argumentirana – v mnogih sodobnih komparativističnih priročnikih oziroma sistematskih »uvodih« (npr. Tötösy 1998; Corbineau-Hoffmann 2000, zlasti 32 isl. s podrobno utemeljitvijo in posebnim razdelkom »Prolegomena k teoriji literarnih kontekstov«; Carvalho 2003: 62, 67 isl. idr.).

²⁹ Njegova prva knjiga velja za razmeroma tradicionalno na področju literarne vede (prim. Higgins 1999: 14).

³⁰ Izraz »kultura« je pri Williamsu mišljen širše, kot običajno razumemo kulturo; je vsezajemajoč, po tem mogoče najbolj podoben pojmu »družba« ali celo »svet življenja«. Prim. tudi Burke 2007: 2.

³¹ Williamsov odnos do marksizma je bil kompleksen; izhajal je iz njega, nato ga je delno zavračal, predvsem tezo o odvisnosti nadstavbe od baze, pozneje pa se je – prek Goldmanna in Lukácsa – spet vrnil k njemu (prim. Higgins, nav. delo; gl. tudi Jordan-Weedon

rarno vedo (prim. Higgins 1999: 6, 9 idr.). Tako pri njem kot – po ustanovitvi centra za kulturne študije leta 1964 v Birminghamu – pri Richardu Hoggartu in Stuartu Hallu se kulturne študije naslanjajo na literarne, predvsem denimo v tem, da tehniko novokritičnega »natančnega branja« širijo na interpretacijo popularne kulture. Sploh je za kulturne študije značilno, da kot predmet resnega preučevanja (tudi akademskega, ne nazadnje) vpeljujejo popularno in množično kulturo ter njune pojave.³² Eden od rezultatov tega pri Stuartu Hallu je nazadnje diferenciacija znotraj tega področja, razločevanje med pop kulturo in množično; prva ima pozitivni predznak, namreč kot vrsta odpora, druga pa je bolj negativni produkt v množično potrošnji usmerjene družbe,³³ skratka to, kar je Adorno imenoval »instant kultura«.³⁴ Splošnejši prispevek britanskih kulturnih študij je – povsem v skladu z Williamsovo intenco – analiza družbenih razmerij moči prek analize (ponavadi izpeljane po metodi literarne) proizvodov množične in popularne kulture.

Že pri Williamsu, še bolj pa pri njegovih naslednikih, začne v kulturne študije kot druga teoretska korenina ob marksizmu prodirati tudi strukturalizem;³⁵ obenem se kulturne študije »preselijo« v ZDA in tam postanejo pravzaprav ena od najvplivnejših humanističnih disciplin,³⁶ če ne celo najvplivnejša, čeprav – po

---

2006: 247). A v splošnem je res mogoče reči, da so kulturne študije več kot le kozmetično obarvane z marksizmom (prim. Duda 2002: 23). To je nemara povezano tudi s tem, da se je marksizem po ekonomskem in političnem neuspehu že v sedemdesetih letih preusmeril v kulturno teorijo. Torej: ne več ekonomija, politika, ampak kultura postane polje marksistične misli in boja (prim. Higgins 1999: 191).

³² »Klasik« Williams sicer manj intenzivno kot njegovi nasledniki (z izjemo Hoggarta; ta je o popularni kulturi razmišljal podobno odklonilno kot Adorno; prim. Jordan-Weedon 2006: 246); vsekakor pa je zaslužen za to, da ena od osrednjih preokupacij kulturnih študij postane film (prim. Higgins 1999: 34 isl.). – Dodati velja, da je prav ta trend vplival na fizionomijo postmodernizma v ameriških razumevanjih od šestdesetih let naprej, ko je bil ta razumljen med drugim tudi kot odpravljanje meja med visoko in nizko literaturo oziroma kulturo.

³³ Po Cullerju je to razločevanje podlaga za dva tokova v kulturnih študijah: za kritiko in slavljenje množične kulture (Culler 1999: 338).

³⁴ Prim. o tem Duda 2002: 69, 95 isl., 119. – Seveda pa je v tem procesu zaznavna neka notranja protislovnost. Kulturne študije so se začele ukvarjati s popularno in množično kulturo prav iz odpora do ustaljene, družbeno normirane vrednostne hierarhije, ki je elitno kulturo postavljala nad popularno – zdaj pa kulturne študije enako vrednostno razločevanje vpeljejo tudi znotraj svojega posebnega predmeta.

³⁵ Culler razume kulturne študije kot zakrito vrnitev k strukturalizmu (Culler 1999: 343).

³⁶ Prodirajo tudi v druge smeri, ne le primerjalno književnost; o vključevanju kulturnih študij v klasično filologijo in humanistiko nasploh prim. DuBois 1997: 181, 184 isl.

mnenju mnogih – za to plačajo svojo ceno: izrodijo se v svoje nasprotje, akademsko disciplino, postanejo zgolj teorija, odmaknjena od konkretne družbene prakse (Duda 2002: 42).³⁷ Med najvplivnejšimi teoretskimi tokovi, iz katerih črpajo, so zdaj semiotika (Barthesa, Eca), teorija ideologije (Althusserja), Gramscijev koncept hegemonije, po letu 1970 pa tudi Lacan, feministične teorije, Julija Kristeva in seveda Foucault (prim. Jordan-Weedon 2006: 247 isl.). Ameriška različica kulturnih študij se od britanske razlikuje že zaradi povsem drugačnega družbenega in kulturnega konteksta v ZDA. Medtem ko v Veliki Britaniji ukvarjati se s kulturnimi študijami, popularno kulturo, pomeni dejanje upora, odpora (ker je to proti kanonu elite, npr. Shakespeara, viktorijanske dobe), je v ZDA vloga kulturnih študij vendarle precej drugačna, saj je tam »nacionalna identiteta pogosto bila definirana kot *nasprotje* visoke kulture ... Visoka kultura v ZDA ni bila del definicije nacionalne identitete. *Au contraire*, Američan po tradiciji beži pred kulturo« (Culler 1999: 337–338). Prav ta nenavezanost na »prakso«, manko upravičene poteze odpora zatirane popularne kulture do etabrirane, uradne »visoke«, je nemara tudi eden od glavnih razlogov, zakaj so (ameriške) kulturne študije postale tako ohlapno definirane, zakaj so se usmerile v teorijo, tu pa postale zaradi spretnege eklekticizma tudi tržno tako privlačne, da so se delu ameriške komparativistike v devetdesetih letih zazdele primerna alternativa za primerjalno književnost, ki je doživljala institucionalno krizo in represijo.

Vendar agresivna oblika tržno naravnane in teoretsko eklektične, metodološko poljubne ter nedefinirane³⁸ kulturološke humanistike,³⁹ kakršna se je predvsem v devetdesetih letih uveljavila na ameriškem akademskem prizorišču, pomeni zgolj eno vejo kulturnih študij, poleg tega pa še zdaleč ne pokriva celotnega polja v kulturo usmerjene literarne vede. Zunaj angloameriškega območja⁴⁰ so se razvijale

³⁷ Znano je, da je Williams (podobno pa velja tudi za Hoggarta) kljub ponudbam za akademsko kariero prav zato, da bi ostal v stiku »s prakso«, dolgo poučeval na institucijah za izobraževanje delavcev. – Na ameriške kulturne študije gledajo mnogi kritično kot na odpad od »pravih«, britanskih kulturnih študij (poleg Duda 2002: 42 prim. še Jordan-Weedon 2006: 252).

³⁸ Po mnenju Duda kulturne študije nočejo biti jasno opredeljena disciplina in nočejo imeti jasne metode (Duda 2002: 11).

³⁹ »V kulturnih študijah lahko vidimo peto kolono globalizacije znotraj humanistike«; so »večja riba, pripravljena, da pogoltno primerjalno književnost« (Mihăilescu 2005: 57).

⁴⁰ Prav angloameriški model se je vsaj v komparativistiki na kontinentalno Evropo prenašal razmeroma redko; eden izmed teh primerov je Armando Gnisci, ki je po Franci Sinopoli primer evropskih »*cultural studies*« (Sinopoli 1999b: 324). O kulturološki usmerjenosti komparativistike na rimski Sapienzi prim. zlasti Gnisci 1995; 1996a; 1997a; 1997b; 1999; Sinopoli 1995; 1999b.

celo precej starejše, v svojem kulturnem okolju nič manj pomembne in učinkovite kulturološke obravnave literature. Povsem drugačen, a za literarno vedo zelo pomemben in vpliven neameriški model povezovanja literature in kulture pomeni ruska kulturologija,⁴¹ ki se od znanih imen opira denimo na Bahtina in Lotmana (prim. Skaza 2002; Eror 2003: 98) in razvija samosvojo, od zahodnih kulturnih študij povsem neodvisno tradicijo. Podobno velja za Nemčijo, kjer je kulturologija prav tako od nekdaj bila pomembna, in to v raznih oblikah: kot kulturna filozofija, kulturna antropologija, kulturna zgodovina,⁴² v zadnjem času pa kot »medkulturna literarna veda« (*Interkulturelle Literaturwissenschaft*; Hofmann 2006), medkulturna hermenevtika (tujega)⁴³ in »kulturološka literarna veda« (*Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft*; Nünning in Sommer 2004). V kulturološko usmeritev bi se dalo prištevati tudi raziskovanje »književnosti v medkulturnem položaju« (Grosman 2004). V zadnjem obdobju se je v evropskem prostoru (kot hotena alternativa ameriškim kulturnim študijam) pojavila tudi tako imenovana *kulturna analiza* (prim. Bal 1999a), ki se proti razpuščenosti ameriških kulturnih študij želi bojevati z vnovičnim (tako kot že v britanskih kulturnih študijah) poudarjanjem pomena *pozornega* oziroma *natančnega branja* (Bal 1999a: 4; 1999b: 137 isl.). Vendar te druge kulturološke usmeritve z ameriško obarvano krizo primerjalne književnosti v devetdesetih niso bile neposredno povezane. Ta je namreč potekala predvsem pod vplivom prodora ameriških kulturnih študij, najbolj programsko ob tako imenovanem Bernheimerjevem poročilu.

Bernheimerjevo poročilo: *poskus zlitja primerjalne književnosti in kulturnih študij*

Bernheimerjevo poročilo (s pomenljivim podnaslovom »Comparative Literature at the Turn of the Century«) je nastalo kot tradicionalno desetletno poročilo o strokovnih standardih komparativistike (predvsem gre za standarde poučevanja na

⁴¹ Za temeljno delo s tega področja velja Кондаков 2007.

⁴² Prim. o tem Söder 2003. Razliko te usmeritve od ameriške Nünning opiše tako, da so ameriške kulturne študije (za katere sicer po njem velja, da so tudi v Nemčiji sprožile aktualni kulturološki trend) »sinhrono usmerjene in ideološko-kritično motivirane« (Nünning 2004: 23).

⁴³ Prim. Gnisci 1994: 70; Kovač 2001: 121, 177 isl.; Grosman 2004: 9 isl.; Hofmann 2006: 38 isl.; Eror 2007: 166. Za filozofsko podlago te hermenevtike prim. spise Bernharda Waldenfelsa in Deana Komela s tega področja.

fakultetah) v okviru Ameriške zveze za primerjalno književnost.⁴⁴ V primerjavi s prejšnjima poročiloma,⁴⁵ do katerih je bilo kritično, je gotovo delovalo zelo sveže in precej manj togo; zavračalo je evrocentričnost⁴⁶ tradicionalne primerjalne književnosti (*The Bernheimer Report 1993* 1995: 40) in njeno pojmovanje posameznih književnosti kot izrazov nacionalnih identitet, z zanimivo argumentacijo se je zavzemalo za uporabo prevodov pri pouku književnosti⁴⁷ ter predlagalo prenovo discipline. Vendar je z nekaterimi ugotovitvami spodbodlo intenzivne odzive, tako pritrjujoče kot kritične. Osnovna sporočilna naravnost besedila je bila razvidna že na ravni leksike, saj v primerjavi s prejšnjima poročiloma prevladujoči termin pravzaprav ni bil več »literatura«, temveč »kultura«. Avtorji so bili mnenja, da bi

⁴⁴ Glede na status in slog poročila je to res mogoče razumeti tudi zgolj kot kritiko slabega pouka primerjalne književnosti na nekaterih ameriških kolidžih; vendar je poročilo v resnici preraslo v načelno debato o primerjalni književnosti nasploh in tako razprava o njem neopazno posplošuje neko morda predvsem lokalno stanje. Že sam Bernheimerjev uvod v ta zbornik to počne; sploh se ne osredotoča na pouk primerjalne književnosti na ameriških univerzah, ampak govori o stanju discipline nasploh, kot take. Podobno velja tudi za naslednje, Saussyjevo poročilo, le da se tam obenem že pojavi tudi kritična refleksija te predpostavljene identifikacije specifičnih problemov ameriške komparativistike s primerjalno književnostjo nasploh (prim. Emerson 2006: 203 isl.).

⁴⁵ Prvo poročilo, pri katerem je sodeloval še Wellek, je nastalo leta 1965 pod vodstvom Harryja Levina in je poudarjalo interdisciplinarnost in elitnost; drugo, »Greeneovo« iz leta 1975 (od vidnejših komparativistov je pri njem sodeloval François Jost), še vedno poudarja interdisciplinarnost in internacionalizem, elitizem zavrača, poroča pa o prosperiteti discipline v preteklem desetletju. Tretje poročilo, ki bi moralo biti objavljeno leta 1985, je bilo sicer pripravljeno, a (zaradi nedoseženega soglasja) zavrnjeno kot neprimerno (Bernheimer 1995a: ix; *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism* 1995: 21 isl., 28 isl.).

⁴⁶ Uvodni odstavek Greeneovega poročila resda nazorno demonstrira, da je bila ameriška komparativistika v prvih dveh povojnih desetletjih tudi tematsko, ne le metodološko, izrazito evrocentrična (*The Greene Report 1975* 1995: 28), vendar je poročilo (in sploh tradicionalni komparativistiki) težko kar počez, tako kot se to rado počenja, očitati nereflektirani evrocentrizen. Greeneovo poročilo tako denimo opaža »razširjeno in naraščajoče zanimanje za neevropske literature ... ter za ustne 'književnosti' neknjižnih skupnosti ... Nastaja nova vizija *globalne* [sic!] literature, ki zajema vso jezikovno ustvarjalnost v vsej zgodovini našega planeta, vizija, ki bo kmalu omajala našo udobno evropsko perspektivo« (prav tam: 30). Res pa je, da je ta premik nakazan previdno in nekoliko zadržano (prav tam: 36).

⁴⁷ »Levinovo in Greeneovo poročilo zavračata uporabo prevodov« pri pouku književnosti, s tem pa ta pouk omejujeta zgolj na književnost v vodilnih evropskih jezikih in sta diskriminatorni (*The Bernheimer Report 1993* 1995: 40). – Glej tudi poglavje o prevodu v tej knjigi.

moralo primerjanje zajemati tudi (ali celo predvsem) primerjanje različnih kultur,⁴⁸ najbolj polemično zaostrene pa so bile tele njihove trditve:

Te vrste kontekstualizacije književnosti na razširjeno področje diskurza, kulture, ideologije, rase in spola se tako zelo razlikujejo od starih modelov raziskovanja literature glede na avtorja, narod, literarno obdobje in literarno vrsto ali zvrst, da pojem 'literatura' morda ne opisuje več ustrezno predmeta naših raziskav [...] Literarni pojavi niso več izključni fokus naše discipline. Pač pa so literarna besedila zdaj obravnavana kot ena od mnogih diskurzivnih praks na kompleksnem, spreminjajočem se in pogosto protislovnem polju kulturne produkcije [...]

To med drugim pomeni, da se morajo oddelki za primerjalno književnost odreči osredotočanju na visoki literarni diskurz in morajo raziskovati celotni diskurzivni kontekst, v katerem so besedila ustvarjena in v katerem je konstruirana taka 'višina'. Produkcija 'literature' kot predmet preučevanja bi bila potemtakem primerljiva s produkcijo glasbe, filozofije, zgodovine ali prava kot podobnih diskurzivnih sistemov. (*The Bernheimer Report, 1993* 1995: 42, 43.)

Tako ostro postavljene trditve – predvsem ta, da »pojem 'literatura' morda ne opisuje več ustrezno predmeta naših raziskav«⁴⁹ – niso mogle ostati brez odmeva. Razvila se je polemika, zaradi jabolka spora tako pomembna za samopodobo in perspektivo primerjalne književnosti, da sta jo delno ali v celoti že v kratkem dokumentirali vsaj dve ugledni publikaciji,⁵⁰ posebej Bernheimerjevemu poročilu

⁴⁸ Tako bi primerjalna književnost po njihovem mnenju le upoštevala realno stanje stvari; mnogi komparativistični oddelki v ZDA in Kanadi k dosedanjemu imenu svojega akademskega predmeta dodajajo »in kulturne študije«, »in kulturna kritika«, »in teorija kulture« ipd. (*The Bernheimer Report 1993* 1995: 42) ali »in filmske študije« (prim. Remak 1994: 16).

⁴⁹ Kako paradoksalna je ta težnja, v uvodu v zbornik *Cultural Studies* nakazuje Czaplicka: ravno v času *jezikovnega obrata*, ko se je pokazalo, kako pomembna so literarna dela tudi za kulturne študije, se te od literature odvrtačo k drugim, neliterarnim diskurzom (nav. v Söder 2003: 82).

⁵⁰ Naj dodam, da je bila ta težnja povsem očitno razvidna tudi na štirinajstem kongresu Mednarodne zveze za primerjalno književnost leta 1994 v Edmontonu. V slovenskem poročilu o kongresu si lahko preberemo denimo tole: »Razlike v stroki so očitno globoko povezane z geografskim in geopolitičnim momentom, s samo duhovno paradigmo okolja, v katerem se disciplina razvija, in z njeno starostjo. Zaradi skupnih miselnih temeljev sta si najbrž še najbližje evropska in kanadsko-ameriška komparativistika, čeprav so tudi med njima opazne razlike; medtem ko se evropska bolj naslanja na filozofsko in filozofsko-jezikovno tradicijo, hermenevntiko in zgodovino, izhaja kanadska iz lastne družbene izkušnje večjezičnosti ter multikulturalnosti in se bolj kot k filozofsko-jezikovnim ali historiografskim vidikom nagiblje h kulturološkim, sociološkim, socialno-antropo-

namenjeni zbornik *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism* (1995), ki ga je uredil sam Bernheimer,⁵¹ in tematski blok *Comparative Literature: History and Contemporaneity/Littérature comparée: Histoire et contemporanéité* v prvi številki revije *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* iz leta 1996,⁵² ki eksplicitno sicer res ni bil posvečen *Bernheimerjevemu poročilu*, a so osrednji avtorji svoje teze razvijali prav ob navezavi nanj. Izoblikovala se je razmeroma ostra ločnica med tako imenovanimi »kontekstualisti« in »nekontekstualisti«, tako kot vedno pa je med obema skrajnostma ostajal prostor tudi za sprevljivejše poglede.

»Kontekstualisti« v tej polemiki so podpirali Bernheimerjevo poročilo in se zavzemali za spremenjeno primerjalno književnost, ki bo ustrezala »dobi multikulturalnosti«. Približno takšno stališče so zagovarjali poleg Bernheimerja (in seveda drugih sestavljalcev poročila)⁵³ še denimo Mary Louise Pratt, Richard Cavell in Armando Gnisci. Bernheimer je utemeljeval odvrčanje od raziskovanja *literarnosti* z zgodovinskim razvojem stroke. Po drugi svetovni vojni je v ZDA – pod vplivom ruskega formalizma, praškega in francoskega strukturalizma, nove kritike, dekonstrukcije – v komparativistiki prevladovala literarna teorija, ki se je osredotočala na notranje (*intrinsic*), imanentno, retorično raziskovanje literature, v osemdesetih pa se začne pod vplivom Foucaulta, Bahtina, Benjamina, Saida, Gayatri Spivak, Jamesona, Greenblatta in drugih premik k zunanjim (*extrinsic*) odnosom, »pove-

---

loškim, etnološkim. Tudi naloge primerjalne književnosti – očitno v skladu z osrednjo temo kongresa, ki za kanadski prostor seveda ni naključna – vidi v 'eksteriorizaciji', v čim tesnejšem sodelovanju z zgoraj omenjenimi panogami«; povzetek plenarnega nastopa Eve Kushner pa je tak: »Pravo bistvo komparativistike torej ni študij literarnega dela v kontekstu drugih literatur, ampak predvsem v kontekstu drugih manifestacij kulture« (Virk 1994: 70, 72).

⁵¹ Poleg vseh treh poročil so v njem tudi prispevki Bernheimerja, Petra Brooks, Ray Chow, Jonathana Cullerja, Davida Damroscha, Elisabeth Fox-Genovese, Rolanda Greenea, Margaret R. Higonnet, Françoise Lionnet, Marjorie Perloff, Mary Louise Pratt, Michaela Riffaterja, Mary Russo, Tobina Siebersa in Arnolda Weinsteina.

⁵² Avtorji prispevkov so Steven Tötösy de Zepetnek, Milan V. Dimić, Peter Brooks, Richard Cavell, Linda Hutcheon, Walter Moser, Douwe Fokkema, Armando Gnisci, Sandra Nitri, Wang Ning, Marián Gálík, Richard Teleky in Antoine Sirois; zasedba je precej manj zgolj ameriška kot pri Bernheimerjevem zborniku. – Polemika se je nadaljevala tudi še pozneje v mnogih publikacijah; prim. npr. Spivak 2003 ali v Tötösyjevem zborniku iz leta 2003 *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*.

⁵³ Jonathan Arac, Marianne Hirsch, Ann Rosalind Jones, Ronald Ludy, Arnold Krupaut, Dominick la Capra, Sylvia Molloy, Steve Nichols, Sara Suleri.

zavi literature s psihološkimi, zgodovinskimi, sociološkimi konteksti« (Hillis Miller, nav. v Bernheimer 1995b: 5). V osemdesetih in devetdesetih letih postane tako *kontekstualizacija* »parola najplivnejših pristopov k literaturi« (prav tam: 8), denimo novega historizma, kulturnega materializma, ženskih študij, empirične literarne vede, postkolonialnih študij itn. V dilemi med avtonomno estetskostjo in kontekstualizacijo, ostrenjem čuta za bistvo in funkcijo literature sploh ter raziskovanjem našega razumevanja spremenljivih okoliščin, v katerih nastajajo konstrukcije kategorije literarnosti v različnih kulturah, se je Bernheimer odločil za drugo možnost.

Prav iz Bernheimerjevega uvodnika je bila še posebej jasno razvidna nekakšna protislovnost, ki se kaže tudi v samem poročilu. Za poročilo je to morda pojasnljivo z okoliščino, da gre za skupinsko besedilo desetih avtoric in avtorjev in je zato v svoji končni obliki gotovo tudi posledica konceptualnega in formulacijskega konsenza ter kompromisa. A iz tega izhajajoča nejasnost oziroma nedoslednost, ki so jo poročilu očitali mnogi, se je nato očitno prenesla tudi na besedilo Bernheimerja, ki se je najbolj od vseh že »po službeni dolžnosti« moral identificirati z njim. Bernheimer tako v svojem prispevku rahlo ošvrkne teorije multikulturalnosti, ki literaturo obravnavajo v skladu s teorijo odraza, in sam v nasprotju s tem povsem korektno ugotavlja: »Literarno delo nikoli ne more avtentično zrcaliti kulture, ne le zato, ker ta kultura ni enovita, ampak tudi zato, ker je *literarna* reprezentacija in potemtakem ne transparentni medij, temveč formalna struktura« (Bernheimer 1995b: 8). Iz takega načelnega stališča bi se gotovo dalo izpeljati sklep, da je »formalna struktura [...] *literarne* reprezentacije« specifična literature, *literarnost*, in da je ta potemtakem povsem legitimen predmet komparativističnih raziskav. Vse do tu je Bernheimerju torej mogoče pritrditi, povsem legitimen pa je tudi njegov odgovor na (retorično postavljeno) dilemo: »Ali naj komparativist skuša poenotiti naš občutek za bistvenost naravo in funkcijo literature v raznih kulturah, ali pa naj skuša promovirati naše razumevanje različnih konstrukcij kategorije literarnosti v različnih kulturah?« (prav tam: 10). Bernheimer se – in ta odločitev je v skladu s sodobnimi epistemologijami – med esencializmom in relativizmom odloča za relativizem in konstruktivizem. Zdrsne mu – tako kot poročilu – šele ob na videz neznatnem premiku poudarka. Očitek Michaela Riffattera, da poročilo zavrača literaturo kot (osrednji) predmet preučevanja, odpravi z besedami, češ da poročilo »[p]redlaga temeljno relacijski in dinamičen pristop h kulturnim oblikam, tudi [vključno z, 'including'] k literarnim besedilom« (13), in nekoliko pozneje še doda: »Naša trditev, da je literatura ena od mnogih diskurzivnih praks, ne napada specifične literature, ampak jo historizira« (15). Če si natančno ogledamo to argumentacijo, potem vidimo, da Bernheimer z njo izpelje ti operaciji: očitke, da

poročilo osredotočenost na literaturo postavlja na stranski tir, spelje na polemiko med esencialističnim in relativističnim oziroma relacijskim pojmovanjem literarnosti;⁵⁴ nato pa svoje relacijsko pojmovanje literarnosti poistoveti s spornimi in kritiziranimi formulacijami poročila. Toda to poročilo v resnici ni sporno zato, ker zagovarja relativistično, relacijsko, kontekstualistično, »historično« razumevanje literarnosti, temveč zato, ker raziskovanja literarnosti – prav tudi te, relacijske, historizirane – ne razume več kot prvenstvene naloge primerjalne književnosti, ampak naj bi ta literaturo obravnavala z enako pozornostjo kot druge kulturne prakse, to pa zaradi vnaprejšnjega načelnega postulata, da naj osrednji predmet primerjalne književnosti ne bi bil več literatura, temveč kultura. Prejšnji navedek (»temeljno relacijski in dinamičen pristop h kulturnim oblikam, tudi [vključno z, 'including'] k literarnim besedilom«) to povsem jasno kaže: primerjalna književnost naj se ukvarja s kulturnimi manifestacijami, *tudi* (oziroma *vključno*) z literaturo. Logika tega diskurza – čeprav morda (začuda) prikrita njegovim nosilcem – je povsem na dlani, končno pa jo je v »nadaljnem razvoju dogodkov« potrdila tudi praksa. Tovrstno razmišljanje pripelje namreč precej hitro do tega, da ostaja v naslovu stroke »primerjalna književnost« utemeljen le še izraz »primerjalna«, »književnost« pa postane – paradokсно in v nasprotju s svojo slovnično vrednostjo v tej sintagmi – le naključen atribut (prim. Eror 2003: 10). Veda, ki ji pripada takšna disciplina, zato ni več nujno *literarna*. (Nekoliko pozneje si bomo to ogledali na konkretnem primeru.)

Ta skrajna posledica povratno vpliva tudi na razumevanje tistih ugotovitev Bernheimerjevega poročila, ki so same na sebi bržkone splošno sprejemljive, v taki osvetljavi pa seveda ne več. Na tako poudarjeno kontekstualizacijo literature in marginalizacijo literarne vede (predvsem raziskovanja literarnosti) so se zato bodisi čustveno⁵⁵ bodisi bolj umirjeno odzvale predvsem sive eminence stroke; najostreje so temu nasprotovali Riffaterre, Brooks, Culler, Marjorie Perloff ter Dimić, zmerneje pa tudi Fokkema, ki je bil bliže nevtralnejšim stališčem (npr. Moserja in Tötösyja). Soglasno so zavračali trditev, da raziskovanje literarnosti ni več ustrezen predmet primerjalne književnosti. Njihove sodbe so se ujemale

⁵⁴ »Identitete literature, njene razlike od neliterature, ni mogoče ugotoviti glede na absolutne standarde« (prav tam: 15).

⁵⁵ Marjorie Perloff se na sodbo Mary Louise Pratt, po kateri je primerjalna književnost »posebej primerno mesto za gojenje večjezičnosti, večglasnosti, umetnosti kulturnega posredovanja, globokega medkulturnega razumevanja in pristne globalne zavesti«, odzove takole: »To je seznam, ki napravi na človeka vtis, čeprav sem sama te vrednote vedno povezovala z delom v ministrstvu za zunanje zadeve (kjer moraš znati mnogo jezikov) ali v mirovnih enotah, za Združene narode ali za UNICEF« (Perloff 1995: 180–181).

tudi v tem, da takšen pogled ogroža samostojnost in nazadnje obstoj discipline, saj tej grozi, da bo poniknila v kulturnih študijah. Culler tako izrecno ugotavlja, da nakazuje Bernheimerjevo poročilo prehod v drugo stroko, *primerjalne kulturne študije*,⁵⁶ kar je seveda posledica tega, da naj literatura ne bi bila več glavni predmet komparativističnega raziskovanja. Po njegovem mnenju bi bilo bolj logično, ko bi se kulturnim študijam bližale nacionalne literarne vede, saj te raziskujejo domačo književnost v kulturnem kontekstu, primerjalna književnost pa ima še vedno svoj specifični predmet, sámo literaturo v njeni posebni strukturiranosti (Culler 1995: 118–121). Podobno odklonilno mnenje zastopa Riffaterre. Tudi on poročilu očita približevanje kulturnim študijam, odrekanje avtonomnosti literaturi, njeno kontekstualizacijo in »degradacijo tako imenovane visoke literature v korist popularne« (Riffaterre 1995: 66).⁵⁷ Nakazana težnja v kontekstualizacijo in kulturne študije se mu zdi nevezdržna zaradi nerazumevanja pojava literatura pri piscih poročila. Kontekstualizacija je po njegovem mnenju neustrezna, ker je za literarno besedilo značilno ravno to, da preživi vse naključne okoliščine svojega nastanka, da je tako nekako »ahistorično in je njegov pomen zunaj vsakega konteksta« (prav tam: 71).⁵⁸ Dokaz, da je literatura bistveno dekontekstualizirana, je, kot pravi, okoliščina, da jo je mogoče brati in v njej uživati tudi v drugih, spremenjenih kontekstih, ne le v prvotnem. Neustrezna je tudi vključitev v kulturne študije, saj bi po njegovem mnenju morale veljati kvečjemu narobe; literatura namreč ni le eden od diskurzov, kot to trdi Bernheimerjevo poročilo, temveč je osrednji diskurz, bistvenega pomena za vsak drug diskurz, kulturo, ideologijo, saj vse to zaobsega in obenem tudi problematizira (72, 73).⁵⁹ Novemu vetru, ki je zavel iz Bernheimerjevega poročila, je morda najostreje oporekal Brooks. Poročilo z govornjenjem o tem, da se je treba odreči osredotočanju na visoko književnost in da je treba produkcijo literature primerjati s produkcijo drugih diskurzivnih sistemov, po njegovem »zbuja vtis, da je

⁵⁶ Prehod primerjalne književnosti v kulturne študije je izrecno formuliran kot program v knjigi Anthonyja Easthopa *Literary into Cultural Studies* (prim. Moser 1998: 270–271; Moser se od tega distancira). Moser tudi poroča o zahtevi Easthopa in Eagletona, naj se oddelki za primerjalno književnost na univerzah nadomestijo z oddelki za kulturne študije (prav tam: 276).

⁵⁷ »Poročilo primerjalno književnost jasno približuje polju kulturnih študij, s tem ko si prisvaja nekaj njihovega teritorija in večino njihovih metod. Gre celo tako daleč, da se distancira od literature, ki disciplini daje ime« (prav tam).

⁵⁸ Podobno razmišlja Fokkema; opozarja, da niti marksisti – razen preveč vnetih pristašev – ne trdijo, da ima kako literarno delo vrednost le za določeno kulturo, dobo, razred (Fokkema 1996: 59).

⁵⁹ Podobno prim. tudi pri Gnisciju, ki je sicer zelo naklonjen kontekstualizaciji (Gnisci 1996a: 16, 18).

raziskovanje literature zastarela mandarinska praksa⁶⁰ in da bi bilo bolje, ko bi se raziskovalci ubadali s kulturnimi študijami (Brooks 1995: 99). Brooks predvsem brani prepričanje, da mora fokus primerjalne književnosti še vedno biti literatura (in povezano s tem *literarnost*). Literarna veda se mora najprej osredotočiti na »institucijo literatura«, saj je literarno delo najprej odvisno od svoje lastne literarne tradicije, šele nato tudi od konteksta (prav tam: 102; Brooks 1996: 19). Brooks sicer ne zanika nujnosti dialoga komparativistike z drugimi strokami, vztraja le pri tem, da mora težišče ostati pri raziskovanju literature in specifičnih literarnih kvalitete (Brooks 1995: 104).

Bernheimerjevo poročilo je gotovo upravičeno spodbudilo tako živahno razpravo. Temeljna dilema, ki jo je odprlo, tu prikazana nekoliko drastično, predvsem s skrajnimi stališči, je namreč res osrednjega pomena za obstoj in prihodnost literarne vede sploh, ne le za primerjalno književnost. Vendar je ni mogoče zreducirati zgolj na nasprotje med kontekstualizacijo in dekontekstualizacijo literature, med raziskovanjem specifične, imanentne literarnosti in vpetostjo literature v kulturo in družbo, preprosto zato ne, ker ne gre nujno za izključujoči se možnosti. Znana sodba Terryja Eagletona, zapisana v njegovi *Literarni teoriji*, da je literatura le ideologija, je zgolj tak skrajni pogled, nič manj »ideološki« in pretiran od alternative, ki jo v razvpitem delu *Zabodni kanon* iz leta 1994 postavlja Harold Bloom:

Možnosti sta dve: ali so nekoč obstajale estetske vrednote ali pa obstaja le rasna, razredna ali spolna naddoločenost. Moraš se odločiti za eno; če namreč verjameš, da je vsa vrednost, ki se pripisuje pesmim, igram ali romanom in zgodbam, le mistifikacija v službi vladajočega razreda, zakaj bi tedaj sploh bral, namesto da bi šel služiti perečim potrebam izkoriščanih razredov? Misesl, da ponižanim in razžaljenim koristiš, če namesto Shakespeara bereš nekoga izmed njih, je ena najbolj čudaških utvar, kar so jih kdaj podpirali ali učili na naših šolah. (Bloom 2003: 392.)

Literarna veda, zlasti primerjalna književnost, se je takim skrajnostim dovolj pogosto izogibala in se je tudi v obdobjih, ko je pozornost posvečala predvsem vprašanju literarnosti in imanentne strukture literarnega besedila, obenem ukvarjala tudi z vidiki kontekstualizacije literature. Ameriška šola – najzgovornejši dokaz za to je znamenita Remakova definicija primerjalne književnosti – je denimo primerjalno književnost že od nekdaj razumela tudi kot vedo, ki je v nenehnem dialogu z drugimi disciplinami in kulturnimi diskurzi. Kot ugotavlja Jan Walsh Hokenson,

⁶⁰ Protiudarec takim pogledom zadaja Harold Bloom: literarna veda, po novem polna »profesorjev hip-hopa, klonov galogermanske teorije, ideologov spola in najrazličnejših spolnih nagnjenj, multikulturalistov brez meja«, je kriva za »balkanizacij[o] književnih študij« (Bloom 2003: 389).

so se »komparativisti vedno intenzivno ukvarjali z medkulturnimi študijami⁶¹ [...] kolikor vem, se ni noben komparativist glede metode nikoli zapiral v ozke disciplinarne okvire. Nasprotno, neskončnost ali globalni domet sta bila [...] prednost in pomanjkljivost primerjalne književnosti« (Hokenson 2003: 68–70).⁶²

Takemu dialogu zato tudi nasprotniki kontekstualizacije, kakršno zagovarja Bernheimerjevo poročilo, pravzaprav niso oporekali. Riffaterre tako ne vidi razloga, zakaj »stari modeli« komparativistike ne bi bili kompatibilni z novimi metodami, ki jih zagovarja poročilo (in obenem odreka legitimnost »starim«; Riffaterre 1995: 72). Tudi Brooks, kot smo že omenili, ne izključuje dialoga navzven (1995: 104). Primerjalne književnosti namreč gotovo ni mogoče omejiti le na literarno teorijo. Prav tako bi jo bilo absurdno skušati osamiti in »zavarovati« pred novimi miselnimi tokovi. Sodobni »zunanji« pristopi, ki jih postavlja v ospredje Bernheimerjevo poročilo, so posledica spremembe mišljenjske episteme, ki na tradicionalno literarno vedo in komparativistiko ter njune koncepte *nujno* vpliva. Gotovo posega tudi na njuna najintimnejša območja, denimo raziskovanje literarnosti. Tako je ob današnjem stanju teorije vsekakor povsem legitimno stališče Walterja Moserja, ki med tremi možnimi načini definicije literarnosti, esencialistično ontološkim, funkcionalističnim in relacijskim, daje prednost zadnjemu, po katerem »literarno besedilo z vidika teorije ni več razumljeno kot dani predmet, temveč je potrebno literaturo v vsakem kontekstu definirati na novo, glede na njen diskurzivni in kulturni kontekst ...« (Moser 1996: 46).⁶³ Enako so upoštevanja vredne tudi definicija estetske konvencije pri Siegfriedu Schmidtu ter denimo psihološke ali sociološke raziskave fenomena literatura, ki »literarnost« odločno kontekstualizirajo. Toda vsi ti novejši pogledi ne zmanjšujejo potrebe po specifičnih – literarnoteoretskih – raziskovanjih literarnih znanstvenikov (prim. Fokkema 1996: 54) in nikakor ne nalagajo takšne modifikacije discipline, da bi se ta morala odreči literaturi kot osrednjemu in posebnemu predmetu

⁶¹ Da ne bo pomote: prav tisti, v ameriških debatah iz devetdesetih let razvpiti, domnevno evrocentrični, »humanistični«, univerzalistični komparativisti starega kova. Kot primere namreč navaja Auerbachovo *Mimezis*, Curtiusovo *Evropsko literaturo in latinski srednji vek*, Abramsovo *Ogledalo in svetilko*, Steinerjev *Po Babilonu* (prav tam: 68). Podobno Brooks 1995: 99. – Naj dodam, da je – ne da bi se odrekala osredotočanju na literaturo in njeno posebno strukturo – v tej obliki izdatno kontekstualizirala tudi slovenska komparativistika, na primer vsi trije osrednji predstavniki v dvajsetem stoletju: Ocvirk, Pirjevec in Janko Kos.

⁶² Podobno tudi Mary Louise Pratt meni, da je primerjalna književnost literaturo že od nekdaj kontekstualizirala; pač pa smo »zdaj soočeni z možnostjo, da razširimo in obogatimo načine, kako je to počela« (Pratt 1995: 62).

⁶³ Gl. podobno definicijo Juvan 1997a: 222 idr.

svojega raziskovanja in se priključiti sociologiji (literature in kulture) ali kulturnim študijam (težnja, zaznavna ne le v Bernheimerjevem poročilu, temveč v drugačni obliki tudi pri Siegfriedu Schmidtu).⁶⁴ Znanstveno disciplino v najširšem pomenu gotovo določa njen poglavitni predmet raziskovanja (npr. biologijo vse, kar je živo, fiziko fizikalna dejstva, sociologijo družbeni pojavi, literarno vedo literatura),⁶⁵ toda bistveno – in to poudarjajo zastopniki tudi diametralno nasprotnih pogledov na obravnavano problematiko (Cavell 1996: 30; Fokkema 1996: 52–53; Tötösy 1998: 15; na Slovenskem Dolinar 1997: 87 isl.) – jo opredeljuje in upravičuje predvsem *metoda, način* obravnave.⁶⁶ Literatura je tako lahko predmet obravnave več disciplin

⁶⁴ V tem kontekstu se zdi smotno navesti stališče Petra Zime, ki se s svojim predlogom na dialogu utemeljene komparativistike sicer odločno zavzema za vpeljevanje socioloških in semiotičnih metod v primerjalno književnost (Zima 1988: 61) in poleg tega celo za sodelovanje s politologijo, ekonomsko in pravno vedo (Zima 2004: 2), a obenem težnje, da bi sodelovanje s temi disciplinami razumeli kot stopitev z njimi, odločno zavrta: primerjalna književnost se, pravi, »sooča z novimi temami, kot so 'kulturološka primerjava', 'mediji' ali 'postkolonialne književnosti'. / Na dlani je, da mora literarna komparativistika, ki podleže eklektični skušnjavi 'pokrivanja' vseh teh tematskih področij, spričo prekomerne širitve propasti. To je najbrž eden od razlogov, ki so komparativiste v zadnjih letih privedli do oblikovanja precej enostranskih predlogov, kako zaježiti preko vseh meja naraščajoče predmetno področje svoje discipline. Medtem ko se nekateri med njimi zavzemajo za primerjalno vedo o medijih in umetnosti [...], si drugi prizadevajo, da bi se komparativistika zlila s kulturologijo in prevodoslovjem (Bassnett 1993, 161). Tukaj pravzaprav ne gre za zaježitev, temveč za nadaljnjo marginalizacijo literature v času, ki ji vseskozi izstavlja dokazila o njeni marginalnosti [...] Vprašanje, ki se v tej zvezi zastavlja, se glasi: mar ne bi bilo spričo institucionalne osamitve filologij, ki so z literaturo vred odrinjene na rob kulturnega dogajanja, bolj smiselno in pošteno, ko bi primerjalno literarno vedo preprosto nadomestili s sociologijo kulture, s semiotiko ali z medijsko znanostjo? Odgovor, ki je izhodišče pričujočega razmisleka, se glasi: nikakor. / Ta zavrnitev je spodbujena s tezo, da naj bo literarna komparativistika nedvoumno definirana kot literarna veda, saj je le disciplina z jasno začrtanim predmetnim področjem zmožna razviti ustrezne teorije in metode in jih v dialogu z ostalimi disciplinami tudi konkretizirati in preverjati« (prav tam).

⁶⁵ Za kompleksno načelno obravnavo te teme prim. Dolinar 1997: 85 isl.

⁶⁶ To vprašanje je bilo v zadnjih desetletjih deležno kar precejšnje pozornosti in tudi različnih pogledov. Kot je znano, je Dionýz Đurišin dvomil, da ima komparativistika svojo lastno metodologijo (Đurišin 1976: 30) in je zato ni priznaval kot samostojne, četrte discipline literarne vede (poleg literarne zgodovine, literarne teorije in literarne kritike). Bolj se je nagibal k prepričanju, da je primerjalna književnost raziskovalni vidik, potreben za ukvarjanje tako z literarno zgodovino kot z literarno teorijo; pri tem se je skliceval na Žir-munskega in Wollmana (Đurišin 1976: 32). Toda že Wellek je trdil, da ni mogoče določiti pertinentnega predmeta in metode primerjalne književnosti (Wellek 1963: 282) in je zato dajal prednost pojmu »literarna veda«, in tudi Koppen in Remak sta menila, da kompa-

– literarne vede, filozofije, sociologije, kulturologije, psihologije, psihoanalize, celo medicine (prim. Virk 1995); a to ne pomeni, da se vse te stroke lahko kar spojijo ali da je katera, denimo literarna veda, zastarela in zato odveč. Vsaka namreč ta na videz skupni predmet obravnava drugače, z drugega zornega kota. Pri raziskavah literarnosti kot specifike literature in pri obravnavanju učinkov literarnosti ključno vlogo še vedno igra literarna veda (Fokkema 1996: 53; 54) in s tega gledišča je tudi danes težko oporekati ugotovitvam, ki jih je že leta 1958 v predavanju o krizi primerjalne književnosti leta formuliral Wellek: »Literarna veda metodološko ne bo napredovala, če se ne bo odločila preučevati literature kot predmeta, ki se razlikuje od drugih človeških dejavnosti in postopkov. Ukvarjati se moramo torej s problemom 'literarnosti'« (Wellek 1963: 293).

Po spoznanju – ki ga sodobni kulturni materializem, multikulturalizem, novi historizem, konstruktivizem empirične literarne vede, recepcijske teorije, ženske

---

rativistika nima svoje teorije oziroma metodologije (prim. v Strutz 2000: 209). Podobna stališča je mogoče zaslediti tudi v najnovejših razpravah; Lucia Boldrini izrecno zatrjuje, da primerjalna književnost ni ne predmet ne metoda, ampak »način branja besedil, ki zahteva, da se identificirajo, poudarijo, preučijo in razgradijo meje« (Boldrini 2006: 20–21); tudi Robert Weninger je mnenja, da je primerjalna književnost med- ali meta-disciplina, ki nima niti jasnega predmeta niti jasne metodologije niti natanko opredelivega korpusa besedil, in zato ni povsem jasno, kaj sploh sodi v primerjalno književnost (Weninger 2006: xi). Taki pogledi kažejo na to – in ni naključje, da so se po drugi vojni prvič s tako ostrino pojavili prav v Wellekovem predavanju o krizi primerjalne književnosti –, da ta kriza očitno ni le institucionalna, temveč tudi (in ta kriza je, kot kaže, permanentna) konceptualna. Vsaj nekateri vidni komparativisti dvomijo o obstoju posebne, komparativistične metode; dopuščajo zgolj možnost, da gre za poseben vidik, za posebno branje literature. Toda tako kot pri vseh drugih vprašanih tudi tem mnenjem stojijo nasproti drugačna; v izrecnem nasprotovanju Koppenu in Remaku Johann Strutz verjame v posebno komparativistično metodo (Strutz 2000: 210). – Vprašanje je resda videti nemara banalno in nepomembno, vendar nikakor ne gre za vprašanje o kuri in jajcu, temveč za, kot se je pokazalo zlasti sredi devetdesetih let v komparativistiki severnoameriške celine v kontekstu rekontekstualizacije komparativistike oziroma tako imenovanega »kulturološkega obrata«, mnogo usodnejše zadeve. Namreč, če je za primerjalno književnost kot samostojno znanstveno disciplino konstitutiven predmet obravnave, potem je njena avtonomija ogrožena, saj je, ne glede na to, kako ga opredelimo: kot literatura, medkulturni ali medjezikovni (literarni) stiki ali kako drugače, očitno, da je to predmet preučevanja še mnogih drugih disciplin. Zato je seveda razumljivo, da v tej razpravi komparativisti ponavadi zavzamejo drugačno stališče in menijo, da discipline ne določa toliko predmet, kot metoda (prim. npr. Cavell 1996: 30; Callus 1999: 368; Carvalhal 2003: 14; Saussy 2006b: 22; Fokkema 2006: 52–53; Todorov v Eror 2007: 13; Eoyang 2007: 17).

študije itn. pravzaprav delijo s fenomenologijo – o konstruktivni vlogi kulturnega, zgodovinskega, ideološkega itn. konteksta pri produkciji literarnosti, te seveda ni več mogoče raziskovati zgolj tako, kot je to počel zgodnji ruski formalizem. Toda zavest o »kulturni relativnosti« in »konstruiranosti« literarnosti zato še ne jemlje posla literarnemu znanstveniku, pa tudi literature ne more razvrednotiti zgolj na »enega od kulturnih diskurzov«. Douwe Fokkema podobno kot Michael Riffaterre opozarja na literarna dela, ki preživijo prvotno kontekstualizacijo in ohranjajo svojo visoko literarno vrednost⁶⁷ v najrazličnejših zgodovinskih, družbenih in kulturnih kontekstih, in razvije zanimiv model literarnosti kot *invariante s kulturno modificiranimi različicami* (Fokkema 1996: 53 isl.). Njegova misel⁶⁸ je, da pri pojmih »literarnost« in »literarna kvaliteta« poleg posebne bralske percepcije sodelujejo tudi strukturne lastnosti besedila (Fokkema 1996, 53). Tako kompleksnih, neizključujočih definicij literarnosti, ki se na eni strani zavedajo kontekstne pogojenosti, na drugi pa dejstva, da je literarna umetnina srečanje bralca *in* besedila (»stvari same«), je še več.⁶⁹ Gre za sodobne, znanstveno podprepljene pristope, ki v polni meri upoštevajo nova teoretska spoznanja in jih uspešno vključujejo v literarno vedo, ne da bi to ogrožalo njeno samostojnost ali celo obstoj. Ta »spravljivi pogled« se zdi najprimernejši odgovor na osrednjo strokovno dilemo, ki jo je odprlo Bernheimerjevo poročilo, odgovor, ki literarni vedi ne odvzema njenih prejšnjih nalog, obenem pa jo postavlja pred nove in ji tako še vedno zagotavlja plodovito in vznemirljivo prihodnost. Njene »notranje zaloge« namreč še niso pošle. Tako kot ob prejšnjih spremembah mišljenjskih paradigem je tudi danes nove teorije in metode ne odpravljajo, temveč le dopolnjujejo njen tradicionalni teoretsko-metodološki repertoar. Mnoge razprave in tudi knjige, ki so v zadnjih letih obravnavale prav vprašanje literarnosti, to gotovo potrjujejo.⁷⁰ Velja pa tudi dodati, da raziskovanje literarnosti nikakor ni edina specifična literarnovedna oziroma komparativistična tema, ampak so – kot je razvidno tudi iz drugega dela te knjige – za primerjalno književnost značilne še nekatere druge. S tega zornega kota je vsak strah o notranji izčrpanosti discipline odveč. A nevarnost, na katero

⁶⁷ Po Fokkemovem mnenju je mogoče znanstveno (ne pa vrednostno) razločevati med visoko in nizko literaturo; zanimivo empirično potrditev tega podaja tudi Van Peer 1999.

⁶⁸ Podlaga ji je očitno predstava o *eni* človeški naravi in mnogih njenih pojavnih oblikah; podoben argument je impliciten tudi njegovi razpravi *Cultural Relativism and Cultural Identity: Contradictory Tendencies*: (literarne) pojave iz različnih kulturnih tradicij lahko primerjamo zato, ker so vsi plod iste človeške vrste; primerjati se da to, kar je obče (Fokkema 1999: 92).

⁶⁹ Npr. Juvan 1997a; podrobneje o tem v poglavju o literarnosti.

⁷⁰ Naj jih navedem le nekaj: *The Question of Literature* 2002; Hillis Miller 2002; Widdowson 1999; Attridge 2004.

je opozorilo Bernheimerjevo poročilo, literarni vedi in primerjalni književnosti ni pretela toliko od »stvari same«, torej od znotraj, temveč od njej heterogenega vira. Kriza primerjalne književnosti v devetdesetih letih je bila le odsev splošne krize humanistike in njene družbeno (ne)priznane vloge, ki je v najbolj opaženih središčih komparativistiko prisilila k iskanju novih legitimizacijskih strategij.

Avtodestruktivna težnja ameriške in kanadske komparativistike devetdesetih let

Okoliščina, da je primerjalna književnost po Wellekovem predavanju o njeni krizi na severnoameriški celini v naslednjih dveh desetletjih doživljala velik razcvet, seveda ni nujno dokaz o koristnosti in učinkovitosti graje iz ust nesporne avtoritete. Prej potrjuje že omenjeno dejstvo, da v tako odprti disciplini, kot je primerjalna književnost, pojem »kriza« (ali kar »permanentna kriza«) nima nujno že vnaprej negativnega pomena. Tako je bilo tudi vprašanja, ki jih je odprlo Bernheimerjevo poročilo, mogoče razumeti kot pozitivno spodbudo za samopremislek stroke, iz katerega bo ta izšla močnejša, predvsem pa posodobljena. Zavest o permanentni krizi nekako zmanjšuje usodnostni pomen nekaterih teženj angloameriške primerjalne književnosti, izraženih v Bernheimerjevem poročilu. Tudi tako je, da so celo tisti pisci, ki so najbolj spodbujali k modifikaciji tradicionalne primerjalne književnosti in predlagali njen mehki prehod bodisi v *prevodne študije* ali v *kulturne študije*, opozarjali, da je takšna sprememba z njihovega vidika potrebna oziroma da se dogaja le v tradicionalnih središčih stroke (pa še to v ZDA, Kanadi in Veliki Britaniji bolj kot v kontinentalni Evropi), ne pa tudi drugod (v vzhodni, jugovzhodni in delno srednji Evropi,⁷¹ Aziji, Afriki, v arabskem svetu, Avstraliji, Latinski Ameriki), kjer je komparativistika celo v največjem razcvetu (prim. Bassnett 1997: 5, 8, 37, 38 isl.; Gnisci 1997b: 216; Tötösy 1998: 14, 15; 1999a, 91; Leerssen 1999: 408–409; Abdulla 2003: 354; Ghazoul 2006: 119).⁷² Gledano v celoti, primerjalna

⁷¹ Angelika Corbineau-Hoffmann za devetdeseta leta v Nemčiji ugotavlja prosperiteto primerjalne književnosti (povečuje se vpis, postaja nekakšna akademska moda) in to pripisuje pomembni družbeni vlogi literature (Corbineau-Hoffmann 2000: 9).

⁷² Če navedemo razpravo znane komparativistke z »obroja« iz istega leta, kot je bilo objavljeno Bernheimerjevo poročilo: »Primerjalna književnost je pluralna [...] je dinamična disciplina«, ki se nenehno spreminja in dopolnjuje tudi svoja stara stališča ter jih modifikira. »Po zaslugi te mobilnosti in te dinamičnosti in tudi te pluralnosti praks je komparativistika v zadnjih desetletjih doživela nov zagon, ne le v Evropi, ampak tudi v Latinski Ameriki, Afriki in Aziji« (Carvalho 1995: 15). Tudi Steiner je (prav v obdobju bernheimerjevske

književnost kot disciplina torej ni bila ogrožena. Premik v nevarno bližino drugih disciplin se je v devetdesetih letih zazdel predvsem pragmatične narave, taktična poteza »tradicionalnih središč« stroke, v katero so ta bila prisiljena zaradi svoje lastne družbene legitimizacije.⁷³ A čeprav je bil ta pritisk res močan, se zdi taka lokalna omejitev (namreč predvsem na »center«) bistvenega problema same stroke v času vsesplošne globalizacije vprašljiva in z vidika »zunajsredišnih območij« tudi pokroviteljska.⁷⁴ Ravno če upoštevamo vse tisto, česar se je tudi primerjalna književnost naučila od teorij postkolonializma, multikulturalizma, feminističnih teorij itn., se pokaže ena od globljih zagat discipline, ki deluje v okviru nove paradigme in se denimo – tako kot Bernheimerjevo poročilo, Tötösy, Gnisci,⁷⁵ Susan Bassnett in mnogi drugi – zavzema za svojo »decentralizacijo«, »dekolonizacijo« in »deevropeizacijo«. Delitev na »center v krizi« in »obrobje v razcvetu« je prav za misel, izšolano v »multikulturalnosti« in »postkolonializmu« ali »feministični teoriji«, le na videz ugodna za »obrobje«, v resnici pa zbuja utemeljen sum, da gre za notranje protislovni refleks »multikulturalistične« ideologije, ki s tem, ko »centru« (sebi) prisoja drugačen status kot »margini« (Drugemu), ko sebe vidi kot »zares problematično« v nasprotju z domala idilično podobo prosperitete na obrobju, sebi pripisuje višjo raven refleksije ter tako seveda le še utrjuje svoj dominantni položaj in evrocentrični diskurz, ki ga nominalno sicer samokritično zavrača.⁷⁶ Ta

debate) mnenja, da je ameriška komparativistika degenerirala, da pa – v nekoliko bolj tradicionalni obliki – doživlja razcvet v Rusiji in Vzhodni Evropi (Steiner 1995: 8).

⁷³ »Zadnja leta so ameriški komparativisti mislili predvsem na golo preživetje« (Mouráu 1999: 166). – Zanimivo pa je, da je bila komparativistika drugod to prisiljena početi že prej; Zvonko Kovač prikazuje, kako so morali v Jugoslaviji ponekod v osemdesetih letih poudarjati prav kontekstualizacijo literature, da so legitimizirali komparativistični pristop (Kovač 2001: 77).

⁷⁴ Banalna pripomba, pa vendar: tudi na »obrobju« je za financerja, se pravi za državo, merilo znanstvene veljavnosti raziskovalnega programa ali veljavnosti študijskega »mednarodna primerljivost«, to pa domala vedno pomeni: primerljivost s tem, kar se dogaja v »centru«.

⁷⁵ Dodati pa velja, da so Gniscijevi pogledi vendarle nekoliko drugačni; sam namreč opaža podobno kot mi v tej razpravi, da se namesto evrocentrizma (ki ga sam seveda ne podpira) vse bolj uveljavlja amerikanocentrizem, da ameriška stroka svoje probleme vsiljuje vsemu svetu, kot da so to univerzalni problemi, in v tem pogledu izrecno izpostavlja Bernheimerjevo poročilo, pa tudi knjigo Susan Bassnett. Njegov sklep je, da primerjalna književnost ni suženj kulturnih študij, translatologije ali literarne teorije, ampak se je razvila v pravo *vedo srečevanja*, »horizont, v katerem se raziskovalci literature vseh provenienc lahko srečujejo in *primerjajo*« (Gnisci 1997b: 216 isl., 219).

⁷⁶ O tej logiki, aplicirani na pozitivno vrednotenje latinskoameriškega »booma«, piše denimo Gayatri Spivak (nav. v de la Campa 1995: 751, 754), ob vprašanju večkulturalnosti pa tudi Silvia López: »V nasprotju s splošnim prepričanjem ideologija različnosti, kot je ustoli-

notranja, avtodestruktivna zagata tega diskurza jasno kaže, da za sledenje paradigmatiskim spremembam ni dovolj »ideološko-kritična« pripravljenost, ampak tudi hermenevtični⁷⁷ samopremislek, ki ga ta usmeritev v glavnem sicer demonstrativno odklanja.

Seveda pa za vsesplošno (in ne le lokalno, na »center« omejeno) relevantnost vprašanj, ki jih je tako odmevno odprlo *Bernheimerjevo poročilo*, ni potrebno takšno sklicevanje na ideološko-kritični moment in opozarjanje na hermenevtično zagato, ki je v tem primeru res *circulus vitiosus*. Zadostuje konkretna izkušnja bodisi zgolj možnosti ali pa tudi že dejanskosti, da se okoliščine za ukvarjanje s primerjalno književnostjo vsekakor spreminjajo in da »časovna razlika« med *središčem* in *obrobjem* gotovo ni tako velika kot (očitno še vedno) *vrednostna* (prim. Biti 2007; Juvan 2007). Za *vsakega* komparativista je problem ne le to, da sama institucija primerjalne književnosti (čeprav v »središču« bolj kot na »obrobju«) izgublja svojo družbeno legitimizacijo in je zato izpostavljena političnim, finančnim ter institucionalnim pritiskom in redukcijam,⁷⁸ niti zgolj to, da je del njene dejavnosti

---

čena danes na naših visokoizobraževalnih institucijah, krepi prevladujoča evropska pojma kulture in modernosti ravno skoz gesto vključitve« (López 2004: 82; npr. v ZDA vključuje študij »Literature tretjega sveta«, a tako vzpostavljajo hierarhijo, ki je v bistvu izključujoča). Avtorica (ki v nadaljevanju tudi zelo prepričljivo pokaže, kako je kritika načela nacionalnosti morda upravičena za ZDA, nikakor pa ne kar počez za ves svet; prav tam: 84, 94 isl.) navaja Žižka, ko ta pravi, da bi bilo treba pojem multikulturalizem zamenjati s pojmom multirasizem (prav tam: 98). – Na podobno logiko v kontekstu postkolonialnih teorij kot evrocentričnih in pokroviteljskih do »predmeta« svoje obravnave opozarja tudi San Juan: »Postkolonialna teorija, oblikovana v akademskem 'prvem svetu', se izkaže kot proizvod fleksibilnega, pofordovskega kapitalizma, ne njegova antiteza« (San Juan 1998: 30). Postkolonialne teorije kot evropski (in zato evrocentrični) proizvod kritizira tudi Dorothy Figueira (Figueira 2000: 248), ki v tem kontekstu precej ostro ošvrkne celo samo Gayatri Spivak, češ da postkolonialno teorijo bolj zanima teorija kot dejanski problemi tretjega sveta in da si tudi Gayatri Spivak s svojo znano teorijo o »subalternih«, denimo, ustvarja prostor zase, da lahko govori v njihovem imenu, sami pa ne pridejo do besede (prav tam: 249). Glede na znani, povsem nesebični dobrodelni aktivizem kritizirane teoretičarke tudi v povsem konkretnih humanitarnih akcijah se zdi ta sodba nekoliko prestroga.

⁷⁷ O škodljivem pomanjkanju upoštevanja hermenevtičnega vidika pri obravnavi medkulturnih vprašanj prim. Schmeling 2000.

⁷⁸ V zadnjem obdobju na primer innsbruška in celovška komparativistika, ne glede na to, da gre za močna in ugledna komparativistična centra. – Sicer so v Evropi filološki in tudi komparativistični oddelki ponekod pod večjim pritiskom zlasti ob uvajanju bolonjske reforme (prim. Leernout 2006: 45; Lubrich 2006: 65), medtem ko ima drugod ta reforma nasprotni učinek (prim. Montandon 2006: 69). – Posploševanja torej niso upravičena, ne

v devetdesetih letih začel prehajati v sorodne discipline, temveč okoliščina, da se je njena trdnost na videz zamajala v samem temelju, tam, kjer je bil tradicionalni predmet primerjalne književnosti in literarne vede sploh: v sami literaturi. Marshall McLuhan je že leta 1962 v knjigi *The Gutenberg Galaxy* razglasil, da se približuje konec hegemonije literarne kulture, in rojstvo novih medijev za marsikoga (že dolgo) napoveduje dejanski konec literature. Literatura seveda ni heglovska substanca, ki bi bila dana od vekomaj in za vedno, temveč je, gledano s tega vidika, institucija, kulturno in zgodovinsko relativen ter spremenljiv koncept, v nekem pogledu – v perspektivi Terryja Eagletona ali radikalnega konstruktivizma – res tudi ideološki konstrukt, ki je pogojen z vsakokratnim »mentalitetnim« kontekstom. To pomeni, da se njena podoba, vloga in pomen za družbo spreminjajo in s tega gledišča je njeno izumrtje načeloma seveda mogoče. Vtis je, da se je ta skepticizem, ki je sprožil napovedi o »smrti literature« (najbrž podobno preuranjeno kot mnoge napovedi o smrti romana), prenesel tudi v primerjalno književnost; inkriminirana izjava Susan Bassnett, da je primerjalna književnost »na neki način mrtva«, je značilen simptom tega.⁷⁹

Vprašanja, ki jih je odprlo Bernheimerjevo poročilo, zato nikakor niso privilegij zgolj tradicionalnih središč stroke, temveč so načelne narave, pomembna za samo-

---

le na »globalni« ravni, tudi znotraj razmeroma tako homogenih območij, kot je evropska skupnost, očitno ne.

⁷⁹ O smrti romana (o tem prim. Ekelund 2002: 337–338), subjekta (Foucault), avtorja (Barthes), ideologije (Bell), zgodovine (Fukuyama), (literarne) teorije (Tihanov), moderne itn. je bilo v zadnjih desetletjih veliko govora, vendar je povsem očitno, da je to tanatološko metaforiko (oziroma »retoriko konca«; Ekelund 2002: 328) potrebno razumeti podobno kot denimo Heglovo tezo o koncu umetnosti: vedno gre za »smrt« zgolj z neke posebne perspektive, sicer pa literatura (njeno smrt je denimo leta 1990 napovedal Alvin Kernan s knjigo *The Death of Literature*), roman, subjekt, avtor, zgodovina, (literarna) teorija itn. še naprej so. V komparativistiki je bila po znani izjavi Bassnettove, objavljeni leta 1993 (to pa ni bila prva napoved smrti primerjalne književnosti), ta tema razmeroma pogost predmet obravnave ali zgolj obregovanja. Armando Gnisci leta 1996 piše o tem, kako je primerjalna književnost po vsem sodeč disciplina »v fazi izumiranja, če ne že izumrla« (1996a: 13), Gayatri Spivak pa v knjigi iz leta 2003 spet odmevno razglasi smrt primerjalne književnosti. Odzivi komparativistov na to so pogosto ironični (»Po mojem mnenju ni dvoma, da primerjalna književnost kot disciplina izumira. Ironija je, da je propadla zaradi svojega lastnega uspeha, in težko je razumeti to ironijo«; Siebers 1995: 196), v glavnem pa odločno odklonilni (prim. npr. Corbineau-Hoffmann 2000: 246; Ekelund 2002: 330 isl.; Eror 2003: 10; Gillespie 2003: 59 itn.). Večina ima napoved smrti primerjalne književnosti le za »frazo« (Hart 2006: 7), ki velja kvečjemu za akademski svet v ZDA (Dominguez 2007: 11), drugod pa se komparativistika ne meni za vse svoje osmrtnice in nemoteno živi dalje (Zhang 2006a: 232).

premislek primerjalne književnosti nasploh, torej tudi na »obrobju«. Zadevajo namreč tudi »notranjo« utemeljenost discipline, njeno identiteto, in ne le njeno institucionalizacijo, podobo v očeh drugih. Iz politične prakse – če ne drugače – je znano, da zunanji sovražnik celo utrdi notranjo trdnost skupnosti. Problem z Bernheimerjevim poročilom oziroma natančneje, s težnjo, ki jo je formuliralo, pa je, da je primerjalno književnost pod pritiskom »zunanjih dejavnikov« načenjalo »od znotraj«. V ta namen se je pod površjem sodobnega, živahnega, mladostno drznega komparativističnega diskurza za dvoumno retoriko⁸⁰ skrival kar nekakšen majhen atentat na primerjalno književnost – v korist kulturnih študij.

Ta težnja vsekakor zavezuje k natančnejšemu premisleku. Sāmo poročilo je lahko pri tem seveda le izhodišče, saj je vendarle bilo bolj programske narave in ne zares argumentativno. Zastarelosti »tradicionalne« komparativistike, ki ima za osrednji predmet preučevanja literaturo, ni demonstriralo ob njeni notranji nemoči, izčrpanosti, neustreznosti, temveč jo je deklariralo z abstraktnimi ter heterogenimi kriteriji, in zaradi želje po sprejemljivosti je v zadregi sklepalo nekakšne formulacijske kompromise, ki so sicer dovolj razvidno izražali njegovo osrednjo težnjo, a samemu diskurzu zaradi zamegljevanja in tudi nedoslednosti jemali prepričljivost. To je mogoče dovolj nazorno pokazati že z »natančnim branjem« formulacij tega programskega spisa. Izjavi v dveh zaporednih odlomkih:

Naš predlog po razširitvi raziskovalnega polja [...] ne pomeni, da naj bi se primerjalna književnost odrekla natančni analizi retoričnih, prozodijskih in drugih formalnih lastnosti, temveč da naj natančna branja besedil upoštevajo tudi ideološke, kulturne in institucionalne kontekste, v katerih so proizvedeni njihovi pomeni. (*The Bernheimer Report 1993* 1995: 43.)

in

Oddelki za primerjalno književnost se morajo odreči osredotočanju na visoki literarni diskurz in morajo raziskovati celoten diskurzivni kontekst, v katerem so besedila ustvarjena in v katerem je konstruirana taka 'višina'. Produkcija 'literature' kot predmet preučevanja bi bila potemtakem primerljiva s produkcijo glasbe, filozofije, zgodovine ali prava kot podobnih diskurzivnih sistemov (prav tam: 43),

se po svoji dejanski nameri v resnici izključujeta. Prvi stavek od primerjalne književnosti zahteva le, naj upošteva *tudi* »zunanje« kontekste, ki vplivajo na produkcijo literature (to je počela že prej; takšna zahteva je, kot je že bilo omenjeno,

⁸⁰ Slog Bernheimerjevega poročila je bil deležen mnogih kritik; prim. Culler 1995; Brooks 1995; Riffaterre 1995; Pratt 1995: 60 isl.

sprejemljiva tudi za »tradicionalne« komparativiste) in ji pušča njeno tradicionalno področje delovanja, s katerim ugotavlja svojo *differentio specifico* (analizo »retoričnih, prozodijskih in drugih formalnih lastnosti«); drugi odlomek pa ji nalaga iskanje *skupnih* potez literature in drugih diskurzivnih sistemov. To je seveda lahko povsem legitimna naloga primerjalne književnosti, ena od mnogih; težava je le ta, da je kljub nekaterim dvoumnim, na videz drugačnim izjavam *Bernheimerjevo poročilo* od primerjalne književnosti dovolj odločno zahtevalo *predvsem* ali celo *izključno* takšno raziskovanje literature, »osredotočanje na visoki literarni diskurz« pa je tako rekoč prepovedalo. (Poznejša polemika je, kot bo razvidno, potrdila to splošno naravnost poročila.)

Podobno retoriko uporablja tudi sosledje teh dveh stavkov, deležnih najštevilnejših kritičnih odmevov:

Literarni pojavi niso več izključni fokus naše discipline.

in

Pač pa so literarna besedila zdaj obravnavana kot ena od mnogih diskurzivnih praks v kompleksnem, spreminjajočem se in pogosto protislovnem polju kulturne produkcije. (Prav tam: 42.)

Tudi tu je prva trditev sprejemljiva za marsikaterega »tradicionalista«, če si jo razlaga tako, da primerjalna književnost pogosto raziskuje tudi neliterarne pojave (zgodovinske, filozofske itn.), ki naj pomagajo pojasniti literarne. A naslednji stavek daje temu drugačen ton – in tudi ni nujno posledica prvega! To, da obravnavamo tudi še kaj drugega od literarnih pojavov, nikakor ne implicira, da bomo oboje obravnavali enako! Drugi stavek definira početje sociologije umetnosti ali kulturologije, ne (primerjalne) literarne vede.

Takšna zavajajoča dvoumnost Bernheimerjevega poročila, ki je sprožala ostre (včasih nemara celo preostre) kritike, gotovo ni bila posledica *zarote* proti primerjalni književnosti, temveč prej izraz posebne institucionalne stiske, v kateri se je znašla komparativistika na severnoameriški celini. Ta stiska je bila posebej resna zato, ker se je pokazalo, da *zunanji* pritiski že nekaj časa očitno destruktivno vplivajo na *notranjo* trdnost discipline (to, kot smo nakazali, sicer ni samoumevno) in v končni posledici primerjalno književnost celo odpravljajo. Dober primer tega je delovanje Stevena Tötösyja de Zepetneka, enega od najdejavnejših in najprodornejših današnjih komparativistov. Še leta 1996⁸¹ se je denimo delno strinjal z Bro-

---

⁸¹ V članku, ki ima – simpatično! – za moto verze Nika Grafenauerja.

oksovo kritiko Bernheimerjevega poročila; menil je, da mora težišče primerjalne književnosti (v nasprotju s kulturnimi študijami) ostati pri literaturi (Tötösy 1996: 7–8, 11) in da je literarna veda upravičena kot samostojna disciplina. Nekaj let pozneje je naredil natanko tisto, kar je Culler (1995: 120) očital Bernheimerjevemu poročilu kot enega najhujših prekrškov: primerjalno književnost je pravzaprav prekrstil v »primerjalne kulturne študije« (Tötösy 1999a; 1999b).⁸²

Prav pri Tötösyju je še posebej razvidno, da tega razvoja ni mogoče pripisovati sovražni nastrojenosti do primerjalne književnosti. Nasprotno, kanadski komparativist si že najmanj dve desetletji dejavno prizadeva za njen razcvet in predvsem za njeno družbeno legitimizacijo.⁸³ Njegovo tovrstno delovanje je izrazito praktično naravnano; pri zavzemanju za institucionalno ohranitev primerjalne književnosti poudarja nujnost, da je treba upoštevati pragmatični⁸⁴ ter politično/ideološki kontekst (Tötösy 1996: 11; 1998: 21). Po njegovem je pomemben problem, »s katerim se mora spopasti literarna veda, vprašanje, kako postati družbeno relevantna, s tem da bo proizvajala družbeno relevantna, pomembna, odmevna dela tako neposredno za svojo stroko kot za občinstvo nasploh« (Tötösy 1998: 21). Prav pragmatični vidik je bil tudi odločilno gibalno za njegov predlog »nove primerjalne književnosti«:

Moja osnovna premisa je, da moramo v današnjem položaju resno premisliti o takim pristupu, ki bo inovativen in katerega raziskovalni rezultati bodo imeli možnost prepričati davkoplačevalca, politika, skratka, najširše občinstvo – da ne omenjamo univerzitetne administracije –, da je preučevanje literature pomembno, saj je družbeno konstruktivna in nujna izobraževalna sila. (Prav tam: 19.)

⁸² Pragmatični in agilni komparativist se lahko pohvali tudi z dvema pomembnima publicističnima projektoma v tej smeri. Konec devetdesetih let prejšnjega stoletja je začel izdajati spletno revijo *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal*, leta 2002 pa pri Purdue University Press knjižno zbirko (posamezni zvezki ponavadi vsebujejo izbrane članke iz prej omenjene revije) *Comparative Cultural Studies*. V obeh projektih dovolj vidno sodelujejo tudi slovenski komparativisti.

⁸³ Eno zgodnejših takih njegovih dejanj je bilo intenzivno vpeljevanje empirične literarne znanosti v primerjalno književnost kot metode, ki bo disciplini dala znanstveno verodostojnost. Prim. podobne razloge za vpeljevanje empirične literarne znanosti na Slovenskem pri Miranu Hladniku (Hladnik 1995a, 1995b). Poleg Hladnika so za vpeljevanje empirične literarne znanosti na Slovensko zaslužni še Dejan Kos, Marko Juvan in Marijan Dovič.

⁸⁴ »Preučevanje literature močno potrebuje legitimizacijo, saj je pod nenehnim in naraščajočim pritiskom, naj opravlja take raziskave, s katerimi bo prepričalo ne le dekane in rektorje, temveč – in to je še pomembneje – politike in davkoplačevalce, naj v ta namen odobrijo sredstva – trenutno precej skopa« (Tötösy 1996: 6).

Iz konteksta je dovolj jasno razvidno, da »današnji položaj«, o katerem govori Tötösy, očitno ni prvenstveno *notranja* nezadostnost discipline, ki je generala njene prejšnje krize, ampak je nujnost njene prenovitve spodbujena predvsem z *zunanji*mi, skrajno pragmatičnimi okoliščinami. Nanje Tötösy opozarja dovolj zgovorno in prepričljivo. Toda ob tem se zastavlja vprašanje, kako daleč lahko seže pragmatični vidik, ne da bi zasenčil ali usodno modificiral »notranjega«, strokovno-disciplinarnega. Je »permanentna kriza« za stroko še vedno lahko produktivna, tudi če ne izhaja zares iz njenih notranjih zagat, ampak je predvsem posledica zunanjega pritiska?

Odgovor ne more biti aprioren, pa tudi preprost ne. Vsaj na severnoameriški celini je bil pretres, ki ga je primerjalna književnost doživela v devetdesetih letih, v veliki meri gotovo kulturno-specifično, ideološko in institucionalno pogojen. Zunanji pritiski so stroko nedvomno upravičeno spodbujali k večji pragmatičnosti. Logika pragmatičnosti sama na sebi ni nič slabega; uveljavlja se ne le v meta-diskurzu, temveč celo v primarni produkciji, sami literaturi. Denimo: književnost v nedemokratičnih družbenih sistemih se ne more prepuščati zgolj estetskosti, ampak »mora« pogosto obenem opravljati tudi »pragmatično«, družbeno kritično funkcijo; kot je znano, latinskoameriške ali denimo slovanske književnosti v obdobju nedemokratičnih režimov iz tega razloga skoraj ne poznajo zgolj samonanašalne postmodernistične metafikcije. Podobno, čeprav iz povsem drugačnih razlogov, je marsikje očitno prisiljena delovati tudi primerjalna književnost. V okolju, v katerem je najdejavnejši Tötösy, se je v devetdesetih letih pragmatičnim zahtevam najboljše prilagajala z umikom v nacionalno literarno zgodovino⁸⁵ ali s premikom proti kulturnim študijam. Sam Tötösy je predlagal približevanje kulturnim študijam; toda s tem se je izpostavil možnemu očitku, da stroko, ki je na področju literarnih ved v preteklih desetletjih odigrala osrednjo vlogo, odpravlja zgolj iz pragmatičnih razlogov.⁸⁶

Ta očitek je morda videti prehitel in neutemeljen. Tötösy namreč v svojem predlogu poudarja nujnost ne le družbene legitimnosti komparativistike, temveč

⁸⁵ »Proračunske omejitve so literarnovedne oddelke prisilile, da so svoje potrebe opredelili konservativno; pomembno je postalo, da lahko študentje komparativistike pokažejo solidno poznavanje svoje lastne nacionalne književnosti« (*The Bernheimer Report 1993* 1995: 47). – »Marginalnim« komparativistikam taka preusmeritev ni vedno potrebna; slovenska primerjalna književnost je kot osrednji predmet raziskovanja vedno razumevala slovensko književnost v mednarodnem primerjalnem kontekstu. Njena osrednja novejša publikacija ni po naključju Kosova *Primerjalna zgodovina slovenske literature*.

⁸⁶ Mary Louise Pratt je mnenja, da pragmatizem ne sme biti vodilo pri konceptualiziranju ali prenovi primerjalne književnosti (Pratt 1995: 64).

tudi njene znanstvene verodostojnosti. Njegov zasnutek »nove primerjalne književnosti« ponuja v skladu s tem odgovor tako za vprašanje *pragmatičnosti* stroke kot za problem njene *konsolidacije*. Vendar se pokaže, da s »konsolidacijo stroke« ne razume prizadevanja za razvijanje specifičnih kriterijev in modelov znanstvenosti, veljavnih posebej v literarni vedi in sorodnih disciplinah, temveč se predvsem odloča za sprejetje modela, katerega družbena legitimnost ni sporna – v skrajni posledici torej pragmatično. Glede strokovne konsolidacije se bo namreč po njegovem mnenju primerjalna književnost najbolje legitimizirala tako, da bo postala »zares znanstvena«, to pa zanj pomeni: da bo »sprejela nekatere metode, natančnost, ponovljivost in objektivnost – naj bo to še tako vprašljivo –, značilne za naravoslovne znanosti« (torej tiste značilnosti, ki so zaradi svoje »eksaktnosti« oprane vsakega suma improvizacije) (Tötösy 1998: 22). Tako se bo znebila najbolj utemeljenih očitkov, da je neresna disciplina, ki temelji zgolj na intuicionizmu, spekulaciji in metaforičnem opisu.⁸⁷ Teoretski in metodološki model za to najde Tötösy v »sistemskem in empiričnem pristopu k literaturi in kulturi« (prav tam: 23).⁸⁸

Ta pristop, ki ga Tötösy z impresivno vitalnostjo razvija in utemeljuje že skoraj dve desetletji v vedno novih objavah, je v primerjalno književnost vnesel primerno osvežitev in se je udeležil v nekaterih uspešnih in odmevnih raziskavah. Vendar

⁸⁷ Prim. obravnavo podobnega problema v Hladnik 1995a; 1995b. – Take težnje, povezane s kritiko »impresionističnega« kritištva, v literarni vedi seveda nikakor niso nove; značilne so bile že za ruske formaliste, pa tudi za novo kritištvo, katerega predstavniki (Richards, Empson, Leavis) so z *natančnim branjem* in racionalno razlago zavračali impresionistično literarno vedo (prim. Higgins 1999: 104).

⁸⁸ Tötösy 1998: 23 in v mnogih drugih spisih (propagiranje tega pristopa je zelo intenzivno, celo agresivno; glede tega je zanimivo primerjati nekatere članke avtorjev, ki so bili sprva objavljeni v drugih publikacijah, nato pa v Tötösyjevi spletni reviji; domala vsem je skupno to, da so v novi objavi dodane reference ali tudi preformulirani sklepi, ki podpirajo omenjeni pristop). Upošteva pa še nekatere sorodne usmeritve: »Glavni elementi kompatibilnosti med polisistemsko teorijo, *Empirische Literaturwissenschaft*, teorijo *l'institution littéraire, système de l'écrit, champ littéraire* in literaturo kot sistemskim okvirom – teorijami, ki so tu skupno razumljene kot sistematsko-institucionalni okviri in metodologije za preučevanje književnosti – so podobni pojavi, ki veljajo za povezane med seboj in so zato primerni za opis in interpretacijo [...], hevristični modeli, izhajajoči iz semiotike in sociosemiotike, sociologije literature in teorije komunikacije, ki temeljijo na dinamičnih, operacionalnih, funkcionalnih in odprtih (samonanašalnih) sistemskih teorijah, pa tudi dajanje prednosti opazovanju in verifikaciji namesto intuicije, spekulacije in metaforičnega opisa« (prav tam: 29). – Susan Bassnett navaja kot metodološko podlago *translation studies* – kot možnega nadomestila primerjalne književnosti – polisistemsko teorijo telavivske šole (Bassnett 1997: 10).

v obliki, v kateri je bil ponujen, namreč kot celovita in edino veljavna ter družbeno legitimna znanstvena metoda primerjalne književnosti, zbuja nekatere pomisleke.⁸⁹ Literarna veda je zaradi svoje posebne, kompleksne narave, ki jo priznavajo tako »kontekstualisti«⁹⁰ kot »nekontekstualisti«, večkrat res izpostavljena nevarnosti prevelike esejizacije, razlagalnega impresionizma in tudi šarlatanstva. Vendar je vprašljivo, ali je ta nevarnost zadosten razlog za odpoved metodološkemu pluralizmu⁹¹ in za pristajanje na naravoslovni (ali družboslovni) znanstveni model. Zahteva po objektivni znanstvenosti v literarni vedi je sicer povsem legitimna in utemeljena. (Zanimivo in poučno je, da se je na področju moderne literarne teorije na samem začetku pojavila v povsem »dekontekstualiziranem« ruskem formalizmu, ki se je nanjo odzval prav z obravnavanjem *literarnosti*.) A to ne upravičuje kar a priori zgledovanja pri merilih tako imenovanih »eksaktnih« znanosti. »Duhovne znanosti« in humanistika so si v naporu, ki pomeni dobršen del filozofske in literarne hermenevtike vsaj od Diltheya naprej, prizadevale prav za avtonomen status znanstvenosti, drugačne od naravoslovne.⁹² Ta posebni status vključuje tudi to, da imajo lastnosti, navedene pri Tötösyju (»natančnost, ponovljivost in objektivnost – naj bo to še tako vprašljivo –, značilne za naravoslovne znanosti«), v humanistiki drugačno vrednost kot v naravoslovju. Tötösyjeva opomba med pomišljajema kaže, da se tega zaveda tudi sam, vendar ne izpeljuje nobenih načelnih sklepov glede tega.⁹³ Zato pa se tako prizadevanje znotraj primerjalne književnosti izkaže pravzaprav za avtodestruktivno. Zahteva po utrditvi verodostojne znanstvenosti izhaja, kot

⁸⁹ Če poleg teh, ki sledijo v nadaljevanju, navedem še nekatere: po mnenju Abdulle je problem s Tötösyjevo metodo (sistemski in empirični pristop) ta, »da je tako obsežna in vseobsegajoča, da je vse poistoveteno z njo. Na koncu postane v svoji praksi povsem tradicionalna« (Abdulla 2003: 359). Oziroma natančneje: Tötösy je v tistem delu svoje knjige, ki jo imenuje »aplikacija«, povsem tradicionalen. Abdulla najde celo le en primer uporabe empirične metode, a še to le v detajlu (prav tam).

⁹⁰ Med njimi denimo Gnisci; literaturo – zlasti kot predmet komparativistike – razume kot velikanski in mnogovrsten diskurz, neujemljiv v okvire preveč toge discipline; komparativistika mora biti po njegovem mnenju »babilonska«, brez disciplinarnih, metodoloških, scientoloških omejitev (Gnisci 1999: xiii, xiv, xvi). – O kompleksni naravi literature in njeni (ne)ujemljivosti v znanstveni diskurz prim. tudi Dolinar 1997: 91 isl.

⁹¹ O tem, kako nujen je ta za literarno vedo, prim. Kos 1988; Souiller-Troubetzkoy 1997: 1; Dolinar 1997; Gnisci 1999: xiii; Kushner 1999: 129 idr.

⁹² Dober pregled teh prizadevanj podaja denimo Dolinar 1991.

⁹³ Ta razlika je povsem jasna tudi konstruktivizmu kot spoznavnoteoretski podlagi empirične literarne znanosti, ki skuša pojmu »empirično« ravno zato dati drugačen pomen; ker v nasprotju z naravoslovjem »objektivno« tu pomeni znatno udeleženo »subjektivnega«, je seveda vprašljivo govoriti o objektivnosti, kakršna je »značilna za naravoslovne znanosti«.

smo videli, iz želje po legitimizaciji komparativistike, po njenem upravičenju; toda če literarna veda ne obdrži svojega avtonomnega metodološkega statusa, svojega svojskega *kako*⁹⁴ obravnavanja literature, če se odreče načinom verodostojnosti, značilnim za humanistiko, in namesto tega pristane *zgolj*⁹⁵ na pojem »objektivnosti«, veljaven za naravoslovje ali pa tudi za družbene vede, se samodejno odpravi, saj postane nejasna njena upravičenost, njen posebni *zorni kot* obravnave, primeren njenemu predmetu. Siegfried Schmidt, utemeljitelj empirične literarne znanosti, tako denimo predlaga opustitev literarne vede kot samostojne discipline in njeno vključitev v družbene vede; pri Tötösyju se primerjalna književnost razpusti v primerjalne kulturne študije.

Proces *znanstvene konsolidacije* discipline z uvedbo systemskega in empiričnega pristopa kot edino veljavnega in znanstvenega pripelje torej pri Tötösyju do odprave primerjalne književnosti. Enako se pri njem sklene eksplicitno *pragmatično* prizadevanje za *družbeno legitimizacijo* s približevanjem kulturnim študijam. Takšen rezultat sam na sebi sicer ne bi bil nujen. Sodelovanje s kulturnimi študijami (ki je logično in ga ne kaže zavračati; prim. npr. Kushner 1999: 130) ima – poleg vsebinskih – tudi taktično-pragmatične razloge, ki so razvidni, upoštevanja vredni in za literarno vedo vsekakor lahko zanimivi. Sodobna informacijska, globalna, »multikulturna« družba postaja spoznavno vedno bolj neobvladljiva, zato si spoznavne modele sposoja pri družboslovju, kulturologiji in aktualistični filozofiji (dober primer je denimo Slavoj Žižek kot analitik političnega z Lacanom in žanrskim filmom). Trendovske kulturne študije (ki – ironično! – metodološko in tematsko črpajo prav iz komparativistike; na to posebej opozarja tudi Tötösy, npr. 1999b: 1) so bile v devetdesetih letih v porastu prav zato, ker so družbi marsikje ponujale tak servis⁹⁶ (zlasti po »11. septembru« je v ZDA takšna ponudba postala potreba; ameriška vlada je začela finančno izdatno podpirati jezikovne in

⁹⁴ *Način* obravnave bistveno definira stroko ne le po Fokkemu, Cavellu idr., temveč tudi po samem Tötösyju (npr. 1998: 15).

⁹⁵ To seveda ne pomeni odrekanja nekaterim splošnim metodološkim postopkom, ki jih uporabljata tudi družboslovje in naravoslovje (prim. Kos 1988, ki se sklicuje na znano delo Bochenskega), pa tudi nekaterim specialnejšim ne. Vendar mora biti ta uporaba skladna z načelom metodološkega pluralizma. Zavedati se mora, da lahko taki pristopi obravnavajo le posamezne vidike literature. Tako sicer sodijo v literarno vedo, a je nikakor ne morejo nadomestiti, namreč zajeti v celoti.

⁹⁶ Podatki o velikanskem porastu prodaje knjig o talibanski kulturi po napadu na njujorška dvojčka to zgovorno potrjujejo. Za refleksijo tega je temeljnega pomena knjiga Samuela P. Huntingtona *Spopad civilizacij* (1996), ki razkriva, da so za usodo današnjega sveta kulturne okoliščine (razlike) pomembnejše od ekonomskih in političnih.

kulturne študije s področja islamskih držav in bivše Sovjetske zveze;⁹⁷ gl. o tem Spivak 2003: 104; prim. tudi Rabaté 2003: 331 isl.).⁹⁸ Navezava na kulturne študije bi bila lahko s tega vidika za primerjalno književnost celo koristna.⁹⁹ Vendar samo v primeru, da imajo kulturne študije pri tem podoben status kot druge (za samo literarno vedo le pomožne) discipline, s katerimi se primerjalna književnost prav tako povezuje. Kadar pa je njihov pomen predimenzioniran, obstaja povsem realna nevarnost, ki se je jasno eksplicirala že ob odzvih na Bernheimerjevo poročilo, da primerjalna književnost izgubi samostojnost in v celoti preide v kulturne študije. Mnogi, med njimi tudi Tötösy, so to nevarnost označili za pretirano. A prav zanj se zdi, da je najdoslednejše in najvplivnejše udejanjal program Bernheimerjevega poročila in s predlogom o *primerjalnih kulturnih študijah* izpolnil najbolj črne napovedi njegovih nasprotnikov.

Tötösyjev primer je posebej ilustrativen, ker je mogoče temu razvoju pri njem dovolj pregledno slediti. Še v članku *Perspectives of Comparative Literature Today* (1996) v eksplicitni navezavi na Bernheimerjevo poročilo denimo zapiše, da se »kulturne študije ukvarjajo z literaturo kot *eno* od mnogih kulturnih dejavnosti in kulturne produkcije, primerjalna književnost pa ohranja osredotočanje na samo literaturo. To je po mojem mnenju pomembna razlika, ki upravičuje moje vztrajanje pri tem, da je preučevanje literature kot posebno raziskovalno področje legitimna in potrebna – družbeno relevantna – funkcija družbenega diskurza« (Tötösy 1996: 7–8). Strinja se tudi z »Brooksovo kritiko apologetskega tona Bernheimerjevega poročila in z njegovim zavzemanjem za ohranitev poudarka na literaturi in literarnosti« (prav tam: 11). Obe sodbi domala dobesedno ponovi v knjigi *Comparative Literature: Theory, Method, Application* (1998), z dvema drobnima, a pomenljivima dodatkoma. »Osredotočanju na samo literaturo« doda odvisnik: »čeprav v najširšem možnem pomenu besede 'literatura'« (Tötösy 1998: 31). Kaj je ta »najširši možni pomen«, ni podrobneje pojasnjeno; a iz poznejših aplikacij

⁹⁷ Vendar s posebno komisijo, imenovano »Campus Watch«, obenem očitno tudi nadzirati, ali seznanjanje s temi kulturami poteka s patriotskega ameriškega gledišča; prim. o tem McCleenen 2006.

⁹⁸ Tudi Hofmann 11. september in incident s karikaturto Mohameda leta 2006 navaja kot dokaz, kako je medkulturno razumevanje vedno bolj potrebno in kako odločilno vlogo pri tem (argument za družbeno legitimizacijo!) lahko odigra literarna veda, ki prevzema »civilizacijsko funkcijo« (Hofmann 2006: 32–33). – Kot zanimivost naj dodam, da se »medkulturna literarna veda«, ki jo v tem kontekstu omenja Hofmann, po svoji definiciji – ne da bi avtor to opazil – na str. 8 istega dela domala v celoti prekriva z današnjo samopodobo komparativistike.

⁹⁹ Prim. Kushner 1999: 130. idr.

na konkretnih primerih je razvidno, da je še najbližje Bernheimerjevemu pojmu literature »kot ene od mnogih diskurzivnih praks«. Druga dopolnitev zadeva legitimnost in potrebnost literarne vede; ta je »družbeno relevantna, če se odvija v okviru mojega predloga« (prav tam: 31), to je, na podlagi sistemskega in empiričnega pristopa k literaturi in v okviru desetih tez »nove primerjalne književnosti«, ki jo v knjigi ponuja.

Prav ob primeru teh desetih tez je mogoče najbolje pokazati notranjo razvojno logiko Tötösyjeve argumentacije, ki udejanja Bernheimerjev program. Gre za postulate, ki pomenijo »splošna načela primerjalne književnosti« (prav tam: 15) in se v domala nespremenjeni obliki pojavljajo v najmanj petih avtorjevih besedilih (Tötösy 1997, 1998, 1999a, 1999b, 1999c). V vseh teh primerih ostajajo načela dobesedno enaka, z eno samo, a pomenljivo spremembo: v zadnjih objavah besedo »literatura« zamenja beseda »kultura«. Ta zamenjava simptomatično kaže razvojno težnjo, »spojitev primerjalne književnosti in kuturnih študij v nov pristop,¹⁰⁰ ki ga imenujem 'primerjalne kulturne študije'« (Tötösy 1999a: 86). Ta »novi pristop« pravzaprav odpravlja legitimnost primerjalne književnosti kot samostojne discipline – v očitnem nasprotju s Tötösyjevimi prizadevanji za njeno legitimizacijo. Čustvena naklonjenost je po vsem sodeč sicer na strani primerjalne književnosti. Tötösy simpa(te)tično ugotavlja, da le s težavo gleda, kako si kulturne študije prisvajajo kot inovacije nekaj, kar primerjalna književnost počenja že od nekdaj (Tötösy 1999b: 1). Vendar z zamenjavo besede »literatura« s »kulturo« v desetih splošnih načelih primerjalne književnosti – oziroma primerjalnih kulturnih študij – pravzaprav podpiše smrtno obsodbo primerjalni književnosti. Tötösy – tako kot Fokkema, Cavell in drugi – zagovarja misel, da disciplino določa njen posebni način obravnave, metoda. To je celo vsebina njegovega prvega načela, kjer zapiše: »Prvo splošno načelo primerjalne književnosti [primerjalnih kulturnih študij]¹⁰¹ je postulat, da je pri preučevanju, poučevanju in raziskovanju literature [kulture] pomemben 'kako' in ne 'kaj'. Se pravi, odločilnega pomena za primerjalno književnost [primerjalne kulturne študije] posebej in posledično za preučevanje literature in kulture kot celote je metoda« (Tötösy 1998: 15–16; 1999a: 97; 1999b: 15; 1999c:

¹⁰⁰ Tako disciplino je, kot smo videli, leta 1995 predvidel že Culler; očitno pa jo je razvijal tudi Cavell. Kanadski komparativist je že leta 1994 denimo objavil razpravo s pomenljivim naslovom »'Comparative Canadian Literature' as Crisis and Critique: Towards Comparative Cultural Studies« – prim. Cavell 1996: 34 –, v katerem uporabi natanko ključno sintagmo obeh Tötösyjevih »programskih« spisov iz leta 1999.

¹⁰¹ V oglatih oklepajih navajamo spremembo, ki jo je besedilo iz zgodnejših objav doživelo v poznejših.

14). A ker so načela, način obravnave, metoda – končno pa tudi predmet – za obe disciplini povsem enaki, sledi, da se prekrivata,¹⁰² da je torej ena odveč. Kronološka razvojna logika Tötösyjevega razmišljanja, podkrepljena tudi terminološko, kaže odvečnost primerjalne književnosti.

Tak razvoj je v delu, ki programsko in na videz sistematično obravnava sólo bistvo in *raison d'être* komparativistike, v knjigi *Primerjalna književnost: teorija, metoda, aplikacija*,¹⁰³ nakazan tudi pri opisu njenega predmeta. V članku iz leta 1996 vidi Tötösy najpomembnejšo vlogo primerjalne književnosti v tem, da pomeni »*priznavanje* 'Drugega' in *ukvarjanje z njim*, pa naj gre za 'nekanonsko' besedilo (se pravi, popularno literaturo), 'druge' umetnosti ali pa za literarne in kulturne vidike druge rase, spola, naroda itn.« (Tötösy 1996: 7). V izpeljavi definicije v knjigi iz leta 1998 besede »literatura« iz prve – najbrž sprejemljivejše – ni:¹⁰⁴ primerjalna književnost ima lahko po njegovem mnenju širšo podporo zato, ker si prizadeva za vednost o Drugem v najširšem pomenu besede, za njegovo vključevanje in – med drugim – za dialog med kulturami in prevajanje ene kulture v druge (1998: 15).

Povsem očitno je, da takšna formulacija vloge primerjalne književnosti nikakor ne vključuje nujno literature, vsaj ne *literature kot literature* in ne denimo kot zgolj dokumenta časa ipd. Primerjalna književnost tako ne izgubi le svoje posebne

¹⁰² Tak sklep je samoumevno sledil že iz Bernheimerjevega poročila. Potem ko so tam nanižane stične točke med obema, poročilo ugotavlja, da se primerjalna književnost od kulturnih študij razlikuje pravzaprav le po večjezičnosti (*The Bernheimer Report 1993* 1995: 45).

¹⁰³ Knjiga je bila deležna precej pozornosti, več kritične kot naklonjene. Med glavnimi očitki so bili npr., da avtor »hitro menja terminološke 'obleke', z lahkoto izničuje svojo prejšnjo argumentacijo in izdelane distinkcije, gre po bližnjicah, se ne ozira nazaj, tistim, ki mu želijo slediti v teh metamorfozah, pa preostaja, da sami skušajo najti neko koherentnost idej tam, kjer je bolj vidna (nestrpna) težnja po sledenju trendom« (Eror 2003: 90); da gre za »nehomogeni in eklektični priročnik«, v katerem avtor vsiljuje metodološki monizem (Dović 2001: 118); za podobno kritiko prim. tudi Wägenbaur 1999: 438; Archibald 2000: 312. – V nenavadnem kontrastu (kot da ne bi šlo za isto knjigo) s tem so sodbe, da gre za odlično, po Weissteinu v ZDA najporabnejši uvod v primerjalno književnost (Pivato 1999: 1), ali tale: »Poleg Bernheimerjevega poročila iz leta 1993 je ta [Tötösyjeva] knjiga še en korak k kontekstualizaciji ne le literarnega besedila, kot to predlagajo Bernheimer in njegovi kolegi (42), ampak same discipline, ki bi, če bi temeljila na strogih metodoloških temeljih, pridobila tako potrebno disciplinarno identiteto« (Grabowski 1999: 1). Morda je zanimivo, da sta obe pozitivni recenziji izšli v reviji, ki jo ureja Tötösy.

¹⁰⁴ Ostaja le v posplošenih izjavah, denimo: »Primerjalna književnost proizvaja smiselni dialog med kulturami in literaturami« (Tötösy 1998: 15).

metode, temveč tudi svoj posebni predmet. Zato takšna opredelitev ne definira (nujno) primerjalne književnosti, temveč predvsem neko drugo disciplino, s svojim predmetom tu tudi terminološko naznačeno: primerjalne kulturne študije. – Tudi če nam novejši razvoj Tötösyjevega zastavka ni po volji, pa mu nedoslednosti pri tem nikakor ni mogoče očitati.¹⁰⁵

Seveda strah pred tem, da bodo (vsaj v ZDA in Kanadi) komparativistični oddelki na univerzah pod »proračunskim« udarom, nikakor ni bil neupravičen.¹⁰⁶ To je (če ponazorimo zgolj z enim, reprezentativnim primerom) na svoji koži ob mnogih drugih žal občutil tudi sam Tötösy. Oddelek za primerjalno književnost na univerzi Alberte v Edmontonu, na katerem je poučeval sedemnajst let, je bil leta 2003 (torej ob izidu knjige *Death of a Discipline* Gayatri Spivak) razpuščen. Tötösy je kot dober poznavalec razmer in tudi napovedovalec tega dogajanja tak potek očitno slutil, saj je že leta 2000 univerzo zapustil in predsedlal na Lutrovo univerzo v Halle-Wittenbergu, kjer je namesto primerjalne književnosti začel poučevati »primerjalne medijske in kulturne študije«.¹⁰⁷ Vendar pa to, kot se zdi, ne spodbija dejstva, da pragmatično prizadevanje za legitimizacijo primerjalne književnosti – paradokсно – v primeru približevanja kulturnim študijam še bolj vodi v (avto)destrukcijo discipline.¹⁰⁸ Naj le na enem vidiku ponazorim, da je takšna avtodestrukcija neutemeljena in tudi nepotrebna. Tötösyjeva opredelitev bistva primerjalne književnosti kot ukvarjanja z Drugostjo, Drugim je namreč – ne glede na morebitno pragmatično pobudo, povezano s konkretno kanadsko politiko multikulturalnosti – ne le simpatična, temveč tudi zelo relevantna in pomembna. Ponuja namreč odlično priložnost za definiranje kulturno pogojene različice invariantne literarnosti, če si sposodimo Fokkemovo sintagmo. Takšna definicija literarnosti se lahko opira na vplivne miselne tokove dvajsetega stoletja. Če omenimo le dva: Gadamer in Jauß sta ob pojmu »samorazumevanje v Drugem« ugotavljala, da je

¹⁰⁵ Velja pa dodati, da prikazana logična posledica razpustitve primerjalne književnosti v kulturne študije pri Tötösyju ni zares v skladu z njegovimi nameni. V novejših razpravah – morda ravno kot odmev na kritike – metodološki okvir primerjalnih kulturnih študij predstavlja ne kot »vrhovno teorijo«, temveč »kot en okvir med mnogimi« (prim. Virk 2003b: 22).

¹⁰⁶ Prim. o tem tudi Гумбрехт 2003: 93.

¹⁰⁷ Podobnih »selitev« je bilo več. Naj omenimo na primer Siegfrieda Schmidta, utemeljitelja empirične literarne znanosti na univerzi v Siegnu, ki je od tam odšel na univerzo v Münstru, kjer je začel predavati medijske študije.

¹⁰⁸ In tudi, kot kaže, ne pomaga zares; Marjorie Perloff ugotavlja, da novi komparativisti ne dobijo zaposlitve, tudi če se ukvarjajo s temami, kot jih predlaga Bernheimerjevo poročilo (Perloff 1995: 178).

eminentni prostor razkrivanja D drugega ravno literatura. Podobna misel je implicirana v Bahtinovem konceptu večjezičja in dialoščnosti, ki se prav tako najnazorneje kaže v literaturi. In prav to je lahko eden od relevantnih predmetov komparativističnega raziskovanja tudi danes: raziskovanje te, *literarne* drugosti, ki je očitno prej *model* za drugost sploh, in ne le *ena* od lastnosti neke diskurzivne prakse, primerljiva s podobnimi lastnostmi drugih praks. Raziskovanje specifično literarne funkcijske strukture te drugosti seveda ne more biti predmet sociologije literature ali kulturnih študij, temveč edino literarne vede, v njenem območju še posebej primerjalne književnosti, ki že po tradiciji »literarnoteoretsko invariantnost« povezuje s kontekstom kulture. Šele rezultat, ki ga dožene ta posebna stroka, lahko potem uporabijo tudi (med)kulturne študije.¹⁰⁹

Prelom v novo tisočletje: »Smrt discipline« in nova primerjalna književnost

Koledarski prelomi epoh po navadi vedno zbudijo apokaliptična občutja (prim. Ekelund 2002: 328). Nekatere vidne publikacije komparativistične stroke v zadnjem desetletju in pol zato ne nosijo po naključju naslovov, ki izražajo (bolj ali manj odkrito) kritično refleksijo sedanjosti in skrb glede prihodnosti. Seveda pa to ne pomeni, da je take tone potrebno pripisovati zgolj milenarizmu. Splošne družbene spremembe in menjave mišljenjskih paradig postavljajo v nove okoliščine ne le znanstvene discipline, ampak tudi umetnosti oziroma posamezne »diskurzivne prakse«, med njimi literaturo.

Na te spremembe se mora nujno odzivati tudi literarna veda – in v njenem okviru primerjalna književnost. Bernheimerjevo poročilo in Tötösyjeva prizadevanja sta bila taka odziva, pomembna, ker sta poudarila ključne in za stroko najrelevantnejše probleme in tako spodbudila komparativistiko k (ponovnemu) samopremisleku. Intenzivnost te debate ni popustila, vnovičen vrhunec je doživela ob knjigi Gayatri Chakravorty Spivak *Death of a Discipline*.

Knjiga je sicer izšla leta 2003 v znameniti zbirki »predavanj Wellekove knjižnice o kritični teoriji«, sam cikel predavanj, po katerih je nastala, pa je potekal v letu 2000. Avtorica se takoj v prvih povedih izrecno (in kritično) navezuje na Bern-

---

¹⁰⁹ Prim. razdelek *Drugost* v tej knjigi.

heimerjevo poročilo in zbornik prispevkov, ki ga je spremljal (Spivak 2003: 1–2,¹¹⁰ na Tötösyjevo ime pa v knjigi ne naletimo, čeprav se Gayatri Spivak podobno kot komaj nekaj let pred tem Tötösy zavzema za »novo primerjalno književnost«). Razpita teoretičarka postkolonializma se tako kot Bernheimerjevo poročilo in Tötösy ukvarja z razmerjem med primerjalno književnostjo in kulturnimi (ter regionalnimi [*area studies*]) študijami, vendar z nekoliko spremenjenim poudarkom.

Osnovna avtoričina misel je nekako taka: Primerjalna književnost je unikatna in nenadomestljiva disciplina, odlikuje se po svoji širini, poliglotstvu, »skrbi za jezik in idiom« in po natančnem analitičnem branju literarnih besedil, vendar potrebuje spremembe. Na eni strani je namreč preveč evrocentrična, na drugi strani pa bi se morala po mnenju avtorice bolj odzivati na sodobne premike v sferi družboslovja in humanistike – s tem pa misli predvsem to, da bi morala opredeliti svoj odnos do kulturnih študij in tako imenovanih regionalnih študij. Gayatri Spivak je namreč prepričana, da bi morala primerjalna književnost po svoji naravi sodelovati z obema disciplinama, zlasti z regionalnimi študijami, s katerimi ima največ sorodnosti. Kulturne študije so po njenem vendarle nekoliko preveč enojezične in tudi konceptualno monolitne ter zato že v izhodišču premalo dialoške, medtem ko se primerjalna književnost in regionalne študije vzajemno dopolnjujejo.

Avtorica se torej zavzema za novo primerjalno književnost, ki bo bolje izpolnjevala te zahteve, te nove discipline pa ne definira v obliki logično razvidnega sistema (tudi sicer je njen diskurz hibriden in odprt), temveč z analizo nekaterih leposlovnih besedil, denimo *Lastne sobe* Virginie Woolf, Conradovega *Srca teme* ali *Ljubljene* Toni Morrison. Od nove primerjalne književnosti pričakuje, da bo odprta za drugost in drugačnost, da bo prestopala vse vrste meja, da se bo znebila svojega evrocentrizma in bo pozornost posvečala tudi »jezikovni sferi južne polute« in, končno, da ne bo ne svetovna, ne multikulturna, ne univerzalna, ne globalna, temveč *planetarna*. Svet je namreč po njenem monolit, ki ga je mogoče obvladovati in ga dobro ponazarja globus, planet¹¹¹ pa je neobvladljivi prostor različnosti, drugačnosti, nepredvidljivosti, z drugim izrazom: življenja, ki nam je tisto najbližje, domačno, a obenem nepoznano, tuje, zato cilj raziskovanja nove primerjalne književnosti Gayatri Spivak primerja tudi s tem, kar je Freud imenoval »unheimlich« (in bi se dalo v slovenščino za silo prevesti kot nedomačno). Z vsem

¹¹⁰ Vseeno pa je med njeno knjigo in Bernheimerjevim poročilom opaziti tudi mnoga ujemanja; prim. o tem Yao 2005: 246 isl.

¹¹¹ Christopher Bush opaža (zdi se, da upravičeno), kako »planet« nasproti »svetu« evocira Heideggrovo razlikovanje med zemljo in svetom (Bush 2005a: 209).

tem bi morala primerjalna književnost biti podpora tudi za družbene vede in za razne politike (spola, etnije itn.) v družbenem življenju.

Čeprav se *Smrt discipline* giblje znotraj istega problemskega polja kot *Bernheimerjevo poročilo* ali Tötösyjeva *Primerjalna književnost* in jo je gotovo mogoče prišteti med tista besedila, ki se zavzemajo za kontekstualizacijo literature, je vendarle opaziti tudi nekatere razlike oziroma drugačne poudarke. V nasprotju s Tötösyjem, ki izrecno podpira »spojitev [*the merger*] primerjalne književnosti in kulturnih študij« (Tötösy 1999a: 86), Gayatri Spivak meni, da »preprosta spojitev [*splicing*] primerjalne književnosti in kulturnih študij/multikulturalnosti ne bo delovala, ali pa bo delovala še predobro – kar je isto« (Spivak 2003: 4). V vsej knjigi se zato dosledno zavzema za *dopolnjevanje*¹¹² in *sodelovanje* (pri tem uporablja izraze »collaborate with«, »joining of forces«, »supplement each other«) primerjalne književnosti s kulturnimi in regionalnimi študijami, ne pa za zlivanje oziroma spajanje teh disciplin, tako kot denimo obravnavani predlogi v devetdesetih letih (prim. Spivak 2003: 9, 19, 20, 27 idr.).¹¹³ Z mnogimi primeri ponazori možnosti »nove primerjalne književnosti«, ki »se giblje proti drugemu« (prav tam: 84), to pa tako, da s tem poudarja posebnost, specifiko literature in literarne vede (12 idr.). Končno tudi drugače od Tötösyja razume tip *znanstvenosti* v literarnih in literarno-primerjalnih raziskavah: po njenem mnenju je zgrešeno, če želimo »humanistiko legitimizirati tako, da jo skušamo narediti za znanstveno [...] Če želimo tekmovati s trdimi 'znanostmi' in družbenimi vedami v njihovi največji strogosti kot 'humanistična znanost', smo že izgubili, enako kot izgubljammo institucionalno tekmovanje. V areni humanistike [...] tisti, ki zmaga, izgubi« (101).

Videti je torej, da razpravo Gayatri Spivak vsekakor že preveva nekoliko drugačen ton kot h kulturnim študijam usmerjene težnje v devetdesetih letih. Opozarja na nekatere, danes vendarle že močno uveljavljene odlike primerjalne književnosti (na primer raziskovanje drugosti in drugačnosti, zmožnost natančnega branja, vživljanja v oddaljene jezikovne in kulturne kontekste itn.) in s svojim branjem literarnih besedil ter s sprotno aplikacijo analize na širša sociološka vprašanja razvidno demonstrira nujnost in nenadomestljivost literarne vede, saj je za odkrivanje še kako pomembnih podtekstov in podtonov (v njih se pod okriljem literarne

¹¹² Za dopolnjevanje in ne stapljanje primerjalne književnosti in kulturnih študij se je v kontekstu Bernheimerjevega poročila zavzemal že Riffaterre kot sicer eden od najogljivejših nasprotnikov (Riffaterre 1995: 67).

¹¹³ Prim. o tem še Apter 2005: 201; Trumpener 2006: 194; Weninger 2005: 133; Barlow 2004: 154–155; Jusdanis 2003: 110.

retorike ponavadi skrivajo problematike, ki običajni refleksiji lahko ostanejo skrite) edino usposobljena in merodajna. Je pa obenem res, da v tej nekoliko hibridni in nepregledni knjigi vendarle ostaja nekaj nejasnosti in morda celo nedoslednosti,¹¹⁴ ki kažejo pravzaprav na začarani krog, v katerega je ujeta predvsem tako imenovana postkolonialna misel s svojo kulturno filozofijo. Zanimivo je na primer, da Gayatri Spivak (in to gotovo ne neupravičeno) nenehno zavrača evrocentrizem tradicionalne primerjalne književnosti in se večkrat obregne ob monopolizem ZDA v različnih kontekstih, da pa na nekaterih mestih vendarle tudi sama zapade »amerikocentrizmu«. Njena splošna razlaga (in ne na primer opis ameriške specifik!) nastanka treh disciplin, ki se jim najbolj posveča, ni namreč prav nič »planetarna«, temveč zgolj lokalno ameriška: »'Area studies' so bile ustanovljene, da bi zagotavljale moč ZDA v hladni vojni. Primerjalna književnost je bila posledica tega, da so evropski intelektualci bežali pred 'totalitarnimi' [sic!] režimi. Kulturne in postkolonialne študije so povezane s tem, da se je pritek azijskih priseljencev na podlagi reforme Lyndona Johnsona [...] iz leta 1965 povečal za petsto odstotkov« (Spivak 2003: 3). Ne najbolj konsistenten s samim besedilom je ne nazadnje tudi naslov, saj se na »smrt discipline« Gayatri Spivak prav na kratko, v eni sami sintagmi, naveže le v uvodnih besedah, skoz celotno knjigo pa nato (tudi v sklepu) z žarom, upanjem in pričakovanjem govori o »novi primerjalni književnosti«.

Prav udarna naslovna sintagma (gotovo namerno provokativna) »smrt discipline« je bila eden od razlogov za mnoge (predvsem kritične) odmeve na knjigo, ki se nikakor še niso povsem polegli (za najnovejše odzive prim. npr. Eoyang 2007; Virk 2007a). Ameriška zveza za primerjalno književnost je leta 2004 na Univerzi Michigan celo organizirala poseben posvet o knjigi in prispevki so bili objavljeni v tematski številki revije *Comparative Literature*. Največ polemičnih pripomb je seveda zbudila domnevna smrt primerjalne književnosti, saj celoten ton knjige nekako ni bil povsem ubran z njo. Razprava namreč ne reflektira dejanske »smrti« primerjalne književnosti, ampak govori prej o njeni prihodnosti (prim. Bush 2005a: 207 isl.). Iz tega je mogoče razumeti, da avtorica pač razglašča smrt »stare« primerjalne književnosti, »novi« pa obeta svetlo prihodnost.¹¹⁵ Toda eden od osrednjih problemov pri tem je, da za to »novo« primerjalno književnost ne ponuja

¹¹⁴ Za tako sodbo prim. npr. Gallop 2005: 214 isl.; Weninger 2005: 132; Boehmer 2006: 353; o takem načinu pisanja pri njej nasploh prim. Freadman-Miller 1992: 138 isl.

¹¹⁵ Robert Weninger vidi v tem paradoks (prim. Weninger 2005: 131) oziroma zgrešeno zaznavo; po njegovem primerjalna književnost ni ne v vzponu ne v upadu, ampak se le nenehno spreminja in prilagaja novim razmeram (Weninger 2006: xviii).

nobenega recepta ali jasnega metodološkega okvira (prim. Hayot 2005a: 225).¹¹⁶ – Pozornosti so bile (poleg, seveda, ideje o sodelovanju s kulturnimi in regionalnimi študijami) deležne še nekatere druge teme, najbolj na primer pojma planetarnost¹¹⁷ in *unheimlich* (prim. Yao 2005: 248; 252), pa tudi precej ostra, a po vsem sodeč pogosto retorična¹¹⁸ kritika evrocentrizma (prim. Weninger 2005: 135).

Knjiga *Smrt discipline* je tako ne le vnovič razburkala svetovno (predvsem pa zahodno) komparativistiko, ampak obenem tudi opozorila na nekatere pomembne nevrtažne točke stroke. Naredila je korak naprej od obravnavanih polemik v devetdesetih letih v tem pogledu, da je sicer zagovarjala sodelovanje s kulturnimi študijami, vendar ne zlijanja z njimi. V skladu s težnjo v zadnjih letih po obnovljenem »univerzalizmu« (ki se nemara najočitneje kaže v vnovičnem zanimanju za svetovno književnost) je skušala s konceptom *planetarnosti* podati nov, čeprav precej nejasen model takega prenovljenega univerzalizma. Z zagonetnimi formulacijami, a vendarle dovolj razvidno je tudi poudarjala pomen preučevanja *literarnosti*, literarne specifike (gotovo sicer ne mišljene formalistično) za primerjalno književnost. S tem pa je že rahlo nakazovala nov paradigmatski premik v humanistiki, tudi v primerjalni književnosti, namreč t. i. »estetski obrat«. Vendar sama temu obratu še ne pripada. Nanj (precej previdno) opozarja šele naslednje desetletno poročilo Ameriške zveze za primerjalno književnost.

* * *

Študija Gayatri Spivak, ki sicer še ostaja v območju kulturološke paradigme, a obenem ne zagovarja več zlijanja kulturnih študij in primerjalne književnosti oziroma odprave zadnje v korist prvih, simbolno vendarle nekako zaznamuje konec avtodestruktivnega procesa v razvoju primerjalne književnosti v devetdesetih letih dvajsetega stoletja (predvsem na severnoameriški celine). Eden od navideznih paradoksov tega procesa, namreč težnje k prehajanju primerjalne književnosti v kulturne študije, je, da so se kulturne študije pravzaprav uveljavile kot nekakšen enojezični

¹¹⁶ Gayatri Spivak je pozneje tudi sama pojasnjevala, da »smrt« ni bila mišljena dobesedno, in priznala, da ni zarisala nikakršnega načrta nove primerjalne književnosti (prim. Spivak v Hayot 2005b: 259).

¹¹⁷ Za naklonjeno ali nevtrarno obravnavo prim. Bush 2005a: 209; Yao 2005: 248; Bassnett 2006: 4; za kritično Weninger 2005: 138; Kadir 2006a: 71.

¹¹⁸ Glede na to, da je ta v zadnjih desetletjih pravzaprav obvezen repertoar domala vsake metodološke razprave o primerjalni književnosti.

dvojček primerjalne književnosti (prim. *The Bernheimer Report 1993* 1995: 45)¹¹⁹ in so včasih prevzele njeno metodo, predmet obravnave, pa tudi razmeroma esejistično ohlapen meddisciplinarni diskurz in razglasile to, kar je pravzaprav od nekdaj bilo domena primerjalne književnosti, za kulturne študije (prim. Carvalhal 2003: 207); ta zamenjava pa je lahko bila uspešna zato, ker je pojem *kultura* v devetdesetih letih dobil večjo »tržno vrednost« ali, po Guilloryju, »kulturni kapital« kot pojem literatura. Marko Juvan ta proces spodrivanja literarne vede v korist kulturnih študij, ki smo ga predstavili ob Bernheimerjevem poročilu in Tötösyjevem predlogu »nove primerjalne književnosti«, ter omenjene lastnosti kulturnih študij opisuje takole:

Dejstvo, da je postala književnost v postindustrijski in globalizirani družbi samo ena izmed oblik obtoka kulturnih pomenov in še to za večino ne osrednja, je marsikje po svetu literarno vedo že prisililo k institucionalnim in disciplinarnim preureditvam. Nacionalne in druge filologije se ukinjajo ali združujejo, preučevanje književnosti pa postaja privesek antropoloških in socioloških raziskav vsakršnih kulturnih praks. Krčenje in dostikrat tudi eklektično povezovalje znanj, katerih zanesljivost in notranjo konsistentnost so nekdaj regulirala pravila, inherentna posameznim disciplinam, zdaj pod visoko zvenečimi gesli ali prek retorike neizogibnega forsirajo nacionalne in transnacionalne visokošolske politike (na primer z zahtevami po racionalizaciji, uporabnosti, gospodarski učinkovitosti, konkurenčnosti, merljivi storilnosti ali mednarodni primerljivosti znanosti). Literarna veda se tako, tudi na ravni organiziranosti univerzitetnih oddelkov, vse bolj zliva v t. i. kulturne študije (*cultural studies*), kjer so interdisciplinarno in enakopravno obravnavani tradicionalni umetnostni mediji, popularna kultura in nove oblike elektronskega (estetskega) komuniciranja. (Juvan 2006: 14.)

V nekoliko bolj zafrkljivem tonu je že dobro desetletje pred tem tedanji položaj na ameriških univerzah in kontekstualistični trend v literarni vedi precej podobno ocenjeval Harold Bloom:

Ne verjamem, da imajo književne študije prihodnost same po sebi, a to še ne pomeni, da bo literarno kritištvo izumrlo. Kot veja književnosti bo preživelo, samo najbrž ne v naših izobraževalnih ustanovah. Nadaljeval se bo tudi študij zahodne književnosti, le da v mnogo skromnejšem obsegu sedanjih oddelkov za klasično filologijo. Zdajšnje 'oddelke za anglistiko' bodo preimenovali v 'oddelke za 'kulturne študije', na katerih bodo stripi o Batmanu, mormonski tematski parki, televizija, filmi in rock zamenjali Chaucerja, Shakespeara, Milтона, Wordswortha in Wallacea Stevensa. Poglavitne, nekoč elitistične univerze in kolidži bodo še vedno nudili nekaj predmetov v zvezi s Shakespeareom, Miltonom in njunimi vrstniki, toda poučevali jih bodo na oddelkih, zastopanih s tremi ali štirimi učenjaki, ki bodo imeli enak status kakor učitelj stare grščine in latinščine. (Bloom 2003: 390.)

¹¹⁹ Vzporednico opaža tudi Susan Bassnett: »Vendar pa obstajajo mnoge podobnosti med kulturnimi študijami v devetdesetih in primerjalno književnostjo v zadnjem stoletju. V obeh primerih gre za interdisciplinarna prizadevanja znanstvenikov, da bi bili kos hitro spreminjajočemu se svetu, v katerem se pojmi kulture, jezika, naroda, zgodovine in identitete ravno transformirajo« (Bassnett 1997: 46).

Tako razmerje med literarnimi in kulturnimi študijami je zato zlasti v devetdesetih letih prejšnjega stoletja res vodilo bodisi do zlitja obeh (a ponavadi v korist kulturnih študij)¹²⁰ ali pa do nasprotovanja med njima (in ne sodelovanja, za kakršno so se zavzemali mnogi komparativisti).¹²¹ »Če se v ZDA identificiraš s kulturnimi študijami, to – kot se zdi – pomeni, da nasprotuješ literarnim študijam«, zapiše Culler (Culler 1999: 337). In Wolfgang Iser v nekem intervjuju na vprašanje o njegovem razmerju do »kontekstualne literarne vede« in kulturnih študij odgovori takole: »Groza me je, če pomislim, da bi moje delo lahko utiralo pot 'kulturnim študijam', ki so v svojem trenutnem stanju zmes zmešnjav in trivialnosti. 'Kulturne študije' so v najboljšem primeru tvegan podvig, kolikor se poraja iz nedvomno upravičenega nezadovoljstva s tem, kar se dogaja na katedrah za literaturo« (Iser v Huimin 2002: 86).

Toda konec devetdesetih let po mnenju nekaterih v ZDA že pomeni konec dobe kulturnih študij oziroma vsaj njihovega največjega razmaha (prim. Duda 2002: 45; Eror 2007: 75, op. 20). Retoriko konca je seveda tudi v tem primeru potrebno jemati nekoliko zadržano; a gotovo je res, da je prvotno navdušenje, s katerim so sredi prejšnjega desetletja predvsem na kanadske in ameriške (nato pa tudi na nekatere evropske) univerze začeli agresivno vpeljevati kulturne študije, nekoliko uplahnilo. Pokazalo se je – tako kot tudi ob prejšnjih kontekstualizacijskih nihljajih –, da sama kontekstualizacija literarno vedo oziroma primerjalno književnost lahko prelevi v kako drugo disciplino, če ni izrecno vezana na literarno polje oziroma natančneje: na literarna besedila (glede te zahteve prim. Guillén 1993: 94, 99; Corbinau-Hoffmann 2000: 219). Na začetku novega tisočletja sledi (če uporabljamo Rortyjeve izraze) prejšnjima »jezikovnemu« in nato »kulturološkemu« obratu – »estetski« obrat. V literarni vedi oziroma primerjalni književnosti to pomeni zavedanje o tem, da literatura vendarle ostaja osrednji predmet njenega zanimanja; njen novi izziv pa je, kako misliti literaturo v novi dobi, dobi *globalizacije*.

¹²⁰ Nevarnost, da bi kulturne študije (v ZDA) pogoltnile primerjalno književnost, je zaznavna ne le z zahodnega vidika, ampak tudi iz daljne Kitajske; prim. Wang Ning 2005: 162.

¹²¹ Poleg mnenj, navedenih ob obravnavi Bernheimerjevega poročila, dodajam tu še eno, ki govori o nujnosti kontekstualizacije primerjalne književnosti, kot enega od njenih pomembnih vidikov pa navaja kulturne študije: »Če komparativisti želijo, da bo njihova disciplina relevantna, bodo morali opustiti svoj slonokoščeni položaj 'čistega' raziskovanja (to je raziskovanja brez socioekonomske relevantnosti in družbene orientacije)« in izdatno kontekstualizirati; obenem se bodo morali prilagajati spremembam v kulturi in preučevati tudi »proizvodnjo, trženje in distribucijo avdiovizualnih medijev v novi kulturi televizije, filma, CD-jev, računalniških omrežij, oglaševanja itn.« (Li Xia 2005: 104). – Simptomatično za današnje pomanjkanje avtorefleksivnosti se zdi, da članek na začetku ostro kritizira današnjo komercializacijo univerze.

Primerjalna književnost v dobi globalizacije

Danes že morda lahko rečemo, da v kontekstu »kulturološkega obrata« primerjalne književnosti – ne glede na osrednje mesto v debatah o disciplini v devetdesetih letih – niso pomembneje dopolnile in obogatile kulturne študije, temveč prej tako imenovane postkolonialne in medkulturne. V njih namreč književnost ne igra – tako kot v kulturnih študijah – podrejene vloge, temveč v mnogih pogledih osrednjo. Medtem ko primerjalne kulturne študije menijo, da je literatura le ena od diskurzivnih praks ali manifestacij kulture, je v postkolonialnih teorijah pogosto razumljena kot poseben, od drugih razlikujoč se diskurz (to pa vendarle implicira literarno specifikko, literarnost), ki najbolje razkriva vzvode kolonialne represije in postkolonialnega stanja in ki je obenem tudi najučinkovitejše sredstvo za odpor proti temu, za »vračanje udarca imperiju«. ¹²² V nasprotju denimo z amerškimi (a ne le temi, seveda) profesorji primerjalne književnosti, ki v duhu kulturnih študij preučujejo (in o tem poučujejo) grafite, besedila popularne glasbe in film, subkulturna gibanja, ikone popularne umetnosti itn., se družbeno kritično izrazito angažirani osrednji teoretiki postkolonialnih študij (Said, Gayatri Spivak, Bhabha) prvenstveno ukvarjajo z literaturo in z *natančnim branjem* kažejo na mehanizme odpora, razsrediščenja in hibridizacije subjekta, »distanciranja« (*otbering*) ipd., kot se udejanjajo ali razkrivajo prav v književnosti kot v tem pogledu edinstvenem diskurzu. Zato ne preseneča, da velja teorija postkolonializma za najnaravnejšega dediča primerjalne književnosti ¹²³ oziroma da so za Susan Bassnett postkolonialne literarne študije »primerjalna književnost pod drugim imenom« (Bassnett 1997: 9–10). ¹²⁴ Podobno velja za teorije večkulturnosti in medkulturnosti: primerjalna književnost je bila od nekdaj zagovornik večkulturnosti in medkulturni posrednik ¹²⁵ ter pri ana-

¹²² O tem prim. knjigo Billa Ashcrofta, Garetha Griffithsa in Helen Tiffin *The Empire Writes Back* (1989).

¹²³ Prim. Apter 1995: 86; Nethersole 2005: 4. – Dodati velja, da (vsaj po mnenju nekaterih) ne tudi tradicionalne komparativistike. Kot meni Franca Sinopoli, naj bi šele latinsko-ameriška primerjalna književnost in postkolonialne teorije pokazale neupravičenost »predsodka o superiornosti ene kulture nad drugo, ki je bil navzoč na samem začetku kot temelj primerjalne književnosti« (Sinopoli 1995: 142).

¹²⁴ Prim. tudi prav tam: 76: »Prihod pojma 'post-kolonialno' na kritično prizorišče je gotovo bila ena od najpomembnejših razvojnih potez v primerjalni književnosti v dvajsetem stoletju«.

¹²⁵ Siebers 1995: 196; dodaja pa, da »danes« (sredi devetdesetih let, v prej prikazanem »boomu« kulturnih študij) izgublja marketinško bitko z večkulturnostjo. – O izrazito negativnem vrednotenju ideologije večkulturnosti (mdr. tudi s pomočjo kritičnih domislic Slavoj Žižka) prim. op. 76 v razdelku *Avtodestruktivna težnja ameriške in kanadske*

lizi medkulturnosti še vedno igra prav posebno (torej: specifično, nenadomestljivo s kakim drugim diskurzom) vlogo:

Kulturna vrednost literarnega dela [...] nastane iz njegove večkratne zakodiranosti znotraj pluralno razumljenega sveta. Intertekstualno obravnavanje literarnih besedil ponuja tako model in vadbišče za obravnavo večkrat zakodiranih, kompleksnih identitet – imaginarnih skupnosti –, naseljenih znotraj pluralnega nanašalnega okvira 'svet'. (Hofmann 2006: 13.)

Prav v najnovejšem času pa se primerjalna književnost – še vedno v okviru paradigme kontekstualizacije – srečuje še z enim izzivom, na katerega skuša odgovoriti in se mu prilagoditi, izzivom, ki je po svoji naravi mnogo bolj kot s kulturnimi študijami povezan z vprašanji medkulturnosti, multikulturnosti in postkolonializma: namreč z globalizacijo in njeno vlogo v današnjem svetu.¹²⁶ Pojem »globalizacija« je v zadnjem desetletju gotovo najpogostejša tema mednarodnih znanstvenih srečanj, kongresov, simpozijev, tematskih revijalnih števil in zbornikov ne le v tako imenovanem zahodnem svetu, torej v Evropi in Ameriki, ampak – prav zaradi globalizacije! – pravzaprav po vsem svetu.¹²⁷ Je predmet ekonomističnih, pravnih, socioloških, politoloških in humanističnih razprav, in tudi na področju primerjalne književnosti je v zadnjem obdobju deležna kar največje pozornosti.¹²⁸

Sama ideja »globalizacije«, čeprav danes gotovo aktualna in tudi modna, seveda nikakor ni nova; stara je že tisočletja,¹²⁹ vendar je danes podprta z novimi tehnologijami (prim. Jusdanis 2003: 117) in tudi teoretsko tematizacijo je doživela šele v novejšem obdobju.¹³⁰ In spet naj bi pri tem pionirsko oziroma predhodniško vlogo odigrala primerjalna književnost, namreč z Goethejevim pojmom *Weltli-*

---

komparativistike devetdesetih let. V kontekstu globalizacije na negativni vidik opozarja tudi Miyoshi, ko pravi, da je »transnacionalni korporativizem toplo pozdravil multikulturalizem. Različnost na tem križišču ni subverzivni program, ampak zelena javna politika« (Miyoshi 2001: 294).

¹²⁶ Mary Louise Pratt meni, da so že premiki v primerjalni književnosti v prvi polovici devetdesetih let posledica globalizacije, demokratizacije, dekolonizacije (Pratt 1995: 59).

¹²⁷ Prim. npr. poročilo o globalizaciji kot modni temi sodobne kitajske humanistike pri Wangu Ningu (2004: 584 isl.).

¹²⁸ Prim. npr. tematsko številko revije *Comparative Literature* (2001, 4) »Globalization and the Humanities«, ali revije *Comparative Literature Studies* (2004, 1) »Globalization and World Literature«.

¹²⁹ Prim. Snoj 2004; Wang Ning 2004: 584.

¹³⁰ Natančneje, v šestdesetih letih za opis mednarodnih ekonomskih tokov (prim. Nethersole 2005: 10).

teratur, ki da v sebi že vsebuje¹³¹ zamisel o današnjem globalnem svetu (Loriggio 2004: 54).

Pogledi na globalizacijo so v humanistiki in posebej literarni vedi sicer precej različni;¹³² eni jo vrednotijo (povsem ali vsaj delno) pozitivno, drugi izrazito negativno,¹³³ vendar je to vsaj delno tudi posledica tega, da imamo opraviti »z dvema alternativnima različicama globalizacije: z globalizacijo kot hegemonijo povsem centraliziranega sveta in z globalizacijo demokratičnega policentrizma in enakopravnega partnerstva« (Skaza 2002: 2).¹³⁴ V grobem je mogoče globalizacijo razumeti na treh različnih ravneh:

Gledano ekonomsko, jo lahko razumemo kot svetovno prevladovanje kapitalizma svobodnega trga ter njegovih lokalnih prilagoditev in odporov.¹³⁵ V političnem pogledu pomeni spremenjeno naravo nacionalne države¹³⁶ in pojav nevladnih organizacij, ki vse tekmujejo s kapita-

¹³¹ Med drugim tudi zato, ker vidi povezanost vsega sveta ne le z vidika »univerzalne« literature, temveč tudi mednarodnih komunikacij, trgovine in ekonomije. Prim. razdelek o svetovni književnosti v tej knjigi.

¹³² Prim. npr. Hassan 2001; Jaggar 2001; Miyoshi 2001; Skaza 2002; Jusdanis 2003; López 2004; Wang Ning 2004; Snobj 2004; Nethersole 2005; Kadir 2006c; Hutcheon 2006b idr. Po mnenju Radhakrishnana je to odvisno od tega, ali gledamo nanjo z dominantnega ali *subalternega* položaja (Radhakrishnan 2001: 327).

¹³³ Pozitivno denimo Linda Hutcheon 2006b: 160, negativno pa Kadir 2006c: 37, po mnenju katerega je globalizacija bolj hegemonna oblast od vseh prejšnjih velikih pripovedi.

¹³⁴ Oziroma kot meni Loriggio: z globalizacijo kot osvoboditvijo od nacionalne države ter s prostim trgov in pretokom kapitala, in na drugi strani z globalizacijo kot vesternizacijo in amerikanizacijo sveta (Loriggio 2004: 56; prim. tudi Hutcheon 2006b: 160).

¹³⁵ Gre za tako imenovani neoliberalistični kapitalizem; za njegov opis in kritiko prim. López 2004: 81 isl.; Miyoshi 2001: 290 isl.

¹³⁶ Ta naj bi izgubila svojo nekdanjo vlogo (in to se ujema tudi z znano tezo B. Andersona). Vendar na prenašljivost takih sklepov, ki ravno omogočajo uveljavitev neoimperialistične ideologije pod krinko odprave nacionalnih razlik (prikriti, a dejanski razlog tega je želja po poenotenju in nadvladi), in na ne le vztrajnost, temveč tudi pomembnost ohranitve koncepta nacionalnosti (zlasti zunaj visoko razvitega zahodnega sveta) opozarja López 2004: 81, 94 isl., 97 (pa tudi Segers, nav. v Juvan 1999: 12); enega od argumentov, zakaj je v globalizacijski nadsionalnosti mogoče videti prikriti interes močnih po obvladovanju, Miyoshi razkriva takole: »Svet je razdeljen na nacije in nacionalnosti le za te, ki si ne morejo privoščiti, da bi se gibali ali potovali onkraj meja svojih domovin. Za bogate pa je svet zares transnacionalen in deteritorializiran« (Miyoshi 2001: 292). Radhakrishnan celo meni, da globalizacija glede tega prav ničesar ne spreminja, saj napada »etično-politične pravice postkolonialnih ljudstev, da se realizirajo kot suverene nacionalne države« (Radhakrishnan 2001: 317), se pravi, zatira subalterne nacionalizme z razvitimi nacijami,

lom brez meja za nadzor nad ljudmi in za oskrbovanje njihovih interesov. Gledano kulturno, označuje posameznikovo neogibno posredovanost s hegemonskim režimom komodifikacije in potrošnje, ki bodisi univerzalizira želje ali partikularizira tradicije. (Li 2001: 275.)

Po Jamesonu je globalizacija zadnja faza imperializma oziroma poznega kapitalizma (njena »kulturna logika« pa je postmodernizem, razumljen po Jamesonovo, seveda).¹³⁷

Sam koncept globalizacije je na primerjalno književnost in spremembe v njej vplival v več smereh. Pomeni nov argument za njeno pluralnost, odprtost za razlike, drugo, tuje,¹³⁸ saj se šele v svetu, ki je konstituiran kot globalni prostor, razlike vzpostavijo kot razlike (Carvalho 2003: 60); prek prevodov spodbuja spoznavanje nepoznanih, na primer obrobni literatur in kultur (prim. Nethersole 2005: 11), končno pa je tudi prav novi občutek vsepovezanosti v dobi globalizacije gotovo bil eden od poglavitnih razlogov za rehabilitacijo koncepta univerzalnosti, v tem pogledu predvsem pojma svetovna književnost oziroma drugih, sorodnih konceptov.¹³⁹ Skratka, pozornosti so znova postale deležne teme, ki so jih devetdeseta leta v dobršni meri pregnala s komparativističnega prizorišča.

Posebej pomembno je, da se je pojem *literatura* znova vrnil v ospredje pozornosti primerjalne književnosti, in to tudi v tistem okolju, ki ga je desetletje pred tem iz nje (avtodestruktivno) pregnalo. Leta 2004 nastane novo »poročilo (ameriške zveze za primerjalno književnost) o stanju discipline«, in leta 2006 izide – po analogiji z Bernheimerjevim zbornikom, naslovljenim *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, »Saussyjev« zbornik s simptomatičnim naslovom *Comparative Literature in an Age of Globalization*. Da je ameriška komparativistika v nekaterih pogledih dozorela in tudi na svojo metodološko avtorefleksijo apli-

---

zahodnimi, ter pomeni le hegemonijo velikih nacij in upad »nerazvitih« (prav tam: 316). Konec koncev, gledano z ideološko-kritičnega vidika, sovraštvo do nacij, nacionalnosti, pravzaprav podpira liberalni transnacionalni kapitalizem, globalizacijo v najslabšem pomenu besede, amerikanizacijo, v skrajni posledici torej podreditev vseh nacij pod eno samo, *nadnacijo*; današnji imperializem angleščine delno že kaže na to. – S pozitivnega vidika na domnevno spremenjeno vlogo nacionalnosti gleda Loriggio 2004: 56.

¹³⁷ Prim. Hassan 2001; Radhakrishnan 2001: 315.

¹³⁸ Čeprav na drugi strani, gledano z negativnega vidika (prim. zg. Loriggio 2004: 56, kjer je govor o vesternizaciji in amerikanizaciji), tudi novo, bolj sofisticirano obliko hegemonizma, ki se posebej prek kulturne industrije in mednarodne znanstvene komunikacije, ki poteka domala brez izjeme v angleščini, kaže kot novi imperializem.

¹³⁹ Prim. razdelka o univerzalnosti in svetovni književnosti.

rala teoretska načela, ki jih je sicer (očitno nekoliko abstraktno) razglašala, je razvidno že iz tega, da tokrat ni nastalo skupno, enovito poročilo, temveč »večglasno« oziroma »večznačno«, tako da uvodni del zbornika sestavlja dvanajst pozicijskih prispevkov »avtorjev« poročila, sledi pa jim sedem »odgovorov«. ¹⁴⁰ Vtis je, da taka rešitev mnogo bolj ustreza realnemu stanju primerjalne književnosti kot pluralne discipline kot pa prejšnja poročila, ki so kot »stanje discipline« predstavljala tudi nekatera sporna, vsekakor pa skrajna stališča (zlasti seveda Bernheimerjevo poročilo). Drug pokazatelj spremenjene perspektive je mnogo bolj realistični, v podtonu sicer resda nekoliko zajedljivi odnos do tanatološke metaforike discipline, ki je prežemala primerjalno književnost desetletje pred tem. Primerjalna književnost, si lahko tokrat preberemo v uvodni razpravi, je »dobila svoje bitke« in »na ameriški univerzi nikoli ni bila bolje sprejeta« (Saussy 2006b: 3), namreč v vsebinskem pogledu: v literarni vedi se je povsod uveljavila meddisciplinarnost, na anglističnih oddelkih učijo tudi druge avtorje, ne le angleških, teorijo učijo na vseh filologijah, ¹⁴¹ priznan je nadnacionalni pomen literature in kulture itn. Negativno pri tem je le, da vse to postaja javno dobro in je težko utemeljiti potrebo po komparativističnih oddelkih, saj so mnogi drugi od primerjalne književnosti preprosto vzeli, kar so potrebovali (prav tam: 4). ¹⁴² Institucionalna kriza torej ni povsem minila, vendar toni ob njej niso več tako apokaliptični. ¹⁴³

¹⁴⁰ Djelal Kadir v zvezi s tem v svojem značilnem jedkem slogu omenja, da ta poteza nakazuje stanje »onkraj potrebe po domestifikaciji disenza« (Kadir 2006a: 68).

¹⁴¹ »V zadnjih dveh desetletjih so [...] oddelki za angleščino postali podobni oddelkom za primerjalno književnost« (Eoyang 1998: v).

¹⁴² »Smo univerzalni in anonimni darovalci« (prav tam: 4). Nekaj podobnega bi vsekakor bilo mogoče reči tudi za stanje v Evropi, ne le v ZDA; prim. opombo 98 v razdelku *Avto-destruktivna težnja ameriške in kanadske komparativistike devetdesetih let*. – O tem, kako je bila primerjalna književnost »še preveč uspešna«, prim. tudi Wachtel 2005: 118, ali Culler 2006b: 85 isl., ki ugotavlja, da je primerjalna književnost »zmagala« enako kot teorija in feminizem: vsi so jih sprejeli, so samoumevni, a institucionalne koristi od tega nimajo.

¹⁴³ In zato ni več, tako kot v Bernheimerjevem poročilu, nasilne in nenaravne (kot se je izkazalo, res avtodestruktivne) težnje po popolni prilagoditvi discipline, njenih metod in raziškovalnega področja zunajdisciplinarnim pritiskom, saj to ne bi imelo pravega učinka, ker je v institucionalni krizi iz istega razloga celotna humanistika. (O tej krizi na področju filoloških disciplin prim. zlasti Suleiman 1997: 241; Moebius 1997; Finney 1997: 259; Miyoshi 2001: 288.) Primerjalni književnosti na začetku novega tisočletja tudi v ZDA vendarle ne gre tako zelo slabo (gl. Saussy 2006b: 35; prim. tudi Komar 2005a: 224; 2005b: ii–iii; 2006: ii–iv, kjer avtorica sicer poroča o zunanjih pritiskih na primerjalno književnost, obenem pa tudi o njeni zelo bogati dejavnosti ter celo o odpiranju novih univerzitetnih komparativističnih programov v devetdesetih letih v ZDA; podobno Wilson 2005: 230; Ferris 2006). – Tak ton opaža tudi Culler 2006a: 241.

Posebej pomembno pa je, kako se Saussy (kot vodilni avtor »poročila«) opredeli do predmetnega področja komparativistike. Njegova dikcija je tu povsem drugačna od predhodnega, Bernheimerjevega poročila.¹⁴⁴ Med tradicionalnimi, a še vedno živimi komparativističnimi področji omenja denimo tematologijo in raziskovanje literarnosti, med aktualnejšimi pa preučevanje svetovne književnosti in prevoda. Vendar je pri omenjanju literarnosti pri njem opaziti nekakšno nelagodje; čeprav literarnost (gotovo v hotenem nasprotju s prejšnjim poročilom) postavlja v središče pozornosti discipline, obenem tudi dodaja, da ta »pojem ni najprimernejši za to, da bi bil institucionalni totem primerjalne književnosti. Ne označuje primerno dejstva, da literarnost *nastaja iz* kontekstov in metod branja in ni toliko lastnost literature ...« (prav tam: 17). Iz zadrege (ki je nemara bolj navidezna kot dejanska, čeprav se Saussy, kot kaže, tega ne zaveda; zdi se namreč, da gre zgolj za nihanje med *esencialističnim* in *relacijskim* razumevanjem literarnosti) se nekako izvije tako, da (povsem korektno) opozori, kako discipline ne določa zares njen predmet, temveč metoda, *način* obravnave predmeta, in to mu omogoči, da literarnost¹⁴⁵ vendarle (zlasti v nasprotju z Bernheimerjevim poročilom) dovolj odločno postavi na pomembno mesto pri svojem razumevanju primerjalne književnosti:

Primerjalna književnost je najbolj poznana ne kot branje *literature*, ampak kot *literarno* branje (z intenzivno pozornostjo do besedila, kljubovalnostjo in metateoretsko osveščenostjo) vsega, kar se da brati. Kontekstualizacija je vedno legitimna epistemološka poteza, a ne priznajmo nobenemu kontekstu dokončne avtoritete realnega. To bi pomenilo, da delamo iz primerjalne književnosti portal za druge, pomenljivejše, prepričljivejše discipline, s tem pa se izneverimo svetu nereduktivnega modela kritičnega odnosa, ki ga lahko ponuja naše delo po svojih najboljših močeh, bodisi na način natančnega branja, svetovne književnosti, primerjalne literarne zgodovine ali meddisciplinarnosti. Potrebujemo pojem, podoben 'literarnosti', ki pa ne bo sugeriral izrecnega osredotočanja na pisana besedila, na domišljijško 'literaturo' (razdelek pismenstva, poznan šele nekaj stoletij) ali, še bolj zavajajoče, na posebni kanon besedil. A to ni 'kultura'. (Prav tam: 23.)

V tem čudnem zasuku (in ob jasno vidni zadregi) od *literature* k *literarnemu branju* (tako rekoč česar koli) je literarna specifika, torej »literarnost« – s tem pa tudi specifika in upravičenost discipline, ki ima to za svoj predmet –, vendarle nekako ohranjena. To Saussyjevo zavzemanje za »literarnost« (kakor koli nerodno že apostrofirano) v okviru primerjalne književnosti podpirajo še nekateri drugi udeleženci v razpravi (prim. Zhang 2006a: 231 isl.), ne da bi obenem k njej tvorno

¹⁴⁴ Cullerjeva ugotovitev, da je pri Saussyju zdaj večji poudarek na »estetiki«, je v skladu s precej široko zaznanim »estetskim obratom« v zadnjih letih (Culler 2006a: 241).

¹⁴⁵ Ob njej pa še svetovno književnost in primerjalno literarno zgodovino.

prispevali, in Saussyjevo poročilo imamo lahko – podobno kot pred tem Bernheimerjevo – za verodostojnega pokazatelja vnovičnega nihljaja komparativistike v smer druge raziskovalne in mišljenjske paradigme, ki stroko postavlja ne le pred nove (oziroma, kar je pogosteje: še neodgovorjene stare) izzive in probleme, ampak zahteva tudi drugačne strategije za njeno legitimizacijo.

Legitimizacija primerjalne književnosti danes

Pregled najodmevnejših paradigmatiskih metodoloških premikov v komparativistiki zadnjih dveh desetletij je med drugim pokazal, kako pomembno lahko vplivajo na razvoj stroke družbene zahteve, na primer potreba po verodostojnejši in »času primerni« legitimizaciji, ki bi primerjalni književnosti – naj se to sliši še tako cinično in tuje njenemu duhu – v globalni družbi, v kateri obstoja discipline ne upravičujejo in zagotavljajo tradicionalne humanistične vrednote, temveč ekonomske kategorije, zagotovila zadostno »tržno vrednost« in »konkurenčnost« v spopadu med akademskimi disciplinami. Problem z legitimizacijo literarne vede nasploh, s tem pa tudi primerjalne književnosti, se seveda ni pojavil šele sredi devetdesetih let ali proti koncu prejšnjega desetletja, ko ga je z vso intenzivnostjo v svoji knjigi zastavil Tötösy, ampak je precej starejšega datuma. Tudi ni povsem enoznačen, ampak je sestavljen iz dveh vidikov: ožje, znanstvene in širše, družbene legitimizacije. Kar zadeva prvo, je treba ugotoviti, da je ne glede na to, da je že Dilthey natančno pokazal na razliko glede kriterijev »znanstvenosti« v »duhoslovnih« in naravoslovnih disciplinah in da je podobno tehtno in nič manj odmevno to leta 1960 storil Gadamer v *Resnici in metodi*,¹⁴⁶ sodobni znanstveni, še bolj pa znanstvenoadministrativni pogon za vrhovni kriterij znanstvenosti vzpostavil kriterije, ki veljajo za tako imenovane »eksaktne«, to je predvsem naravoslovne, tehnične in matematične discipline, manj za družboslovje, pravzaprav nič pa za humanistiko. S tem je to zadnjo razvrednotil v obskurno in poljubno ukvarjanje z nepotrebnimi rečmi ter ji tako v precejšnji meri odvzel tudi družbeno legitimizacijo, in prav to je, kot smo videli, sčasoma – sredi devetdesetih let dvajsetega stoletja – pripeljalo do institucionalne krize (vsaj) v zahodni primerjalni književnosti.¹⁴⁷ Že konec sedemdesetih let in na začetku osemdesetih, ko se je na primer pokazalo, da se hermenevtični model

¹⁴⁶ Tu je pravzaprav pokazal, da »znanstvenost« (razumljena seveda po zgledu »eksaktnih« disciplin z jasno metodologijo) ne more biti merilo za vrednotenje humanističnih disciplin, ki namesto na »metodi« temeljijo na izkustveni »resnici« (prim. Gadamer 2001).

¹⁴⁷ Pa tudi humanistiki nasploh, zlasti filoloških disciplinah oziroma jezikovnih oddelkih na univerzah.

»znanstvenosti«, ki je bil malo pred tem v silovitem vzponu denimo z Jaušovo recepcijsko estetiko ali z Ricoeurjevimi raziskavami, pri vzvodih moči na področju znanosti ne more več prepričljivo uveljaviti, in pa zaradi naveličanosti nad »ezoteričnimi spekulacijami« (Aldana 2005: 356) (najpogosteje dekonstrukcionistov), se pričnejo poskusiti resnejše vnovične scientifikacije discipline. Ta zdaj ne izhaja, tako kot na začetku stoletja pri ruskih formalistih, iz razumevanja specifične narave literarne vede oziroma njenega predmeta, ampak išče pomoč pri tistih epistemologijah, katerih znanstvenost ni problematizirana. Siegfried Schmidt denimo razvije tako imenovano »empirično literarno znanost« (podrobneje o tej smeri gl. Dović 2004), ki izhaja v veliki meri iz sociologije, se opira na v tistem obdobju zelo cenjeno sistemsko teorijo, pa tudi na nekatere kognitivne podlage sodobnega naravoslovja.¹⁴⁸

Komparativistika je sicer skušala svoj diskurz legitimizirati tudi znotraj obče znanstvene metodologije,¹⁴⁹ kljub nekaterim pomislekom, ki jim lahko sledimo še vse do danes, da denimo literarna veda ni znanost v duhu pozitivne znanosti,¹⁵⁰ ampak prej negativne hermenevtike (Serra Lopes 2007: 78). Med najvidnejše take poskuse sodi denimo Fokkema razprava z naslovom *Questions épistémologiques*, objavljena leta 1989 v znanem francoskem zborniku *Théorie littéraire*. Tu se nizozemski komparativist loteva vprašanja o veljavnosti sodb v literarni vedi oziroma o kriterijih znanstvene veljavnosti. Najprej zavrne »hermenevtično«¹⁵¹ smer novejših komparativistik (sem poleg Welleka in Guilléna bolj ali manj upravičeno prišteva še Jauša, Ricoeurja in Valdésa), po kateri literature ni mogoče preučevati znanstveno objektivno, saj je preiskovalec v tem procesu vedno tudi dejavni udeleženec, ki v svoje raziskovanje vnaša tudi svojo subjektivnost. Podobno sicer v izhodišču meni tudi Schmidtova empirična literarna znanost, vendar po mnenju Fokkema kljub temu ne izključuje možnosti objektivnega, znanstvenega preučevanja literature (Fokkema 1989: 326 isl.). Fokkemi se zdi ta usmeritev plodovitejša, zato jo vzame za izhodišče svojega razpravljanja o kriterijih znanstvene veljavnosti.¹⁵² Ti so po njegovem trije:

¹⁴⁸ Aldana našteva med temi, za literarno vedo v tem obdobju privlačnimi zgledi poleg empiričnih metod še kognitivno znanost, nevrobiologijo, evlucijsko psihologijo in biologijo, računalništvo, jezikoslovje (Aldana 2005: 356). – Ob tem se seveda neizogibno spomnimo naravoslovnega metodološkega zglada na samem začetku »uradne« komparativistike, ob njenem zasnutku v Franciji.

¹⁴⁹ Janko Kos na primer – podobno kot tudi nekateri drugi – metodologijo literarne vede med drugim opre na *Sodobne miselne metode* Bochenskega (Kos 1988).

¹⁵⁰ Oziroma da sta si med seboj celo sovražni; prim. Norris 2006.

¹⁵¹ Oznaka v tem kontekstu ni Fokkema, temveč moja.

¹⁵² Ti kriteriji so razumljeni izrazito »esencialistično«; veljali naj bi ne glede na pogoste spremembe znanstvenih paradig in modnih teoretskih trendov (Fokkema 1989: 330).

korespondenca oziroma ujemanje (izjava je korektna in veljavna, če ustreza empiričnim dejstvom, ki jih opisuje), *kompatibilnost* oziroma združljivost (izjava je korektna in veljavna, če je v skladu s teorijami, ki veljajo za utemeljene) in *konsenz* ali soglasje (izjava je korektna in veljavna, če je sprejemljiva v danem krogu raziskovalcev) (prav tam: 330 isl.). Temu Fokkema dodaja še tri vrste verifikacije literarno-znanstvenih hipotez: *intersubjektivno*, *interdisciplinarno* in *medkulturno* (330).

Empirična literarna znanost, na katero se Fokkema v tem besedilu izdatno opira, je bila verjetno najodmevnejši poskus rescientizacije literarne vede po njenem nekajdesetletnem nagibanju v smer interpretacije.¹⁵³ Poskus, legitimizirati literarno

¹⁵³ Po zatonu zmagoslavja najprej evropskih fenomenoloških smeri, na primer imanentne interpretacije, predvsem pa najprej angleškega, nato ameriškega novega kritičstva in nazadnje dekonstrukcije, so se začeli vrstiti resnejši napadi na interpretacijo kot sestavni del literarne vede. Morda najodmevnejše je izgon interpretacije iz literarne vede zagovarjala empirična literarna znanost, posebno njen začetnik Schmidt. Eden izmed pomembnih razlogov za to je gotovo izhajal tudi iz precej ostre kritike, ki jo je empirična literarna znanost naslavljala na recepcijsko estetiko (vprašanje je, ali povsem upravičeno, saj je med obema smerema kar nekaj podobnosti), med drugim na njen postulat, da »interpretacija ni vezana le na besedilo, ampak še bolj na bralca« (Tötösy 1998: 34). Empirična literarna znanost se zato z interpretacijo ne ukvarja (češ da je ta subjektivna, »vezana na bralca«), saj skuša biti kar se da »znanstvena«, objektivna. Zaradi prevelike subjektivnosti interpretacijo opuščajo tudi naratologi in že prej formalisti, zanimivo pa je na primer mnenje Valdésa, da jo dekonstrukcionisti zavračajo zaradi njene prevelike objektivnosti (Valdés 1989: 275). Tudi novejša češka komparativistika interpretaciji precej odločno nasprotuje, češ da zaradi nje literarna veda »razpada« v »hermenevtično 'razumevanje' in intelektualni obup dekonstrukcije« (Pospíšil 2000c: 305), in odločno kritizira povezavo literarne vede s filozofijo, hermenevtično-filološko interpretacijo, intuitivnim razumevanjem in »kaosom dekonstrukcije« (vse to očitno meče v en koš), češ da je zdaj v ospredju težnja po večji znanstvenosti, tu pa za interpretacijo ni prostora (Zelenka 2000: 293). Vendar velja dodati, da interpretacije ne zavračajo prav vsi pristopi, ki se v novejšem času zavzemajo za odločno scientizacijo discipline. Tötösy na primer v svoji znani knjigi pravi takole: »Glavni elementi kompatibilnosti med polisistemsko teorijo, *Empirische Literaturwissenschaft*, teorijo *l'institution littéraire, système de l'écrit, champ littéraire* in literaturo kot sistemskim okvirom – teorijami, ki so tu skupno razumljene kot sistemsko-institucionalni okvir in metodologije za preučevanje literature – so podobni pojavi, ki veljajo za povezane med seboj in zato primerne za opis in interpretacijo« (Tötösy 1998: 29) in interpretacijo potem tudi res uporabi v poglavjih, kjer demonstrira prakso svoje »nove« primerjalne književnosti. V približno istem obdobju so se interpretaciji postavljali v bran tudi mnogi drugi. Angelika Corbineau-Hoffmann je v svojem *Uvodu v primerjalno književnost* zapisala, da je interpretacija nujni sestavni del literarne vede in s tem tudi komparativistike (Corbineau-Hoffmann 2000: 33). Jonathan Hart pa je pred nedavnim zapisal takole: »Kakršne koli spremembe že so v literarni vedi, je pomembno poudariti vrednost

vedo kot znanstveno, pri tej smeri ni potekal le prek vpeljevanja momentov sistemske teorije in eksaktnejših socioloških metod, ampak tudi ob podpori oziroma epistemološki podlagi radikalnega konstruktivizma.¹⁵⁴ Ta je nemara eno izmed z najširšim konsenzom sprejetih epistemoloških izhodišč in predpostavk tako imenovane »postmoderne« literarne vede in komparativistike ter njenih rekonstrukcijskih teženj tako na področju literarne zgodovine kot literarne teorije, tako pri prevrednotevanju literarnih kanonov¹⁵⁵ in vseh drugih utečenih hierarhij, pri nedavnem vnovičnem močnejšem poudarku literarne vede na kontekstualizaciji, ne nazadnje tudi pri eni od najpomembnejših tem literarne vede in komparativistike, pri vprašanju literarnosti. Radikalni konstruktivizem se je v sodobni komparativistiki tako splošno uveljavil med drugim tudi zato, ker je ponudil sprejemljivo in prepričljivo razlago idiomatskih, kulturno, zgodovinsko, ideološko itn. pogojenih razlik v literarnem polju, ki jih kot eno od svojih glavnih nalog reflektira prav komparativistika.

Seveda pa ima tudi radikalni konstruktivizem tako kot drugi izdelki na področju duhovne proizvodnje »omejeni rok trajanja«, pa tudi – spet tako kot drugi – še druge omejitve. Pri preveč vnetih in nereflektiranih privržencih

---

literature in njene interpretacije« (Hart 2006: 5). Mario Valdés kot eden najnovejših zagovornikov interpretacije v razpravo o njeni preveliki subjektivnosti ali objektivnosti poseže z ugotovitvijo, da interpretacija ni ne eno ne drugo, temveč je intersubjektivna (Valdés 1989: 277) – ugotovitev, ki, če jo dobro premislimo, pravzaprav implicitno nakaže na izjemen pomen interpretacije zlasti v sodobni primerjalni književnosti, saj je kot intersubjektivna pravzaprav edini ali vsaj eminentni modus obravnave srečavanja z drugim in kakršnega koli medkulturnega dialoga. (Ne nazadnje: metafora »prevajanja«, ki se pogosto uporablja v tem kontekstu [»prevajanje« pojmov iz enega kulturnega konteksta v drugega], je ravno – spomnimo se Gadamerjeve obravnave – interpretacija.) – Da je to res, potrjuje nedavna smer literarne vede, ki veliko pozornost posveča prav kulturni drugačnosti in raznolikosti ter v povezavi s tem hermenevtiki in interpretaciji – tako imenovana (nemška) medkulturna hermenevtika, ki to novo in nenadomestljivo vlogo interpretacije razume takole: »Sodobna literarna interpretacija govori o križanju perspektiv *jaza in drugega*, o potrebi njune vzajemne dialoške obogatitve« (Kovač 2001: 178).

¹⁵⁴O koreninah tega v naravoslovju prim. Dović 2004: 22 isl; Virk 1999: 228 isl.

¹⁵⁵Kot dobro opaža Juvan, postane v tem kontekstu pogosto »[T]eoretski obračun s kanonom [...] streljanje na papirnatega tigra« (Juvan 2006: 43). Remak že leta 1994 nekoliko negoduje nad tem, kako so novi kontekstualistični pristopi v zadnjih dveh desetletjih dvajsetega stoletja pozornost preusmerjali stran od vprašanja literarnosti ter skušali prevrednotiti kanon, češ da je monoliten, hierarhičen, subtilna zarota večine, ki je evrocetrična, moška, bela »in celo 'mrtva', kar verjetno pomeni: 'za nas nerelevantna'« (Remak 1994: 17). – O problematiki literarnega kanona med slovenskimi razpravami prim. npr. Juvan 1997b.

utegne zabresti v inkvizitorski dogmatizem »znanstvene resnice« (Christensen 2005: 10). Najuporabnejši se zdi pri zmerni rabi, kot jo predlaga denimo Zima, ko opozarja, da »konstruiranje objekta ni odvisno le od 'volje in predstavne moči' teoretika, temveč tudi od narave predmeta samega« (Zima 2004: 12). V nasprotnem primeru tako epistemološko izhodišče sicer res lahko vodi le v absolutni relativizem in nihilizem.¹⁵⁶ Seveda pa je razumno pričakovati, da se bo v prihodnosti njegova aktualnost slej ko prej zmanjšala (čeprav ni verjetno, da bi povsem izginila, saj je samo jedro konstruktivizma povsem kompatibilno s tistimi splošno sprejetimi in pravzaprav v vseh modernih miselnih sistemih vsebovanimi epistemološkimi predpostavkami, kot jih denimo ponazarjata izraza »perspektivizem« ali »pluralizem«), morda prav zaradi ponovne paradigmatike spremembe, ki jo denimo detektira Richard Rorty, nanjo pa opozarja tudi Monica Spiridon, na primer z navajanjem paradoksa, da se skuša literarna veda s svojim diskurzom bližati »trdim« znanostim, te pa se z »estetskim obratom«¹⁵⁷ bližajo »mehkim« (Spiridon 2007). S tega vidika je tudi verjetno, da bo vnovično rehabilitacijo doživela interpretacija, ki je sicer kljub omenjenim premikom ves čas (eksplicitno ali implicitno) ostajala najbolj razširjeni modus tudi akademskega »procesiranja« literarnih besedil, a jo je na ravni družbene legitimizacije v polpreteklem obdobju (začasno) spodrinil bolj scientistični (in manj hermenevtični) diskurz.

Znanstvena legitimizacija sicer ni povsem brez povezave z družbeno, a vseeno se zdi nekoliko bolj »imanentna« od nje. Družbena legitimizacija v nasprotju s tem ponavadi nima kaj dosti opraviti s samim notranjim »bistvom« stroke, ampak mora ta pri svojem tovrstnem uveljavljanju pokazati fleksibilnost, ki pogosto presega odklone in spremembe, kot jih doživlja »naravno« zaradi sprememb zgodovinskega, kulturnega in epistemološkega – ali seveda tudi ideološkega – konteksta. Bolj kot temu, kar ima sama za svojo nalogo, se mora včasih prilagajati ter posvečati strategijam in taktikam, ki jo bodo čim uspešneje legitimizirale v posamezni družbi in naredile za čim bolj konkurenčno v spopadu za akademski prestiž ali tudi zgolj preživetje. Primeri, kot so Bernheimerjevo poročilo ali Tötösyjeva knjiga o

¹⁵⁶ O nihilizmu sodobne literarne vede prim. npr. Kos 2003: 52. – Glede podobne kritike konstruktivizma prim. tudi Christensen 2005: 9, kjer avtor ob sklicevanju na Hillis Millerja konstruktivizem razlaga kot nihilizem, in to v precej heideggerjanskem duhu, takole: s smrtjo Boga človek na njegovo mesto kot referenčno točko postavi samega sebe, svojo subjektiviteto, in to je vzrok konstruktivizma. (Slovenska komparativistika se spominja podobnih heideggerjanskih izpeljav v razpravah Dušana Pirjevca.)

¹⁵⁷ O ponovnem vzponu zanimanja za estetiko v podobnem kontekstu prim. tudi Iser v Huimin 2002: 78.

»novi primerjalni književnosti«, jasno kažejo, kako se lahko disciplina v teh prizadevanjih odmakne od svoje lastne »substance« in se prelevi v drugo disciplino (in v takem primeru bi to težko upravičili z nagonom po samoohranitvi discipline – in ne njenih izvajalcev –, saj prav disciplina v takih prilagoditvah ne preživi). Vendar ima primerjalna književnost, kot to opažajo mnogi, dovolj notranje moči za sprotno prilagajanje novim izzivom, ki jih prinaša čas. Že v »dobi večkulturalnosti« kako desetletje nazaj, še bolj pa danes, v »dobi globalizacije«, je namreč vtis,¹⁵⁸ da primerjalna književnost z vsemi temi spremembami celo le pridobiva – denimo v nasprotju z nacionalnimi filologijami, ki se prav iz tega razloga – in to ne le v ZDA, temveč tudi v Nemčiji; prim. le t. i. medkulturno literarno vedo oziroma germanistiko – precej očitno »komparativizirajo« (gl. Hofmann 2006: 8). To, kar je pred stotimi leti ugotavljal že Louis Paul Betz, namreč, da je primerjalna književnost nujna, saj nobena nacionalna literatura ni nastala sama od sebe (ali malo pozneje Welles, češ da nobena literatura tudi ni neodvisna od drugih; prim. Jusdanis 2003: 104), ugotavljajo danes tako rekoč vsi komparativisti. Primerjalna književnost je posrednik med lokalnim in globalnim, nacionalnim in transnacionalnim (Cornis-Pope 2006: 198; podobno je ugotavljal že Guillén 1993); predvsem zaradi globalizacije in zaradi današnje svetovne medkulturne prepletenosti je najbolj smiselna oblika preučevanja književnosti (Hokenson 2000: 24), tudi zato, ker je po tradiciji večjezična (Marcus 2003: 681; Jusdanis 2003: 104; Mihăilescu 2005: 63). Preučevanje zgolj nacionalne književnosti danes (zlasti je to razvidno na področju refleksije o literarni zgodovini) po mnenju mnogih ni več upravičeno, ampak velja omejitev na nacionalno literaturo za politično in celo za posledico »poklicne lenobe« (Nemesio 1999: 4). Gledano globalno, je torej doba (»doba globalizacije«) primerjalni književnosti vsekakor naklonjena in ji s svojimi izzivi ponuja obilo možnosti za družbeno legitimizacijo. Enako ugoden se zdi položaj, če gledamo lokalno. Ne nazadnje govori namreč primerjalni književnosti v prid tudi tale (za Slovence vsekakor posebej zanimivi) »politični« argument (implicitiran v Kovač 2001: 88), namreč, da je prav v času novih integracij, denimo evropske, komparativistika posebej pomembna, saj edina omogoča tudi mali kulturi in literaturi najti primerno mesto med »velikimi«. – Vse to so možni načini, kako se lahko primerjalna književnost družbeno legitimizira tudi v današnjem času.

Toda ob nujnosti družbene legitimizacije ima primerjalna književnost še svojo lastno, »notranjo« odgovornost, etično zavezanost »imanentnim« (seveda je jasno, da so to le z določenega gledišča in da so v zadnji posledici vendarle tudi kontekstno, recimo družbeno pogojena) načelom stroke, in to tako glede uporabe

¹⁵⁸ In Saussyjevo poročilo ga izrecno potrjuje.

raziskovalnih metod kot tudi glede samega predmeta raziskave. V poglavjih, ki sledijo v drugem delu te knjige, zato predstavljamo tiste problemske sklope primerjalne književnosti, ki jih je kot aktualne zvečine zasnovalo že Saussyjevo poročilo, nanje pa se bolj ali manj osredotoča tudi večina sodobnih komparativističnih priročnikov. Toda pred tem moramo tematizirati še en, za primerjalno književnost nemara najpomembnejši »ideološki« koncept, ki je bil v preteklih desetletjih deležen pravzaprav največ načelnih kritik, a v zadnjem obdobju doživlja previdno revitalizacijo in je tako ali drugače vsebovan v samem jedru problemskih sklopov, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju: namreč pojem *univerzalnosti*, ki ga je sicer res mogoče razumeti (in to se je počelo denimo v polemikah, ki smo jih obravnavali na začetku tega dela knjige) kot hegemonistično pretenzijo po podreditvi oziroma udomačitvi drugega in tujega pod svoje in lastno, a lahko obenem – če ga s kritično refleksijo nekako »očistimo« tega (dejanskega ali potencialnega) madeža – deluje prav kot tisto (hermenevitično razumljeno) »srednje«, »vmesno«, ki je posredno implicirano v imenu naše discipline.

Univerzalnost

V zadnjih petdesetih letih je bila primerjalna književnost globoko zaznamovana, če ne celo »obsedena z vprašanjem univerzalij in univerzalizma [...] zlasti v Franciji [...], rojstnem kraju te discipline kot akademske«, leta 2004 v posebni številki revije *Comparative Literature Studies*, posvečeni vprašanju globalizacije in svetovne književnosti, ugotavlja Didier Coste (Coste 2004: 39).¹⁵⁹ To pravzaprav ne prese- neča, saj je bila univerzalnost¹⁶⁰ od nekdaj (do pred nekaj desetletji pretežno pozitivni) označevalec posebnega dometa ali domene humanistike nasploh,¹⁶¹ znotraj nje pa zlasti primerjalne književnosti. Za to je namreč od samega začetka veljalo, da

¹⁵⁹ V Franciji naj bi bila namreč primerjalna književnost cenjena manj zaradi svoje znanstvene vrednosti kot zaradi svojega »dvoumnega univerzalizma« (prav tam).

¹⁶⁰ O zgodovini razprav o univerzalijah od antike naprej glej npr. Ruprecht 1989. Kot zanimiv področni prispevek na temo prim. tudi Ecovo knjigo *Iskanje popolnega jezika v evropski kulturi*.

¹⁶¹ Po mnenju Billa Readingsa je novoveški univerzalizem v veliki meri posledica razsvetljenjskega humanizma; a tako univerzalizem kot humanizem sta po njegovem evrocentrična ideološka konstrukta, ki nista zares ne humana ne univerzalna, saj da abstraktna ideja o človeškem le zatira individualno človeško (Readings 1999: 7). Za kritiko evrocentrične univerzalnosti prim. še Bassnett 1997: 4, 39 idr. – Tudi Derrida kritizira domnevni univerzalizem humanistike (prim. npr. Derrida 1994: 4).

si prizadeva za širše, splošnejše sinteze¹⁶² (že samo načelo primerjanja je bilo utemeljeno v ideji splošnosti), povezava pa je ne nazadnje tudi terminološka (če namreč pomislimo, da se beseda »univerzalno« lahko sloveni kot »obče«, »splošno«, obča ali splošna literarna veda pa je v mnogih območjih sinonim za primerjalno književnost).¹⁶³ Kar zadeva najpomembnejšo univerzalijo literarnih ved, idejo o enovitosti

¹⁶² Za primerjalno književnost so tipične obsežne sinteze »od posameznega k skupnemu, bistvenemu, izvornemu« (Kos 1978a: 35).

¹⁶³ Janko Kos primerjalno književnost tesno povezuje ali celo enači z »občo primerjalno literarno vedo« oziroma z »občo literarno vedo« (Kos 1978a: 30, 34), in to v kontekstu razpravljanja o tem, da je primerjalna književnost »univerzalno utemeljena znanost« (prav tam: 30). Treba pa je dodati, da ima razmerje med obema precej pestro zgodovino. V prvi polovici dvajsetega stoletja je potekala razmeroma živahna razprava o tem, ali je primerjalna književnost isto kot obča literarna veda. Znano je na primer Van Tieghemovo strogo ločevanje med *littérature générale* (občo literarno vedo) in *littérature comparée*, na drugi strani pa njuno enačenje pri Welleku (Wellek 1997: 94; Wellek in Warren 1949: 40 isl.). Kos poroča, da enako kot za ameriško literarno vedo to velja tudi za rusko (prim. Kos 1978a: 32 isl.). Tudi Claudio Guillén je mnenja, da med občo in primerjalno literarno vedo ni mogoče razločevati, saj sta v bistvu eno (gl. Guillén 1993: 64). Prav tako ima pojma za sinonimna sodobna srbska komparativistika. Beograjski oddelek za primerjalno književnost, ki je 2005 praznoval petdesetletnico ustanovitve, se imenuje »Katedra za opštu književnost i teoriju književnosti« (prim. *Проучавање* 2005: 9). Zbornik, posvečen tej obletnici, nosi srbski naslov *Проучавање опште књижевности данас*, a v angleščini je preveden kot *Comparative literature studies today*. Na enačenje nakazujejo tudi naslovi problemskih sklopov v zborniku: 1) »srbska komparativistika«, 2) »komparativistika v svetu«, 3) »teorija – komparativistika – metodologija«, 4) »interpretacije«. Enačaj je bolj ali manj impliciten veliki večini srbskih avtorjev v zborniku, z izjemo Jelene Volić. – Drugačno mnenje v novjšem času zastopa Gillespie (2005: 337 isl.), pa tudi Jelena Volić, ki prikazuje položaj *obče literarne vede* v Nemčiji in – v nasprotju z Angeliko Corbineau-Hoffman – med to in primerjalno književnostjo jasno razločuje z osrednjo tezo, da je za velike nacije zanimivejša primerjalna književnost, saj se s primerjanjem z drugimi skušajo umestiti hierarhično čim više, za male pa obča literarna veda, saj se ta ukvarja z literaturo kot tako, brez hierarhičnih razmerij med posameznimi nacionalnimi literaturami (gl. Волић 2005: 155). Tudi Gerald Gillespie ugotavlja, da so nad občo literarno vedo v dvajsetem stoletju bedeli predvsem oddelki za nacionalno literaturo (gl. Gillespie 2005: 338). – Dodati pa velja, da je bilo stališče, ki ima občo literarno vedo za manj hegemonistično od primerjalne, v zadnjih desetletjih deležno že mnogih kritik, češ da je tudi obča literarna veda s svojim specifičnim univerzalizmom po metodah in konceptih predvsem evrocentrična, oziroma še točneje: »zahodnocentrična«. Predvsem zaradi širitve posameznih literarnovednih in sorodnih disciplin in posledično rahljanja meja med njimi (npr. okoliščine, da so se tudi nacionalne filologije začele ukvarjati z literarno teorijo in v novjšem času tudi z medkulturnimi študijami), pa tudi zaradi splošne krize humanistike v zadnjih dveh desetletjih se zdi, da med pojmom ni smiselno zelo strogo razločevati. Danes je, kot kaže, takega mnenja večina komparativistov. Angelika Corbineau-Hoffmann v svojem uvodu v primerjalno knji-

literature, njeni univerzalnosti, je ta po mnenju nekaterih romantična (prim. Guillén 1993: 14), drugi pa so ji sledili še dlje v preteklost. Adrian Marino je opravil genezo ideje o »univerzalni literaturi« (predvsem prek pojma »literarna republika«)¹⁶⁴ in ji sledil od renesanse prek Goetheja, Ampèra, Posnetta, Veselovskega do Welleka. Wellek (in včasih ob njem ponavadi zamolčani Warren) je v tem pogledu sploh nemara najpomembnejša referenca (in, seveda, tudi tarča), predvsem z znanimi stališči, da obstaja le »ena poezija, ena literatura, primerljiva v vseh dobah, ki se razvija, spreminja in je polna možnosti« (Wellek in Warren 1949: 35), da je jedro primerjalne književnosti univerzalnost človeške izkušnje (namreč kot *tertium comparationis*, to, kar sploh omogoča in osmišlja primerjavo; Saussy 2006b: 13), kakor pripada, če navedemo besede iz sklepnega odstavka *Krize*, »človeku, univerzalnemu človeku, človeku vseh krajev in vseh časov v vsej raznolikosti« (Wellek 1963: 295), da je »vsaj zahodna literatura enovita celota« in da je »literatura enovita, tako kot sta enoviti umetnost in človeškost« (Wellek 1953: 5),¹⁶⁵ ali z zavzemanjem za »univerzalno literarno zgodovino in literarno vedo« (Wellek 1971: 36). Sorodna ideja o univerzalnosti literature, ki temelji na univerzalnosti človeškega duha, je bila impli-

ževnost denimo navaja, da je »*Komparativistik*« ves čas sinonim za »*Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft*« (Corbineau-Hoffmann 2000). Tega stališča, ki ga mogoče še najprepričljiveje uveljavlja kar sama praksa (če pogledamo komparativistične publikacije, revije, sezname doktoratov ali diplomskih nalog, potem vidimo, da se na tem področju nerazpoznavno prepletajo teme, ki bi po zagovornikih delitve sodile bodisi v primerjalno bodisi v občo literarno vedo), se je, kot je leta 1978 zapisal Janko Kos, od nekdaj držala tudi slovenska primerjalna književnost, ki »nikoli ni ločevala svojega območja od obče literarne vede« (Kos 1978a: 34). – Vseeno pa tudi drži, da je pojem obča literarna veda »zavoljo prerazlične rabe nejasen« (Koren 1990: 45). Kos in Wellek ga denimo uporabljata tudi sinonimno s svetovno književnostjo (Wellek in Warren 1949: 41; Kos 1978a: 34), nejasno pa tudi ostaja, kakšno je njegovo razmerje s pojmom »literarna veda« oziroma »literarna veda nasploh«, saj se zdi, da bi se vsi trije pojmi lahko prekrivali, čeprav pojmovni historiat pokaže, da je bila »obča literarna veda« včasih razumljena ožje kot »literarna veda« (kot krojni naziv za vsako literarnovedno udejstvovanje). – O razmerju med občo in primerjalno literarno vedo prim. podrobno obravnavo v Kos 1978a: 32 isl. Glede razmerij med (občo) literarno vedo, komparativistiko, literarno zgodovino, literarno teorijo, literarno kritiko pri klasiki primerjalne književnosti po drugi svetovni vojni prim. Koren 1990: 45. O Wellekovi kritiki Van Tieghema prim. mdr. Гвозден 2005: 238.

¹⁶⁴ Marino nekako »avant la lettre« opravi raziskavo geneze tega pojma, ki bi sodila pravzaprav v knjigo Pascale Casanova o »svetovni republiki literature«, a je tam tako podrobno razdelane pravzaprav ne najdemo (pa tudi Marinovega imena v imenskem kazalu ne).

¹⁶⁵ Za koncept enotne, univerzalne literature naj bi se zavzemali tudi vodilni indijski raziskovalci ter Kayser, Even-Zohar in Bessière (Coste 2004: 40). – O primerjalni književnosti kot znanosti, ki je »enotna, na skupnem predmetu, načelih in metodah zasnovana stroka« in »univerzalno utemeljena«, prim. tudi Kos 1978a: 30.

citna tudi nazorom nekaterih drugih »klasikov« literarne vede, denimo Auerbachu, Curtiusu, Spitzerju itn., izrecno v komparativistiki pa se je – čeprav nekoliko drugače – izrazila na področju primerjalnih poetik in tipologij¹⁶⁶ (pa tudi – če pomislimo na Lévi-Straussovo *Divjo misel*, niti ne iz tako drugačnih premis – denimo strukturalistične naratologije z univerzalističnim pojmovanjem teksta). Etiemble, oče teorije invariant na področju primerjalne poetike, je sicer kritiziral Wellekov (dejanski ali domnevni) evrocentrizem (tega bi se z nekaj truda gotovo dalo razbrati tudi iz gornjih navedkov),¹⁶⁷ idejo univerzalnosti kot tako pa je sprejemal. Menil je, da je mogoče vse invariante (sem pa sodijo denimo podobne teme, motivi, podobe, oblike, tokovi, liki, žanri) najti v vseh časih na vseh geografskih lokacijah.¹⁶⁸ Prav tu je jedro njegovega koncepta »planetarnega komparativizma«, ki tudi pri njem, tako kot pri Welleku, izhaja iz racionalistične, univerzalistične, humanistične ideologije, vere v »univerzalnega človeka« (Détrie 2000: 421). Etiemble zato prevzame Goethejevo zamisel o *Weltliteratur* kot univerzalni literaturi in vanjo vključuje vse literature sveta. Enako stori (vsaj v tem pogledu njegov učencem) Adrian Marino s svojim konceptom »univerzalne literature«, s katerim pa (z radikalnim zavračanjem historizma) že zaide tudi v skrajnost: »Univerzalna literatura – ena in nedeljiva – kot (logični) koncept je sestavljena iz celote ali 'vsote' vseh literatur brez izjeme. To gledišče, ki vidi v literaturah vsega sveta skupek, je v radikalnem nasprotju z zgodovinskim in pozitivističnim pogledom na literaturo« (Marino 1988: 36). Na univerzalizmu temeljijo še primerjalne tipologije vseh vrst (na primer pri Žirmunskem, Đurišinu ali Janku Kosu)¹⁶⁹ kot značilni proizvod prav komparativistične metode, ne nazadnje pa je na (bodisi implicitni ali celo izrecni) predpostavki univerzalnosti utemeljena tudi (tradicionalna) literarna teorija.¹⁷⁰

Aktualnost te teme v komparativistiki, kot smo že nakazali, še zdaleč ne pomeni, da je bila vedno sprejeta z naklonjenostjo. Zlasti za zadnja tri desetletja velja prej nasprotno. Claudio Guillén kot eden prvih vnese nekaj dvoma v na videz samoumevno tradicionalno pozitivno obarvanost univerzalizma.¹⁷¹ V svoji znani knjigi

¹⁶⁶ Prim. npr. Веселовский 2004: 51.

¹⁶⁷ Skoraj edini, ki meni, da je Wellekov pojem univerzalne literature neevrocentričen, je Adrian Marino (Marino 1988: 37).

¹⁶⁸ Čeprav se je zavedal, da to ne pomeni, da so nujno vedno in povsod tudi aktualizirane.

¹⁶⁹ Prim. Marino 1988: 42; Đurišin 1976; Kos 1990.

¹⁷⁰ O univerzalnosti literarne teorije prim. npr. Marino 1988; Guillén 1993: 83; Angenot 1989: 8; Yue 1997: 209. Simptomatično je tudi, da je kar nekaj člankov o univerzalnosti najti v zborniku *Théorie littéraire*.

¹⁷¹ Bipolarna delitev univerzalnosti na »dobro« in »slabo«, »tradicionalno« in »moderno« ipd. ni edina mogoča (pravzaprav je precej nedomišljena). Coste ponuja tole natančnejšo

o primerjalni književnosti denimo pokaže, kako je ta zrasla prav iz odpora proti staremu evropskemu univerzalizmu z eno nadnacionalno poetiko, hkrati z razvijanjem nacionalnih zavesti in nacionalnih literatur, ki so pravzaprav sprožile potrebo po nastanku primerjalne književnosti (Guillén 1993: 24).¹⁷² Že Herder je bil po njegovem proti temu staremu abstraktnemu univerzalizmu, a njegova odprtost do drugih narodov je obenem omogočila nov pristop k univerzalnosti (prav tam: 29). Da je univerzalnosti lahko več in da niso nujno vse slabe, je nekako razvidno tudi pri samem Guillénu, ki na več mestih pokaže izrazit odpor do univerzalij oziroma do abstraktnega univerzalizma, redukcionalizma in ahistorizma – te »univerzalistične grehe« zanj nekoliko presenetljivo utelešata Etiemble in Lotman (prav tam: 329)¹⁷³ –, vendar pa univerzalnosti ne zavrne povsem. Njegovo pojmovanje primerjalne književnosti zaznamuje izrecno tematiziranje produktivne napetosti med lokalnim in univerzalnim, prizadevanje za srečevanje z drugostmi in drugačnostmi ter čut »za skupne vrednote in vprašanja, se pravi, za nadnacionalne zadeve« (44).

Z epistemološkimi premiki vsaj od nastanka poststrukturalizma in dekonstrukcije naprej, pa tudi pod vplivom drugih sprememb, na primer tako imenovane »postmoderne« paradigme (mešanice postmoderne teorije, filozofije in literature s spoznanjem, da ni univerzalnih resnic), postane univerzalizem, ta stara komparativistična vrednota, sporen nasploh, ne le v svoji tradicionalni, domnevno evrocentrični humanistični preobleki. Pokažejo se denimo omejitve univerzalističnih tipologij,¹⁷⁴ predmet napada pa postane tudi komparativistika kot taka. Bill Rea-

---

tipologijo univerzalnosti: 1) antropološka struktura človeškega duha, 2) »enovitost ter teoretično in sistematično urejanje idej«, apriorno, brez konkretnih navezav na besedila (tipologije), 3) prave literarne invariante (literarne zvrsti, npr.), 4) teoretične literarne invariante (običajni diskurz o literaturi) (Coste 2004: 41).

¹⁷² Tatjana Venediktova v zanimivem članku pokaže, kako je literarna veda kot univerzalna, vodilna humanistična disciplina zrasla iz okoliščine, da je bila literatura v romantiki pojmovana kot univerzalna duhovna sfera (Венедиктова 2003:12).

¹⁷³ O »militantnem« programu Etiemble in Marina pri iskanju literarnih univerzalij nekako negativno govori tudi Coste (Coste 2004: 40); sicer pa se Etiemble v novejših raziskavah pretežno pojavlja kot pozitivna referenca.

¹⁷⁴ Kot grotesken primer navajam ruski zbornik o teoriji literarne zgodovine, kjer ob sklicevanju na tipologije (predvsem Žirmunskega) avtorice in avtorji predpostavljajo enovit, tipološko analogen razvoj književnosti ne glede na zgodovinsko in kulturno pogojenost. Za afriško književnost tako predpostavljajo – in tudi določijo – enake razvojne faze kot za »zahodno«, čeprav gre na eni strani za dvatisočletni, na drugi pa za stoletni razvojni proces; a to zanje ni ovira, saj so mnenja, da mora literatura kot nekakšen »organizem« nujno vedno skozi iste razvojne faze, kjer koli se pojavi; če je obdobje kratko, ta razvoj pač poteka pospešeno (prim. *Теория литературы* 2001). Pri tem pa – in to se zdi še

dings tako demonstrativno nastopa »zoper tisto posebno evropsko obliko nadnationalizma, ki je tradicionalno animirala kvazi disciplino primerjalne književnosti« (Readings 1999: 4). Po njegovem mnenju – opira se na Derridajevo dekonstrukcijo, Lacanovo psihoanalizo ter na spise Deleuza in Guattarija – sta tako univerzalizem kot tudi z njim povezani humanizem evrocentrična ideološka konstrukta, ki ju zahodni centri intelektualne hegemonije vsiljujejo drugim in tako utrjujejo svoj lastni dominantni položaj velikih.¹⁷⁵ Gledano s tega vidika, univerzalistična ideja o občečloveškem zatira individualno in posebno, to pa je po Readingsovem mnenju za primerjalno književnost še posebej neprimerno. Kajti, kot zapiše v polemiki s Steinerjevo interpretacijsko hermenevtiko, »literarna zadeva ostaja manjšinska, upira se razumevanju, upira se branju kot človeški dejavnosti« (prav tam: 6) in ni prevedljiva v univerzalni jezik zavednega. (Zanimivo je, da je bila hermenevtika kot sicer ena izmed glavnih pobudnic ter pospeševalk dialoškega mišljenja in reflektiranja dialoškega odnosa med sebstvom in drugim – dialog in odnos do drugega tako pri Gadamerju kot pri Jaušu igrata osrednjo vlogo – zaradi svoje pretenzije po razumevanju drugega v novjšem času večkrat kritizirana, češ da je univerzalistična in da ne upošteva kulturnega relativizma; prim. tudi Hofmann 2006: 40.) Do posebno ostrega odklanjanja univerzalizma vseh vrst je prišlo zlasti po »kulturološkem obratu«. Ena od priljubljenih tem je bila kritika tradicionalnih literarnih zgodovin kot tendenčnega prikaza domnevno enovitega dogajanja,¹⁷⁶ na zatožni klopi pa se je seveda povsem samoumevno znašla tudi literarna teorija. Armando Gnisci se denimo zavzema za relativiziranje »estetskih« in »metodoloških« kate-

---

posebej zanimivo za raven avtorefleksivnosti tega projekta – zgodovino afriške književnosti (čeprav je zbornik izšel leta 2001, je najnovejši sklic s tega področja iz leta 1983 [sic!], niti omenjeno pa ni prav nobeno ime s področja teorije postkolonializma) kot poseben razdelek vključujejo v ta zbornik o teoriji literarne zgodovine prav zato, ker da se zavedajo »nevarnosti evrocentričnega razumevanja literarnega procesa« (prav tam: 3).

¹⁷⁵ Zanimivo je, kako (Romun) Marino utemeljuje temu ravno nasprotno videnje univerzalnosti kot prilžnost za male. Njegova misel je nekako taka: literatura je ena in univerzalna. Seveda ima tudi nacionalne specifikke, ampak to, kar je univerzalno, je vsem skupno. Pri tem univerzalnem ni razlik med velikimi in malimi. Vsi so enako pripadniki te univerzalne literature, vsi s tem univerzalnim. To jih torej na nek način izenačuje. Naloga primerjalne književnosti oziroma teorije literature (kot »univerzalne« discipline) je zato, da opredeli, kaj je to univerzalno in da razvije metodo za raziskovanje tega (Marino 1988: 39 isl.).

¹⁷⁶ Po mnenju Susan Bassnett gre tu prav za kritiko univerzalizma, kot ga je predlagal Welles z misljo, da je literatura univerzalna človeška dejavnost, ki presega vse ovire in ki lahko človeka izboljša (Bassnett 1997: 115 isl.). – Te kritike se seveda niso začele šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja; primer, ki ga navaja Susann Bassnett, je na primer iz leta 1988. – Prim. tudi poglavje o literarni zgodovini v tej knjigi.

gorij, ki so bile nekdaj mišljene kot univerzalne, a je danes po njegovem zanje jasno, da so kulturno relativne (Gnisci 1995: 10).¹⁷⁷ – Pojavijo se tudi epistemološke in znanstveno metodološke kritike univerzalizma. Pierre Laurette denimo razločuje med na eni strani naravoslovnimi, na drugi pa družboslovnimi in humanističnimi disciplinami ter ugotavlja, da pojem univerzalij za zadnje ni sprejemljiv (Laurette 1989: 52). V nasprotju z naravoslovjem namreč te vede nenehno spreminjajo svoje teoretske dispozicije, ki so zato bolj kot prave teorije vedno le hipoteze. Pri literaturi tako po njegovem ni mogoče govoriti o univerzalijah, čeprav je tudi tu mogoče univerzalizirati, le da ne brez pomembnih izgub. »Vsako generalizacijo, modelizacijo ali abstrakcijo nujno spremlja izguba informacije. Pri primerjalni analizi je treba preseči ta aporetični položaj in kognitivna protislovja, ki izhajajo iz njega, položaj, katerega nezdržljivi polarni pojavi obliki sta univerzalnost in absolutni relativizem« (prav tam: 59). Rešitev iz te aporije je po njegovem pojem »tipično«, ki omogoča prehajanje od enega k drugemu (60).

Vendar se je pokazalo, da – v nekaterih pogledih sicer gotovo upravičene – kritike univerzalizma kot nadomestek zanj ne morejo ponuditi dovolj učinkovitih in splošno sprejemljivih¹⁷⁸ alternativ, še posebej pa, da ne morejo odpraviti (recimo temu pogojno tako) »pozitivne« substance univerzalnosti, ki so ji take ali drugačne ideološke zlorabe jemale verodostojnost. Zato se predvsem v zadnjem desetletju začenejo pojavljati težnje po bolj sintetičnem, »spravljivem« pogledu, ki bi priznaval neogibnost nekakšnega univerzalizma, ne da bi se strinjal z njegovimi zlorabami za oblastne, unifikatorske, hegemonistične, »imperialistične« pretenzije. »Nimam predloga za idealno kombinacijo sinteze in analize, a moj vtis je, da kljub našemu skeptičnemu, antiesencialističnemu in jedko postmodernemu razpoloženju razmišljamo sintetizirajoče in holistično bolj, kot želimo priznati«, piše denimo John Neubauer (Neubauer 1999: 288), ki ima sicer kar nekaj zaslug za problematizacijo univerzalizma na področju literarne zgodovine. Tudi Fokkema, ki je delno prevzel (v osnovi univerzalistično) misel o invariantah, ko je razpravljal o problematiki literarnosti in je na primer leta 1989 vsekakor verjel v »univerzalno veljavnost znanstvenih hipotez« (Fokkema 1989: 333), istega leta kot Neubauer podobno povezovalno razmišlja. Pri obravnavi tega vprašanja izpostavlja kot nasprotji kulturni relativizem ter univerzalizem¹⁷⁹ in ugotavlja, da v zadnjem

¹⁷⁷ Njegova sodelavka Franca Sinopoli pa kritizira to, čemur pravi »mit o evropski literaturi«, češ da gre za mit o njej kot univerzalni literarni paradigmi; to je treba dekolonizirati, pokazati, da je le regionalna literatura med mnogimi drugimi (Sinopoli 1999b: 326).

¹⁷⁸ Splošna sprejemljivost je celo v nekakšnem notranjem konfliktu s kritiko univerzalnosti.

¹⁷⁹ »Danes teoretska refleksija v primerjalni književnosti omahuje med dvema konceptoma subjekta: v eni je subjekt razdrobljen in razpuščen, v drugi je opremljen z močno voljo

obdobju prevladuje prvi; nato pa opozori, da je taka drža vendarle pretirana in škodljiva (za vsako disciplino, ki se utemeljuje na medkulturni primerjavi, tudi uničujoča). Praksa namreč po njegovem pokaže, da lahko na primer literarne pojave iz različnih kultur vendarle primerjamo med seboj, to pa zato, ker so vsi plod iste vrste, človeške; primerjati se da namreč prav to, kar je obččloveško (Fokkema 1999: 92).¹⁸⁰

To pa nikakor nista osamljena primera. Rehabilitacija univerzalizma v humanistiki nasploh in posebej v primerjalni književnosti je danes vedno pogostejša, tudi pri nekaterih nekoliko modnih, a zato nič manj pomembnih in relevantnih mislecih. Alain Badiou denimo nekje zapiše, da sicer »ne verjame[m] preveč v primerjalno književnost«, a obenem dodaja: »verjame[m] pa v univerzalnost velikih pesmi, celo prek skoraj vedno katastrofalnega približka prevoda« (Badiou 1998: 75). Pojem »občega«, univerzalnega, skratka, vnovič postaja legitimen, presenljivo spet v tesni povezavi s človeškostjo¹⁸¹ (enim izmed poglavitnih razlogov za nekdanjo kritiko »univerzalističnega humanizma«). Nekoliko provokativno (in dvoumno) v svoji kontroverzni knjigi o smrti primerjalne književnosti to zaznava tudi Gayatri Spivak: »Danes je potreba po humanizmu, z naklonom proti Aziji; po univerzalizmu, naj bo še tako dvoumen; po nadzoru kakovosti, zaradi spopada s terorizmom« (Spivak 2003: 21). – Morda ni naključje, da rehabilitacija univerzalnosti poteka nekako vzporedno z rehabilitacijo svetovne književnosti (in z globalizacijo, ki seveda kar kliče po takih »globalnih« konceptih oziroma pojasnjevalnih modelih). Za eno od njenih različic – *planetarno* književnost –, se zavzema prav Gayatri Spivak, in David Damrosch se pri svoji zamisli svetovne književnosti ne ustraši pozitivno govoriti o univerzalnosti (Damrosch 2003a: 135). Sicer pa je – tako kot na mnogih drugih področjih – tudi v tem kontekstu tematizacijo spremembe narave univerzalnosti, ki zdaj ni več »abstraktno humanistična« in »kolo-nizatorska«, ampak nekako »globalna« in formulirana v kulturološkem ključu, že

[...] Prvi koncept se povezuje z relativizmom, drugi poudarja iskanje identitete« in je povezan s kulturnim univerzalizmom (Fokkema 1999: 86). – Prim. tudi razdelek *Dругost* v tej knjigi.

¹⁸⁰ Zanimivo je, kako je v prid univerzalizmu mogoče obrniti celo relativistični argument: Mohanty (po smislu podobno kot Fokkema) pravi, da je »velikanska raznolikost estetskih praks in vrednotenj pravzaprav dokaz antropološke univerzalnosti estetske funkcije« (nav. po Coste 2004: 44).

¹⁸¹ In včasih še vedno v nekoliko starinskih formulacijah, npr.: literatura »je univerzalna, namreč v tem pomenu, da opazamo njene tvorbe v vseh jezikih in da sestavljajo splošno antropološko dejstvo, ki nam dovoljuje govoriti o *Weltliteratur* v Goethejevem pomenu besede: literatura kot skupna dediščina človeštva« (Dugast 1999: 76).

desetletja pred njeno rehabilitacijo na zahodu najti na vzhodu. Jiří Levý v *Umetnosti prevoda (Umění překlada)* iz leta 1963 piše denimo takole: »Univerzalnost novejšje literature ne temelji več na občih duhovnih vrednotah (allgemeines Kulturgut), temveč na *izmenjavi* duhovnih vrednot, na porastu *stikov* med različnimi področji kulture« (Левый 1974: 233).

Zanimivo je, kako se neizogibnost univerzalizma (v diskurzu, ki je esejistično prepričljivejši kot konceptualno dosleden)¹⁸² izraža v tezah Armanda Gniscija, ki je bil sicer oster kritik evrocentričnega univerzalizma (tudi denimo) literarne teorije, a je o »občosti« primerjalne književnosti menil takole: »Občost (la generalità) izhaja prav iz pluralnosti in empirične medkulturne vzajemnosti (...), in ni vsiljena od zgoraj s strani kake teorije ali metodologije« (Gnisci 1995: 10). Primerjalna književnost je po njegovem občja disciplina zato, ker se prav prek literature poglavitni ali vsaj pomembni svetovni problemi kažejo kot skupni; dekolonizacija, dialog med kulturami, razlike med spoloma – vse to so (na nov način, ne evrocentrično) univerzalni¹⁸³ problemi, izraženi v literaturi. Kot to formulira sam Gnisci z besednjakom, ki ga je povsem nemogoče ločiti od besednjaka tako kritiziranega wellkovskega »humanističnega univerzalizma«: »Primerjalna književnost pomeni medkulturni horizont, ki omogoča literatom vsega sveta, da se srečujejo in *primerjajo* glede splošnih [občih] vprašanj in problemov, pomembnih za vse današnje in prihodnje človeštvo« (Gnisci 1996a: 16).

Mogoče bi se dalo v rahli karikaturi take nekoliko nejasne držje razmišljati o tem, da je (vsaj komparativistična) debata o univerzalizmu res zaznamovana z evrocentrizmom; vendar ne nujno (le) v tem pogledu, da naj bi univerzalizem izražal predvsem dominantno zahodno konceptualno držjo, ampak se zdi, da je evrocentričen tudi značilno »evropski« (ali natančneje: zahodni) ideološko-kritični pogled na univerzalnost oziroma univerzalizem. Nekateri današnji nezahodni humanisti po vsem sodeč precej bolj neobremenjeno posegajo po njem, tudi v različicah, ki bi v zahodni Teoriji veljale za sumljivo »humanistične«. Yue Daiyun denimo opozarja (pravzaprav enako, kot na zahodu kritizirana Etiemble in Miner), da je v literaturi precej občečloveškega, na primer teme, kot so zavest smrti, odnos dveh ljudi, odnos

¹⁸² O Gniscijevem nejasnem, meglenem, nerazločnem prepletanju primerjalne književnosti in literature (npr. pri opisovanju »univerzalnosti«) prim. tudi Eror 2003: 95–96.

¹⁸³ Simptomatično je, da tudi sam Gnisci za to skupno, obče, ki je po njegovem za komparativistiko bistveno, ne najde drugega izraza kot univerzalno, čeprav se – temu težko rečemo drugače kot zgolj iz politične korektnosti – takoj dvakrat distancira in to prepovedano besedo zapiše takole opremljeno: »zares 'univerzalno'« (Gnisci 1996a: 16).

moški-ženska, radost in bolečina, pojav utopije itn.¹⁸⁴ Različne kulture dajejo seveda različne, kulturno specifične odgovore na ta vprašanja, a ta so vendarle univerzalna (Yue 1997: 207). Tudi v sodobni indijski humanistiki, denimo, je univerzalnost po vsem sodeč ne le sprejemljiv, ampak tudi povsem samoumeven koncept (prim. Radhakrishnan 2001: 322).¹⁸⁵ Končno pa upravičenost univerzalnosti potrjuje tudi tisti tip znanstvenega diskurza, ki je po Tötösyju najbolj »objektiven«, to je najbolj splošno (torej: univerzalno) sprejemljiv: namreč empirični. Kognitivna znanost¹⁸⁶ je z empiričnimi testi preverila teze Šklovskega in Mukařovskega o literarnosti in jih potrdila – se pravi, tako rekoč *empirično* je »dokazala«¹⁸⁷ obstoj literarnih univerzalij (Richardson 2006: 544–549). Sklep, ki ga je povsem v skladu s prej navedenimi mnenji Fokkeme, Neubauerja ali azijskih humanistov mogoče povleči iz tega sklicevanja na eno od »eksaktnih«¹⁸⁷ znanosti glede »proizvodov človeškega duha«, ki so – vsaj po zaslugi »kulturološkega obrata«¹⁸⁷ se tega danes dobro zavedamo – vedno obenem tudi proizvod določene kulture, je, da kulturne specifike sicer ostajajo, a da tudi obstoja nekakšnih univerzalij nikakor ni mogoče zanikati.¹⁸⁸ Tako spravlljivo stališče se, kot bomo videli v nadaljevanju, vse bolj uveljavlja domala pri vseh problemskih sklopih današnje komparativistike.

* * *

Filozofija se – tudi danes, pravzaprav v vseh obdobjih – rada vrača k svojim klasikom in v njih najdeva že formulirane povsem sodobne teme in spoznanja. Ko

¹⁸⁴ Ali pa, kot je pokazal denimo Eliade, religioznost, ki po njegovem (in to je razvidno iz tega, da se je pojavila v vseh kulturah, čeprav so bile prvotno izolirane med seboj) ni kulturno relativna, temveč »strukturalna«, torej – z drugim izrazom – univerzalna. – Prim. pa Yunte Huang 2005: 230 (tu nasproti univerzalizmu, ki spregleduje kulturno specifične razlike, zelo prepričljivo postavlja načelo *empatije*).

¹⁸⁵ Radhakrishnan, izhajajoč iz »teorije trpljenja«¹⁸⁵ Ashisa Nandyja, postulira trpljenje kot univerzalno in pokaže, kako ga Nandy – kot etični pojem – »utemeljuje kot učinkovito intra- in intersubjektivno ter spoznavno kategorijo«¹⁸⁵ (prav tam). (Naj dodam, da sta ga natanko v tej funkciji razumela tudi na primer Dostojevski in Ingeborg Bachmann.) – Nemara ni naključje, da Radhakrishnan neke v članku citira tudi Giorgia Agambena; če je bilo za kulturološki obrat ali prevlado Teorije značilno sklicevanje na Derridaja, Lacana, Foucaulta, G. Spivak, Williamsa, Homi Bhabho, je za novejši »obrat«, ki zaenkrat še ni dobil dokončnega imena (krožijo oznake »estetski«, »humanistični«¹⁸⁵ ipd.), značilno sklicevanje na drugačna imena, npr. Agambena, Badiouja, Certeauja ipd.

¹⁸⁶ O kognitivizmu v literarni vedi gl. podrobneje Bolecki 2004.

¹⁸⁷ Seveda pa je ta misel v moderni dobi navzoča že vse od Nietzschejevega perspektivizma prek fenomenološkega konstruktivizma do sodobnega.

¹⁸⁸ Prim. tudi Schipper 2006: 265–266; Coste 2004.

Heidegger bere predsokratike, mladi Žižek Hegla, Dolar Freuda, Kocijančič Platona ali krščanske apofatike, tega ne počnejo z nagibom arhivatorjev, dokumentalistov, historiografov – pa tudi ne v duhu zapovedanega spoštovanja avtoritet –, ampak ravnajo z njimi na nek način kot s sodobniki. Današnja primerjalna književnost je sicer še vedno zmožna takega ravnanja z literarnimi klasiki, ne pa tudi – z redkimi izjemami, med katere se presenetljivo vpisujeta Said in Bhabha kot rehabilitatorja Auerbacha in Goetheja¹⁸⁹ – s svojimi lastnimi, s »klasiki primerjalne književnosti«. Če bi se namreč držala tega zgleda, potem bržkone ne bi mogla, tako kot je v zadnjih desetletjih pravzaprav nepretrgoma počela, Welleka¹⁹⁰ obtoževati abstraktnega humanističnega evrocentričnega univerzalizma, in to s sklicevanjem na posamezna mesta, iztrgana iz konteksta. Če beremo dovolj *pozorno*, namreč lahko – nasprotno – ugotovimo, da je Wellekov univerzalizem zmeren, sintezen, nenavadno blizu duhu sodobnih, prenovljenih pojmovanj univerzalizma. Dovolj je, da si ogledamo le (ponavadi v iztrganih odlomkih navajano) znano mesto iz *Teorije literature* v nekoliko večjem kosu. Tam Wellek namreč piše takole:

Odgovor na zgodovinski relativizem ni doktrinarni absolutizem, ki se sklicuje na 'nespremenljivo človeško naravo' ali na 'univerzalnost umetnosti'. Prej se zdi primernejše, da se oklenemo stališča, ki ga po vsem sodeč primerno opisuje izraz 'perspektivizem'. Literarno delo moramo biti zmožni navezovati na vrednote njegove lastne dobe in vseh obdobij, ki tej sledijo. Umetniško delo je tako 'večno' (se pravi, ohranja določeno identiteto) kot 'zgodovinsko' (se pravi, gre skozi proces sledljivega razvoja) [...] 'Perspektivizem' pomeni priznanje, da obstaja ena poezija, ena literatura, primerljiva v vseh dobah, ki se razvija, spreminja in je polna možnosti. (Wellek in Warren 1949: 35.)

Šele predhodno pojasnjeni »perspektivizem« (ki očitno zaobsega tako historizem kot kontekstualizacijo) omogoča, kot se lahko sami prepričamo, da inkriminirani in zunaj konteksta¹⁹¹ pogosto navajani Wellekov »abstraktni univerzalizem« v zadnji povedi ustrezno razumemo v skladu z avtorjevo intenco.

Vendar je res, da je danes epistemološka in splošno duhovna ter družbena konstelacija povsem drugačna in da za revitalizacijo zmernega univerzalizma verjetno v nobenem primeru ne bi zadoščalo še tako pozorno branje Welleka, ampak je k temu neprimerno bolj pripomoglo današnje »stanje sveta«. Globalizacija je zagotovo tisti krovni, »najuniverzalnejši« pojav sodobnega sveta, ki terja od huma-

¹⁸⁹ Primerjaj poglavje o svetovni književnosti.

¹⁹⁰ Ta je namreč problematiko univerzalizma nadrobno premislil in jo reflektiral tudi glede na relativizem oziroma »partikularizem« (prim. Wellek in Warren 1949: 6 isl.).

¹⁹¹ Ironija je, da zunaj konteksta to radi razumevajo ravno kontekstualisti.

nistike nova epistemološka orodja oziroma metode, vsekakor tudi take, ki bodo zmožne misliti svet in pojave sicer v vsej (kulturni idr.) raznolikosti, obenem pa tudi v njihovi enovitosti, »globalnosti«. Prav iz tega položaja se za primerjalno književnost danes – v precejšnji meri je to razvidno tudi iz Saussyjevega poročila in tam naštetih aktualnih tem – postavljajo temu obdobju primerni izzivi, vnovičen intenzivni premislek o »sintezi«, o tem, kar povezuje, ne da bi se (postmoderna misel je v nas vendarle vsadila varovalke proti hegemonizmom in totalitarizmom) ob tem poenotevalo. Iz takega izhodišča izhaja nadaljnji potek razprave v tej knjigi: podrobneje so obravnavane teme, ki se zdijo za primerjalno književnost v »dobi globalizacije« (nekateri vnovič) posebej aktualne in so zato nepogrešljive za razumevanje njenega položaja na prelomu tisočletja, ki pa so obenem tudi vse (implicitno ali eksplicitno) povezane s pojmom univerzalnosti. Prva med njimi je zapletena in v marsičem konfliktna problematika literarne teorije.

II

Težave z literarno teorijo

POVEZAVA MED PRIMERJALNO KNJIŽEVNOSTJO in literarno teorijo v imenu ljubljanskega komparativističnega oddelka¹⁹² ni naključje. Čeprav se danes z literarno teorijo ukvarjajo tudi nacionalne literarne vede, je literarna teorija po mnenju mnogih posebna domena prav komparativistike, kar je (vsaj v preteklosti je bilo tako) posledica pretenzije po občosti oziroma univerzalnosti obeh »disciplin«. ¹⁹³ Medtem ko se nacionalne literarne vede po svoji naravi bolj povezujejo »z drugimi, neliterarnimi območji nacionalne zgodovine«, se primerjalna književnost kot nadnacionalna povezuje s teorijo (Dolinar 2007: 21; podobno tudi Culler 2006b: 85). ¹⁹⁴ Zato ne preseneča, da je bila pri Mednarodni zvezi za primerjalno književnost razmeroma zgodaj ustanovljena posebna sekcija za literarno teorijo in da je že nekaj desetletij na kongresih ICLA/AILC literarna teorija deležna posebne pozornosti, namreč kot nekakšna »*lingua franca* oddelkov za primerjalno književnost« (Brooks 1995: 103).

A prepričanje o tesni notranji povezanosti komparativistike z literarno teorijo ni prevladovalo prav od začetka, saj je bila primerjalna književnost¹⁹⁵ sprva mišljena bolj

---

¹⁹² Seveda pa ne le ljubljanskega. Povezava med obema v naslovih študijskih smeri je razmeroma pogosta (prim. npr. Dominguez 2007: 11, 16 isl.).

¹⁹³ Prim. Marino 1988: 39 isl., 65, 69; Angenot 1989: 8; Guillén 1993: 83; Spitta 1995: 578. Marino pravzaprav v svojem poskusu, zarisati »teorijo primerjalne književnosti«, komparativistiko kar izenači z literarno teorijo, in sicer prav zaradi njune skupne univerzalnosti oziroma, natančneje, zato, ker preučujeta literaturo kot univerzalno.

¹⁹⁴ O tradicionalni povezanosti primerjalne književnosti z literarno teorijo prim. še Kos 1978a: 37; Guillén 1993: 66; Brooks 1995: 103; Greene 1995: 150; Yue 1997: 213; Kushner 1999: 130; Dolinar 2001: 543; Weninger 2006: xv; Dominguez 2007: 11, 16; Eror 2007: 69. – Po Guillénu je literarna teorija eden od treh komparativističnih modelov nadnacionalnosti (Guillén 1993: 70). Podobno razmišlja tudi Tihanov, ki se mu zdi najvažnejši dejavnik za vznik literarne teorije večjezičje vzhodne srednje Evrope po razpadu Avstro-Ogrske, saj je teoretično prilaščanje literature pomenilo preseganje njene nacionalne umeščenosti (Tihanov 2001: 8).

¹⁹⁵ Pa ne le ta, ampak literarna veda nasploh. »V preteklosti, vse od nastanka modernega pojma literatura ob koncu 18. stoletja, se je preučevanje literature razumelo in opredeljevalo kot zgodovinska veda in se največkrat označevalo s terminom *literarna zgodovina*

kot »primerjalna literarna zgodovina« (prim. naslov Ocvirkove knjige),¹⁹⁶ in prvotna francoska komparativistika se z literarno teorijo ni kaj dosti ukvarjala (Eror 2007: 67).¹⁹⁷ Tudi pozneje so bili do te povezave pri nekaterih komparativistih izraženi določeni pomisleki.¹⁹⁸ Remak je že leta 1976 nastopil proti identifikaciji primerjalne književnosti z literarno teorijo, češ da bo to pripeljalo do utapljanja v drugih disciplinah, in leta 1994 je vnočič negodoval, da se je komparativistika ponekod povsem prelevila v literarno teorijo – čeprav same literarne teorije kot take ni zavračal (1994: 13, 20; prim. tudi Eror 2007: 71 isl.). Gledano v celoti, je bilo v dvajsetem stoletju glede tega opaziti občasna nihanja:¹⁹⁹ primerjalna književnost se je včasih – tako kot na začetku – bolj navezovala na literarno zgodovino, v drugih razvojno-metodoloških sunkih pa na teorijo. V nasprotju z obdobji, ko je bila bližje literarni zgodovini, je bilo na primer pred kakima dvema desetletjema mogoče reči, da se »primerjalna književnost danes ukvarja pretežno z literarno teorijo« (Block 1990: 25).

[...] Zgodovina je dolgo časa veljala za temeljno disciplino, tako da se je literarna veda v celoti identificirala z njo, teorija pa je bila samo njeno dopolnilo ali pomožna veda« (Dolinar 2007: 17, 20).

¹⁹⁶ Primerjalna književnost je za Ocvirka značilno »literarnozgodovinska panoga« (Ocvirk 1936: 5); vendar je potrebno upoštevati, da se – tako kot po mnenju Welleka in Warrena – tudi po »Ocvirkovem prepričanju [...] literarna teorija in zgodovina nenehno prežemata in oplajata« (Dolinar 2001: 529), in to je po svoje razvidno na primer tudi iz strukture Ocvirkove knjige, razdeljene v tri velike razdelke: »Razvoj primerjalne literarne zgodovine«, »Primerjalna teorija«, »Metodologija«. – O tem, da je bila primerjalna književnost sprva bližje literarni zgodovini, pozneje pa literarni teoriji, prim. tudi Carvalhal 2003: 18.

¹⁹⁷ Pa tudi pozneje se je francoska komparativistika z njo ukvarjala manj, kot so to počeli marsikje drugod; medtem ko se literarna teorija v večini evropskih komparativistik uveljavlja že v prvi polovici stoletja, v Franciji – pod vplivom Rolanda Barthesa – prodre šele v šestdesetih letih (prim. Angenot et al. 1989: 7), a nikoli zelo odločno (prim. Eror 2007: 67–68). – Nasprotno mnenje o uveljavljenosti literarne teorije v današnji francoski literarni vedi v Martin 2006: 241.

¹⁹⁸ O negodovanju Levina in Anne Balakian zaradi literarne teorije (in metodologije) prim. Koren 1988: 51.

¹⁹⁹ Nihanja, ki zaznamujejo pravzaprav zgodovino znanstvenih paradigem nasploh; na »nihajočo« naravo teh (pa ne le teh) so že od nekdaj opozarjale denimo nekatere (zlasti umetnostne) ahistorične tipologije, ki so kazale na razvoj umetnosti kot nenehno nihanje med klasičnim in romantičnim, baročnim in klasicističnim, naivnim in sentimentalnim itn. O podobnem pojavu (le da uporabi metaforo plime in oseke) prav v zvezi s spremembami paradigem literarne teorije govori Paul de Man (1997: 4). O krožnosti in periodičnem ponavljanju problemov (na primer »krize« primerjalne književnosti) prim. še Kadir 2006b: 128, pa tudi razpravo Slobodana Sučurja, ki moderne antagonizme glede literarne teorije izpeljuje iz razcepljenosti v jenski romantiki med »teoretično« romaniko in »praktičnim« bidermajerjem (Sučur 2000: 9 isl., 21 isl.).

Vendar je pri razpravah o literarni teoriji v komparativistiki oziroma literarni vedi nasploh opaziti neko nejasnost oziroma dvoumnost, ki ni speljiva zgolj na glasove za literarno teorijo in proti njej, ampak kaže na globlji, terminološko-konceptualni nesporazum. Namreč, če pomislimo, da se je »znanstvena²⁰⁰ literarna teorija«, ki je v zadnjih desetletjih dvajsetega stoletja zaznamovala toliko pomembnih smeri literarne vede (repcijsko estetiko, polisistemsko teorijo, naratologijo, teorije postmodernizma itn.), rodila na začetku stoletja,²⁰¹ oziroma – če to rojstvo zanemarimo, saj je znano, da so ideje ruskih formalistov na zahod začele prodirati šele v šestdesetih in sedemdesetih letih – če se spomnimo okoliščine, da sta Wellek in Warren svojo *Teorijo literature* kot eno od najvplivnejših del moderne literarne vede in komparativistike napisala že v štiridesetih letih,²⁰² kako si je tedaj mogoče razlagati zelo pogosto, danes pravzaprav prevladujoče mnenje, da je v primerjalni književnosti »literarna teorija postala tako osrednja« šele od začetka sedemdesetih let naprej (Yue 1997: 209)?²⁰³ Odgovor je razmeroma preprost. Ko se Remak pritožuje nad transformacijo primerjalne književnosti v literarno teorijo, pri tem ne omenja prevlade denimo formalističnih ali strukturalističnih metod, ampak vpliv predvsem antropologije, kulturne analize, marksizma, feminizma.²⁰⁴ Za kakšno literarno teorijo pravzaprav gre, dovolj natanko označi Richard Rorty: »V sedemdesetih letih so učitelji na ameriških oddelkih za književnost začeli brati Derri-

²⁰⁰ Marino takemu izrazu sicer kategorično nasprotuje, češ da literarna teorija zaradi svojega predmeta ne more pretendirati na logično-matematično eksaktnost in ni znanost v običajnem pomenu besede; njen predmet je precej nedoločljiv in neopredelljiv, nikoli dokončen, ampak spremenljiv; ni ga mogoče opazovati eksperimentalno. Zato ni in nikoli ne bo znanstvene literarne teorije (Marino 1988: 65–66).

²⁰¹ Prim. o tem dobro razpravo Tihanova 2001.

²⁰² Wellek je seveda že pred drugimi upošteval ideje ruskih formalistov, saj jih je poznal iz neposrednega stika, ko je pred vojno deloval še na Češkem. Njegova literarna teorija, nastala kot kritika francoskega pozitivizma in historizma, je zato zasnovana kot obča literarna teorija, ki je »po svojem bistvu« formalistična (Sinopoli 1997: 25). O Etiemblovi kritiki Wellekovega domnevno evrocentričnega razumevanja literarne teorije in o njegovem zavzemanju v tem kontekstu za primerjalno poetiko prim. Sinopoli 1997: 28.

²⁰³ To prelomnico (po Marku Juvanu je ta letnica povezana z »revolucionarnim« letom 1968; gl. Juvan 2006: 41; leto 1968 v tem kontekstu izrecno omenja tudi Baldick 1996: 161) – zanimivo, da se ujema s prelomnico glede pomembnosti prevodoslovja za primerjalno književnost – v sedemdeseta leta postavljajo še npr. Guillén 1993: 67; Bernheimer 1995b: 4 isl.; Perloff 1995: 179; Most 1997; Leerssen 1999: 409; Carvalhal 2003: 21 isl.; Rorty 2006: 63; Waugh 2006: 3; Eror 2007: 69 idr. Nekoliko prej, v šestdeseta leta, jo postavlja Paul de Man (de Man 1997: 4).

²⁰⁴ Remak 1994: 13; malo pozneje omenja kot »teoretske pristope k literaturi« strukturalizem, marksizem, teorijo recepcije; prav tam: 21.

daja in Foucaulta. Oblikovala se je nova disciplina, imenovana 'literarna teorija'« (Rorty 2006: 63). »Nesrečno ime 'literarna teorija'«, povsem upravičeno dodaja, saj je ta pojem, ki se je v tem drugačnem pomenu začel uveljavljati sprva predvsem v angloameriškem prostoru, brez pojasnila in tudi povsem neutemeljeno zasedel sicer že oddano mesto ter tako povzročil terminološko in konceptualno zmedo.²⁰⁵ Kadar v razpravah, spisanih po letu 1970, v angloameriški literarni vedi naletimo na pojem »literarna teorija« (ali le »teorija«, v novejšem času pa tudi »Teorija«), je zato potrebna posebna previdnost, saj se njegovi uporabniki dvoumnosti rabe ponavadi ne zavedajo in zato svojega pojmovanja ne eksplicirajo, s tem pa ustvarjajo nepotrebno nejasnost. Ena redkih izjem je Gayatri Spivak, ki ob uporabi izraza (literarna) »teorija« (gotovo prav zaradi omenjene terminološke zmede) očitno čuti nelagodje in potrebo po pojasnilu:

Z izrazom 'teorija' imam v mislih neameriške dejavnosti, ki uporabljajo besednjak in včasih metode, ki pripadajo prej zgodovini idej kot strogo domeni literarne vede, na primer fenomenologiji, strukturalizmu, dekonstrukciji, semiotiki. 'Psihološko' in 'marksistično' kritištvo, ki so ju dolgo obtoževali redukcionizma in determinizma, sta vstopili v 'teorijo' prek Jacquesa Lacana, Louisa Althusserja in frankfurtske šole. (Spivak 2006b: 130.)

Drugačnost te (vsaj danes prevladujoče) angloameriške govorne rabe od tradicionalne evropske, komparativistične ali nekomparativistične, lahko ponazorimo s hitrim pregledom slovenske rabe v uveljavljenih literarnoteoretskih priročnikih. Že na prvi pogled je očitno, da ta ne ustreza omenjeni ameriški. Po Silvi Trdini v njenem priročniku iz leta 1955 »literarna teorija obsega nauk o slogu ali stilistiko, nauk o osnovah meroslovja ali metriko in nauk o vrstah in oblikah besedne umetnosti ali poetiko« (Trdina 1978: 5). To je glede na letnico nastanka knjige razumljivo, saj se »ameriški« pojem literarne teorije tedaj še ni uveljavil. Toda skoraj isto delitev najdemo tudi še leta 1976 pri Matjažu Kmeclu, ki doda²⁰⁶ obravnavo »predjezikovnih prvin v književnem besedilu«, namreč snovi, avtorja, ideje in zgradbe (Kmecl 1977: 146).²⁰⁷ Nekaj let pozneje Janko Kos, po katerem je literarna teorija »ena od obeh glavnih disciplin literarne vede; druga je literarna zgodovina« (Kos

²⁰⁵ Tudi de Man govori o »slabo definiranem in nekoliko kaotičnem polju literarne teorije« po šestdesetih letih (de Man 1997: 7).

²⁰⁶ Seveda pa tudi vsebinsko in terminološko posodobi; medtem ko Silva Trdina »povzema starejšo šolsko metriko, stilistiko in poetiko, izvirajočo še iz klasičnofilološke tradicije«, Kmecl »upoštevata moderne formalistične, strukturalnopoetične in lingvistične ter nekatere literarnosociološke vidike« (Dolinar 2001: 529).

²⁰⁷ Podoben obseg pojma »literarna teorija« je po vsem sodeč impliciten tudi Ocvirkovim spisom s tega področja.

1983; 5; 2001: 9), prejšnji pojmovanju razširi in v predmetno območje literarne teorije zajame raziskovanje literarne fenomenologije, ontologije, morfologije, naratologije, retorike, stilistike, genologije in aksiologije. Vsa ta pojmovanja izhajajo iz tradicionalnih retorike in poetike, zlasti Kosovo, ki ostaja glede tega nespremenjeno tudi v prenovljeni izdaji iz leta 2001,²⁰⁸ pa se obenem nadgrajuje še z značilnimi literarnovednimi smermi dvajsetega stoletja, na primer ruskim formalizmom in praškim strukturalizmom, imanentno interpretacijo, angloameriškim novim kritištvom, strukturalistično naratologijo, semiotiko itn., in je dopolnjeno z vplivom novejših, predvsem fenomenoloških filozofskih smeri.

Vtis je, da je vsaj v Evropi (v Nemčiji na primer pri Walzlu in Kayserju, ki sta precej vplivala tudi na slovenske avtorje), pa tudi v ZDA (pri Welleku in Warrenu) nekako med dvajsetimi in sedemdesetimi leti prejšnjega stoletja bil v veljavi približno tak obseg literarne teorije, kot je nakazan pri slovenskih raziskovalcih – čeprav včasih pod nekoliko drugačnim nazivom (npr. *Literaturwissenschaft* na nemškem govornem področju, *poétique* na francoskem, *литературоведение* na ruskem). Ob nemškem sistematičnem duhu – in pozneje, na posameznih področjih, na primer v naratologiji, ob vplivu francoskega strukturalizma (prim. Angenot et al. 1989: 6) – je imela največ zaslug za izoblikovanje te, z današnjega vidika »tradicionalne« (po Galinu Tihanovu, in seveda z gledišča več kot dvatisočletnega – vsaj od Aristotela naprej – razvoja »literarne teorije« oziroma njenih predhodnic, pa »moderne«) literarne teorije scientistična usmerjenost ruskega formalizma in njegovih neposrednih naslednikov (na primer češkega strukturalizma).²⁰⁹ Toda nekako v sedemdesetih letih²¹⁰ se nato začne – povsem brez termi-

²⁰⁸ Zelo podobno zasnovo – z rahlimi odstopanji – imajo tudi nekatere najnovejše ruske literarne teorije (prim. Хализев 2005).

²⁰⁹ Tako se zdi prevladujoče razumevanje »stare« literarne teorije, ki jo v sedemdesetih nadomesti »nova«. A pojavljajo se tudi drugačna pojmovanja, namreč v angloameriškem svetu, kjer tisto, kar v sedemdesetih letih nadomesti »literarna teorija« (tako imenovana bržkone zaradi pomanjkanja izkustva s »formalistično« literarno teorijo), razumejo kot *kritištvo* (*criticism*), kot ga je denimo v Veliki Britaniji gojil Leavis: »v zadnjih treh desetletjih je v angloameriški literarni vedi neteoretično in impresionistično obliko, ki se je imenovala 'kritištvo', zamenjala rigoroznejša, bolj teoretična in samoreflektirajoča se oblika, imenovana 'teorija'« (Freadman in Miller 1992: 34); in: po letu 1968 v angloameriškem svetu »kritištvo v njegovem tedaj običajnem pomenu presojanja in vrednotenja pesmi, iger ali romanov hitro preplavi rast tega, kar je postalo znano kot preprosto 'Teorija'« (Baldick 1996: 161).

²¹⁰ Tihanov postavlja nekoliko drugačno letnico; »konec literarne teorije« (tudi področje literarne teorije se seveda ni izognilo največkrat namerno provokativni retoriki »konca«

nološke avtorefleksije, kot je bila značilna še za Wellekovo rabo pojma²¹¹ – agresivno uveljavljati drugačen, »ameriški« pojem literarne teorije. Videli smo že, kako to teorijo opiše Rorty; podobno jo razumejo tudi mnogi drugi: »Povsod po državi so oddelki za primerjalno književnost zasloveli kot legla teorije, teorijo pa so istovetili s tem, kar je za mnoge bila njena najstrožja izvedba, z dekonstrukcijo« (Bernheimer 1995b: 4; podobno Chow 1995: 111–112). Joseph Hillis Miller kritično omenja »množičen premik v fokusu preučevanja literature po letu 1979 od 'notranjega', retoričnega preučevanja k 'zunanjim' odnosom literature, njene umeščenosti v psiholoških, zgodovinskih ali socioloških kontekstih« (nav. po Bernheimer 1995b: 5), Chris Baldick pa pokaže, kako po letu 1968 v angloamerškem svetu »kritičstvo v njegovem tedaj običajnem pomenu presojanja in vrednotenja pesmi, iger ali romanov hitro preplavi rast tega, kar je postalo znano kot preprosto 'Teorija'« (Baldick 1996: 161), namreč različne literarne in lingvistične teorije evropskega izvora, podložene z marksizmom, psihoanalizo in postničejsansko filozofijo, ter novejši smeri raziskovanja, kot so feminizem, gejevske in lezbične študije, »protiimperializem« itn. Pomemben zagon temu razumevanju je leta 1983 gotovo

---

oziroma »smrti«; glede glasov proti smrti literarne teorije prim. Weninger 2006: xiv; Lubich 2006: 58), namreč povsem očitno te, »tradicionalne« evropske, povzročita po njegovem »v poznih osemdesetih in zgodnjih devetdesetih letih Iserjev obrat od recepcijske teorije in fenomenologije branja k 'literarni antropologiji' ter Lotmanova smrt leta 1993, tj. na koncu kariere, v kateri je postopno sprejemal semiotiko kot globalno teorijo kulture in ne toliko kot ozko razumljeno literarno teorijo« (Tihanov 2001: 1). Seveda pa Tihanov oznanja smrt te »evropske«, ožje pojmovane literarne teorije, zato ta datacija ni v nasprotju s pogostim opozarjanjem na sedemdeseta leta kot nastanek »ameriške« »literarne teorije«. Tradicionalna literarna teorija je po tej logiki pač tudi po tem obratu še nekaj časa preživela, nekako v devetdesetih pa – tako je razumeti Tihanova – na simbolni ravni (s svojima zadnjima reprezentativnima predstavnikoma; to pa seveda ne pomeni, da se odslej nihče več ne ukvarja s tovrstno literarno teorijo; bržkone pomeni le, da se v njej odtlej ni zgodilo nič epohalnega, odločilnega več) v tem smislu odmre. – Eror ugotavlja drugače; sklicuje se na intervju z Iserjem, objavljenim leta 2002 v *Primerjalni književnosti*, in meni, da ta Iserjev intervju »jasno pokaže, kako zelo se Tihanov moti« (Eror 2007: 86). – Zanimivo je, da natanko v isto obdobje »konec teorije« datira tudi Bernheimer, le da govori o čisto drugi »teoriji«, namreč o koncu dominacije dekonstrukcije kot »visoke teorije« konec osemdesetih let, to pa zaradi razkritja de Manovega (domnevne) kolaboracionizma (Bernheimer 1995b: 6).

²¹¹ Wellek je, kot je znano, večkrat pretehtaval upravičenost izraza »literarna teorija« in »teorija literature«, preverjal je še druge mogoče rabe, na primer po zgledu nemške *Literaturwissenschaft* »znanost o literaturi« ali poetika, a je zaradi specifičnega terminološkega konteksta angleščine ostal pri prvotnem pojmu (Wellek in Warren 1949: 29 isl.; prim. tudi *Rečnik književnih termina* 1985: 341).

dal tudi Terry Eagleton s svojo *Literarno teorijo*, kjer obravnava različne novejšje metodološke pristope k literaturi (novokritiškega, fenomenološkega, poststrukturalističnega, psihoanalitskega) in pravzaprav zanika obstoj »tradicionalne« literarne teorije kot avtonomne znanstvene discipline. Sam pojem »literatura« razume kot ideološki konstrukt, in naloga literarne teorije je po njegovem reflektiranje in kontekstualiziranje tega. Zato vidi edino možnost in prihodnost (tako razumljene) literarne teorije v kulturni politiki in teoriji diskurza (Eagleton 1996).

Vsa razsežnost omenjene terminološke zagate je nemara najbolj razvidna v primeru, ko avtorji v istem, tematskem zborniku (za ponazoritev jemljem že obravnavano knjigo *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*) pojem uporabljajo povsem različno in tako včasih po nepotrebnem govorijo drug mimo drugega: literarna teorija, ki jo zagovarja na primer Riffaterre (1995: 69), ni isto kot literarna teorija, za katero se zavzema Brooks (1995: 103) ali kot tista, katere smrt oznanja Bernheimer (prim. zgoraj), pa tudi ne kot literarna teorija, kakor jo razumeta Rey Chow (1995: 111–112) in Greene (1995: 150). Na katero literarno teorijo pravzaprav meri Armando Gnisci, se lahko vprašamo, ko ne le nenaklonjeno, temveč domala sovražno nastrojen do nje zapiše, da je »gola akademska poznoformalistična iznajdba brez teoretskega upravičenja« (Gnisci 1995: 12)²¹² in ko nato v drugi razpravi v to »preveč dolgočasno in ezoterično« disciplino prišteva »poststrukturalizem in dekonstrukcijo, intertekstualnost, transtekstualnost in alegorijo, tekst, metatekst in nevrozo, vrnitev potlačenega« itn. (Gnisci 1999: xi)? Kaj imata skupnega literarna teorija v francoskem zborniku *Théorie littéraire*²¹³ iz leta 1989 in tista v kanadskem (ki je prav tako izšel v Parizu) iz leta 1999 *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*²¹⁴ (primerjava utegne biti zanimiva tudi zato,

²¹² Podobno nenaklonjeno tudi v Gnisci 1996a: 13, kjer piše o absorpciji primerjalne književnosti pod literarno teorijo in to razume kot značilno zahodnocentrično imperialistično stališče.

²¹³ Zbornik je razdeljen na štiri poglavja s posameznimi prispevki. V prvem sta obravnavani vprašanji literarnosti ter literarnih univerzalij, v drugem, ki zaobsega »literarni sistem«, žanri, vprašanje literarne zgodovine, sociologije literature, prevoda in medkulturne komparativistike, tretje je posvečeno »tekstu in literarni komunikaciji«, četrto pa hermenevtičnim in epistemološkim vprašanjem, interpretaciji, vrednotenju.

²¹⁴ Poglavje »Primerjalna književnost in literarna teorija« združuje prispevke o »konceptu metafikcije«, Goethejevemu pojmu svetovne književnosti, razmerju med fikcijo, pripovedjo in zgodovino, o zgodovini mentalitet, o indijski primerjalni književnosti, o pojmu evropske literature, o kulturnem relativizmu ter kulturni identiteti, o medliterarnem procesu, o primerjalni poetiki, o vzhodno-zahodnih študijah, o metatekstualnosti, o nara-

ker kar trije uredniki prvega zbornika s prispevki sodelujejo v razdelku o literarni teoriji v drugem)? In kako upravičeno nosijo v naslovu ime »literarna teorija« mnogi novejši, predvsem angloameriški – a tudi drugi, na primer nemški – zborniki, ki pravzaprav prinašajo pregled modernih literarnovednih metod in so prav tako med seboj povsem različni?²¹⁵ Ob kratkem sprehodu skoz področje je res težko spregledati »precejšnjo neenotnost sodobne literarne teorije ali [...] celo [...] podrejanje drugim vedam, na primer lingvistiki, semiologiji ali psihoanalizi« (Kos 1983: 12; 2001: 15), in taka literarna teorija (ali bolje: Teorija)²¹⁶ postane nekako po sedemdesetih letih povsem nepregledna, eklektična »zmes lingvistike, poetike, filozofije, sociologije, antropologije, psihoanalize, zgodovine in drugih ved« (Juvan 2006: 42).²¹⁷ Zmeda je še večja, če gornjim seznamom dodamo Đurišinovo medliterarnost,²¹⁸ glede katere Franca Sinopoli – v recenziji Đurišinove knjige *Co je svetovná literatúra?* – med drugim zapiše: »Đurišin skuša konstruirati obrise univerzalne teorije literature ne v obliki dokončne teorije bistva literature, temveč kot teorijo medliterarnosti, se pravi kot opis konstant, ki jih je moč opazovati, raznovrstnih procesov in odnosov, v katerih se kaže svetovni kulturni pojav, imenovan literatura« (Sinopoli 1996: 151). Ta terminološka neuskkljenost se res zdi zadosten povod za obup, zato ne preseneča resignirana ugotovitev Jonathana Cullerja, da ni zares jasno, kaj pravzaprav je ta Teorija, ki

tologiji, o antropologiji teksta itn. – Neverjetna ohlapnost glede razumevanja pojma »literarna teorija«, ki je ne pojasnjuje nikakršen uredniški komentar, je toliko bolj prese-
netljiva, ker je eden od urednikov zbornika Tötösy, ki nasprotuje prav improvizaciji ter poljubnosti v komparativistiki in se zavzema za njeno znanstveno legitimizacijo (prim. razdelek o *Bernheimerjevem poročilu*).

²¹⁵ Če navedem reprezentativna primera, enega nemškega in enega angloameriškega: Bogdalove *Neue Literaturtheorien* po poglavjih predstavijo najprej Foucaulta, Lacana, Althusserja, nato pa semiotično analizo diskurza, kulturno sociologijo, novejše hermenevtične koncepte, teorije recepcije in dejanja, sistemske teorije, feministično literarno vedo in dekonstrukcijo (Bogdal 1990). Zbornik *Literary Theory and Criticism*, ki ga je uredila Patricia Waugh, pa ima v poglavju »Literarna teorija: gibanja in šole« razdelke o strukturalizmu in naratologiji, psihoanalizi po Freudu, dekonstrukciji, feminizmu, postkolonializmu, vprašanju rase, naroda, etnije, rekonstruiranem historizmu, postmodernizmu, politikah spola, znanosti (*Literary Theory and Criticism* 2006).

²¹⁶ Prim. Baldick 1996: 161; Juvan 2006: 29, 41; več primerov v Eror 2007: 73.

²¹⁷ Značilen primer je denimo prav tako reprezentativna knjiga *The Future of Literary Theory* (o knjigi prim. Koron 1992) ali še bolj zbornik *What's Left of Theory? New Work on the Politics of Literary Theory*, ki so ga leta 2000 uredili Judith Butler, John Guillory ter Kendall Thomas, o njem pa poroča Eror 2007: 76 isl.

²¹⁸ Na nujnost uporabe literarne teorije v komparativistiki Đurišin sicer opozarja že v svojem komparativističnem pregledu (Đurišin 1976: 28 isl.).

je v ZDA »imenovana 'literarna teorija' zaradi povezave z literarnimi oddelki, vendar pa zagotovo ni teorija literature v tradicionalnem pomenu besede« (Culler 1999: 340).²¹⁹

Vtis je sicer, da bi se dalo terminološki zagati brez težav izogniti, če bi vsakdo, ki uporabi ta pojem, svojo rabo pojasnil – tako kot to stori na primer Gayatri Spivak –, ali če bi se dogovorili o različnem poimenovanju »stare« in »nove« literarne teorije, na primer z doslednim razločevanjem med literarno teorijo (*literary theory*) in teorijo literature (*theory of literature*), tako kot to predlaga denimo Patricia Waugh, ena od redkih v zahodni literarni vedi,²²⁰ če ne celo edina, ki opazi terminološko in konceptualno zmedo ter nesporazume, ki izhajajo iz nje, in poda pragmatičen ter sprejemljiv predlog za rešitev. Literarno teorijo pred letom 1970 bi lahko, če bi sledili njenemu predlogu (ki pa je novejšega datuma), imenovali »teorijo literature« in tako označevali »formalistični« pristop, kot se nakazuje že pri Platonu in Aristotelu denimo s klasifikacijo literarnih vrst in zvrsti oziroma kot

²¹⁹ Da ta »literarna teorija« res nima kaj dosti skupnega s »tradicionalno«, pokaže povzetek njenih splošnih potez. Juvan jih po Cullerju in Rabatéju povzema takole: Teorija

- »je spekulativna, nagnjena k daljnosežnim abstrakcijam in nepreverljivim tezam;
- rada problematizira vse, kar se zdi samoumevno, zdravorazumsko;
- je radikalno kritična, tudi do same sebe, kar jo vodi v dosledno samorefleksijo in polemični dialog med različnimi teoretskimi smermi;
- je pozorna na jezik in znakovnost, jezik ji je poglobitveni medij za vsa področja eksistence in vednosti;

[...] prekoračuje meje med tradicionalnimi znanstvenimi disciplinami« (Juvan 2006: 41). Podobno meni tudi denimo Baldick, ki detektira tele tri glavne podmene Teorije: »primarnost Jezika, detronizacija 'subjekta' in razpustitev 'enovitosti'« (Baldick 1996: 162). Nekoliko drugače, a vendar v osnovi podobno, tri konstitutivne elemente paradigme teorije definirata Freadman in Miller: 1) odklanjanje temeljnih konceptov; 2) zavračanje referencialne moči jezika in literarnih besedil; 3) odklanjanje diskurzov moralnih in estetskih vrednot (Freadman in Miller 1992: 4). – Za dodatno ponazoritev, kako je Teorija odmaknjena od same literature, velja opozoriti na Erorjevo kritiko Cullerjevega uvoda v literarno teorijo, iz katerega pri zgornjih alinejah med drugim črpa Juvan: »Vsebinska te knjižice je skoraj napeljevala na misel, da je izraz 'literarna' iz naslova bizaren tiskarski škrat« (Eror 2007: 78), končni rezultat Cullerjeve knjige pa je (podobno kot v Culler 1999), da prek Teorije kulturne študije pogoltnejo literarno teorijo (prav tam: 79).

²²⁰ To razločevanje pozna tudi Antoine Compagnon v knjigi *Literature, Theory, and Common Sense* iz leta 2004 (prim. Martin 2006: 242). – Spet je zanimivo, da se »oddaljeni pogled« s »periferije« zdi ostrejši; to zmedo zelo natančno in jasno razpoznavata ter razčlenjujeta Marko Juvan (Juvan 2006: 29, 41 isl.) in Gvozden Eror (Eror 2007: 67 isl.).

se razvije v tistih novejših pristopih, pri katerih gre za táko ali drugačno klasifikacijo splošnih literarnih kategorij, ne pa za ukvarjanje s posameznimi besedili. Literarno teorijo – ali »Teorijo« – po letu 1970 pa bi imenovali »literarna teorija« in imeli pri tem v mislih pristope, ki se sicer prav tako ne ukvarjajo s posameznimi besedili²²¹ (tako kot se je z uporabo metode *natančnega branja* denimo novo kritištvo), a obenem tudi ne z občimi strukturami literarnih besedil, temveč »z osveščanjem predpostavk, ki so podlaga bralnim praksam, in z opozarjanjem, da nobeno branje ni nedolžno ali objektivno ali čisto deskriptivno« (Waugh 2006: 2). Za tako teorijo pa Patricia Waugh (povsem v skladu z uveljavljeno delitvijo v slovenski komparativistiki, le da brez podobne terminološke rešitve) ugotavlja, da je pravzaprav »criticism of criticism«, »sámoreflektirajoča dejavnost«, skratka, v slovenskem izrazju: *metodologija* literarne vede, in metodologija literarne vede²²² res – tako kot ameriška različica »literarne teorije« – obravnava feministično kritištvo, dekonstrukcijo, kritiko ideologije, Lacana, Foucaulta itn., se pravi, za svoj predmet jemlje pristope k literaturi, ne pa te literature same. – Tako razločevanje bi vsekakor bilo doslednejše²²³ in bi gotovo lahko pripomoglo k odpravi mnogih nesporazumov.

Vendar za uveljavitev take doslednejše terminološke rabe oziroma takega razločevanja bržkone ni povsem brez pomena, kakšna je glede tega že utečena terminološka tradicija v posameznem kulturnem okolju (v tem primeru predvsem angloameriškem). Če skušamo preveriti uporabnost predloga Patricie Waugh ob znanih in vplivnih primerih, nam najprej pride na misel razlika med pristopom v Eagletonovi *Literarni teoriji* (*Literary Theory*) ter tistim v Wellekovi in Warrenovi *Teoriji literature* (*Theory of Literature*). Eagletonova knjiga se povsem v duhu predloga Patricie Waugh dobro vklaplja v ameriško *literarno teorijo* po letu 1970 in bi jo v skladu s slovensko terminološko rabo zato prej uvrščali v literarno metodologijo, saj se v resnici mnogo bolj kot s samo literaturo ukvarja s pristopi k njej – in to »zunanjsimi«, če si sposodimo izraz Welleka in Warrena, se pravi, s kontekstom (po Eagletonu ideološkim) nastajanja literature. Vendar pa Wellekova in Warrenova knjiga ni enako jasen zastopnik nasprotno rabe pojma »teorija literature«.

²²¹ Ta skupna poteza med teorijo literature in literarno teorijo je seveda natanko tisto, kar že pri Welleku literarno teorijo razločuje od literarne zgodovine in kritike (Wellek in Warren 1949: 30).

²²² Zanimivo (in za terminološko tradicijo gotovo ne brez pomena) je, da sta si Wellek in Warren kot del daljšega prvotnega naslova svoje *Theory of Literature* zamišljala prav tudi izraz »metodologija« literarne vede, ki bi bil seveda povsem ustrezna oznaka, a sta se temu zaradi ekonomičnosti brez posebnih pomislekov odrekla (Wellek in Warren 1949: v).

²²³ Čeprav se zdi slovenska terminologija še jasnejša in tudi bolj logična.

Najprej zato ne, ker je »teorija literature« tu razumljena mnogo širše kot v tradicionalni evropski in slovenski rabi »literarna teorija«, pa tudi širše, kot pri Patriciji Waugh. S tradicionalno evropsko oziroma slovensko rabo bi se na primer še najbolj ujemalo področje t. i. »notranjih pristopov« k literaturi, namreč preučevanje – po knjigi Welleka in Warrena – notranje in zunanje zgradbe literarnega dela, retoričnih figur, literarne fenomenologije in ontologije, genologije, vrednotenja (in literarne zgodovine) – vendar je vse to le en razdelek Wellekove in Warrenove »teorije literature«. Ta načeloma zajema – povsem smiselno, saj sintagma gotovo napeljuje na to – tudi splošno teorijo književnosti, torej splošno sistematizacijo literarne vede, in res najdemo v knjigi tudi delitev na občo, primerjalno in nacionalno literarno vedo, in na drugi ravni na literarno teorijo, kritiko in zgodovino. A ko pogledamo definicijo literarne teorije, v upanju, da bo dvoumnost odpravljena vsaj tu, se zdi, da sta pojma »literarna teorija« in »teorija literature« – natanko tako kot zvečine v vsej poznejši angloameriški literarnovedni praksi – nerazpoznavno pomešana. Wellek²²⁴ med literarno zgodovino, kritiko in literarno teorijo razločuje po načelu teh binarnih opozicij: sinhrono in na drugi strani diahrono raziskovanje književnosti; preučevanje načel, kategorij in meril ter na drugi strani preučevanje konkretnih umetnin (Wellek in Warren 1949: 30). Prva opozicija loči literarno teorijo in kritiko od literarne zgodovine, druga pa literarno teorijo od kritike. Wellek ugotavlja, da so vse tri (teorija, zgodovina, kritika) obenem v konkretni praksi med seboj pomešane, in dodaja: »Termin 'teorija literature' bi lahko povsem dobro vključeval – tako kot v tej knjigi – tudi nujno 'teorijo literarne kritike' in 'teorijo literarne zgodovine'« (prav tam). Iz tega navedka je iz konteksta in po smislu – tudi zato, denimo, ker manjka tretji člen trojice, »literarna teorija« – očitno, da »teorija literature« tu najprej pomeni »literarno teorijo«; enako pa je (iz besed »tako kot v tej knjigi«) tudi razvidno, da obenem pomeni »teorijo literature«. ²²⁵ – Bržkone bi bilo preveč ambiciozno trditi, da sta pojmovno zmedo, ki je sledila po letu 1970, zagrešila prav Wellek in Warren. ²²⁶ Gotovo pa sta k njej pripomogla, obenem še z nekaterimi drugimi dejavniki.

Enega od teh skuša osvetliti Eror, ko prikazuje, kako so ameriški oddelki za primerjalno književnost zaradi zahtev po obiskanosti predavanj, s katerimi je bilo povezano tudi financiranje študijskih programov, za predavatelje privabljali znana,

²²⁴ Glede na pojasnilo v uvodu je avtor tega poglavja on (Wellek in Warren 1949: vi).

²²⁵ Izraza »literarna teorija« in »teorija književnosti« sinonimno uporablja tudi Matjaž Kmecl; prim. Kmecl 1977: 7.

²²⁶ Dodati velja, da med krivci za čezmerno ekspanzijo obsega primerjalne književnosti nasploh, tudi seveda literarne teorije, Gvozden Eror na več mestih svoje knjige (npr. Eror 2007: 84) omenja tudi Remaka z njegovo znano široko definicijo primerjalne književnosti.

razvpita imena iz sveta komparativistike, na primer Derridaja ali Foucaulta, ki po stroki seveda nista bila komparativista,²²⁷ a sta privabljala poslušalce in tako pomagala zadostiti financerjevim zahtevam.²²⁸ Na oddelkih za primerjalno književnost se je predavanja takih avtorjev dalo še najlažje razglasiti za literarno teorijo. Iz teh oddelkov je tako začelo izginjati osredotočenje na književnost (prim. Wachtel 2005: 120)²²⁹ in vsaj v ZDA si tudi še danes iz teh razlogov »ni mogoče zamisliti, da bi kateri koli oddelek za literaturo zaposlil koga, ki bi se osredotočal zgolj na literaturo oziroma na literarne teme« (Wachtel 2005: 122). To pojasnjuje nekoliko nenavadni naziv »profesor primerjalne književnosti« pred imeni, kot so Richard Rorty, Jacques Derrida, tudi Jonathan Culler, Hayden White ali Etienne Balibar in mnogi drugi,²³⁰ ponuja pa tudi razlago o vzrokih terminološke zmede s pojmom literarna teorija, saj za to oznako – očitno še bolj kot za postmodernistično književnost – v ZDA preprosto velja načelo *anything goes*.

Iz vseh omenjenih razlogov je področje literarne teorije danes v literarni vedi nasploh, pa tudi ožje v primerjalni književnosti še posebej nepregledno in težko opredeljivo (vsekakor teže, kot druga področja, obravnavana v tej knjigi). Terminolo-

²²⁷ Čeprav je Derrida – v skladu z ohlapno ameriško rabo – po akademskem nazivu to bil.

²²⁸ Eror 2007: 83. Eror obenem tudi pojasnjuje, kako se je tako »lahko vzpostavil lok od *comparative literature* do napačno imenovane *literary theory* oziroma do *Theory*« (Eror 2007: 83), se pravi, kako je, tako kot se pritožujejo mnogi, primerjalno književnost zamenjala Teorija. Ta lok je po Erorju potekal nekako takole: ko je bila primerjalna književnost konec devetnajstega stoletja zasnovana kot akademska disciplina, je bila mišljena kot poučevanje literarne zgodovine na univerzi. Literarna teorija naj bi sodila v domeno obče literarne vede. Ko v drugi polovici dvajsetega stoletja ta distinkcija med občo in primerjalno literarno vedo postane sporna in komparativistika na univerzah vključuje tudi občo literarno vedo, prihaja literarna teorija tudi na oddelke za primerjalno književnost (Eror 2007: 83). – Guillén prav tako meni, da je bila vloga obče literarne vede »podobna vlogi teorije literature danes« (Guillén 1993: 66).

²²⁹ In to potezo iz *Bernheimerjevega poročila* je zanesljivo potrebno razumeti tudi v tem kontekstu.

²³⁰ Enako velja tudi za profesorje na oddelkih za nacionalne književnosti, ki se v tem pogledu »komparativizirajo«, odpirajo čudne profesure in »ni [...] povsem jasno, zakaj natanko ti novi profesorji sploh sodijo na anglistiko« (Wachtel 2005: 121). Marko Juvan položaj duhovito, »malce karikirano«, kot pravi, vendar nikakor ne zgrešeno, opisuje takole: »Profesorice in profesorji primerjalne, obče ali katere izmed nacionalnih književnosti so se navadili pisati in brati članke o Freudu, Heideggerju, Lacanu, daoizmu, performativih, kvantni fiziki, fraktalih, bušmanskih ritualih, tobačnih korporacijah, videospotih, spolnem nadlegovanju na delovnih mestih in podobnem, vmes pa poseči samo še po kakem poljubnem zgledu iz zakladnice leposlovja« (Juvan 2006: 42).

loška zmeda ima za posledico tudi konceptualno, vse skupaj pa pogosto pripelje do nesporazumov, predvsem do nenatančnosti pri govorjenju o literarni teoriji. Zato se zdi nekako logično, da bi morala biti prva – in, priznajmo, sama na sebi niti ne preveč zahtevna – naloga primerjalne književnosti oziroma literarne vede nasploh na tem področju odprava terminološke zmede. Ker je znano, kako globoko so terminološke rabe pogosto ukoreninjene v tradiciji posamezne kulture²³¹ – in ker je tudi znano, da so jeziki svetovni nazori –, bržkone ni univerzalne terminološke rešitve, temveč so le take, ki so specifične za posamezno literarno kulturo. Vtis je, da je za slovensko terminološko rabo problem razmeroma lahko rešljiv. Tudi če se ne zatečemo po pomoč k uveljavljenemu pojmu »literarna metodologija«, bi lahko denimo za »tradicionalno«, »formalistično« ali »sistematično« literarno teorijo uporabljali kar ta izraz, namreč »literarna teorija«, medtem ko bi za to, kar od sedemdesetih let zlasti v ZDA nastaja pod istim imenom, imenovali »teorija literature« (namreč: »literarna teorija« se zdi bolj literaturi sami in vedi o njej imanentni termin, medtem ko »teorija literature« za naš jezikovni čut nekako implicira pogled »od zunaj«, z razdalje). Obenem pa bi lahko ta izraz uporabljali v množini, kot »teorije literature«, saj – v skladu z relativistično in konstruktivistično epistemološko predpostavko teorij, združenih pod tem imenom – ne gre za kako enotno teorijo, temveč za zelo različne konceptualizacije literature – skratka, za »teorije literature«.²³²

Seveda pa je taka razjasnitev sicer nujen, a vendarle precej »kozmetičen« popravek, ki se temeljnih vprašanj sodobne literarne teorije ne dotakne zares. Prvo vprašanje primerjalne književnosti – in literarne vede nasploh – bi moralo verjetno biti, ali »literarna teorija« in »teorija literature« sploh (obe) sodita na njeno področje, oziroma, ali sodita nanj enako. Da je »tradicionalna« literarna teorija, tudi denimo v posodobljeni, Kosovi obliki, sestavni del literarne vede oziroma primerjalne književnosti in zgolj te, je očitno, saj ni nobene druge discipline, ki bi ji sistematično pripadala. »Teorije literature« pa, zlasti če jih razumemo kot literarnovedne meta-teorije, torej v kontekstu literarnovedne metodologije, v okviru te kot sistematične

²³¹ Dober primer je denimo angleški pojem *criticism*, ki v slovensko terminološko rabo ni povsem ustrezno prenosljiv. Tudi če ga prevedemo kot *kritištvo* (in ne kot »kritika«), Slovencu to kvečjemu (če ne pomisli zmotno, da gre za literarno kritiko) sugerira »literarno vedo«, ne pa tiste njene posebne, bolj kot znanstveno-disciplinarne impresionistično-esejistične smeri, ki jo označuje v tradicionalni angleški govorni rabi, saj v slovenski kulturni zgodovini pač ni bilo tako izrazitega analognega pojava in mu, tudi če imamo označevalca, preprosto ne moremo iz lastne izkušnje in kulturnega spomina prilepiti povsem ustreznega označenca.

²³² Glede množinske oblike prim. npr. Souillier in Troubetzkoy 1997: 2; tudi Angenot 1989. – Wlad Godzich pokaže na imanentno pluralnost teorije z etimologijo (Godzich 1997: xiv).

poddisciplin sicer prav tako pripadajo literarni vedi, vendar drugače, namreč – kot se zdi – tako, da vsaj v enaki meri lahko pripadajo tudi drugim disciplinam in torej niso avtonomni sestavni del literarne vede. Namreč, ali sodi v tem pogledu pogosto apostrofirana dekonstrukcionistična, denimo Derridajeva »teorija literature« res povsem enoznačno na področje primerjalne književnosti oziroma literarne vede ali bolj naravno na področje filozofije? Je Bourdiejeva teorija *literarnega polja* literarnovedna ali sociološka? Ali ni tako, da Foucaulteve ali Lacanove teze, tudi ko se dotikajo literature, o njej pravzaprav govorijo z gledišča neke druge discipline, ne literarne vede, in imajo zato vsaj dvojno državljanstvo, zagotovo pa ne pomenijo tistega dela vednosti, ki ga lahko prispeva prav in edino literarna veda, ki seveda upravičenost svojega obstoja lahko potrdi le s svojo edinstvenostjo?

Razsežnost nakazanega problema se z vso jasnostjo pokaže ob zdaj že domači temi, namreč ob razglašanju konca, smrti, zastarelosti in odsluženosti literarne teorije (na primer pri Galinu Tihanovu 2001), pri tem pa je kot zastarela mišljena predvsem tradicionalna literarna teorija, ki naj bi jo zamenjala, če sploh kaj, bržkone nova, posodobljena »teorija literature« oziroma Teorija (najbolje da z drugačnim imenom, saj je izraz »literarna teorija« pač – nomen est omen – »okužen« s slabostmi tradicionalne literarne teorije). Toda če je tako – in vsaj v ameriškem akademskem pogonu je, kot smo se lahko prepričali, v zadnjem obdobju res bilo –, tedaj to pomeni, da s področja primerjalne književnosti oziroma literarne vede izginja nekaj, kar je bilo specifično njenega (literarna teorija), namesto tega pa se uveljavlja tisto (Teorija oziroma teorije literature), kar pravzaprav (najmanj enakovredno) pripada še kaki drugi disciplini. Natanko na ta proces smo že naleteli pri obravnavi dogajanj v ameriški komparativistiki devetdesetih let, in tako kot pri Bernheimerjevem poročilu in Tötösyjevem projektu primerjalnih kulturnih študij se tudi pri razglašanju konca literarne teorije nakazuje analogen trend: odtegotvanje primerjalni književnosti oziroma literarni vedi njunega specifičnega raziskovalnega predmeta in metode ter njuno postopno prehajanje v druge discipline – če ne v kulturne študije, pa v sociologijo. Empirična literarna znanost, ki »formalistično« literarno teorijo nadomešča s sociološkimi konceptualizacijami in jo je Schmidt sam bolj kot humanistiko razumel kot družbeno vedo, je dober dokaz za to.

Vprašanje, ki je glede literarne teorije za današnjo komparativistiko odločilnega pomena, je zato dvojno. Prvič, ali tradicionalna literarna teorija preživi svoj napovedani konec in ali je še vedno uporabna v današnji literarni vedi oziroma primerjalni književnosti. In drugič, ali je možna taka posodobitev literarne teorije, da to ne vodi (tako kot v primeru Bernheimerjevega trenda k stopitvi s kulturnimi študijami) posledično v odpravo discipline, ampak jo zgolj posodablja in prenavlja.

Obe vprašanji je mogoče preveriti kar v današnji slovenski komparativistiki. Tu imamo namreč opraviti z dvema (vsaj na videz) nasprotnima razumevanjema literarne teorije, njene funkcije in njenih epistemoloških predpostavk. Na eni strani je pogled, ki izhaja (podobno kot denimo Wellek) iz prepričanja o literaturi oziroma literarni vedi kot enoviti²³³ ter iz temu prepričanju implicitne predpostavke o določeni univerzalnosti literature. To razumevanje si prizadeva za »specifično literarno-teoretično sintezo sodobnih dognanj [...] tako, kot to najbolj ustreza posebnostim besedne umetnosti oziroma literarni teoriji kot samostojni stroki znotraj literarne vede, ki raziskuje literaturo kot literaturo, ne pa s stališča kake druge znanosti, ki ji je besedna umetnost zanimiva zaradi drugačnih razlogov« (Kos 2001a: 15).²³⁴ Taka literarna teorija se torej dobro zaveda svoje disciplinarne avtonomije oziroma specifičnosti ter pomembnosti te, in v to težnjo, ki jo na Slovenskem zastopa Janko Kos in jo lahko imamo za značilno komparativistično, nekako sodita tudi v mednarodni primerjalni književnosti morda najbolj znana poskusa izdelave posebne, komparativistične literarne teorije, namreč Marinovo delo *Comparatisme et théorie de la littérature* iz leta 1988 ter Minerjevo *Comparative Poetics: An Intercultural Essay on Theories of Literature* iz leta 1990, ki podobno izhajata iz univerzalistične predpostavke (prim. Marino 1988: 33, 39 isl.; Miner 1990: 5). Drugo, sodobnejše pojmovanje pa literature ne razumeva »notranje«, »immanentno«, že iz tega razloga ne, ker je prepričano o predvsem »zunanji«, torej družbeni, kulturni, zgodovinski, ideološki konstruiranosti pojma »literatura« in lahko literaturo zato preučuje le s tega vidika. Temu pogledu je, kot se zdi, v sodobni slovenski komparativistiki blizu Marko Juvan s svojim predlogom teorije literarnega diskurza kot posodobljene različice tradicionalne literarne teorije, ki pa se od nekaterih drugih sorodnih pogledov (denimo bernheimerjevskega tipa) pomembno razlikuje po tem, da se enako kot Kos zaveda pomena disciplinarne specifičnosti in zato v svoja razmišljanja vendarle vedno vključuje tudi opozorila na specifičnost literature oziroma literarnega diskurza.

Razlika med obema usmeritvama je vsaj na prvi pogled seveda očitna. Če si jo ogledamo le na enem primeru: medtem ko je Kosova genologija (oziroma teorija literarnih vrst in zvrsti) po danes utečeni oznaki »esencialistična«,²³⁵ je Juvanova

²³³ Prim. npr. Kos 1978a: 30.

²³⁴ Podobno razume literarno teorijo v novejšem obdobju Riffaterre; po njegovem je koristna in veljavna prav zaradi svoje abstraktnosti, neodvisnosti od (zgodovinskih, kulturnih) akciden oz. relativizmov (Riffaterre 1995: 69).

²³⁵ To je razvidno predvsem iz terminologije. Kos pri svojih raziskavah pri obravnavi domala vseh pojavov postavlja v ospredje »določitev 'bistva'« (prim. npr. Kos 2002: 3) – a obenem narekovaji opozarjajo na njegovo sámorefleksivno distanco do pojma, ki mu precejšen del današnje literarne vede odreka legitimnost.

izrecno protiesencialistična.²³⁶ A pogledjmo, ali se v tej svoji nasprotipostavljenosti res tako zelo razlikujeta. Kos denimo v *Literarni teoriji* izrecno zapiše, da so »pojmi za literarne vrste [...] večidel empirično-historični [torej ne apriorni in nadčasovni, tako kot bistva oziroma *esenca*; op. T. V.], se pravi odvisni od zgodovinsko omejenega gradiva in tudi samo zanj veljavni. Zato so že na robu literarne teorije in na prehodu v literarno zgodovino« (Kos 2001a: 153), in tudi omenja, da je »[z]aradi heterogenosti vidikov, s katerih določamo literarne vrste ali zvrsti [...] njihove pojme nemogoče razvrstiti v logično pregleden sistem, ki bi bil izrazito teoretičen« (prav tam: 154) – stališče torej, za katero se nikakor ne zdi povsem nujno, da je esencialistično, če je namreč za esencijalizem značilno prepričanje, »da ima sleherni individualni pojav (na primer posamezno besedilo) določljivo, apriorno bistvo, ki mu zagotavlja vsebinsko in strukturno polnost pod okriljem pripadnosti neki obči kategoriji (denimo zvrsti)« (Juvan 2006: 154). O tem, da si Kosova *Literarna teorija* prizadeva za sistematičnost in občost, sicer ni dvoma; a vprašanje je, ali se protiesencijalizem temu lahko izogne. V tem pogledu kaže upoštevati opozorilo Johna Neubauerja, »da se imamo sicer za nominaliste in antiessentialiste, naš diskurz pa, nemara proti naši volji, ostaja realističen v tem pomenu, da posplošujočim abstraktnim pojmom pripisuje realnost« (Neubauer 1999: 296). Konec koncev, že če si ogledamo zgolj kazali *Literarne teorije* in *Literarne vede v rekonstrukciji*, lahko ugotovimo, da literarna teorija pri obeh še vedno sestavlja po predmetu obravnave primerljivo polje vednosti. In čeprav uporabljata avtorja različno terminologijo, namreč kot posledico tega, da izhajata iz različnih izhodišč – Kos v precejšnji meri iz filozofskega, zlasti fenomenološkega, Juvan vedno bolj iz sociološkega in delno kulturološkega –, je včasih vtis, da vendarle, vsak v svojem jeziku, seveda, obravnavata iste probleme in jih pravzaprav niti ne opisujeta povsem različno, le da jih vsak razlaga z drugega vidika.

Da so razlike med tradicionalno in rekonstruirano literarno vedo pogosto mnogo manjše, kot je videti na prvi pogled, se pravi, da so pogosto v veliki meri predvsem terminološke, si lahko ogledamo na konkretnem primeru. Marko Juvan denimo svoj predlog za prenovu literarne vede opiše takole:

Na izzive marginalizacije književnosti, na prevladovanje transdisciplinarne Teorije (ki se skupaj s kulturnimi študijami²³⁷ posveča vsakršnim znakovnim praksam) lahko literarna teorija odgovori tako, da se preobrazi, pojmovno preuredi kot teorija literarnega diskurza. Literarna

²³⁶ O razmerju med obema pojmovanjema prim. Juvan 2006, zlasti 153 isl.

²³⁷ Več raziskovalcev je že opazilo, da je prav Teorija tista, ki bi rada literarno vedo nadomestila s kulturnimi študijami (prim. Freadman in Miller 1992: 3, 35; Dominguez 2007: 12; Eror 2007: 72, 74, kjer navaja še druge reference; na notranjo povezavo Teorije in kulturnih študij opozarja tudi Culler 1999: 340).

teorija s tem po eni strani kritično prevzame pojme in uvide obče Teorije oziroma kulturnih študij ter prizna, da literarna besedila niso izvzeta iz zgodovinsko-kulturno spremenljivega življenjskega sveta in da so skupaj z ostalimi znakovnimi praksami (od vsakdanjih kretenj do zgodovinskih razprav) mediji za obtok pomenov, oblikovanje identitet. Po drugi strani pa si literarna teorija na ta način najde drugačno potrdilo za svoje poslanstvo: nastopi kot pričevalka in razlagalka ne le specifik, temveč tudi nezamenljivih antropološko-eksistencialnih in družbeno-kulturnih vlog literarnega diskurza – zlasti danes. (Juvan 2006: 47.)

Temu predlogu lahko le pritrdimo. Povsem nazorno kaže, kako Juvan ažurno spremlja in sprejema teoretski in pojmovni instrumentarij najnovejših literarnovednih pristopov (in s tem seveda ni nič narobe; nasprotno, povsem pravilno je, saj se mora vsaka disciplina nenehno pojmovno in konceptualno posodabljati), a ostaja obenem zavezan primarno področju literature (»literarnega diskurza«; za pristaše Teorije to zadnje ni značilno). Toda obenem se ne moremo znebiti vtisa, da je literarna veda – tudi slovenska komparativistika – vse to, kar Juvan napoveduje kot predmetno področje teorije literarnega diskurza, pravzaprav počela že doslej. Seveda ne v obliki sistematične teorije literarnega diskurza, za katero se zavzema Juvan kot za nadgradnjo (»preobrazbo«) ali morda celo nadomestitev tradicionalne (sistematične) literarne teorije; a vsebinsko vendarle povsem ustrežno obema »stranema«, kot ju na navedenem mestu izpostavlja sam. Če se spomnimo samo spremnih besed Janka Kosa ali Dušana Pirjevca v Sto romanah (ter denimo razprav obeh o slovenskem romanu, njegovem nastanku in specifičnosti), tedaj nedvomno lahko zavrđimo, da oba »prizna[vata], da literarna besedila niso izvzeta iz zgodovinsko-kulturno spremenljivega življenjskega sveta in da so skupaj z ostalimi znakovnimi praksami (od vsakdanjih kretenj do zgodovinskih razprav) mediji za obtok pomenov, oblikovanje identitet« (pomislimo le na njuno razlago nastanka in specifik slovenskega romana ali na pojasnitev »prešernovske strukture«), ter da oba poskušata v mnogih študijah opozarjati na »nezamenljive antropološko-eksistencialne [Kos z ustreznimi odlomki v *Literarni teoriji*; Pirjec s svojim pojmovanjem katarze, denimo, ali »resnice« romanesknega junaka] in družbeno-kulturne vloge« (pri obeh npr. slovenski roman s specifično strukturo kot kompenzacija manka nacionalne neodvisnosti) literature.

Razlike med »stari« in »novi« so včasih bolj navidezne kot usodno nepremostljive in vsekakor niso vedno vrednostne; tudi kadar jih razumemo kot take, nas zgodovinski spomin pouči, da je predznak pred enim ali drugim vedno odvisen od trenutne duhovnozgodovinske konstelacije (nekatera obdobja ali kulture dajejo prednost novemu, inovaciji, druga staremu, tradiciji). Kar se prezentira kot teoretski aksiom ali znanstveno dognanje, je v skrajni posledici pogosto (oziroma, če strogo sledimo sodobnim relativističnim in konstruktivističnim epistemologijam:

vedno) zgolj *mnenje*, ki odseva izjavljalčev (osebni, politični, svetovni itn.) *nazor*, ne pa samega »objektivnega« stanja stvari. Ko Galin Tihanov denimo nekoliko nepredvidno apodiktično izjavlja, da »je čas za poglobljeno, intenzivno in pogosto že kar pobožno ukvarjanje z literarnim besedilom – s tem pa tudi z literarno teorijo – verjetno za vselej minil« (Tihanov 2001: 12), to njegovo predvidevanje (namreč, da se literarna dela ne bodo več brala »poglobljeno, intenzivno«; »pobožno« najbrž lahko razumemo kot namerno karikaturu) nima nikakršne teoretske vrednosti, saj ni ne teoretsko ne »znanstveno«, ampak *nazorsko*, stvar prepričanja in vere, ne pa z dokazi podprtega argumenta (nasprotno, empirično je dokazljivo, da ne drži).

Nekaj podobnega bi se nemara dalo reči tudi za danes izrazito vrednostno-razumljeno razmerje med esencializmom in antiesencializmom, pri katerem se vrednostni predznak spreminja tako na diahrono-zgodovinski kot na sinhrono-nazorski oziroma ideološki ravni. Še leta 1988 je bilo mogoče, kot to dokazuje znana knjiga Adriana Marina *Komparativistika in teorija literature*, »esencializem« razumeti kot nujno epistemološko izhodišče primerjalne književnosti in kot eno izmed njenih največjih odlik. »Globoka zev, ki loči tradicionalno komparativistiko od primerjalne poetike, je prav v tej poenotujoči, univerzalistični in 'esencialistični' perspektivi« (Marino 1988: 97), zapiše avtor z mislijo na Etiemblov pojem *invariante* in s tem nakazuje težnjo (razvidno iz celotne njegove knjige) po tem, da naj bi se primerjalna književnost mnogo bolj esencializirala, kot je to počela dotlej. Toda v nasprotju s tem v današnjih debatah nekako prevladuje mnenje, da je bila »tradicionalna« komparativistika (na primer pri Welleku itn.) ne le dovolj, temveč celo preveč esencialistična, in sodobna komparativistika (navedimo mnenje raziskovalca, ki je tako kot Marino po rodu iz Romunije) je razumljena kot polje razlike in »neesencializma« (Mihăilescu 2005: 65). Tako razumevanje je seveda posledica spremembe paradigme komparativistike²³⁸ v zadnjih desetletjih, ki se je izvršila prek več različnih teoretskih in metodoloških usmeritev, od dekonstrukcije, novega historizma, ženskih študij, kulturnega materializma do empirične literarne znanosti, tako imenovanih postkolonialnih teorij in novejših kulturoloških ter socioloških trendov. Skupni imenovalac vseh teh pristopov je prepričanje, da literatura, njena specifika (literarnost), njene lastnosti ter njene pojavne oblike niso nespremenljiva, nadčasovna entiteta, bistvo, *esenca*, »invariante«, temveč venomer zgolj tak ali drugačen konstrukt, pogojen z družbenim in kulturnim okoljem. Literature naj torej v nobenem pogledu ne bi raziskovali v njenem nadčasovnem bistvu, temveč z vidika take ali drugačne družbene prakse ter z vidika medsebojnih razmerij v literarnem polju:

---

²³⁸ Marko Juvan jo razume kot menjavo »teoretske paradigme humanistike iz moderne v postmoderno« (Juvan 2006: 153).

Antiesencializem kritično nasprotuje kategorialnemu mišljenju esencializma [...] Namesto esencialistične teze, da ima sleherni individualni pojav (na primer posamezno besedilo) določljivo, apriorno bistvo, ki mu zagotavlja vsebinsko in strukturno polnost pod okriljem pripadnosti neki obči kategoriji (denimo zvrsti), antiesencializem zagovarja stališče, da takšen pojav nima stalne identitete in vnaprej opredeljene vsebine, poleg tega pa ne zastopa nujno ene same obče kategorije, niti ne nastopa kot konkreten primer enega samega tipa. Odvisen je namreč od zvez z drugimi pojavi, od pretakajočega se sistema razlik med njimi, po drugi strani pa se njegova istovetnost spreminja glede na vsakokratne družbeno-kulturne, kognitivne ali ideološke perspektive opazovalcev in kontingenčne vloge, ki so mu pripisane v dani kulturi. (Juvan 2006: 154.)

Vendar pa tudi ta sprememba odnosa do (anti)esencializma ne »postavlja zadev končno na pravo mesto«, ampak je v zadnji posledici zgolj pokazatelj nazorske opredeljenosti posameznega teoretika²³⁹ in zato pravzaprav ne more pretendirati

²³⁹ Z vidika antiesencializma so na primer literarne »zvrsti in žanri zgolj sistemi razlik brez določljive oblikovne ali vsebinske substance« (Juvan 2006: 179; pri samem Juvanu sicer ne »zgolj«; sam temu pridružuje še medbesedilni vidik, »ki ne zanemari semantičnih, sintaktičnih in pragmatičnih lastnosti, opaženih v tekstih«; prav tam: 180). Toda tak pogled ni kar »objektiven« oziroma absolutno veljaven (trditi kaj takega bi bilo spet nezakšen esencializem), temveč je odvisen od »kognitivne ali ideološke perspektive opazovalca«. Če vzamemo – tako kot na primer v mnogih pogledih dekonstrukcija – za svoje metodološko izhodišče Saussurovo strukturalno jezikoslovje, je gornji sklep neogiben; vendar nikakor ne velja le za problematiko žanra, ampak – in tu se pokaže zanimiv paradoks vsakršne metode, ki prav ob prizadevanju za upoštevanje razlik vse na videz različno nazadnje spelje na isto (na primer: »vse je ideologija«) – univerzalno za vse kulturne pojave. To dobro ponazarja tale navedek iz Cullerjeve razprave, ki implicitno – zlasti če ga primerjamo z gornjim neesencialističnim opisom zvrsti in žanrov – kaže na trdovratno »invariantno«, torej v bistvu paradoksalno »esencialistično« poenotujočnost same metode: »Tako kot jezikovni znaki imajo tudi discipline in študijski oddelki diferencialno identiteto: kot pravi Ferdinand de Saussure, 'Njihova najnatančnejša označitev je, da so to, kar drugi niso'« (Culler 2006a: 237). Ves svet kulturne proizvodnje ima, bi lahko rekli, enako strukturo – in ne izraz kultura ne struktura nista uporabljena naključno. Cullerjeva absolutizacija lastnosti Saussurovega jezikovnega znaka in prenos teh na celotno področje človekove »kulture« (kulture v najširšem pomenu besede, kot jo je razumel na primer Raymond Williams) sledi logiki strukturalizma. Bržkone spet ni naključje, da se Culler pri svojem zavzemanju za kulturne študije zavzema obenem tudi za rehabilitacijo strukturalizma kot teorije kulturnih študij (Culler 1999). – Tako stališče je seveda povsem legitimno in tudi teoretsko konsistentno podprto: nikakor pa ni edino možno. Tudi če ostanemo znotraj paradigme *jezikovnega obrata* in se strinjamo, da je vsa realnost strukturirana jezikovno, strukturalistično razumevanje jezika kot »sistema razlik« nikakor ni edino; je vsaj še fenomenološka različica, ki podaja povsem drugačno razlago jezika, s tem pa tudi stvarnosti, ki jo ta jezik modelira. Zato bi bilo modreje denimo reči,

na »višjo« veljavnost v primerjavi s teorijami, ki izhajajo pač iz drugih miselnih in ideoloških paradigem.

* * *

Če skušamo zdaj odgovoriti na prej postavljeni vprašanji (ali tradicionalna literarna teorija preživi svoj napovedani konec in ali je še vedno uporabna v današnji literarni vedi oziroma primerjalni književnosti, ter ali je možna taka posodobitev literarne teorije, da to ne vodi posledično v odpravo discipline, ampak jo zgolj posodablja in prenavlja), potem na podlagi obravnavanih slovenskih primerov na obe vprašanji lahko odgovorimo pozitivno. Očitno je, da (terminološko in konceptualno) prenovljena literarna teorija vendarle postavlja podobna vprašanja in jo zanimajo podobni problemi kot tradicionalno literarno teorijo, kar na eni strani pomeni, da je tradicionalna pač še vedno aktualna in uporabna, in na drugi, da je prenovljena ne odpravlja, saj v mnogih pogledih še vedno ostaja v tistih njenih mejah, kot so bile zakoličene že v preteklosti. Za njuno »živost« in tako ustreznost konec koncev ni potrebno dati drugega potrdila od tega, da sta – kot kažejo mnoge današnje razprave, ki se sklicujejo nanju – obe danes »v uporabi«, torej uporabni.

To poglavje lahko sklenemo s tole ugotovitvijo: Danes se bolj kot kdaj koli zavedamo, da so teorije le konceptualna orodja, s katerimi teoretik konstruira svoj predmet, ne pa vsemogočni instrumenti za dokončno razgrnitev obravnavanih pojavov. Ker je človekov intelekt zgodovinski – in ravno v primeru primerjalne književnosti tudi zato, ker je predmet obravnave, literatura, videti a priori neujemljiv –, si nenehno prizadeva za izgradnjo novih konceptualnih orodij. A vsaj za humanistiko velja pravilo, da novo ne odpravlja vedno starega, ampak med različnimi teoretskimi konstrukti, če le ustrezajo na primer tistim kriterijem znanstvenosti, ki jih je razgrnil Fokkema, tako na sinhroni kot diahroni ravni lahko vlada strpno sožitje (največkrat imenovano »metodološki pluralizem«). Novi raziskovalni vidiki lahko odkrivajo nove razsežnosti obravnavanih pojavov in se tako kopičijo ob prejšnje. Zato tudi ne preseneča, da so²⁴⁰ med literarnovednimi, torej tudi

---

da gre za dve različni ideologiji, ki sta med seboj v sporu (ali pa v dialogu), in ne implicirati, da sodobnejši, epistemološko ustrežnejši antiesencializem zamenja esencializem. Tudi nekateri novi trendi kažejo, da se iz konteksta spet mogoče (začasno, seveda) vračamo k »bistvom«. Kadir, ki sicer na to gleda kritično in ta obrat prikazuje izrazito v njegovih nesporno negativnih vidikih, v tem kontekstu tako govori o aktualnem »'proti-protiesencializmu' in 'proti-protifundacionalizmu'« (Kadir 2006b: 136).

²⁴⁰ To nekako potrjuje tudi sama komparativistična praksa; čeprav se nenehno srečujemo z novimi predlogi za literarnovedno metodologijo – to je ne nazadnje tudi deziderat vsake

literarnoteoretskimi pristopi, ki se ne odmikajo bistveno od same literature, razlike včasih manjše, kot je videti na prvi pogled, in da v današnji primerjalni književnosti – ki je lahko, kot skuša pokazati ta knjiga domala na vsaki strani, le pluralna – brez težav soobstajajo drug ob drugem. Ob vseh morebitnih razlikah jih kot vsaj minimalni skupni imenovalec povezuje okoliščina, da kot svoj osrednji predmet razumejo literaturo, tako v njenem kontekstu, ujetosti v kulturno, zgodovinsko, družbeno dinamiko, kot v njenem nastajanju, strukturiranosti in – končno, a ne nazadnje – njeni specifikiki, *literarnosti*.

---

discipline, ki se seveda mora nenehno prenavljati –, se precej prispevkov v uglednih komparativističnih revijah danes s književnostjo še vedno ukvarja tudi na način »tradicionalne evropske« literarne teorije.

Literarnost

ZROJSTVOM »MODERNE LITERARNE teorije«, kot to imenuje Galin Tihanov, se pravi tedaj, ko se literarna veda z ruskim formalizmom začenja (oziroma bolje: namerava ali želi) vzpostavljati kot znanost, skuša tudi na novo in čim natančneje opredeliti svoj predmet. Tega Jakobson – po slikoviti in duhoviti zavrnitvi »zunanjih« pristopov k literaturi²⁴¹ – imenuje *literarnost* in ga razume predvsem kot posebno strukturiranost oziroma funkcioniranje jezika. Jakobsonova misel je, da naj predmet (znanstvene) literarne vede ne bi bila literatura v kaki izmed mnogih funkcij in vlog, ki jih opravlja (npr. literatura kot zgodovinski dokument, knjiga kot »orožje«, literarno besedilo kot nosilec take ali drugačne resnice – spoznavne, etične, politične, religiozne, »življenjske« itn.), temveč v tem, glede česar se razločuje od vseh drugih diskurzov. Literatura kot predmet literarne vede je torej vedno že opredeljena z določenim raziskovalnim vidikom, načinom obravnave, konec koncev tudi metodo. Pravzaprav šele ta zares konstruira svoj predmet, tako da sta predmet in metoda nerazdružljivo povezana.

Takšna opredelitev, vsaj sprva pri ruskih formalistih pa vsekakor tudi (začasna) zožitev predmeta literarne vede (saj literaturo načelno izvzema iz vsakršnega konteksta), izhaja seveda iz razvidne logike, na katero smo opozorili že ob Bernheimerjevem poročilu: literatura je lahko predmet preučevanja več znanstvenih disciplin, na primer filozofije, kulturologije, sociologije, psihologije, psihoanalize, nevrologije, kognitivnih znanosti, umetne inteligence, antropologije, zgodovinopisja, geografije, komunikologije, religiologije, celo medicine. A literarna veda oziroma primerjalna književnost kot samostojna veda ima svoje upravičenje le, če preučuje literaturo z drugačnega, disciplinarno specifičnega vidika. To pomeni, da v njej ne vidi – tako kot v glavnem prej omenjene discipline – (le) takega ali drugačnega ponazoritvenega gradiva, ampak se osredotoča predvsem na literaturo samo, na to, kar je za ta umetnostni diskurz posebej značilno in ga razločuje od drugih. Ne glede na to, da se v dvajsetem stoletju²⁴² literarna veda razpre v pahljačo nešteti, pogosto

---

²⁴¹ Gl. navedek v poglavju *Kulturološki obrat in nibljaj v kontekstualizaciji*.

²⁴² V prejšnji, »nacionalistični« fazi za idejo literarnosti v njej ni bilo prostora (Costa-Lima 1991: 7).

med seboj tudi povsem nezdružljivih metod in smeri, pa vendarle ta predpostavka vse do devetdesetih let v glavnem ostaja neproblematizirana. Literarnost je pogosto celo izrecno označena kot osrednji predmet literarnih raziskav, na primer v znameniti Wellekovi *Krizi primerjalne književnosti*: »Vendar pa raziskovanje literature metodološko ne bo napredovalo, če ne bo raziskovalo literature kot posebnega polja, ločenega od drugih človeških dejavnosti in proizvodov. Zato je treba raziskovati problem 'literarnosti', temeljni cilj estetike, naravo umetnosti in literature« (Wellek 1963: 293). Wellekovo pojmovanje je pozneje obveljalo za esencialistično, v izrazju polemike ob kulturološkem obratu tudi za formalistično, in je na najplodovitejša tla zato resda naletelo pri načeloma »formalnejših« pristopih k literaturi, na primer pri Riffateru, ki pojmu literarnosti posveča veliko pozornosti. Vendar se kot predpostavka obdrži tudi v manj formalističnih, mnogo bolj kontekstualiziranih smereh povojne komparativistike. Tako se denimo tudi primerjalna poetika Etiembla ali Minerja osredotoča na raziskovanje notranje (univerzalne) specifike literature, »na njeno *avtonomijo* in njeno 'bistvo'« (Sinopoli 1997: 30; prim. tudi Miner 1990: 213 idr.), in literarnost eno od pomembnih vlog – vsaj načeloma – igra tudi v Đurišini teoriji medliterarnosti²⁴³ ali v Schmidtovi empirični literarni znanosti.²⁴⁴ Seveda pa literarnost kot nepogrešljivi predmet raziskovanja – pogosto pod okriljem drugačne terminologije²⁴⁵ – zaznamuje še mnoge druge raziskovalne smeri literarne vede preteklega stoletja: na ravni pomenske strukture se je z njo ukvarjalo angloameriško novo kritištvo; kot *kvazirealno* jo je po svoje konceptualiziral Ingarden, kot *imaginarno* Sartre, kot *imaginarno* oziroma *fiktivno* pa denimo

²⁴³ Đurišin pri tem delno izhaja iz ruskega formalizma in praškega strukturalizma, kjer se je – predvsem po zaslugi Jakobsona – razvijal koncept literarnosti. Marian Gálik to razmerje s sklicevanjem na Đurišino knjigo *Teorija medliterarnega procesa* (*Theory of Interliterary Process*) opiše takole: literarnost je »'temeljna in bistvena lastnost' (21) vse literature, ki zajema vse relacije znotraj literature, njihovo intenzivnost, količino in način njihove pogojenosti znotraj okvira različnih posameznih literatur. Če ta intenzivnost, variabilnost, vzajemne relacije ali afinitete presegajo meje posameznih literatur, potem se 'literarnost' avtomatično preoblikuje v 'medliterarnost'. Se pravi, medliterarnost je temeljna in bistvena lastnost literature v mednarodnem in med-etničnem kontekstu in ontološki določenosti« (Gálik 1999: 95; prim. tudi Gálik 2003: 34). In: »Gledano ontološko je medliterarnost glede na literarnost sekundarna« (Gálik 1999: 96), kajti medliterarnost vedno vsebuje literarnost, nasprotno pa ne velja.

²⁴⁴ O literarnosti (*Literarizität*) v tej metodi prim. npr. Hauptmeier in Schmidt 1985: 18 isl., 87 isl.

²⁴⁵ Včasih tudi zato, ker – zlasti zaradi nepoznavanja dela ruskih formalistov – sam izraz »literarnost« v angleščini menda prvi uporabi šele Wellek leta 1946, sicer pa pojem na Zahodu do šestdesetih let v glavnem ostaja nepoznan (gl. Eror 2007: 88).

Iser; sem ne nazadnje sodijo še vse teorije fikcijskosti in fikcijskih svetov (Ruth Ronen, Pavel, Doležel), izrecno pa literarnost kot izjemno pomembno priznavata tudi Derrida in de Man (de Man 1997a: 10; Derrida 1992: 44 isl. idr).

Tema, ki jo je v dvajsetih letih zastavil Jakobson, je v literarni vedi prvič resneje problematizirana s francoskim strukturalizmom in semiologijo,²⁴⁶ čeprav (kot kažeta primera Genetta in Todorova, ki je bil zlasti v zgodnjem obdobju pod precejšnjim vplivom Jakobsona) ne povsem, saj v delu strukturalistične naratologije še vedno ohranja svojo veljavnost.²⁴⁷ Tako kot vse druge esencialistične predpostavke jo dekonstrukciji nekoliko pozneje (skoraj mimogrede) podvržeta de Man in Derrida, a tudi onadva pojma literarnosti v končni posledici ne zavračata. Posebej v primerjalni književnosti postane vprašanje literarnosti znova poudarjeno aktualno – oziroma bolje: problematično – v devetdesetih letih, zlasti ob Bernheimerjevem poročilu, ki se je mestoma zdelo kot izrecna konfrontacija prav z omenjeno Wel-lekovo opredelitvijo primerjalne književnosti. V poročilu je bilo namreč, kot smo videli, med drugim zapisano tudi tole: »Literarni pojavi niso več izključni fokus naše discipline. Pač pa so literarna besedila zdaj obravnavana kot ena od mnogih diskurzivnih praks v kompleksnem, spreminjajočem se in pogosto protislovnem polju kulturne produkcije« (*The Bernheimer Report*: 42).²⁴⁸ Ko je bilo poročilo leta 1995 objavljeno v posebnem zborniku skupaj z odmevi nanj, je sam Bernheimer to stališče še ostreje ekspliciral. Najprej je izrazil prepričanje, da v sodobni primerjalni književnosti ni problematičen le koncept primerjanja, ampak tudi literarnosti kot predmeta raziskovanja, nato pa kot odgovor na kritike zmanjševanja pomena

²⁴⁶ »Že francoska materialistična semiologija (Tel Quel, Julia Kristeva, Tzvetan Todorov), zrasla sredi revolucionarnih študentskih gibanj, je v estetski koncepciji literature videla fetiš meščanske ideologije; kritično je spodbijala razlikovanje med besedili, ki jih imamo za literarna, in drugimi žanri«, se pravi, menila je, da »se literarna besedila v temeljih ne razlikujejo od drugih diskurzov« (Juvan 2006: 17).

²⁴⁷ Prav z raziskovanjem literarnosti strukturalizem tako npr. povezuje tudi Iser (gl. v Huimin 2002: 82).

²⁴⁸ Zlasti drugi stavek je prej definicija sociologije umetnosti ali kulturologije, za literarno vedo pa je seveda sporen. – Takšen pogled na vlogo literarnosti, kot ga zastopa Bernheimer, ne sledi le iz vzpona kulturnih študij v ZDA in Veliki Britaniji (pomembna je bila zlasti vloga Williama pri tem; prim. Higgins 1999: 129–130), ampak tudi iz nekaterih tokov neomarksistične kritike; že Eagleton na primer v svojem uvodu v literarno teorijo zatrjuje, da je »literatura v pomenu besede, kot smo jo podedovali, ideologija« (nav. po Bassnett 1997: 7), in tudi sicer kot radikalni marksistični kontekstualist vedno bolj zastopa mnenje, da v literaturi ni nič »literarnega«, ampak je vse zvedljivo na kaj drugega, v zadnji posledici na »družbo« (prim. Freadman in Miller 1992: 46).

literarnosti za primerjalno književnost in na predloge, naj preučevanje literarnosti še naprej ostane eno od pomembnih vodil stroke, dodal: »Tudi sama identiteta literature kot predmeta preučevanja ni več jasna. Marsikateri raziskovalec bi imel Brooksovo prepričanje, da lahko poučuje 'literarnost in fenomen literatura', za vprašljivo ideološko pozicijo« (Bernheimer 1995b: 2–3).

Razprava, ki je izšla iz Bernheimerjevega poročila, je razgrnila glede tega pravzaprav dve vprašanji, dva problemska sklopa in polarizacijo okrog vsakega izmed njiju. Prvo je bilo vprašanje, ali je raziskovanje literarnosti za primerjalno književnost sploh relevantno, ali sploh sodi na njeno predmetno območje; v skrajni posledici: ali sploh obstaja kaj takega kot »literarnost«? In drugo (to le ob pozitivnem odgovoru na prvo): je literarnost imanentna ali relacijska lastnost, »formalna« ali »kontekstno relativna«?

Medtem ko drugega vprašanja niti ni sprožilo Bernheimerjevo poročilo, ampak ima precej starejšo zgodovino, je prvo vendarle v veliki meri povezano z njegovimi provokativnimi tezami in odgovori nanj. Ne le njegovi avtorji in zagovorniki v diskusiji, ki se je razmahnila ob objavi poročila, temveč tudi nekateri drugi sodobni raziskovalci problematike povsem v duhu tega poročila podpirajo odstranitev pojma »literarnost« oziroma celo »literatura«²⁴⁹ iz območja komparativističnega raziskovanja in vztrajanje pri njiju imenujejo »staromodno« (prim. Mouráu 1999: 167); namesto tega na primer kot predmet primerjalne književnosti precej na splošno predlagajo preučevanje »variacij in interakcij med nacionalnimi literaturami« (Marcus 2003: 680), ali pa se – tako kot Bernheimerjevo poročilo, še pred njim pa v svojem uvodu v primerjalno književnost tudi Susan Bassnett – zavzemajo za prelevitev primerjalne književnosti v kulturne študije. Drugi nasprotno menijo, da je raziskovanje literarnosti za literarno vedo, posebej za primerjalno književnost, še vedno pomembno ali celo ključno²⁵⁰ (npr. Remak

²⁴⁹ To skrajno stališče zastopa Page DuBois z razlago, da je pojem »literatura« ideološki konstrukt, ki podpira višje in višje srednje sloje (DuBois 1997: 182). O ideološki vlogi pojma literarnost pri vzdrževanju kanona kot enotnega in monolitnega in o pozitivnem učinku tega za identiteto discipline prim. Scur 2000: 6–7. Iz povsem drugih razlogov črpa Rortyjevo zavračanje, namreč iz precej poenostavljenega »argumenta«, da »imajo akademske discipline tako kot jazi svoje zgodovine, a ne bistva« (Rorty 2006: 66).

²⁵⁰ Ne pa izključno! Ta poudarek je zelo pomemben. Anthony Appiah opozarja, da zgolj literarnost ne more biti izključni (pa tudi ne razločevalni) predmet primerjalne književnosti, saj je to predmet literarne teorije, ki je lahko sestavni del katere koli literarnovedne discipline, ne le primerjalne književnosti (Appiah 1995: 53). Zato ne preseneča, da zahteve po raziskovanju literarne specifikke v novejšem obdobju, potem ko so se pokazale

1994: 18–24;²⁵¹ Pál 1995: 87; Brooks 1995: 104; Perloff 1995: 184; Fokkema 1996: 34–54; Yue 1997; Corbineau-Hoffmann 2000: 27). Michael Riffaterre je šel v polemiki z bernheimerjevskim trendom pojmovanja literature kot na nek način podrejene »kulturi« in izenačene z drugimi diskurzi celo korak naprej z zatrjevanjem, da literatura ni le diskurz med diskurzi, ampak je osrednji diskurz; še več, je bistvena za vsak diskurz, kulturo in ideologijo, ker vse troje zaobsega in problematizira.²⁵² Nekoliko zmernejše stališče je ob izidu poročila zastopal Peter Brooks, ki je sicer izrecno zatrjeval, da literatura mora ostati v središču pozornosti primerjalne književnosti,²⁵³ a da to ne izključuje njenega dialoga navzven. Pravzaprav je celo nasprotno: raziskovanje literarnosti pomeni raziskovanje specifičnega načina, kako literatura proizvaja pomen v primerjavi z drugimi diskurzi (Brooks 1995: 103), iz česar seveda logično sledi tudi raziskovanje teh drugih diskurzov.

»Bernheimerjevska« debata o literarnosti je bila precej intenzivna, vendar s stališči *pro et contra* tudi precej čustveno obarvana, tako da pravzaprav na nobeni strani ni bila zmožna formulirati kakega konsistentnejšega sklepa. To je po svoje razvidno tudi iz naslednjega desetletnega poročila Ameriške zveze za primerjalno književnost, namreč Saussyjevega, v katerem je sama literarnost kot predmet preučevanja sicer očitno znova izrecno rehabilitirana,²⁵⁴ obenem pa je, kot smo videli, precej dvoumna in nedorečena. Saussyjeva tematizacija ostaja tudi – in to se zdi značilno – v vsem zborniku *Comparative Literature in an Age of Globalization* edina resna

---

slabosti bernheimerjevske paradigme in ko kulturne študije zlasti v ZDA niso izpolnile optimističnih pričakovanj, nastajajo tudi znotraj kulturološko usmerjeno literarne vede; prim. Nünning in Sommer 2004: 24. Podobno velja tudi za področje estetike; prim. Драшкий Вичанович 2005: 252.

²⁵¹ V ostri kritiki »bernheimerjevskega sindroma« tako na primer meni, da je bilo od relativizacije v devetdesetih še vedno boljše nekoliko ozko (ozko seveda v primerjavi z znanim Remakovim pojmovanjem/definicijo primerjalne književnosti) novo kritištvu, ki se je zanimalo za literarnost, in celo sklene: »*Literarnost* je pomembnejša od vseh vprašanj teorije, pomembnejša od tega, kaj je in kaj ni primerjalna književnost« (Remak 1994: 24).

²⁵² Kajti »edina je čista reprezentacija, edina med vsemi diskurzi lahko vsebuje in emulira vse drugo, vključno z drugim diskurzom« (Riffaterre 1995: 73).

²⁵³ »Zanemarjati literarno institucijo kot kontekst na račun drugih kontekstov – pogosto očitneje ideoloških in političnih – pomeni, da nam ni uspelo izpeljati dejanja posredovanja«; tudi če literarnost ni, tako kot je menil Jakobson, »v naravi literarne rabe jezika, pa je vseeno del položaja literature v svetu, del njenega projekta, del njene institucionalne zahteve« (Brooks 1995: 102).

²⁵⁴ Prim. Saussy 2006b: 16 isl.; Greene 2006: 215; enaka ugotovitev, a z obžalovanjem, tudi Rorty 2006: 66.

obravnavata te teme (prim. tudi Eror 2007: 137). Kaže, da je bila polemika v devetdesetih letih za komparativiste nekakšno svarilo, naj se teme ne lotevajo nepremišljeno, saj, kot pravi Fokkema, »gre za težavno področje, ki ga marginalizirajo tisti, ki zmotno menijo, da politična obveza prepoveduje obravnavati literarno estetiko, ali ki se mu preprosto izogibajo kolegi, ki menijo, da lahko kakršno koli preučevanje 'literarnosti' obrodi le nepomembne abstrakcije« (Fokkema 2003: 25).

Vendar mnogo razlogov – pretežno smo jih navedli ob obravnavi Bernheimerjevega poročila – govori za to, da naj bo vprašanje literarnosti v današnji primerjalni književnosti vendarle deležno resne pozornosti. V nadaljevanju bomo skušali pokazati, da lahko kljub nekaterim pomislekom ostaja pomembna in intelektualno vznemirljiva komparativistična tema.

* * *

Z današnjega gledišča je povsem očitno, da se obravnava literarnosti v glavnem delijo v vsaj dva²⁵⁵ ali tri različne oziroma celo nasprotujoče si načine njenega razumevanja. Na eni strani je denimo *avtonomistični* pogled, ki meni, da je literarnost taka ali drugačna imanentna lastnost literarnih besedil oziroma literature; temu nasproten pogled je *relativistični*; ta zatrjuje, da literarnost v nobenem pogledu ni utemeljena v samem besedilu oziroma v skupku besedil, ki ga danes imenujemo »literatura«, ampak je družbeni, zgodovinski, kulturni, ideološki itn. konstrukt; tretji pogled si prizadeva za *sintezo* med njima. Mogoče so seveda tudi drugačne delitve. Walter Moser razločuje med esencialistično-ontološko, funkcionalistično in relacijsko definicijo literarnosti. Prva se približno ujema z avtonomistično, druga z relativistično, tretjo, za katero se zavzema sam, pa opiše takole: »Literarno besedilo z vidika teorije ni več razumljeno kot dani predmet, temveč je potrebno literaturo v vsakem kontekstu definirati na novo, glede na njen diskurzivni in kulturni kontekst« (Moser 1996: 46). Tudi Fokkema pozna kot skrajnosti formalistična in konvencionalistična stališča in sam predlaga kombinacijo obeh (Fokkema 2003: 26). Gerard Genette pa pristope k literarnosti deli na dva tipa: esencialistične in kontekstualistične (Genette 1991; prim. tudi Morel 2005 in Eror: 2007: 125 isl.). Esencialistični se delijo še naprej na določanje literarnosti glede na fiktivnost ali glede na poetičnost, glede na »vsebino« ali glede na formo.

²⁵⁵ Po mnenju Eve Kushner lahko definicija »literature, kakršna koli že je, glede njene specifične zgozljive variira med dvema ekstremoma: med tem, ki pripisuje literaturi tako rekoč avtonomno funkcijo in domeno, in tem, ki jo povsem in brez razločevanja integrira v druge družbene dejavnosti« (Kushner 1989: 117). Podobno dve skrajnosti izpostavlja, kot smo videli, tudi Bloom. Vendar zadeva le ni tako bipolarna, ampak so še druge možnosti.

Zlasti avtonomistični pogledi imajo v literarni vedi precej dolgo tradicijo in se v dvajsetem stoletju razcepijo v več vej: za utemeljiteljske poglede ruskih formalistov²⁵⁶ in praških strukturalistov ali pozneje na primer Riffaterra ter Lotmana o literarnosti odloča posebna strukturiranost jezika oziroma besedila; kvazirealni oziroma fikcijski oziroma imaginarni diskurz v raziskavah Ingardna, Iserja, Ruth Ronen, Doležela, Pavela itn. je opredeljen zvečine z ontološkim statusom besedila (torej z njegovim odnosom do »realnosti«). Vendar pa so se te definicije že davno pokazale kot mnogo preozke, preveč selektivne in reduktivne (prim. Eror 2003: 28), saj z njimi ni mogoče povsem razmejiti besedil, ki nam veljajo za literarna, od drugih, obenem pa tudi ni mogoče pojasniti sprememb v obsegu in razumevanju pojma literatura skozi stoletja oziroma v različnih kulturah.

Prva nujna dopolnitev teh razumevanj sledi že iz po Genettu definiranih kontekstualističnih (neesencialističnih) pristopov k literarnosti;²⁵⁷ besedila, katerih literarnost se definira na ta način (značilna Genettova primera sta Michelet in Demosten), niso spisana z estetsko namero, ampak jim to prisodi šele sprejemnik, bralec (Genette 1991: 39; prim. tudi Morel 2006: 112). Taka mnenja so se verjetno začela pojavljati tudi zaradi tedaj razširjene recepcijske estetike, ki je svoj pohod začela nekako v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in je ostala najvplivnejša do konca osemdesetih, nekatere njene postavke pa so se vsekakor ohranile tudi v sodobni primerjalni književnosti. Douwe Fokkema na primer podobno ugotavlja, da problema literarnosti ni mogoče rešiti abstraktno, ampak le glede na recepcijo posameznih bralcev, ki imajo posamezna besedila za literarna (Fokkema 1989: 33; prim. tudi Hart 2006: 9); Jonathan Culler pa (v isti publikaciji, torej v istem času kot Fokkema) v rahlo šaljivem kontekstu zapiše takole: »V takih okoliščinah bi lahko sklepali, da literatura ni nič drugega kot to, kar neka družba ima za literaturo« (Culler 1989: 32); temu opisu se pozneje pridruži tudi David Damrosch (2003a: 14).

V devetdesetih letih se nato – za primerjalno književnost paradigmatsko leta 1993,²⁵⁸ s knjigo Susan Bassnett in z nastankom Bernheimerjevega poročila ter

²⁵⁶ Vsaj Jakobson pri obravnavi ali omenjanju literarnosti še vedno ostaja osrednja referenca; nanj se sklicuje ne le denimo Đurišin, ampak tudi še na primer Gayatri Spivak (Spivak 2003: 41) in Pascale Casanova (Casanova 2004: 17).

²⁵⁷ Po Genettu se kontekstualizem rodi v romantiki, ko glede atribucije literarnosti v ospredje pride moment recepcije. Prim. Morel 2005: 113.

²⁵⁸ Tega leta je izšla med drugim tudi znana angleška različica Guillénove knjige o primerjalni književnosti *The Challenge of Comparative Literature*, v kateri avtor prav tako zagovarja stališče, da literarno delo ni nespremenljiv monument, ampak je njegov status literarnosti odvisen od spremenljivega konteksta (prim. Guillén 1993: 311).

ne brez povezave z razmahom in akademsko legitimizacijo množične kulture²⁵⁹ – zgodi tako imenovani »kulturološki obrat« in odslej privzema zahteva po kontekstualizaciji literarnosti drugačno izrazje. To je razvidno celo iz študije Eve Kushner, ki se je v debati o Bernheimerjevem poročilu sicer distancirala od »deliterarizacije« in pretirane kontekstualizacije primerjalne književnosti, a je vseeno bila mnenja, da literarna »specifika ne sme temeljiti le na formalistični podlagi; [...] zagotovljena mora biti tudi s hermenevtičnimi sredstvi, z recepcijskimi študijami in, *last but not least*, s študijami, ki povezujejo literarne pojave s kulturnimi« (Kushner 1999: 137).²⁶⁰ Še bolj se podobna zahteva kaže pri tistih avtoricah in avtorjih, ki skušajo literarno vedo oziroma primerjalno književnost močneje vezati na kulturne študije (npr. Tötösy 1998: 30; Barber 2006: 66 idr.). Vendar deesencializacija literarnosti nikakor ne prihaja le s strani »kulturološkega obrata«, ampak tudi od drugod. Nekoliko drugače jo zahtevajo tudi vsaj še Schmidtova empirična literarna znanost (prim. Fokkema 2003: 27), polisistemska teorija (prim. Corbier-Hoffmann 2000: 32), teorija diskurza (prim. Koron 2004/2005: 120)²⁶¹ in kulturološka literarna veda (prim. Vera Nünning 2006: 46).

Zaradi vseh teh premikov literatura v večini sodobnih literarnovednih pristopov izgubi status univerzalne, esencialne, nespremenljive entitete, literarnost pa ne velja več za »večno« bistvo,²⁶² ampak za performativni, kulturno in zgodovinsko relativni

²⁵⁹ O vplivu tega razmaha na zahtevo po »menjavi paradigme« glede pojmovanja literarnosti prim. npr. že Robin 1989.

²⁶⁰ Vendar tega stališča pri Evi Kushner nikakor ne gre pripisovati vplivu Bernheimerjevega poročila; za tiste, ki so se, tako kot ona, nanj odzvali zmerno, je značilno, da so bili v svojih pogledih vedno dialoški in odprti, zato so »kulturološki obrat«, kot smo videli, lahko razumeli kot modo, ki pretirano kričavo in prenapeto razglašala kot novum stvari, ki v komparativistiki nikakor niso nove. Tako Eva Kushner na primer že leta 1989 o literarnosti meni takole: »Pojem tako literature kot pojem njene zgodovine sta relativna glede na epistemo dane družbe in kulture, glede na določen trenutek v njuni zgodovini« (Kushner 1989: 117). Pojem literatura je po njenem zgodovinsko/kulturno relativen, njegov obseg variira, pravzaprav se širi, in temu se mora prilagajati tudi literarno zgodovinopisje (prav tam: 122–123).

²⁶¹ »Literatura ima z interdiskurzivnoteoretičnega vidika paradoksalen položaj: po eni strani je specialni diskurz z lastnimi formacijskimi pravili, po drugi pa obilno posega po diskurz presegajočih elementih. To počne na dva načina, ekstenzivno, z enciklopedičnim zbiranjem vednosti, in intenzivno, pri čemer je polliizotopični oziroma večglasni diskurzivni material uporabljen tako, da so ambivalence in semantične navezovalne možnosti močno ojačane; v skrajnih primerih je v igro vpletena tudi celotna struktura specialnih diskurzov in interdiskurzov neke kulture« (prav tam).

²⁶² Susan Bassnett tako razumevanje karikira ob Jostu, ki da predlaga primerjalno književnost s takim pojmovanjem literature kot nekakšno religijo: »Implicitna domneva je, da

koncept²⁶³ (prim. Kadir 2006c: 38–39).²⁶⁴ Zlasti za bernheimerjevsko strujo v ZDA v devetdesetih letih je bilo to ne le aktualno, temveč tudi dokončno stanje stvari. Vendar se kaže ne glede na to, da so razlogi za tako pojmovanje razvidni, vprašati, ali je skrajni relativizem oziroma relacionizem v tem pogledu danes edina epistemološko utemeljiva drža. Če namreč literatura res »ni nič drugega kot to, kar neka družba ima za literaturo«, tedaj je pravzaprav nekaj takega kot v botaniki *plevel*; kaj je to, morfološko ni določljivo, temveč vsaka kultura posebej odloča o tem, katere rastline so zanjo plevel (Culler 1989: 32). »Če bi literatura bila kategorija take vrste, potem literarnost ne bi bila predmet objektivne analize, ampak le predmet zgodovinskega raziskovanja, ki bi poskušalo razkriti kriterije, kot jih uporabljajo različne skupine, ki se zanimajo za literaturo« (prav tam). Čeprav je seveda to eden od možnih receptov za komparativistično raziskovanje literarnosti, namreč strogo kontekstualistični, pa po vsem sodeč problematike vendarle ne pojasnjuje zadovoljivo, saj med zgodovinsko in kulturno različnimi oblikami literarnosti ne omogoča vzpostavitve tistega minimalnega identitetnostnega odnosa, zaradi katerega vse te različne oblike sploh označujemo z istim generičnim nazivom (»literarnost«). Pri takem pojmovanju umanjka, povedano derridajevsko, *iterabilnost* kot minimalni pogoj pomenjanja. (Tega problema se je pravzaprav zavedal že eden od najpliv-

izgineje vse kulturne razlike, ko bralci posežejo po velikih delih« (Bassnett 1997: 3–4). Če pa v današnjem zmernejšem duhu »implicitno domnevani«, torej ne izkazani »vse« glede kulturnih razlik zamenjamo z »nekater« (prav tako »implicitno domnevane«), dobimo že bolj sprejemljivo pojmovanje, sorodno na primer tistemu pri Fokkemi, Evi Kushner ali Marjorie Perloff, verjetno pa še pri kom drugem (prim. tudi poglavje o univerzalnosti v tej knjigi). – Potrebno se je tudi znebiti posplošujočega predsodka, da je mogoče ruskemu formalizmu kar počez pripisovati esencialistične poglede. Jurij Tinjanov denimo povsem jasno opozarja, da se samo jedro tega, kaj je literatura (»bistvo«), nenehno spreminja (gl. Тынянов 2002: 171–172, 175). – Če bi bilo mogoče dati dokončen odgovor na vprašanje o literaturi, bi to pomenilo njeno smrt; odgovor je zato nujno vsakič drugačen, simpatično ugotavlja Guillén (1993: 109).

²⁶³ Da se je današnji pojem literature kot avtonomne institucije razvil šele v 18. stoletju in še to le za Zahod, danes ni več skrivnost za nikogar. Prim. Kos: 1978b; Vera Nünning 2006: 46; Juvan 2006.

²⁶⁴ Kadir omenja zanimiv primer, ki dobro prikazuje spremembo razmišljanja v današnji komparativistiki in literarni vedi sploh. Neka švedska raziskovalna skupina je nameravala izdati zbornik (z zbranimi rezultati raziskave) o zgodovini literarnosti, in sicer z naslovom »Literariness Across Times and Cultures«; po premisleku se je izkazalo, da naslov zveni esencialistično, saj implicira, da naj bi se skozi zgodovino in kulture spreminjala neka objektivna, identična lastnost; zato so ga zamenjali z novim, ki jasneje kaže na konstruiranost literarnosti: »Notions of Literature Across Times and Cultures« (Kadir 2006c: 37).

nejših »kontekstualistov« književnosti, namreč Marx, ki je zaman skušal odgovoriti na vprašanje, zakaj nas – v povsem drugi družbeno-ekonomski formaciji – še vedno živo nagovarjajo Homerjeva dela; v sodobnejšem jeziku bi nemara vprašal: zakaj literatura kljub svoji kontekstni določenosti ohranja svojo generično identiteto?). Tudi radikalni kontekstualizem – tako kot radikalni avtonomizem oziroma esencializem – zagate torej ne razreši. Če opustimo obe skrajnosti, se pokaže kot razmeroma očitno, da se način obravnave literature sicer resda nenehno spreminja, a *literarnost* kot taka ostaja; ne sicer kot nekaj nespremenljivega, vedno se pojavlja v različnih oblikah, vendar vedno obenem tudi kot tisto isto, kar literaturi vendarle zagotavlja nekakšno več kot le začasno in lokalno identiteto (prim. Perloff 1995: 184). Kot to formulira Eva Kushner: »Zato ne bi bila pretirana trditev, da literatura izpolnjuje primerljivi sveženj funkcij v vseh kulturah, čeprav sledi to izpolnjevanje različnim vzorcem« (Kushner 1999: 137). Konec koncev pa je (in tu se spet pokaže, kako smo se navadili brati pretekle, »odslužene« teorije odklonilno, z vnaprejšnjim predsodkom, ideološko, selektivno – in zato površno) natanko tako način obstoja literarnosti definiral tudi glede tega tako zelo kritizirani Wellek. V *Theory of Literature* si namreč lahko preberemo tole dovolj jasno opredelitev: »Umetniško delo je tako 'večno' (se pravi, ohranja določeno identiteto) kot 'zgodovinsko' (se pravi, gre skoz proces sledljivega razvoja)« (Wellek in Warren 1949: 35).

Vse torej kaže na to, da pri opredeljevanju literarnosti vsaj z današnjega epistemološkega gledišča nobena skrajnost, ne esencialistična ne relativistična, ne formalistično-tekstualistična ne kontekstualistična, ne prinaša ustreznih rezultatov in pojava literature ne pojasnjuje zadovoljivo. Vtis je, da je potrebno med obema skrajnostma najti nekakšno sintezo z upoštevanjem obeh.²⁶⁵ In res je tako, da si danes najplodovitejša razmišljanja o literarnosti – vsako na svoj način – prizadevajo prav za to sintezo. Jonathan Culler denimo v razpravi *La littérature*, v kateri ugotavlja, da »današnja debata o *literarnosti* oscilira med definiranjem lastnosti besedila (njegove organizacije) ter definiranjem konvencij in predpostavk, s katerimi se približamo literarnemu delu« (Culler 1989: 39), postulira tri značilne poteze literarnosti: prva je – v skladu s teorijami ruskih formalistov in čeških strukturalistov – osredotočanje na posebno jezikovno strukturiranost besedila, druga »odvisnost besedila od konvencij in njegova povezanost z drugimi besedili literarne tradicije«, tretja pa nekakšna sinteza obeh, »kompozicijska združitev vseh v besedilu uporabljenih ele-

²⁶⁵ Fokkema npr. meni, da ima kljub temu, da Schmidtova, sociološke ali psihološke definicije literarnosti veljajo, literarna veda pri opredeljevanju te še vedno ključno vlogo (Fokkema 1996: 53–54), in na primer pokaže, kako je Riffaterjev koncept dekontekstualizacije komplementaren s Schmidtovim pojmom estetske konvencije (prav tam: 54).

mentov in gradiv« (prav tam: 34).²⁶⁶ Podobno združujoč, z izrecnim upoštevanjem obeh skrajnosti in s poskusom, najti plodovito sintezo (le da v podrobnosti manj natanko razdelan), je Fokkemov koncept literarnosti kot »invariante s kulturno modificiranimi različicami« (Fokkema 1996: 57).²⁶⁷ Tudi Wolfgang Iser gleda na to vprašanje podobno celovito. Odločno zavrača skrajno kontekstualistično razumevanje literarnosti,²⁶⁸ obenem pa nanjo gleda izrazito protiesencialistično:

Takšna sprememba jasno kaže, da ne obstaja nikakršen normativni koncept literature. Imamo lečasne koncepte, ki so podvrženi spreminjanju. Strukturalisti zatrjujejo, da prek pojma 'literarnost' ali 'poetičnost' lahko doženejo ali določijo, kaj je tisto, kar iz nekega pisanja naredi literaturo. Če se izrazimo marksistično, lahko samo rečemo, da je takšen poskus reifikacija zgodovinskega pogleda, torej ga ni mogoče enačiti z literaturo. (Iser v Huimin 2002: 82.)

Med tovrstne poglede pa vsekakor velja uvrstiti tudi celovito, odmevno in prepričljivo obravnavo literarnosti pri Marku Juvanu.²⁶⁹ Juvan sicer v duhu kontekstualizma meni, da literarna veda pod vplivom novih teorij »literature ne razume toliko kot avtonomno področje, prežeto izključno z estetsko-umetniškimi, duhovnimi vrednotami in vsebino, ampak vidi v literaturi človeški izraz, ki je – ob priznavanju njene specifične narave (fikcijske, poetične) – prepleten z mrežami kulture, družbe, njenih institucij, jezikov, ideologij in spopadov za dominacijo ali proti njej« (Juvan 1999: 3). A njegov poskus opredelitve literarnosti, ki temelji na zelo izčrpnem pregledu drugih sodobnih pojmovanj, v sebi vendarle združuje oba tradicionalna pola:

²⁶⁶ Ko želi pokazati, »da je pojem literarnosti bolj funkcija diferencialnih odnosov literarnega diskurza in drugih odnosov kot pa notranja lastnost« (prav tam: 40), to naredi zelo podobno kot pozneje v istem kontekstu Marko Juvan (prim. Juvan 1997a: 218 isl.; Juvan 2003b: 88 isl.).

²⁶⁷ Tudi novejša Fokkemove raziskave ostajajo znotraj nakazane sinteze. Nizozemski komparativist sicer protiesencialistično meni, da je literarnost »oznaka, ki so jo nekaterim besedilom in besedilnim postopkom pripisali kritiki in drugi bralci (ali poslušalci) na podlagi tega, česar so se naučili ob prejšnjih priložnostih; skratka, ta besedila interpretirajo in presojujejo v skladu s ponotranjenimi konvencijami« (Fokkema 2003: 25), vendar tudi dodaja tole pomembno dopolnilo: »Na splošno so besedilne lastnosti enako pomembne kot bralčeva naravnost do besedila. Če povem drugače: čeprav lahko vsako besedilo sproži estetski odziv, je za nekatera besedila bolj od drugih besedil verjetno, da bodo med posameznimi skupinami bralcev sprožila tak odziv« (prav tam: 26). – O Fokkemovem pojmovanju literarnosti prim. tudi Zaplotnik 2005a: 136.

²⁶⁸ »Zdi se mi, da ponižujemo literaturo, s tem ko jo podreujemo zunajliterarnim namenom« (Iser v Huimin 2002: 80).

²⁶⁹ Juvan 1997a; 1999; 2003. Dober in izčrpen prikaz v Eror 2007: 94 isl.; prim. tudi Koron 2004/5: 131.

Učinek literarnosti se poraja v zapleteni (sistemski) komunikacijski interakciji miselnih procesov, metabesedil, dejanj in dejavnosti, ki so povezani z besedili: o literarnosti torej razen fiziognomije samega besedila odloča tudi to, kdo ga objavi in kje, s kakšnimi nameni, kdo ga bere, s kakšno vednostjo in pričakovanji ter kako ga naknadno ali sproti komentiramo, razlagamo, uvrščamo. (Juvan 1997a: 222; 2003: 92–93.)

Ta formulacija (»učinek literarnosti«) ne nazadnje tudi nakazuje, da literarnost pravzaprav ni kaka objektivno (ali bolje: zgolj formalno) opredeljiva lastnost besedila (prav gotovo pa tudi ne zgolj atribucija »od zunaj«), zato je ni mogoče zares – vsaj nikomur to še ni uspelo – povsem jasno in dokončno veljavno konkretno definirati, temveč je mogoče zgolj kolikor toliko natanko opisati njene *predpostavke* ali njen *učinek*.²⁷⁰

Juvanova obravnava literarnosti je v sodobni komparativistiki med najbolj dodelanimi in teoretsko konsistentnimi. Po tipu diskurza je povsem drugačna od impresionističnih esejističnih opisov literarnosti, kot jih najdemo pri nekaterih velikih imenih primerjalne književnosti, denimo pri Gayatri Spivak, Remaku, Gnisciju²⁷¹ in drugih. A čeprav take esejistične opredelitve nimajo zares definicijske, znanstvene vrednosti, vseeno – povsem v skladu s teoretsko strožjim diskurzom, na primer Juvanovim – zgovorno nakazujejo objektivno neopredeljivo naravo

²⁷⁰ O tem, da je vprašanje »kaj je literatura?« narobe postavljeno in da je potrebno namesto tega vprašati, »kakšne učinke proizvaja?«, je verjetno prvi odmevno razpravljal Todorov v delu *Les genres du discours* (1978) (prim. Moser 1998: 266). – V najnovejših raziskavah, v katerih se zavzema za rekonstrukcijo literarne vede v duhu literarnega diskurza, Juvan na zadrege glede vprašanja literarnosti odgovarja z novim predlogom: »Zato literarnosti pač nima smisla iskati posebej v vsakem besedilu, ki velja za literarno, temveč šele na ravni diskurza« (Juvan 2006: 50). Toda čeprav to gotovo pomeni dodaten premik v kontekstualizacijo, morda tudi sociologizacijo literarne vede, se avtor tudi zdaj literarnosti, razumljeni kot specifični literature, ne odreče (povsem): »Po drugi strani pa si literarna teorija na ta način najde drugačno potrdilo za svoje poslanstvo: nastopi kot pričevalka in razlagalka ne le specifične, temveč tudi nezamenljivih antropološko-eksistencialnih in družbeno-kulturnih vlog literarnega diskurza – zlasti danes« (Juvan 2006: 47).

²⁷¹ »Literatura je [...] po definiciji osmoza vseh vidikov življenja: čustvenega, psihološkega, socialnega, političnega, ekonomskega, pravnega, etičnega, moralnega ...« (Remak 1994: 18). Gnisci literarnost – zelo podobno kot Riffaterre (1995: 73) – opiše takole: »A kaj je 'literarnost'? Mit, resnica, bistvo, poetika ali kaj? Ali ni literatura – najraje bi morda rekel: nasprotno – skupni diskurz, ki si ga kulture izmenjujejo,« da bi se prevajale med seboj, in da bi »nenehno prevajale in predstavljale v prihodnost – in ne le v muzeje preteklosti – vse človeško, z vsemi njegovimi zgodovinami/zgodbami in z vsemi njegovimi simbolnimi oblikami?« (Gnisci 1999: xii).

literarnosti. »Vnaprejšnji sklepi zanikajo literarnost«, o tej neopredeljivosti zapiše vodilna teoretičarka postkolonializma (Spivak 2003: 58) in govori tudi o »posebni neverifikabilnosti literarnega« (prav tam: 34) ter o tem, da »se literatura izmika sistemu« (52) in da ne omogoča dokončnih sklepov (Spivak 2006b: 103 isl). V svoji odprtosti nas nagovarja vsakič drugače (čeprav na neopredeljiv način tudi vsakič znova *enako*); to pa že nakazuje, da literarnosti vendarle ni mogoče misliti povsem mimo *konteksta*.

* * *

Za sodobno komparativistiko in literarno vedo nasploh je literarnost v zadnjih letih vsekakor (vnovič postala) zanimiva tema.²⁷² Po kratki bernheimerjevski avanturi s približevanjem kulturnim študijam se je namreč pokazalo, da disciplina svoj obstoj lahko upraviči le, če ima svoj poseben predmet z njemu lastno specifiko. Ta predmet – literatura, njena *literarnost* – po vseh teorijah, ki so v zadnjih desetletjih pretresale ne le literarno vedo, ampak tudi humanistiko nasploh, ni več razumljen substancialistično, esencialistično, univerzalistično, avtonomistično, ampak so njegova konstruiranost ter kulturna, zgodovinska ali ideološka določenost sprejete kot bolj ali manj razvidne postavke, ki jih le redke, radikalno esencialistične oziroma avtonomistične teorije ne upoštevajo. Vendar pa tudi skrajne kontekstualistične teorije, ki pojmu literarnost odrekajo vsakršno trajnejšo identiteto in literarno imanentnost ter ga želijo prikazati kot zgolj tako ali drugačno ideološko pozicijo, ki s samimi literarnimi besedili ni zares notranje povezana, literarnosti ne opredeljujejo ustrezno. Tako so prve definicije deležne očitka, da ne upoštevajo očitne zgodovinske in kontekstne vezanosti pojmov literatura in literarnost; druge pa iz svojega vidnega polja pogosto izgubijo samo literaturo.²⁷³ Kot najustreznejše so se zato pokazale tiste teorije literarnosti, ki upoštevajo oba momenta, relativno avtonomijo (se pravi: minimalno transhistorično in transkulturno identiteto, invariantnost, iterabilnost) in obenem kontekstno odvisnost. Ta sinteza je sicer nemara videti nekoliko abstraktna, vendar jo je, kot se zdi, brez večjih težav mogoče prevesti v eno od povsem konkretnih možnih nalog današnje in prihodnje komparativistike, denimo preučevanje vsakokratne zgodovinske oziroma kulturne

²⁷² Med novejšimi deli prim. npr. Juvan 1997a; 2000a; 2003b; Widdowson 1999; *The Question of Literature* 2002; Hillis Miller 2002; Attridge 2004 itn.

²⁷³ Enega od ugovorov zoper tovrstni kontekstualizem formulira Iser takole: »V osnovi ne nasprotujem kontekstualni literarni vedi. Odločne zadržke glede tega pristopa pa imam, kakor hitro ta veda povzdigne kontekst v okvir, ki določa, kako naj bi literaturo razumeli in za kaj naj bi jo imeli« (Iser v Huimin 2002: 86).

artikulacije tega, kar nas nagovarja kot literatura. Druga taka naloga bi bila (in tudi dejansko že je) preučevanje posebne družbene vloge literature, ki temelji prav na nezamenljivi in nenadomestljivi specifičnosti njenega diskurza – na *literarnosti* torej. Kajti čeprav te ni mogoče zajeti v formul(acij)e, kot so si to obetali denimo ruski formalisti ali češki strukturalisti, se vendarle da pokazati (na to dobro opozarja Juvan) na njene (tudi) »družbeno koristne« *učinke*.

Zaradi jasne zavesti o tem, da literarnost ni konkretno (denimo formalno) opredeljiva in zaradi spoznanja o pomembni obarvanosti literarnosti s kontekstom ne smemo pozabiti, da literarnosti nikakor ne kaže enačiti zgolj z njeno »formalno« različico, torej s postulati ruskih formalistov, ampak je literarnost vsekakor tudi to, kar se je raziskovalo pod drugimi nazivi v nekaterih drugih pristopih, npr. fiktivno, imaginarno, možni svetovi ipd. Kadar koli skuša kdo pokazati, kako ima literatura ravno s svojo specifično posebno družbeno vlogo (npr. Jauß: literatura ohranja ali restavrira oziroma prenaša izkustvo geografsko, kulturno, zgodovinsko oddaljenih življenjskih svetov, izkustvo, ki se ne more ohraniti drugače), kako omogoča netravmatično doživljanje travmatičnih življenjskih izkustev (Richards), kako simulira realnost in prav zato omogoča katarzična občutja (Ingarden) in podobno, imamo pravzaprav vedno opraviti z literarnostjo. Vse take opredelitve skušajo namreč pokazati, da ima literatura s svojim diskurzom učinke, ki jih drugi diskurzi (npr. zgodovinski, filozofski, publicistični, psihoterapevtski ipd.) nimajo. Ob konkretni soočenosti z (ne le kulturno in zgodovinsko) različnimi definicijami literarnosti se tako še posebej jasno pokaže, da literarnosti nikakor ne smemo omejevati na esencializem, na domnevno nespremenljivo, denimo besedilno strukturo, na abstraktno univerzalijo, ampak da je ravno literarnost tista lastnost, s katero je literatura vedno že v nekem kontekstu. Raziskovanje literarnosti se zato res ne sme odreči tudi raziskovanju konteksta, saj je literatura s kontekstom najpristneje povezana prav v svoji literarnosti.

V naslednjem poglavju bomo skušali pokazati, kako je z današnjega vidika *učinek literarnosti* mogoče formulirati v duhu *odnosa do drugosti*.

Drugost

DRUGI/DRUGI, ODNOS DO Drugega/drugega, drugačnega, tujega, *alteri-teta* itn.²⁷⁴ – to so izrazi, na katere v današnji komparativistiki izjemno pogosto naletimo. Ne po naključju, saj je koncept *drugosti* oziroma *tujosti* eden izmed osrednjih v humanistiki zadnjih desetletij nasploh, ne le v literarni vedi. Zanj je značilno, da prestopa tradicionalne disciplinarne meje in se pojavlja kot nekakšen »univerzalni« pojem na stičišču sociologije, filozofije, kulturnih, post-modernih, postkolonialnih, ženskih študij in študij spola, etnologije, antropologije, jezikoslovja, pedagogike, psihologije, psihoanalize, literarne vede itn. Sama podlaga pojma drugosti je strogo teoretska, a njegove implikacije so v skrajni posledici – ne nazadnje tudi v literarni vedi – etične in »politične«.

Napak bi bilo, če bi predpostavljali drugost kot enovit koncept. Konkretna »vsebina« tega pojma se razlikuje od discipline do discipline ne le zaradi njihovih specifičnih gledišč, ampak tudi zaradi različne teoretske podlage, iz katere prihaja. Preden si ogledamo vlogo drugosti v primerjalni književnosti, naj zato na kratko predstavim nekatere njene teoretske vire.

Ime Martina Heideggra v tem kontekstu ni prav pogosto omenjano, vendar bi si gotovo zaslužilo nekaj pozornosti. Najprej seveda zaradi »hermenevtike tubiti«, zasnovane v *Biti in času* (1927), iz katere izhajajo mnogi pomembni (tudi literarnovedni) premisleki o drugosti, denimo Gadamerjev in Jaušov (konceptualizacija razumevanja kot nenehnega dialoga, srečevanja z drugim) ali Ricoeurjev. Toda ne kaže zanemariti tudi Heideggrove knjižice *Identiteta in diferenca*, v kateri daje nemški filozof s svojo tematizacijo »vmesnosti«²⁷⁵ pomembno pobudo ne le dekon-

---

²⁷⁴ Zaradi jasnosti bom, kjer bo to mogoče, uporabljal za vse te oznake zbirni pojem *drugost*. Razlike med Drugim, drugim, drugačnim ali tujim, ki sicer v drugem kontekstu lahko označujejo pomenljive distinkcije, za mojo razpravo niso posebej pomembne, zato jih ne upoštevam.

²⁷⁵ »Bit v smislu odkrivajočega se prehoda in bivajoče kot tako v smislu sebe skrivajočega prihoda bivata kot tako različnostna iz istega, iz raz-like [Unter-Schied]. Šele ta podaja in razpira vmesnost, v kateri se povezujeta drug z drugim, narazen-skupnostno, prehod in

strukcijski filozofiji, temveč tudi razpira polje, v katerem se odvija precejšen (zlasti fenomenološko usmerjeni) del sodobnega razpravljanja o drugosti. Zadnji poganjki v tej smeri so tako imenovana (*med*)*kulturna hermenevtika* na področju filozofije,²⁷⁶ v literarni vedi pa *medkulturna germanistika* oziroma *medkulturna literarna veda*.²⁷⁷

Zgodnji, (pogojno) »eksistencialistični« Heidegger ni edini filozof te smeri, ki ga »zgodovine« drugosti ponavadi spregledujejo. Ob njem velja omeniti vsaj še Camusa. Najbrž Camusev filozofski opus danes res ni tako vpliven in aktualen kot Heideggrova filozofija ali sodobne filozofske in teoretske smeri, v primerjavi s katerimi je Camuseva terminologija naravnost anahronistična. Vendar to ne sme biti razlog, da spregledamo njegove pogosto prav »postmoderne« misli o drugosti, posebej v povezavi z umetnostjo in literaturo, torej poljem, ki nas pravzaprav najbolj zanima. Camus obravnava dve želji, ki se spopadata z neurejenostjo sveta: »estetsko željo po enovitosti in politično željo po totaliteti« (Carroll 2002: 84), in med obema vzpostavi to razliko: »Politični zmagovalec leve ali desne usmeritve ne želi enovitosti, ki bi bila harmonija nasprotij, temveč prej totaliteto, ki pomeni pozabo razlik. Umetnik [...] ve, da ni nič preprosto in da drugi obstaja« (Camus, nav. v Carroll 2002: 84). Z drugimi besedami: umetnost po Camusu pomeni priznavanje drugosti, obstoja drugega. In ta »obstoj drugega oziroma drugosti, vpisane v sam temelj umetnosti, za Camusa pomeni, da je umetnost vedno nedovršena, eksperimentalna, da vedno razgrajuje enovitost« (prav tam). S tega vidika Camus gotovo lahko velja za enega od tistih mislecev, ki so umetnost (torej tudi literaturo) med prvimi konceptualizirali kot prostor razkrivanja in pri(po)znavanja drugosti.

Za veliko večino najbolj znanih teoretikov drugosti²⁷⁸ »srečanje z Drugim predstavlja izvorno izkustvo, brez katerega konstitucija Jaza sploh ni mogoča« (Hofmann 2006: 19). Pri Bahtinu,²⁷⁹ Bubru, Lévinasu, Ricoeurju, Lacanu, Derridaju, Lyotardu, Laclauu itn. so v tem pogledu preigrani pravzaprav vsi registri, od tematizacije srečevanja z drugo, tujo zavestjo, z notranjo drugostjo, s »simbolnim Drugim«, s transcenco kot absolutno Drugim do kulturno drugega oziroma

---

prihod« (Heidegger 1990: 36). – Prav iz te vmesnosti, se zdi, snuje na Slovenskem svojo filozofijo (*med*)kulturnosti Dean Komel.

²⁷⁶ Sem lahko prištevamo novejši opus Deana Komela (npr. *Osnutja*, 2001 ali *Uvod v filozofsko in kulturno hermenevtiko*, 2002) in seveda »filozofijo tujega« Bernharda Waldenfelsa (npr. *Želo tujega*, 1990).

²⁷⁷ Prim. Kovač 2001: 110–121, 177 isl.; Hofmann 2006.

²⁷⁸ O pojmovanjih, na kratko naštetih v nadaljevanju, gl. nekoliko podrobneje Virk 2007b in tam navedene reference.

²⁷⁹ Podrobno o tem prim. npr. Juvan 2000: 111 isl.

do drugosti kot splošnega pogoja dialektike spoznavanja. Blanchot razume branje in pisanje kot odprtost za klic in nagovor nedoločnega drugega, v postkolonialnih študijah (na primer pri Saidu) pa »pojem 'drugi' označuje rasno, razredno, spolno ali nacionalno drugega« (Hillis Miller 1994: 8). Gayatri Spivak je iznašla težko prevedljivi pojem *othering* (za označevanje »ideološkega mehanizma, ki izključuje osebe ali skupine iz sistema 'normalnosti', kot ga percipira posameznik« (Sim 1999: 363), pomembno vlogo pa koncept drugosti igra tudi v tako imenovanih ženskih študijah, denimo pri Hélène Cixous (pri poskusu opredelitve *ženstvene pisave*) in Luce Irigaray (kot etika drugosti).

Omenjene teorije so – vsaka po svoje – izdelale plodovite nastavke za razumevanje drugosti v literaturi oziroma prek nje, ki jih primerjalna književnost tako ali drugače s pridom uporablja. Vendar se ta ob svoji konceptualizaciji tega polja nikakor ne opira zgolj na te teorije, temveč je refleksija odnosa do drugega pravzaprav tudi avtohtoni, tradicionalni komparativistični topos. Že sam pojem primerjanja predpostavlja razmerje do drugosti in primerjalna književnost je po tradiciji definirana kot disciplina preseganja meja, vključno z mejami med sebstvom in drugostjo, še posebej preseganja meje med lastno in tujo literaturo in kulturo. Komparativistične raziskave so vedno vključevale bodisi več kot eno nacionalno književnost in kulturo, več kot enega avtorja ali pa več kot eno od »kulturnih praks«, se pravi umetniških ali humanističnih disciplin (literatura in druge umetnosti, filozofija, religija itn.). Zato seveda ni naključje, da lahko že pri klasičnih primerjalne književnosti naletimo na na videz osupljivo sodobne formulacije, na primer pri Brunetièru v njegovi razpravi o evropski literaturi iz leta 1900: »Vzpostavljamo se le s postavljanjem nasproti; definiramo se lahko, le če se primerjamo z drugimi; in ne poznamo se, če poznamo samo sebe« (nav. po Bassnett 1997: 24). V teh besedah je že mogoče prepoznati obrise poznejše izrecne dialektične hermenevtike drugosti.

Ključnosti tega koncepta in njegove posebne vezanosti na komparativistiko²⁸⁰ se primerjalna književnost danes zelo dobro zaveda in jo poudarja na vsakem koraku. To potrjuje niz načelnih izjav o tem razmerju v zadnjem desetletju. Že če si ogleđamo zgolj komparativistične »priročnike« oziroma »uvode« (ali druge

²⁸⁰ Vendar na področju literarne vede nikakor ne samo na komparativistiko. V enaki meri očitno tudi na nekatere druge literarnovedne discipline, na primer na medkulturno literarno vedo v nemškem prostoru, ki se vsaj v tem pogledu ukvarja – glede na ostre boje med akademskimi disciplinami zadnja desetletja na področju humanistike in glede na kronološko prednost primerjalne književnosti smo skoraj v skušnjavi, da bi rekli: si jih prilaača – s povsem enakimi vprašanji kot primerjalna književnost (prim. npr. Hofmann 2006: 8 isl.).

programske ter metodološke spise) iz tega obdobja, povsod naletimo na enako oceno pomena koncepta drugosti za primerjalno književnost. Po mnenju Angele Corbineau-Hoffmann, avtorice novejšega nemškega uvoda v primerjalno književnost, je posebnost te discipline ukvarjanje z drugim in tujim (Corbineau-Hoffmann 2000: 55); za Soullierja in Troubetzkoyja v *Littérature comparée* je »primerjalna književnost lahko sijajna propedeutika za odkrivanje drugega« (Soullier in Troubetzkoy 1997: xvi); Alain Montandon v preglednem članku o primerjalni književnosti v Franciji ugotavlja, da se tam primerjalna književnost definira »skozi bistveno in temeljno priznavanje Drugega in odpiranje Drugemu« (Montandon 2006: 74); Tötösy se v svoji *Comparative Literature: Theory, Method, Application* zavzema za raziskovanje »Drugega v najširšem pomenu besede« (Tötösy 1998: 15) ter za priznavanje, spoznavanje in upoštevanje Drugega (prav tam: 18; prim. tudi Tötösy 1996: 7; 1999c: 13); Tania Carvalho – prav tako v svoji sistematični knjigi o primerjalni književnosti, ki že v naslovu (*O próprio e o alheio*) poudarja osrednjost tega toposa za komparativistiko – govori o za primerjalno književnost značilnem in nujnem odpiranju Drugemu v njegovi različnosti (Carvalho 2003: 29); v delu *Introduzione alla letteratura comparata* (1999) Gniscija in France Sinopoli eno od poglavij obravnava »podobe drugega«;²⁸¹ in po Gayatri Spivak se (v *Death of a Discipline*) »nova primerjalna književnost [...] bolj usmerja k drugemu« (Spivak 2003: 13).

Takšno poudarjanje pomena koncepta drugosti v sodobni primerjalni književnosti²⁸² seveda ni le posledica njene (prej omenjene) tradicionalne »primerjalne« usmerjenosti, temveč še bolj njenega odpiranja novim raziskovalnim področjem in spremenjeni metodologiji. V tem pogledu se zdi posebej pomembna pozornost, ki jo komparativistika v zadnjem obdobju posveča prevodu, imagologiji, potopisu, postkolonialni, etnično obarvani literaturi, ženskim študijam in študijam spolov.²⁸³

²⁸¹ Seveda pa na pomembnost problematike za primerjalno književnost opozarjata še na mnogih drugih mestih; prim. Sinopoli 1995: 139 isl.; 1997: 14–15; Gnisci 1994: 71; 1996: 14, 16 idr.

²⁸² Če bi poleg metodoloških monografij upoštevali tudi druge razprave, ki se dotikajo te teme, bi bil seznam seveda nepregleden.

²⁸³ Že kratek pogled na kazala nekaterih novejših komparativističnih priročnikov in primerjava s tradicionalnimi pokaže obsežnost tega premika; prim. zlasti »uvode« Susan Bassnett, Gniscija in France Sinopoli ter Tötösyja, ki imajo večini navedenih tem posvečena posebna poglavja. – (Samokritično velja dodati, da bi te teme glede na svojo aktualnost v primerjalni književnosti tudi v tej knjigi zaslužile večjo pozornost.)

Prevod kot – tako kot to v *Resnici in metodi* razdeluje Gadamer²⁸⁴ – temeljno hermenevitično dejanje nujno vključuje problematiko drugosti.²⁸⁵ Prevajati pomeni interpretirati in skušati razumeti drugega,²⁸⁶ pa naj gre za drugo kulturo, drug zgodovinski trenutek, drugo duševnost ali, seveda – za to gre pri prevajanju vedno – drugi jezik z vsem njegovim »svetovnim nazorom«. Zavest o tej posredniški vlogi prevoda je primerjalno književnost spodbodla, da se je začela intenzivneje ukvarjati s prevodom, posebej z zapletenim odnosom do vprašanja drugosti pri tem. Obenem pa se je prevod izkazal poraben tudi kot splošni metodološki koncept in je tudi sama literatura postala razumljena kot »oblika prevoda med različnimi kulturami ali različnimi ravnmi iste kulture« (Sinopoli 1995: 139) in v tem pogledu eminentno mesto za »srečevanje z drugim« (prav tam).²⁸⁷

Podobno kot za preučevanje prevoda tudi za *imagologijo* velja, da je njeno področje ukvarjanje z drugim oziroma natančneje, raziskovanje »podobe drugega« (prim. Pageaux 2002: 10 isl.; tudi Sinopoli 1999: 24).²⁸⁸ Imagologija preiskuje vse vrste podob v literarnih delih – stereotipne ali nestereotipne –, ki izkazujejo posameznikov odnos ali odnos posameznega naroda do drugega. Po svoji »filozofiji« je blizu Bahtinovim pogledom na kulturno identiteto, saj meni, da raziskovanje takih podob ne le osvetljuje kulturne razlike in zgodovinske (ali politične) okoliščine, v katerih je bila proizvedena ta podoba drugega, temveč nam v prvi vrsti omogoča, da se poučimo o mehanizmih konstituiranja nacionalne, kulturne idr. identitete, ki potekajo na primer z demonizacijo tujstva, drugosti in drugačnosti ali z drugimi podobnimi procesi.

Precej sorodno imagologiji – v določenem pogledu njen podrazdelek – je raziskovanje popotniške literature. Podobno kot pri imagologiji²⁸⁹ primerjalna knji-

²⁸⁴ Zelo podobno pa tudi npr. Steiner 1995.

²⁸⁵ Prim. glede tega v komparativističnem kontekstu Koren 2007: 30.

²⁸⁶ »Prevedljivost implicira prevod drugosti brez njene podreditve vnaprej ustvarjenim predstavam« (Iser 1994: 1).

²⁸⁷ Podobno Steiner 1995: 10 isl.; prim. tudi Docherty 2006: 28 in npr. Snój 2006b: 5: »Umetnost govori – in govori nam *kot prevod drugega, ki nima prezentnega izvirmika*, ker se drugo, kolikor se, priobča le v umetniški govorici. Drugo kot drugo ostaja skrivnost.«

²⁸⁸ Ne preseneča, da strokovnjak za imagologijo bistvo primerjalne književnosti razume takole: »Po mojem mnenju je za našo disciplino konstitutivno vprašanje drugosti« (Pageaux 1998: 286).

²⁸⁹ Ta je namreč izrazito interdisciplinarna in tesno povezana z etnologijo, antropologijo, sociologijo, zgodovino idej (prim. Pageaux 2002: 9), kulturno zgodovino, kulturnimi študijami, postkolonialnimi študijami, študijami spolov itn.

ževnost tudi tu prestopa svoje tradicionalne disciplinarne meje in se ukvarja tudi z etičnimi vprašanji. Obravnavanje popotniške literature razkriva stereotipe, predsodke in negativne zaznave drugih kultur, kot jih v svojih popotnih poročilih ali potopisnih romanih beležijo avtorji.²⁹⁰ S tem se pridružuje postkolonialnim študijam, ki so v mnogih pogledih izšle iz primerjalne književnosti²⁹¹ in uporabljajo drugost kot prevladujoči teoretski koncept. Postkolonialni subjekt je razumljen kot drugi v odnosu do kolonizatorskega in literarna veda (posebej primerjalna književnost) je najboljši način za razkrinkanje tega odnosa z natančno analizo literarnih besedil in razkritjem ideologije, neopazno vpisane vanje.²⁹²

Naraščajoče zavedanje o nujnosti spoštovanja drugosti je tudi spodbodlo primerjalno književnost, da je razvila drugačen pristop do »etničnih« literatur oziroma literatur tako imenovanega »tretjega sveta«. »Etnična« literatura ni več obravnavana kot obrobni oziroma manj pomembni literarni pojav,²⁹³ temveč je spoštovana v svoji drugosti ter enakovredna tisti literaturi, ki sestavlja literarni kanon. Kot posledica tega so nastale zahteve po prenovitvi literarnih kanonov, pojavile pa so se tudi spremembe v metodologiji literarne zgodovine.²⁹⁴ Afriške, azijske, latinskoameriške literature niso več despotsko potisnjene v evro-ameriške periodizacijske modele, temveč se jih skuša razumeti v njihovi nezvedljivi drug(ačn)osti.

* * *

Problematika drugosti je torej po vsem sodeč v sodobni komparativistiki vseprisotna. Vendar je ob vpeljevanju tega koncepta potrebna določena previdnost, če želi primerjalna književnost res biti »vednost, ki skuša v svojem dialogu z besedili ohraniti drugost« (Sinopoli 1995: 141), ne pa si jo podrediti. Koncept drugosti se ne sme sprevreči v prazno »politično korektnost« ali v pokroviteljski odnos, prav tako pa mora do potankosti premisliti svoje epistemološke predpostavke. Če se denimo zavedamo, da »ko se srečujem z drugostjo, ne srečujem drugega kot takega (kako bi ga le mogel?), temveč preoblikovanega sebe, ki unavzoča drugega kot nujno ne več povsem drugega« (Attridge 2004: 24), potem moramo biti previdni

²⁹⁰ Prim. o tem Bassnett 1997: 92 isl., pos. 94; tudi Sinopoli 1999: 24.

²⁹¹ Prim. npr. Eoyang 2007: 17.

²⁹² Za kompleksno dialektiko drugega v postkolonialnih študijah prim. dela Saida, predvsem pa Gayatri Spivak in Bhabhe.

²⁹³ Po boomu latinskoameriškega magičnega realizma taka obravnava seveda ni bila več mogoča.

²⁹⁴ O tem gl. razdelek *Literarna zgodovina*.

pri formulacijah – naj se slišijo še tako sprejemljive –, denimo, da si primerjalna književnost prizadeva za *spoznavanje* (in seveda priznavanje ter upoštevanje) *drugega* (prim. npr. Tötösy 1998: 18; 1996: 7). Armando Gnisci namreč glede tega opozarja na (vsaj na videz) drobno distinkcijo, ki pa dejansko pomeni konceptualno natančnejšo določitev odnosa do drugosti (in v sami interpretativni praksi gotovo manj prisvajalsko držo). Ko govori o primerjalni hermenevtiki, dodaja pomembno dopolnilo: »Hermenevtika je interpretacija srečanja z drugim; srečanja, ne drugega« (Gnisci 1994: 71). Prav to, namreč, da primerjalna književnost ne interpretira samega drugega, ampak zgolj svoje srečevanje z njim, je po Gnisciju predpogoj za to, da pri srečevanju z drugim ohranjamo njegovo drugost. Za odnos do drugega je tako, gotovo pod Gniscijevim vplivom, v italijanski komparativistiki prevladala formulacija »sreč(ev)anje z Drugim«. ²⁹⁵

Koncept drugega torej nikakor ni neproblematična floskula, ki bi opisovala samoumevno danost sodobne komparativistike, ampak to polje še vedno vsebuje pomembne izzive zanjo. Tudi če se ne ustavljamo ob Žižkovem mnenju, da ni mogoče netravnatično razmerje do Drugega (prim. López 2004: 82), ostaja dovolj odprtih vprašanj. Na eno od teh, ki ni brez povezave z gornjimi Gniscijevimi svarili ter ugotovitvami Attridgea, opozarja Manfred Schmeling: pri srečevanju z drugim in tujim se ne moremo znebiti svoje kulturne pogojenosti (Schmeling 2000: 190), zato je ob tem vedno potrebna tudi (zaradi pomanjkanja distance gotovo težavna) avtorefleksija glede te. Drug problem je denimo vprašanje razmerja med posebnim in univerzalnim, zlasti zaradi (le delno upravičene) skepse, ki je je bil deležen pojem »univerzalno« v zadnjih dveh, treh desetletjih. Kadar koli imamo kaj za univerzalno, namreč vedno obstaja nevarnost, da s tem pravzaprav nasilno prisvajamo vse drugo in tuje in ga pod krinko »univerzalnega« podredimo pod svoje in domačo. Toda celo Gnisci, ki je, kot smo videli, glede spoštovanja drugosti tako zelo občutljiv in ki v svojih spisih izrecno preganja koncept univerzalnosti, pri svojih definicijah literature vendarle postulira nekakšno »univerzalnost«, le da pod drugimi imeni, ²⁹⁶ saj je nazadnje vendarle težko zanikati, da je kakršno koli plodovito razmerje do drugega mogoče le v primeru, da je med lastnim in tujim, seboj in drugim mogoče postulirati tudi kaj skupnega, »univerzalnega«; če to ni mogoče, tedaj obtičimo v zagati, ki jo Fokkema opisuje takole:

²⁹⁵ Prim. ne samo npr. Gnisci 1996a: 14, ampak mdr. tudi Sinopoli 1995: 139, 141; Neri 1995: 125 itn.

²⁹⁶ Npr. »skupni diskurz, ki si ga izmenjujejo kulture« (Gnisci 1999: xii); »občnost (*la generalità*), ki izhaja prav iz pluralnosti in empirične medkulturne vzajemnosti« (Gnisci 1995: 10) itn., v zgovornih narekovajih pa nekeje, kot smo že navedli, omenja celo »pravo 'univerzalnost'« (1996a: 16).

[V zadnjih letih] se je s poudarjanjem kulturne identitete okrepila misel o tem, da so kulture samozadostne celote s svojo lastno naravo in da jim s splošnimi pojmi ne moremo blizu. Implicirala je, da ljudje ene kulture ne morejo razumeti drugih kultur, besedil enega jezika ni mogoče prevajati v drug jezik, neverni ne morejo razumeti religije, bogati ne morejo razumeti revnih, moški ne morejo razumeti pisanja žensk in – v skrajnem primeru – nihče ne more razumeti nikogar. (Fokkema 1999: 85.)

Ta zagata sploh ni zgolj splošne epistemološke narave,²⁹⁷ ampak vsekakor tudi etične. Namreč: ali spoštovanje drugega v njegovi drugosti res nima meja? Se moramo drugemu in za nas tujemu ukloniti, tudi ko gre za – vsaj za naš pogled gotovo grozljivo – prakso pohabljanja afriških deklic med obredom obrezovanja (prim. Olankule 2001; Marinšek 2007 in tam navedena literatura), sežiganje vdov v Indiji, ubijanje dvojčkov pri Ibojih (prim. Hofmann 2006: 25)? Odgovor na to ne more biti preprost, vsekakor pa kliče k temu, da – po nekaj desetletni abstinenci – morda vendarle vnovič premislimo vprašnji o univerzalnosti in »srečljivosti«, tokrat bolj konstruktivno.²⁹⁸

Zlasti ko se srečujemo z vprašanjem odnosa do drugosti, kmalu, kot smo videli, postane očitno, da primerjalna književnost oziroma literarna veda ne more (bržkone pa tudi ne bi smela) zaobiti tudi etičnih vprašanj (prim. npr. Spivak 2003), ki nastajajo kot nujna posledica ukvarjanja z literarnimi besedili in poljem, ki ga vzpo-

²⁹⁷ Epistemološki vidik tega problema morda najnazorneje, gotovo pa najbolj duhovito ponazarja »paradoks turista«, ki si v eksotični deželi želi ogledati domačinsko vas, v katero še ni stopila noga turista. Takoj ko vstopi v tako vas, to namreč ni več vas, v katero še ni stopila noga turista.

²⁹⁸ Nemara po analogiji s prej prikazanim Fokkemovim sinteznim razumevanjem literarnosti in v skladu s takim predlogom: »Na eni strani upoštevanje vseh posameznih pojavov in praks, na drugi strani poskus izdelave 'univerzalnega jezika', ki šele omogoča primerjavo« (Laurette 1989: 52). – Na neizogibnost pojma univerzalnosti v tem kontekstu opozarja tudi Hillis Miller. Postulira dva možna odnosa do drugega: derridajevskega, pri katerem gre za »povsem drugega«, in v tem primeru seveda ni mogoče nikakršno transcendiranje proti temu drugemu oziroma srečevanje z njim. Drugi odnos je podoben prej navedenemu pri Attridgeu: »drugi je zares druga oblika istega [...] V tem primeru obstaja možnost razumevanja in sprave. Obe strani se lahko pogovarjata in morda dosežeta soglasje. Koncept multikulturalnosti na primer pogosto, čeprav nikakor ne vedno, predpostavlja pojem kulture, skupen vsem kulturam [...] Naj bo druga kultura še tako nenavadna, naj bo manjšinska kultura znotraj hegemonске še tako drugačna, še vedno ostaja kultura. Koncept kulture je univerzalen in tako omogoča horizont sprave ali spoštljivega sobivanja, ki ga označujeta izraza pluralizem in 'multikulturalnost'. Ta univerzalizem pomeni, da lahko razumem kulturno drugega, na primer poučujem angleško književnost, ne da bi bil sam Anglež« (Hillis Miller 1994: 10).

stavljaajo. Tako ukvarjanje sicer res utegne kot stranski proizvod proizvesti nevarnost, da se komparativistika – tako kot se je to nazadnje dogajalo pred dobrim desetletjem, a predvsem na severnoameriški celine – preveč odmakne od svojega predmeta, literature, da se torej pretirano kontekstualizira. Tedaj literarno delo postane zgolj denimo sociološki ali politološki dokument, vendar le v primeru, da literarna veda ob tem pozabi ali spregleda bistveno in specifično vlogo, ki jo ima literatura kot literatura, se pravi, kot poseben diskurz, ki med vsemi drugimi edini proizvaja nekatere učinke. Ko denimo Gayatri Spivak zapiše, da »nam lahko pravi študij literature omogoči vstop v performativnost kultur, kot je utelešena v pripovedi« (Spivak 2003: 13), s tem nikakor ne meri na to, da naj bi bila literatura eden od porabnih dokumentov za preučevanje kulture (čeprav gotovo je tudi to), ampak ima v mislih tisto nenadomestljivost literarnega diskurza (literarnost), ki jo je pred dvema desetletjema (v zunajnemški, zlasti ameriški komparativistiki začuda povsem neopaženo) precej podrobno razdelal Norbert Mecklenburg.²⁹⁹ Ta je ugotovil, da je literarna drugost (*Alterität*) *predpogoj* za dostop h kulturni, to pa zato, ker je paradigmatični model drugosti, ki izhaja iz posebne narave literature, iz njene literarnosti. »Koncept poetske drugosti lahko na splošno razumemo tako, da literatura konstituira avtonomno sfero smisla onkraj empiričnega sveta. Bralec in bralka literature tako pridobita izkustvo drugosti, s tem ko se podajata v svet, ki je drugačen od njenega običajnega življenja« (Hofmann 2006: 54), a vendarle na poseben način »realen«. V obliki, ki podkrepljuje Mecklenburgove argumente, so to posebno naravo literature vsak po svoje dokazovali mnogi, med drugim že Aristotel (koncept katarze), Ingarden (s pojmom *kvazirealnosti*, ki nikakor ni le tuja realnost, ampak je tudi nekaj, kar med branjem postane naše, naš svet), Iser (»drugo«, namreč literarno besedilo, postane tudi »naše«, saj ga sami soustvarjamo z zapolnitvijo praznih mest in aktualiziranjem »navodil« za branje; literarnost je »samopreseganje subjekta z izkušnjo drugosti« [Juvan 2006: 210]), Adorno s pojmom literature kot nekakšne *utopije* in mnogi drugi. In prav ta, vsakič nekoliko drugače definirana *literarnost*, se pravi edinstvenost literarnega diskurza, ki je denimo Bernheimerjevo poročilo ni priznavalo, literaturi omogoča, da je medkulturni posrednik – ali še bolje: kulturologu lahko omogoči čim bolj neposredno srečevanje s kulturno drugim. Kajti literatura je edini diskurz, ki zaradi svoje načelne odprtosti in kompleksnosti tega odnosa ne pretvarja v enoglasno tezo: »Literatura vsebuje in posreduje kulturne vzorce, se pravi, kulturno tujost, ki jo vsebuje, obenem razgrajuje. Poleg tega pa literatura posreduje občutljivost za kulturno raz-

²⁹⁹ Implicirano pa je tudi pri že omenjenem Riffatterrovem pojmovanju literarnosti (prim. Riffatterre 1995: 72 isl.). – Mecklenburga v nadaljevanju navajam po povzetku Michaela Hofmanna.

liko nasploh« (prav tam: 55). A ne le kulturno: »*S tem ko se literatura torej kaže kot drugo nasproti poznani dejanskosti bralca in bralke*, jo lahko razumemo kot uvajanje v izkustvo drugosti in razlike nasploh« (prav tam). Prav ta *empatična* zmožnost literature, zmožnost pristnega stika z drugim, sólo literarnost nekako kontekstualizira in jo postavlja (spomnimo se le Lévinasovega pojmovanja razmerja z Drugim) v polje etičnega. Že na sledi Mecklenburga je tako mogoče formulirati etično razsežnost literature v povezavi s tako imenovano literarnostjo:

S tem ko torej literatura oblikuje izkustvo medkulturnosti, v katerem lahko tuje brez nasilja in podrejanja izkaže tako svojo relativno poznanost kot svojo nenehno tujost, postane poetska drugost model raziskovanja medkulturnih konstelacij, v katerem se je mogoče odreči nasilju in prevladi in njenemu prenosu na področje mišljenja. (Prav tam: 56.)

Z gledišča današnje humanistične epistemologije se zdi torej smotrno, vprašanje (učinkov) literarnosti formulirati s pomočjo koncepta drugosti, odnosa do drugega, *srečevanja* z njim. Literatura je, kot se je pokazalo, diskurz, ki je po svojem »bistvu« paradigmatško odprt drugosti. Ker – kot fikcijska – nima realne reference, »postavlja in obenem odpravlja meje jezika in tako *vzdržuje v pripravljenosti* možnost odpiranja drugemu« (Kamuf 2002: 170). Ta odprtost ne pomeni posedovanja drugega, temveč »povabilo k drugosti« (Attridge 2004: 59). Prav tako ni »poznavanje«, temveč »izkustvo drugega« (Kamuf 2002: 162). Literarnost – kot neopredeljiva, a *izkusljiva* (ter opisljiva prek svojih *učinkov*) – tako po svoji fizionomiji pravzaprav povsem sovpaše s to drugostjo (in njuna tesna medsebojna povezanost zato ne preseneča). Posebej lepo je to razvidno iz opisa povsem drugega pri Hillis Millerju, ki enako lahko velja za opis literarnosti: »Strogo gledano črna luknja ne obstaja [...] Črne luknje ostajajo nedokazana in morda nedokazljiva hipoteza, ki pojasnjuje nekatere nebesne pojave [...] Tako kot črne luknje se tudi povsem drugi nikoli ne manifestirajo neposredno, temveč pričujejo o sebi z raznimi motnjami, ki jih je mogoče zaznavati« (Hillis Miller 1994: 11) – enako kot se tudi literarnost nikoli ne manifestira kot taka, ampak le »pričuje o sebi«³⁰⁰ prek svojih učinkov.

»Črne luknje« niso edina metafora, s katero skuša sodobna literarna veda oziroma komparativistika opisati učinkovanje literarnosti v povezavi s pojmom drugosti. Po Gnisciju je literatura prostor *vzajemnosti, srečevanje z drugim*,³⁰¹ in ta

³⁰⁰ Oziroma kot to formulira Derrida: »se naslavlja na drugega« (Derrida 1992: 413).

³⁰¹ Npr. »Literatura in študij literature pomenita vrsto *jezika vzajemnosti*« (Gnisci 1994: 70); »Primerjalna književnost je dejansko disciplina, ki postavlja v središče svojega zanimanja 'srečanje z drugim' (Chevrel)« (prav tam: 71).

izraza priklicujeta še eno metaforo, uporabljeno v tem kontekstu. Kot pravi Henry Venema, »vzajemnosti ne smemo razumeti le v duhu ekonomije moči ali kot fenomenologijo 'jaz lahko', temveč lahko vzajemnost po mojem mnenju najbolje razumemo kot 'nenasprotujočo razliko – ekonomijo ljubezni'« (Venema 2002: 418). *Ljubezen* je res *izkustvo*, ki ga je mogoče uporabiti kot analogijo pri opisu literarnosti kot prostora srečevanja z drugim:

Kajti kaj je ljubezen drugega kot srečevanje z drugostjo, ki privlači in bega, spravlja zaljubljenca iz ravnovesja in ga spreminja v nekoga, ki ga obupno muči želja, da bi razumel to, kar vznemirja, moti in spravlja iz ravnovesja, kar zanika vsakršno gotovost, čeprav natanko ve, da bi tako razumevanje, če bi ga bilo mogoče doseči, uničilo prav to, kar želi ohraniti [...] Kajti kaj je zaljubljenost drugega kot želja po ohranitvi skrivnosti, ki jo je na laži ujel gon po tem, da bi o njej na ves glas kričal s streh, a potem ugotoviš, da ni v tvoji moči narediti ne enega ne drugega; da to ni skrivnost, ki bi se jo dalo po svoji volji razkriti ali hraniti, temveč je to skrivnost, ki ostaja. (Egerer 2004: 158.)

Te besede se zdijo seveda mnogo preveč čustvene za znanstveni diskurz; vendar kaže, da mora govor o literarnosti, kadar skuša to opisati čim ustrežneje, v nasprotju s pionirskimi prizadevanji ruskih formalistov prav zaradi njene odprtosti, načelne neujemljivosti v eksaktne pojme,³⁰² opustiti jezik znanstvene strogosti in se zateči k metaforičnemu nakazovanju. Tako ne nazadnje stori tudi Blanchot,³⁰³ ki razume »smisel literarnega besedila kot horizont, ki se ga lahko edino dotaknemo, a ga nikoli ne moremo zajeti. In bralcu je, tako kot ljubimcu, po vsem sodeč usojeno deliti to poetsko zadrego izmikajoče se intimnosti, da se dotika, ne da bi kdaj koli zajel to, kar ga dražče mami in nenehno vabi analizo, a le zato, da bi mu preprečilo prepovedano razumevanje« (nav. prav tam).

* * *

Tole poglavje je potrebno razumeti kot nekakšen *ekskurz*. Marko Juvan v svojih razpravah o literarnosti zelo jasno zakoliči meje, do koder lahko seže znanstveni diskurz, ko jo skuša opredeliti. A za čim nazornejši opis konkretnih učinkov literarnosti je, kot se zdi, potrebno uporabiti druge vrste govor. Ne le zato, ker se je – tak je vsaj vtis – »bistvu« literarnosti mogoče bolj približati z metaforičnim jezikom kot s strogim znanstvenim opisom, temveč tudi zato, ker je tako mogoče učinko-

³⁰² In nemara odpor do raziskovanja literarnosti pri nekaterih literarnih znanstvenikih izhaja prav od tod.

³⁰³ Avtor, ki sta ga denimo izjemno cenila tako Derrida kot Hillis Miller (prim. Hillis Miller 2002: 76).

viteje pokazati tudi na širšo utemeljenost literature in literarnih študij v kontekstu sodobne družbe. Pokaže se namreč, da *literarnost*, konceptualizirana ob problematiki *odnosa z drugostjo* – in ta odnos je, kot smo videli, res eminentna tema sodobne (v določenem pogledu pa tudi že tradicionalne) komparativistike – ne označuje zgolj neke imanentne, samozadostne kvalitete literature, ampak literaturo, ne da bi ta izgubila svojo posebnost, specifikko (ravno nasprotno: prav s to specifikko!), postavlja v širši, etični in gnoseološki kontekst (in jo – povsem drugače, kot se je to poskušalo v ameriški komparativistiki devetdesetih let – tudi družbeno »legitimizira«). Gornje strani so si namreč prizadevale nakazati tisto, kar so v zadnjih desetletjih tudi še z drugimi argumenti skušali pokazati mnogi komparativisti, a ob vprašanju drugosti postane še posebej razvidno. Namreč: da je primerjalna književnost prav zaradi specifikke literature, zaradi literarnosti, ki je naravni predmet raziskovanja prav te vede in je model pravzaprav vsakega transcendiranja sebstva v drugost, tujost, ena izmed ključnih disciplin za vsakršno razumevanje oziroma srečevanje drugosti. Zlasti v dobi globalizacije, v kateri postajata vprašanje in problem medkulturnega razumevanja in srečevanja najočitnejša skupna poteza vseh ravni družbenega življenja (od zasebnega do mednarodne politike ali znanstvene izmenjave), bi morda kazalo znova razmisliti o spoznavnem dometu literarnega diskurza (ki ga je Hegel, kot je znano, degradiral v »nižjo obliko spoznavanja«). Prve znanilke tega bi nemara lahko videli že v priznanju vloge literarnega diskurza denimo v zgodovinoписju, še bolj nedvoumno pa v tako imenovanem »estetskem obratu«, v katerem – v popolnem nasprotju s težnjo, kot je denimo razvidna iz Tötösyjevega vpeljevanja sistemskih in empiričnih pristopov k literaturi ter metod »eksaktnih znanosti« – prav humanistični diskurz rabi kot model za »trde znanosti« (prim. Spiridon 2007). Tako široka uveljavitev literarnega diskurza (vsaj zaenkrat) ostaja seveda zgolj pobožna želja. Bolj realna se zdi na področju, ki je skušalo pred desetletjem primerjalno književnost »pogoltniti«. Kot je dovolj prepričljivo formuliral Mecklenburg (po smislu enako pa tudi Riffaterre in Gnisci), lahko literaturo v njeni specifikki, namreč kot eminentni prostor empatičnega srečevanja z drugim, razumemo kot model vsake sodobne, predvsem medkulturne humanistike, tudi kulturnih študij, ki brez te literarne specifikke očitno ne morejo, če hočejo razumeti kulturno drugo. A literatura te svoje pomembne naloge seveda ne more izpolnjevati kot kulturni dokument, ampak le po svoji *literarni* specifikki, ki uveljavlja literaturo kot najpomembnejšega kulturnega posrednika in je v tej svoji posebni vlogi seveda »na voljo« tudi drugim disciplinam, a »kot taka«, »sama na sebi« povsem logično ostaja predmet preučevanja literarne vede oziroma primerjalne književnosti.

Prevod

PROBLEMATIKA PREVODA V SODOBNI komparativistiki ima pravzaprav dve razsežnosti. Prva, »banalnejša«, zadeva vprašanje poučevanja primerjalne književnosti. Debata, ki se je v preteklosti najintenzivneje odvijala v ZDA³⁰⁴ (nemara zaradi rednih desetletnih poročil »o [poklicnih] standardih«; v veliki meri gre pri tem za standarde poučevanja na ameriških univerzah), poteka nekako takole: ali naj primerjalna književnost preučuje in poučuje literarna besedila v izvorniku in zgolj v izvorniku, ali pa je za ta namen dovoljeno uporabljati tudi prevode. Ameriško povojno komparativistiko so, kot je pogosto omenjano, vzpostavili emigrantski poliglotski humanisti iz Evrope, ki so izrecno zagovarjali preučevanje in poučevanje literarnih besedil zgolj v izvorniku³⁰⁵ (in običajna zahteva – z rahlimi odstopanji navzdol, a tudi navzgor – za študenta komparativistike na ameriških univerzah je bilo znanje treh³⁰⁶ tujih – ponavadi »velikih« evropskih – jezikov). Dajanje prednosti branju v izvorniku je opazno še v poročilih, objavljenih sredi šestdesetih (Levinovo) in sedemdesetih (Greeneovo) let. Levinovo sicer na nižji stopnji študija ne zavrača uporabe prevodov, na višji stopnji pa zahteva branje v izvorniku (*The Levin Report* 1995: 23–24). Tudi naslednje poročilo še vedno priporoča branje v izvorniku in izrecno označi za nedopustno, da bi komparativist predaval o delu, ki ga je bral le v prevodu (*The Greene Report*, 1975 1995: 31–32; 35). Šele Bernheimerjevo poročilo iz devetdesetih let to zahtevo umakne,³⁰⁷ svoje drugačno videnje pa utemeljuje predvsem s tremi argumenti: da kri-

³⁰⁴ Problem prevoda je s tega vidika za mnoge predvsem problem ameriške komparativistike (prim. Emerson 2006: 207).

³⁰⁵ Že Wellek je v *Krizi primerjalne književnosti* kritiziral branje v prevodih (Wellek 1963: 284). André Lefevere zato govori o tradicionalni sovražnosti med primerjalno književnostjo in prevodom (Lefevere 1995: 1) in ima komparativiste, ki niso naklonjeni študiju prevodov, za zahodnocentrične in »konservativne« (prav tam: 3). Izvorno krivdo za favoriziranje izvornika nasproti prevodu pripisuje nemški romantični teoriji genija in enkratnosti njegove umetnine (Lefevere 1992: 135).

³⁰⁶ Dva ali tri tuje jezike ter »nekaj znanja filozofije« kot standard omenja *The Greene Report*, 1975 1995: 33–34.

³⁰⁷ Eno od protislovij tega poročila je, da vidi obenem temeljno razliko med primerjalno književnostjo in kulturnimi študijami prav v večjezičnosti prve. – V polemiki glede Bernheimerjevega poročila se za večjezično primerjalno književnost zavzema Mary Louise Pratt 1995: 62.

tika dela s prevodi še vedno ohranja dominantno vlogo »velikih« evropskih literatur in kultur, da prevod ozavešča o kulturnih razlikah³⁰⁸ in je za komparativistiko potemtakem zanimiv tudi kot tak, ne le kot nekakšen »posnetek izvirnika«,³⁰⁹ in pa, da brez prevodov ne bi bilo mogoče poučevati o manjših literaturah.³¹⁰ Končno je, s sklicevanjem na Ingardna, predvsem pa na Iserja, mogoče trditi, da se že v istem jeziku vsako branje, vsaka konkretizacija razlikuje od vsake druge in da prevod tega bistveno ne spremeni (prim. Damrosch 2003a: 292). Zlasti v kontekstu obnovljenih razprav o svetovni književnosti v zadnjem desetletju se je pokazalo, da je prevod nujna predpostavka vsakega koncepta svetovne književnosti,³¹¹ ne le zato, ker je vsakemu, še tako poliglotskemu bralcu ogromen del svetovne literarne produkcije dostopen le prek tega posredovanja, ampak tudi zaradi spoznanja, da lahko neko delo postane del svetovne književnosti le tedaj, ko na več načinov, a vsekakor prvenstveno s prevodom, prestopi meje svoje lastne izvirne kulture in jezika. Seveda pa je tudi ta »liberalizacija« – tako kot vse druge prenove in konceptualne revolucije – včasih zašla v preveliko skrajnost³¹² in sprožila zato tudi nasprotno odzive. Zlasti z »globalizacijo« primer-

³⁰⁸ Glede na to, da je *Bernheimerjevo poročilo* eden izmed najznačilnejših oznanjevalcev »kulturološkega obrata« v ameriški komparativistiki devetdesetih let, je ta poudarek sicer samoumeven, vendar so take formulacije starejšega datuma, iz sedemdesetih let (prim. Carvalhal 2003: 219). V duhu »kulturološkega obrata« je napisana tudi znana Lefeverova knjiga o problematiki prevajanja v primerjalni književnosti (Lefever 1992). – Prim. pa mnenje Riffaterre, ki opozarja, da prevodi »niso zanesljiv pokazatelj kulturne razlike« (Riffaterre 1995: 67–68). – O pojmu »kulturološki« oziroma »kulturni obrat« v prevodoslovlju prim. Kocijančič Pokorn 2003: 13, 188 isl., ter Lefever in Bassnett 2003: 192.

³⁰⁹ Oziroma, kot pravi Badiou: njegov »katastrofalni približek« (Badiou 1998: 75).

³¹⁰ Po Hillis Millerju je učiti s prevodom še vedno bolje kot sploh ne učiti (v Murray Krieger's 1996: 36). Podobno meni tudi Miner 1990: 6. – Omeniti velja, da je že Goethe, ki s pojmom *Weltliteratur* mnogim velja za očeta komparativistike, prevajalca (kot ustvarjalca literarne vrednosti) postavljaval visoko (prim. Casanova 2004: 14; Finney 1997: 261) in je enako rad bral v izvirniku kot v prevodu (čeprav se je obenem zelo zavzemal za branje v izvirniku in se je zato učil tuje jezike; prevajal je – včasih seveda »posredno« – iz osemnajstih jezikov; prim. Steiner 1995: 4). Znano je, kako zavzeto je bral prevode lastnih del, na primer *Fausta* (celo njegovo francosko prozno različico), in se navduševal nad njimi (prim. Damrosch 2003a: 6–7). Podobno navduševanje nad angleškimi prevodi lastnih del je opaziti pozneje še pri mnogih, na primer pri Borgesu.

³¹¹ Natanko štirideset let pred Damroschem v knjigi *Umetnost prevoda* že Jiří Levý ugotavlja, da je prevod odločilni dejavnik pri konstituciji svetovne književnosti v Goethejevem smislu (Левый 1974: 235); Goethejev pojem *Weltliteratur* in tematiko prevoda povezuje tudi Steiner 1995: 4–5.

³¹² »Je poznavanje enega ali več tujih jezikov zares nujno potrebno za preučevanje tega, kaj primerjalna književnost je, kaj počne in kako to počne? In ali je potrebno, zato da bi to res lahko *počela*?«, retorično sprašuje Lucia Boldrini in, v nasprotju denimo z zahtevo

jalne književnosti in z njeno, če uporabimo izraz Armanda Gniscija, »dekolonizacija«, obenem tudi z jezikovno globalizacijo in težnjo k unifikaciji, se zato pojavljajo tudi vnovične (nekdanj samoumevne) zahteve po branju v izvirniku.³¹³

Druga razsežnost vprašanja prevoda v komparativistiki pa ni didaktično-pragmatične, ampak teoretske narave – čeprav je s prvo povezana.³¹⁴ Pravzaprav primerjalna književnost velja za prvotno »zatočišče« (ali celo »zibelko«) prevodoslovja,³¹⁵ saj preučevanje prevoda že nekaj desetletij sodi v njen standardni repertoar. Vendar ne povsem od začetka. Lefevere opozarja, da komparativistika, čeprav ne more zares delati brez prevoda (razen če ostaja strogo evrocentrična, pa še to omejena zgolj na zahodno Evropo), konec devetnajstega stoletja in na začetku dvajsetega vseeno

---

Mary Louise Pratt, naj bodo komparativisti večjezični (Pratt 1995: 62), odgovarja negativno, s precej jasno implikacijo, da tako stališče zgolj »perpetuira« nacionalizem in nedopustno »sprevrča primerjalno književnost« (Boldrini 2006: 18, 19). (Naj dodam, da to stališče tudi ostro polemizira s tradicionalno komparativistiko; po Remaku, na primer, primerjalna književnost nikoli ne sme zanemariti nacionalnega momenta; Remak 1995: 72). Podobno se zahteva po večjezičnosti umakne, ko komparativistika predvsem severnoameriške celine zaniha v smer proti kulturnim šudijam; zahteva tedaj ni več poznati več jezikov, temveč le še več kot enega ali pa morda samo še enega, namesto tega pa več kultur (prim. Eror 2003: 89–90).

³¹³ Prim. npr. Wang Ning, ki meni, da kitajske literature ni mogoče razumeti brez znanja kitajščine (Wang Ning 2004: 600) (mnogi komparativisti so se je zato res učili: med še delujočimi na primer Fokkema in Gayatri Spivak). Prim. tudi Gayatri Spivak, ki ob svojem novem predlogu primerjalne književnosti opozarja, da se ne sme izgubiti »tisto najboljše od stare primerjalne književnosti: zmožnost natančnega branja v izvirniku« (Spivak 2003: 6). Tudi nekateri drugi so mnenja, da prav globalizacija spodbuja večjezičnost in primerjalna književnost zato postaja vnovič aktualna (prim. Hokenson 2000: 24). Glede povezovanja primerjalne književnosti z večjezičnostjo prim. še Marcus 2003: 681, 685; Mihăilescu 2005: 63.

³¹⁴ Preučevanje prevoda seveda ni isto kot preučevanje v prevodu; to drugo je mogoče, ne da bi poznali (jezik) izvirik(a), preučevanje prevoda pa zahteva poznavanje izvirnega in ciljnega jezika/besedila. A med obema razsežnostma je povezava ta, da je prevod lahko postal predmet preučevanja šele potem, ko je bila na akademski ravni legitimizirana njegova uporaba.

³¹⁵ Oziroma, v nekoliko dvoumni formulaciji Bassnettove in Lefevere: »Tradicionalno je bilo proučevanje prevajanja dodeljeno majhni sekciji širšega področja amorfnе kvazivede, ki jo poznamo z imenom primerjalna književnost« (Lefevere in Bassnett 2003: 197). Zato ne preseneča podatek, da je danes menda največ prevodoslovcev s področja primerjalne književnosti (Grosman 2004: 72). – Kratka, problemsko zastavljena zgodovina prevodoslovja v Grosman 2004: 47 isl.; Lefevere 1992: 6 isl.; Kocijančič Pokorn 2003: 9 isl. Izčrpen pregled (na zahodu domala povsem nepoznanih) intenzivnih vzhodnoevropskih prevodnih študij v Durišin 1976: 63 isl.; za novejša obdobje Tonep 2001: 12 isl.

spodbuja predvsem branje v izvorniku in preučevanja prevoda ne prišteva v svojo domeno, to pa zato ne, ker da so univerzitetni oddelki za klasične in moderne jezike (zaradi lastnega, specifičnega interesa, seveda) tedaj branje v izvorniku uveljavili kot akademski standard (Lefevere 1992: 136–137).³¹⁶ P. M. Toper navaja zanimiv primer, kako je moral urednik zbirke *Harvard Studies in Comparative Literature* še leta 1959 v predgovoru h knjigi o prevodu posebej upravičevati (oziroma se opravičevati), zakaj v tej zbirki izhaja tudi tako delo (Тонер 2001: 14–15). Vsekakor se je za prevodoslovje kot sestavni del komparativistike konec dvajsetih let prejšnjega stoletja izrecno zavzemal že denimo ruski komparativist M. Aleksejev (gl. Тонер 2001: 12 isl.), v zahodni primerjalni književnosti pa odločneje menda³¹⁷ šele René Etiemble³¹⁸ in Harry Levin (prim. Carvalhal 2003: 245; Guillén 1993: 103).

Vsaj po letu 1970,³¹⁹ ko ukvarjanje s prevodom postane že domala moda (prim.

³¹⁶ Lefevere tako meni (oziroma se pritožuje), da se »zniževanje statusa preučevanja in proizvajanja prevodov ujema z vznikom preučevanja nacionalnih jezikov in literatur na mnogih evropskih in ameriških univerzah« (Lefevere 1992: 134). V svojevrstnem ujemanju s tem je tale napoved o uspehu prevodoslovja: »Elektronski imperializem angleškega jezika bo gotovo ohromil študij tujih jezikov ... v korist prevodnih študijev« (Hokenson 2000: 6). – Dolgo odsotnost prevoda v primerjalni književnosti pa drugače pojasnjuje Lambert, namreč kot strah komparativistov pred »neliterarno« teorijo (Lambert 1989: 151).

³¹⁷ Tako pač trdijo navedene avtoritete. Če si ogledamo Van Tieghemovo *La littérature comparée* ali Ocvirkovo *Teorijo primerjalne literarne zgodovine*, vidimo seveda nekoliko drugače. Oba posvečata prevodu (v poglavju »Posredniki«) kar nekaj strani, oba omenjata nekatere splošne prevodoslovne teoretične in metodološke zagate (npr. vprašanje o »ustreznosti« prevoda) in oba se pravzaprav – čeprav seveda še ne z današnjo terminologijo – že zavedata vprašanja prevoda kot medkulturnega posrednika, saj brez posebnega obsojanja poročata o kulturno pogojeno modificiranih prevodih. Ocvirk v zvezi s tem celo izrecno zapiše takole: »V primerjalni literarni zgodovini je zato poglavje o prevodih izredno važno, saj nam ne razjasnjuje samo mednarodnih kulturnih odnosov« (Ocvirk 1936: 124). Pomembnost prevoda za primerjalno književnost izrecno apostrofirata tudi Van Tieghem, po katerem je »preučevanje prevoda nujni predpogoj največjega števila del iz primerjalne književnosti« (Van Tieghem 1939: 161).

³¹⁸ Čeprav je Etiemble sicer izrecno dajal prednost branju v izvorniku, se je zavedal pomena preučevanja prevoda (prim. Miner 1990: 6).

³¹⁹ Tedaj naj bi se tudi prvič pojavilo ime »prevodne študije« (*translation studies*) (prim. Bassnett 1997: 10). Sedemdeseta leta so splošno sprejeta kot prelomnica v zgodovini prevodoslovja (prim. Lambert 1989: 151; Kocijančič Pokorn 2003: 10). Po mnenju Lefevera je eden od razlogov za dvig ugleda prevoda v tem obdobju vznik recepcijskih teorij (Lefevere 1995: 8). Prim. podobno mnenje tudi Carvalhal 2003: 234. Za povsem nasprotno vrednotenje vpliva teorije recepcije na vlogo prevoda v komparativistiki v sedemdesetih letih pa gl. Toner 2001: 16.

Đurišin 1976: 62 isl.), komparativistika na prevod ne gleda več kot na sekundarni, manjvredni derivat izvirnika,³²⁰ ampak se uveljavlja razumevanje »prevoda kot dejanja komunikacije in posredovanja med kulturami« (Carvalho 2003: 219).³²¹ Povečano pozornost do prevoda, ki je simbolično obeležena s tem, da je prvič na kakem kongresu mednarodne zveze za primerjalno književnost (ICLA/AILC) – namreč leta 1976 v Budimpešti – prevodu posvečena posebna sekcija,³²² je v tem obdobju opaziti v več različnih smereh. V Tel Avivu deluje »izraelska šola«, ki uveljavlja polisistemsko teorijo in se je kot ena prvih začela sistematično ukvarjati s prevodom, tako da velja pravzaprav za začetek sodobnih prevodnih študij (*translation studies*) – v nasprotju s tradicionalnimi teorijami prevajanja (za tako mnenje prim. Bassnett 1997: 10). Polisistemska teorija je na primer obravnavala prevod povsem enakovredno kot izvirnik, kot »primarno oblikovalno silo« v literarni zgodovini, kot »poseben literarni sistem« (Even-Zohar 2003: 172) in ne kot zgolj nekaj obrobnega, sekundarnega, izpeljanega, manj vrednega pozornosti – ali manj vplivnega v literarnem sistemu – kot izvirna literarna produkcija (prim. Bassnett 1997: 142; Dović 2004: 145 isl.; Kocijančič Pokorn 2003: 168 isl.). Njen glavni predstavnik Itamar Even Zohar poudarja posredniško vlogo prevoda med kulturami in razume prevod kot akulturacijo.³²³ V istem obdobju s Steinerjevo knjigo *After Babel* (1975) odmevno prodre tudi hermenevitična prevodoslovna tradicija.³²⁴ Pri Steinerju razumevanje prevoda ni omejeno le na klasično »prestavitve« iz enega jezika v drugega, ampak mu prevod pomeni (tako kot na primer Gadamerju v *Resnici in metodi*) metaforo oziroma že kar konceptualno zajetje temeljnih hermenevitičnih dejanj, vključenih v soočenje z (literarnim) besedilom: dojemanja, interpretacije, razumevanja. Ne glede na to, katero delo beremo (lahko je tudi iz našega jezikovnega področja

³²⁰ Nasprotno: »Vsak literarni prevod je ena od možnih različic izvirnika« (Carvalho 2003: 227). Zlasti kadar »ima prevodna literatura osrednji položaj v literarnem polisistemu [...], se [...] ne vzpostavi jasna ločnica med 'izvirnimi' in 'prevedenimi' besedili« (Even-Zohar 2003: 173).

³²¹ »Prevajanje ni več dejavnost, ki poteka med dvema jezikoma, temveč je interakcija dveh kultur« (Kocijančič Pokorn 2003: 200).

³²² Prevod je bil deležen pozornosti tudi na naslednjih kongresih; prim. npr. Dolinar 1980: 55, 57; Škulj in Koron 1989: 70, 75; Virk 1994: 71.

³²³ Prim. Lefevre 1992: 11; tako prevod razume tudi sam Lefevre (prav tam: 12). Polisistemska teorija prevoda je sicer v sodobni komparativistiki deležna nemara najbolj soglasnega priznanja; prim. Weisgerber 1989: 356; Guillén 1993: 284; Remak 1994: 21; Venuti 1997: 361 isl.; Bassnett 1997: 10, 139; Tötösy 1998; Corbineau-Hoffmann 2000: 14; Moretti 2000: 56; 2006: 115; Strutz 2000: 218; Carvalho 2003: 159, 239 isl.; Dominguez 2007: 13. – Drugače pa Damrosch 2003a: 25 isl.; prim. tudi Jusdanis 2003: 113.

³²⁴ Gl. Kocijančič Pokorn 2003: 90 isl. Za komparativistično kritiko Steinerjevega »hermenevitičnega pristopa« k prevajanju gl. Lefevre 1992: 11.

in kulture, denimo Jurčičev *Deseti brat*), smo vedno primorani »prevajati« iz avtorjevega idiomatskega jezika, predstavnega sveta, kulturnega in zgodovinskega konteksta itn. v naš lastni jezikovni, kulturni in izkustveni horizont. S tem je Steiner jasno nakazal mnoge razsežnosti tudi »običajnega« prevoda in njegovo preučevanje posledično postavil v ospredje pozornosti primerjalne književnosti.³²⁵ Prav tako v sedemdesetih letih v svoji *Primerjalni književnosti* (*Vergleichende Literaturforschung* 1976) ukvarjanju s prevodom veliko prostora nameni tudi Dionýz Ďurišin, in sicer prevod že značilno razumeva v vlogi medkulturnega posrednika (Ďurišin 1976: 62 isl.). To pojmovanje še utrdi v naslednjih delih, saj ima literarni prevod »za enega od najnazornejših izrazov vzajemnega medliterarnega delovanja« in je ta zato pomemben predmet literarnovednega preučevanja (nav. v Toner 2001: 18; tu tudi podrobnejša predstavitev vloge prevoda v Ďurišini teoriji medliterarnosti). Tudi slovaška komparativistika v Nitri, ne le v Bratislavi, se je (v nasprotju s češko) v tem obdobju intenzivno posvečala prevodnim študijam (prim. Pospíšil 2000b: 152, 155), in Žirmunski je bil v svoji *Primerjalni književnosti* (*Сравнительное литературоведение*) leta 1979 mnenja, da se medsebojna literarna interakcija dogaja »predvsem v obliki prevodov« (Жирмунский 1979: 139).

Vsaj po Ďurišini knjigi³²⁶ postane sistematično uvrščanje prevoda v standardni repertoar primerjalne književnosti običajna praksa komparativističnih priročnikov, pregledov in uvodov. Nekaj pozornosti mu posveča na primer Konstantinovič (1988: 144 isl.), podrobno je obravnavan v priročniku Brunela in Chevrela iz leta 1989 (Brunel in Chevrel 1989: 57–83), pa tudi sam Chevrel mu v *La littérature comparée* posveča celoten razdelek (Chevrel 1989: 12 isl.). V poznejših delih je podrobnejša obravnava samoumevna (na primer v Zimovi *Komparatistik*, pri Guillénu, v Gniscijevem zborniku, Tötösyjevi knjigi idr.; prim. Zima 1992: 199 isl.; Guillén 1993: 274 isl.; *Introduzione* 1999: 160–211; Tötösy 1998: 215 isl.). Poseben razcvet beleži komparativistično prevodoslovje v devetdesetih letih (prim. Carvalhal 2003: 30, sklicujoč se pri tem zlasti na dela Lefevera in Bessiéra), ko pri nekaterih raziskovalcih celo doživi nekoliko nepričakovan obrat. Namreč, eden od niti ne tako stranskih proizvodov krize (predvsem ameriške) primerjalne književnosti v osemdesetih in devetdesetih letih in pa vedno intenzivnejšega ukvarjanja s problematiko prevajanja so bili tudi predlogi, npr. pri Susan Bassnett in pri Lefeveru (prim. Gnisci 1999: xvi), naj domnevno odsluženo primerjalno književnost

³²⁵ To osrednje mesto mu pripisuje tudi še dvajset let pozneje (prim. Steiner 1995: 11 isl.). – Prim. podobno nekonvencionalno, metaforično pojmovanje prevoda – z zaostreno tezo, da je izvirno umetniško delo pravzaprav prevod – v Snoj 2006b.

³²⁶ Prej smo pokazali, da to sicer že pred tem velja še vsaj za Van Tieghemovo in Ocvirko.

zamenjajo *prevodne študije*.³²⁷ Susan Bassnett v svojem razvpitem delu o primerjalni književnosti zgovorno sklene takole:

Primerjalna književnost kot disciplina je v zatonu. Medkulturne raziskave v ženskih študijah, postkolonialni teoriji, kulturnih študijah so na splošno spremenile podobo literarnih študij. V prevodnih študijah moramo videti odslej osrednjo disciplino, ki ima ob sebi primerjalno književnost kot cenjeno, a pomožno področje. (Bassnett 1997: 161.)³²⁸

Ta težnja³²⁹ je bila pozneje zaznavna še pri nekaterih, na primer pri Emily Apter, ki »novo« primerjalno književnost razume kot »nove prevodne študije« in je zato svojo nedavno knjigo, izšlo leta 2006, zgovorno nasloвила *The Translation Zone: A New Comparative Literature* (Apter 2005: 204).³³⁰

»Kulturološki komparativistični obrat« v devetdesetih je resda za trenutek zamajal obstoj primerjalne književnosti kot samostojne discipline in nakazal možnost, da se komparativistika prelevi v kulturne ali prevodne študije. Toda na drugi strani je bilo pojmovanje prevoda kot medkulturnega posrednika – to pa je, kot smo videli, prevladovalo že v sedemdesetih letih – tudi zelo konstruktivno za komparativistično prevodoslovje, saj je omogočilo postaviti preučevanje prevoda v specifično primerjalni kontekst. Naloga obče teorije prevajanja – ki je pravzaprav enako sestavni del jezi-

³²⁷ Pripomniti velja, da pri Lefeveru tako stališče ni povsem enoznačno. Res je, da v nekem prevodoslovnem zborniku s Susan Bassnett v skupaj napisanem članku trdita, »da bi morali ponovno premisliti svoje pojmovanje primerjalne književnosti in jo določiti kot podvrsto prevodoslovja in ne obratno« (Lefevere in Bassnett 2003: 197), a v poznejši knjigi *Translating Literature. Practice and Theory* Lefevere govori o študiju prevoda kot vključenem v primerjalno književnost in literarno teorijo (Lefevere 1992: 14).

³²⁸ Pozneje je svojo tezo, naj se primerjalna književnost prelevi v prevodne študije, umaknila, saj se je izkazala za nepreroško, ter o njej trdila, da je bila »namerno provokativna trditev« (Bassnett 2006: 6). – Za nasprotno mnenje o razmerju med primerjalno književnostjo in prevodnimi študijami prim. npr. Leernout 2006: 43.

³²⁹ Meta Grosman jo – drugače – pojasnjuje takole: »Spoznanje, da prevod ne omogoča dostopa do izvirnega besedila, je pretreslo tiste oddelke za študij primerjalne književnosti, kjer je študij slonel zgolj na branju prevodov. Na nekaterih so uvedli posebno branje prevoda [...], medtem ko so številni drugi oddelki študijske programe prelevili v bolj ali manj izrazite prevodoslovne študije« (Grosman 2004: 46).

³³⁰ Spet pa je seveda mogoče naleteti tudi na nasprotno argumentacijo. Kot meni Jan Hokenson, prevodne študije postajajo primerjalne kulturne študije, saj ugotavljajo, da kulturnega konteksta ni mogoče prevesti, ampak ga je mogoče (in potrebno) le prikazati v njegovi kulturni drugosti (Hokenson 2000: 21).

koslovja, komunikologije ali celo informatike kot literarne vede³³¹ – je med drugim denimo ta, da se osredotoča (tudi) na »tehnične« vidike prevajanja, medtem ko primerjalna književnost – v skladu s svojo specialnostjo – prevod raziskuje predvsem v njegovem medliterarnem (Đurišin) oziroma medkulturnem (Grosman) položaju. S tem ko je glede na to njeno specifiko ne zanima prvenstveno »korektnost« prevoda kot taka, »zvestoba izvirniku« sama na sebi, ampak prevod kot pokazatelj kulturnih, zgodovinskih, ideoloških ozadij teh odstopanj, kolikor se razkrivajo skoz literarno pisavo,³³² še bolj pa denimo kot demonstracija neprisvojljivosti drugega, nekako samoumevno odpravlja hierarhično razmerje med izvirnikom in prevodom.³³³ Ta drugačen pogled na to razmerje je sicer nastal zunaj komparativistike, denimo že pri Benjaminu in Ezri Poundu, ki sta zagovarjala mnenje, da daje prevod izvirniku novo življenje, in pozneje vplivno pri Derridaju,³³⁴ v komparativistiki (če seveda Derridaja kljub uradnemu akademskemu nazivu »profesor primerjalne književnosti«, s katerim je predaval na Yaleu in sploh v ZDA, ne štejemo za komparativista) pa najodmevneje v polisistemski teoriji ali pri Susan Bassnett (prim. Bassnett 1997: 139) ter posebej zanimivo tudi v ženskih študijah.³³⁵ Danes se vse pogosteje uveljavlja branje prevoda kot drugega izvirnika ali kot (na primer pri Susan Bassnett ali Lefeveru) »ponovnega pisanja« oziroma »predelave« (*rewriting*)³³⁶ (Lefevere 1992: 3 idr.; Ungar 2006: 129; prim. tudi Grosman 2004: 67), ki prevodu dodeljuje nekakšno samostojnost. Ko je delo prevedeno, ni več *izključni* proizvod svoje lastne kulture, ampak je vpleteno v »transkulturo« (Damrosch 2003a: 24), v balansiranje med dvema kulturama,

³³¹ Prim. npr. *Teorija i poetika prevodenja* 1981; tudi Lambert 1989: 152.

³³² Mnogi prevodoslovcji so poudarjali, »da je prevajanje predvsem medkulturni prenos jezikovnih, zgodovinskih in družbeno-političnih vidikov besedila, ki nikoli ne more biti nevtralen« (Kocijančič Pokorn 2003: 13).

³³³ »Izvirno besedilo [...] izgubljajo tradicionalno odločilno vlogo pri presoji kakovosti prevoda, primerjave prevoda z izvirnikom pa so v tej situaciji zanimive šele, če obe besedili opazujemo kot dve različni obliki diskurza v dveh posebnih pragmatičnih situacijah« (Grosman 2004: 71).

³³⁴ Podrobneje o tem Lefevere 1995: 6 isl. Prim. tudi Lefevere 1995: 9; Bassnett 1997: 151; Benjamin 2003: 66 isl.; Derrida 2003: 117 isl.; Kocijančič Pokorn 2003: 12.

³³⁵ Prim. o tem Bassnett 1997, denimo: »Stari binarni pojem prevoda je videl izvirnik in prevedeno besedilo kot dva pola. Feministična teorija prevajanja se osredotoča na interaktivni prostor med obema poloma in opaža, da sta bila ta pola dolgo interpretirana kot moški in ženski. Podlaga metafore 'belles infidèles' je, da je vir, izvirnik, moški in vsemogočen, ciljno besedilo pa je žensko in podrejeno« (prav tam: 156). – Izčrpejše o feministični teoriji prevajanja Kocijančič Pokorn 2003: 226 isl.

³³⁶ Za predlog »ponovno pisanje« gl. Grosman 2004: 67, za »predelavo« Kocijančič Pokorn 2003: 189.

oziroma kot pravi Grosmanova: je vedno v medkulturnem položaju. In enako kot je prevod za Đurišina eminentni izraz medliterarnosti, je v kulturološki formulaciji »najpogostejša oblika medkulturnega posredovanja književnosti v medkulturnem položaju« (Grosman 2004: 43).

V zadnjem obdobju, ko je v komparativistiko intenzivneje vstopil pojem drugosti, drugega/Drugega, je prevod konceptualiziran tudi v tem kontekstu: »kot bistveno v povezavi z odnosom do drugega« (Carvalho 2003: 238), kot »materializacija našega odnosa z drugim, izkustvo – prek jezika – različnega« (Sherry Simon, nav. po Carvalho 2003: 243). Tudi v tem pogledu je prevod prvenstveno razumljen in preučevan kot medkulturni posrednik. Vendar se, če je razumljen le v tej vlogi, obenem že lahko odmika od primerjalne književnosti. Kot opozarja Tania Carvalho, se ravno v tem kontekstu prevode premalo preučuje kot literarna besedila in preveč le kot dejavnike medkulturne komunikacije, čeprav je za primerjalno književnost neizogibno preučevati prevode (tudi oziroma predvsem) »literarno« (Carvalho 2003: 230).

Na to ne nazadnje opozarja tudi Gayatri Spivak, ki meni, da je »znak nove primerjalne književnosti skrb za jezik in idiom« (Spivak 2003: 5; skoraj identično še 68, 70) in ki pojmuje prevod izjemno kompleksno.³³⁷ Razume ga v vlogi kulturnega posrednika, obenem pa – podobno kot denimo Steiner – tudi metaforično, in govori o »ireduktibilnem delu prevoda, ne iz jezika v jezik, ampak iz telesa v etično semiozo, ta nenehni čolniček 'življenja'« (Spivak 2003: 13). Te nekoliko zagonetne besede kaže, kot pravi Emily Apter, razumeti v kontekstu njene misli o kulturnem prevodu; ta je vedno tudi prizorišče samooblikovanja in lastne »redefinicije« ob srečanju z drugim (jezikom, kulturo),³³⁸ tako kot je prevajanje nasploh temeljna subjektova samoutemeljiteljska dejavnost (Apter 2005: 205).

* * *

Ne glede na nekatere napovedi se primerjalna književnosti ni prelevila v prevodne študije – in tudi nobenega razloga ni za kaj takega. Čeprav je med disciplinama po vsem sodeč celo genetična povezava, sta vendarle obe povsem neodvisni, samostojni, s svojo lastno metodologijo in tudi zlasti s svojim lastnim raziskovalnim vidikom. Raziskovanje prevoda v primerjalni književnosti sicer zaradi njene inter-

³³⁷ Kratek, zgoščen, a informativen pregled njenih pogledov na vlogo prevoda (tudi posebej v primerjalni književnosti) v Apter 2005: 203 isl.

³³⁸ Tako pojasnjuje ne nazadnje tudi sama Gayatri Spivak (2003: 14).

disciplinarne narave vedno ostaja široko, kompleksno, kontekstualizirano, toda v ospredju zanimanja vendarle ostaja vloga prevoda v posameznem literarnem sistemu ali v medliterarnih odnosih.

Današnja »postmoderna« sredobežna zavest, ki na taka ali drugačna središča moči gleda z apriorno skepso in je po svoji naravnosti »demokratska«, se pravi taka, da skuša pozornost enakovredno razdeliti med »velike« in »male«, nujno vpliva tudi na tradicionalno poučevalno (a nič manj raziskovalno) prakso primerjalne književnosti. Čeprav še vedno ostaja povsem razumna zahteva oziroma vsaj deziderat, naj bo komparativistov *osrednji* predmet preučevanja (če gre za leposlovno besedilo) v jeziku, v katerem lahko bere – ker je namreč, če si sposodimo sintagmo bengalske postkolonialistke, raziskovalec edino tako lahko pozoren na »jezik in idiom« –, pa te zahteve ne kaže posploševati na vsakršno komparativistovo raziskovanje in branje (»pridobivanje splošne literarne razgledanosti«), kaj šele poučevanje. Če pomislimo, na poznavanje in posredovanje zgolj katerih književnosti bi bil komparativist v takem primeru obsojen, potem zlahka uvidimo, da je posledica take drže nič manjši »imperializem« kot v (danes vedno očitnejšem) primeru jezikovnega imperializma angleščine, ki se v velikem delu sveta uveljavlja kot univerzalni jezik leposlovnega branja in kot mednarodni (tudi znanstveni) občevalni jezik.

Komparativistika torej mora poučevati tudi s pomočjo prevodov, obenem pa mora prevod tudi preučevati.³³⁹ Ne le – tako kot se je to pogosto dogajalo v niti ne tako daljni preteklosti – z namenom, ugotoviti manjšo ali večjo zvestobo izvirniku, manjšo ali večjo ustreznost prevajalskih rešitev, prevajalčevo dobro ali slabo razumevanje izvirnika ali denimo odstopanja od izvirnika iz ideoloških razlogov ipd., skratka, ne le z vidikov, ki omogočajo izreči vrednostno sodbo o prevodu, temveč tudi z drugih zornih kotov, na primer z vidika prevoda kot »drugega izvirnika«³⁴⁰ ali pa z vidika prevoda kot medkulturnega posrednika. Prav s tega gledišča se prevod (v širšem, metaforičnem, »hermenevtičnem« pomenu, tako kot ga tematizirata na primer Steiner in Gayatri Spivak) lahko izkaže celo kot eden izmed najpomembnejših metodoloških konceptov primerjalne književnosti. Prevod namreč po svojem »bistvu« (in na to merijo prej navedene zagonetne besede Gayatri Spivak) nikakor ni le prevod iz enega jezika v drugega, ampak tudi prevajanje drugih kultur, drugih idej, drugih kulturnih praks, drugega kot takega itn., in komparativisti so s svojo »kozmpolitskostjo« in večdisciplinarnostjo tako rekoč po svoji »poklicni dolžnosti« posredniki, torej »prevajalci« vseh vrst drugosti.

³³⁹ Tudi Saussyjevo poročilo ob svetovni književnosti v ospredje zanimanja sodobne komparativistike postavlja prevod (Saussy 2006b: 14).

³⁴⁰ Prim. mdr. Juvan 2000: 36.

Literarna zgodovina

V EZ MED LITERARNO ZGODOVINO in komparativistiko je »naravna« in samoumevna. Primerjalna književnost je nastala v devetnajstem stoletju prav kot literarnozgodovinska panoga³⁴¹ in pri Ocvirku se zato ne imenuje po naključju »primerjalna literarna zgodovina«. Vendar je bila ta samoumevnost večkrat tudi podvržena dvomom.³⁴² V prvih desetletjih dvajsetega stoletja so denimo formalizem,³⁴³ praški strukturalizem, fenomenološke metode ali *new criticism* precej odločno nastopili proti zgodovinski metodi v literarni vedi (zlasti proti pozitivizmu in duhovni zgodovini) in skepsa do nje se je polagoma preselila tudi v samo primerjalno književnost. Identifikacijo primerjalne književnosti z literarnozgodovinskim pristopom precej načne Wellekovo predavanje³⁴⁴ o krizi primerjalne književnosti, ki – seveda ne po naključju – sovpada s »sušnim« obdobjem v literarni vedi nasploh glede novih metodoloških zamisli v okviru literarnega zgodovinopisja.

Odločnejšo rehabilitacijo doživi literarna zgodovina šele konec šestdesetih let prejšnjega stoletja, najprej z Jaušovo prenovno tradicionalne literarne zgodovine³⁴⁵ ter z vpeljavo recepcijske estetike (ta je bila tudi v primerjalni književnosti nekaj časa precej odmevna in vplivna; prim. npr. Dolinar 1980; 1991; Virk 1999), nato pa – v splošnem kontekstualizacijskem trendu – še z mnogimi drugimi pristopi, denimo z novim historizmom, s kulturnim materializmom, študijami spolov,

---

³⁴¹ Tudi pri nekaterih novejših komparativistih je razumljena kot del literarne zgodovine. Po Đurišinu denimo je »primerjalno literarno raziskovanje vedno neposredno odvisno od vsakokratnega stanja, ciljev in nalog literarne zgodovine« (Đurišin 1976: 33).

³⁴² Gl. kratek oris v Koren 1990: 45 isl.

³⁴³ Ta sicer v svoji poznejši fazi začne razvijati tudi (precej moderni, dinamični) koncept literarne zgodovine, a ta razvojna faza je bila v zahodni literarni vedi rehabilitirana še pozneje kot zgodnejša, strožje »formalistična«.

³⁴⁴ V tem pogledu ga dopolnjuje članek iz sedemdesetih let »The Fall of Literary History«.

³⁴⁵ Primerjaj zgovorni programski naslov njegovega nastopnega predavanja na konstanški univerzi v drugi polovici šestdesetih let (oziroma, če smo natančni, poznejše knjižne objave) *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*.

kulturno zgodovino itn.³⁴⁶ Danes mnogi komparativisti pozdravljajo »vrnitev« primerjalne književnosti k literarni zgodovini (prim. Leernout 2006: 46), literarna zgodovina pa je »aktualna kot še nikoli: kot izkustveno polje občevanja z Drugim, kot prostranstvo vzajemne odprtosti neponovljivih kulturnih subjektov« (Венедиктова 2003: 19).³⁴⁷

Tudi če je pomen literarne zgodovine v preteklosti bodisi za literarno vedo nasploh ali posebej za primerjalno književnost nekoliko nihal, je potrebno poudariti, da je prav literarna zgodovina eno od tistih področij, kjer se specifični komparativistični vidik posebej pomembno izrazi in je pri današnjem literarnem zgodovinpisju (vsaj konceptualno) pravzaprav nepogrešljiv, tudi kadar gre za nacionalne literarne zgodovine. Kot opozarja Franca Sinopoli, med temi in primerjalno literarno zgodovino strogo gledano sicer ni neposredne kontinuitete (Sinopoli 1999a: 8). Vendar sta oba modela ves čas soobstajala in bila med seboj dialektično povezana, tehtnica pa se je polagoma začela nagibati v korist primerjalnega vidika, ki je nazadnje povsem prevladal. Kratek pogled na »zgodovino (primerjalne in nacionalne) literarne zgodovine« lahko to zadostno osvetli.³⁴⁸

V osemnajstem stoletju sta soobstajala dva modela literarne zgodovine: enonacionalni in univerzalni. Zadnji, z osrednjima predstavnikoma Giovannijem (oziroma Juanom) Andrésom (*Dell'origine, de'i progressi e dello stato attuale d'ogni letteratura*, 1782–1799) in Carlom Denino (*Discorso sopra le vicende della letteratura*, 1760),³⁴⁹ že pomeni predhodnico primerjalne literarne zgodovine, le da še ne gre za zgodovino v modernem pomenu besede, temveč so bila ta dela spisana v duhu enciklopedično-eruditske paradigme svoje dobe (Sinopoli 1999a: 16).³⁵⁰

³⁴⁶ Neubauer govori o dveh novih tipih literarne zgodovine: eden je pod vplivom Jaušove hermenevtike, drugi (ta zajema več usmeritev, denimo prej naštete) pod vplivom Foucaulta (Neubauer 2005: 113).

³⁴⁷ O literarni zgodovini kot utemeljeni na odnosu do Drugega prim. tudi Mitrović 2003; Biti 2003.

³⁴⁸ V nadaljevanju delno povzemam – razen če ni označeno drugače – predvsem po F. Sinopoli 1999a, zlasti za osemnajsto in devetnajsto stoletje pa tudi po Ocvirku 1936, ki je glede tega povsem usklajen s sodobno italijansko komparativistko.

³⁴⁹ Kot opozarja Guillén, so bile prve tako nacionalne kot večnacionalne literarne zgodovine italijanske (Guillén 1993: 27). (Andrés je bil po rodu Španec, a je pisal v italijanščini, saj je tudi – kot jezuit – deloval v Italiji.)

³⁵⁰ Podobno je sodil že Ocvirk, ki je za ta »tradicionalna«, »zelo zastarela in v bistvu enciklopedična« dela dejal, da so kljub pomanjkanju »prave zgodovinske kritičnosti [...] v nekem smislu že predhodniki primerjalne literarne zgodovine« (Ocvirk 1936: 10).

Modernejša, »znanstvena« literarna zgodovina se je rodila na začetku devetnajstega stoletja, z oblikovanjem novega razumevanja in obsega pojma literatura, ob razvitju zgodovinske zavesti in vzporedno z izoblikovanjem nacionalnih zavesti. Zaznamuje jo dvojna, v obeh primerih značilno romantična težnja, nacionalistična in kozmopolitska.³⁵¹ Pri bratih Schlegel je bila denimo literarna zgodovina sprva zasnovana izrazito nadnacionalno,³⁵² pozneje pa, ko naj bi postala zaradi svoje vloge pri zbujanju in utrjevanju nacionalne zavesti³⁵³ privilegirana in se je ustoličila kot »univerzitetna« disciplina, se je spremenila tudi njena narava. Devetnajsto stoletje je tako predvsem stoletje velikih nacional(istič)nih literarnih zgodovin, denimo – če omenimo le najznamenitejši primer – De Sanctisove *Storia della letteratura italiana* (1870–1871), v kateri avtor izrecno zatrjuje (enako pa poudarjata dva znamenita »uvodničarja« v dveh poznejših izdajah, Croce in Wellek),³⁵⁴ da je zgodovina italijanske književnosti identična z zgodovino same Italije.³⁵⁵ Ta tip nacionalistične literarne zgodovine podpirata tako tedanja pozitivistična kot tudi

³⁵¹ O dialektiki med obema prim. že Ocvirk 1936: 11 isl.

³⁵² »Prve moderne literarne zgodovine, ki so jih predstavili brata Schlegel in Coleridge okrog leta 1800, so bile kozmopolitske, primerjalne in neprofesionalne. S tem zadnjim mislim na to, da ti moške še niso imeli institucionalnega statusa« (Neubauer 2005: 110; podobno Cornis-Pope in Neubauer [ur.] 2004: 8). Prim. tudi Behler 1992. – Vendar se zaradi »narodnobuditeljskih« nalog celo pri teh »možeh« kozmopolitizem prične umikati nacionalnemu vidiku; zadnje dunajsko predavanje Friedricha Schlegla leta 1812 že nakazuje na prehod iz kozmopolitske literarne zgodovine v nacional(istič)no (Cornis-Pope in Neubauer [ur.] 2004: 8).

³⁵³ Zlasti tam, kjer je bil ta proces potreben, npr. pri manjših narodih v okviru Avstro-Ogrske monarhije, na ozemlju današnje Nemčije, delno tudi Italije, skandinavskih držav (Neubauer 2005: 110). Zato Anglija in Francija, ki v tem obdobju že imata dovolj solidno, tudi družbeno-ekonomsko podprto nacionalno samopodobo, svoje prve nacional(istič)ne literarne zgodovine dobila nekoliko pozneje, proti koncu stoletja (Cornis-Pope in Neubauer [ur.] 2004: 8).

³⁵⁴ Prim. Sinopoli 1999a: 10; Cornis-Pope in Neubauer (ur.) 2004: 10.

³⁵⁵ Ko se je literarna zgodovina v devetnajstem stoletju institucionalizirala, »je morala plačati ceno za to: literatura je morala služiti nacionalnim interesom; v njej so videli enega izmed najavtentičnejših izrazov narodovega duha« (Neubauer 2005: 110). – Vendar pa ima razširjeni argument o privilegiranju in institucionalizaciji literarne zgodovine s strani oblasti zaradi podpore nacionalnemu interesu tudi svojo šibko točko (natanko tam, kjer jo trendovske teorije tudi danes največkrat še vedno imajo: na področju manj poznanih, manjših, čeprav deklarativno in »teoretično« posebej pomembnih in izpostavljenih, v resnici pa še vedno zanemarjanih in prezrtih); predpostavka, da so »nacional(istič)ne« literarne zgodovine nastajale ob dejavni podpori oblasti, ki so si tako zagotavljale svojo identiteto in moč, preprosto pade ob primeru narodov, zbranih v Avstro-Ogrski.

nekoliko poznejša duhovnozgodovinska metoda, in podrejena ji je tudi primerjalna literarna zgodovina (Sinopoli 1999a: 11), saj študij virov in vplivov rabi predvsem za izpostavitve nacionalne specifike oziroma natančneje: superiornosti posamezne književnosti. Z menjavo znanstvenih – in posledično metodoloških – paradigem pa ta romantični tip literarne zgodovine zgublja legitimnost (čeprav se seveda zlasti v nacionalnem literarnem zgodovinopisju delno še ohranja). Proti polovici dvajsetega stoletja v ospredje spet začne stopati primerjalni, mednarodni, nadnacionalni,³⁵⁶ »univerzalistični«, sintetični vidik, zlasti ob poskusih konceptualizacije enovitega evropskega literarnega prostora s skupnim (antičnim) izvirom, denimo v Hazardovi *Krizi evropske zavesti* (1934), Babbitovi *Zgodovini evropske literature* (1936), Auerbachovi *Mimesis* (1946) ali Curtiusovi *Evropski literaturi in latinskem srednjem veku* (1948). Ta literarnozgodovinski pristop, že izrazito komparativističen, sicer kaže nekaj značilnosti, ki so bile z današnjih epistemoloških gledišč deležne izrazite kritike, denimo evrocentrični univerzalizem (zaradi predpostavke univerzalnega skupnega izvira), ekskluzivizem (zlasti Babbitov manjših evropskih literatur ne upošteva) ter na kanonu temelječi elitizem,³⁵⁷ a obenem tudi take, ki že opozarjajo na prihajajoče spremembe v zadnji tretjini dvajsetega stoletja.³⁵⁸

Zgodovina primerjalne literarne zgodovine sicer ni potekala povsem kontinuirano, gladko, brez zastojev, preskokov in prelomov. Ob vzponu formalističnih in strukturalističnih teorij v prvi polovici in sredi dvajsetega stoletja je bila njena vloga prvič po nastanku resneje problematizirana,³⁵⁹ druga polovica dvajsetega stoletja pa je sploh bila dinamično obdobje izmenjujočih se napovedi smrti³⁶⁰ ter poskusov

³⁵⁶ Že Meltz izrecno kritizira literarno zgodovino svoje dobe kot *ancillo nationis* (prim. Damrosch 2006b: 102).

³⁵⁷ Za kritiko Babbita prim. Sinopoli 1999a: 12; Cornis-Pope in Neubauer (ur.) 2004: 13. Pomen kanona je raziskal in poudarjal seveda zlasti Curtius, vendar je obravnaval mnoge avtorje, ki z današnjega gledišča nikakor niso »kanonični« (podobno velja za nekatera besedila v Auerbachovi *Mimesis*).

³⁵⁸ Auerbach tako denimo ne poudarja zgodovinske kontinuitete, čeprav podaja svojevrstno zgodovino realističnega »stila«; podobno pri Curtiusu ne gre le za zgodovinsko sosledje (literarnih) dogodkov, temveč tudi za zgodovino literarnih oblik, motivov, figur, *topoi*, slogov itn. (prim. Sinopoli 1999a: 14).

³⁵⁹ Bržkone sta na splošnejši duhovni ravni tudi obe svetovni vojni prispevali k skepsi glede zgodovine kot vsaj implicitno teleološke.

³⁶⁰ Razne napovedi »smrti« in »konca« zgodovine se – podobno kot omenjene teze o koncu umetnosti, romana, literature nasploh (oziroma kot tiskanega medija), subjekta, avtorja itn. – izkazujejo vsaj za preuranjene, empirično ovrgljive, pa tudi spoznavnoteoretsko in logično majave. To je mogoče na kratko demonstrirati s preprostim premislekom: sin-

rehabilitacije (literarne) zgodovine in zgodovinskega mišljenja. Toda vse to je primerjalni literarni zgodovini lahko samo koristilo, saj jo je sililo k nenehnemu metodološkemu samopremisleku in konceptualnemu nadgrajevanju. Po nacionalistični literarnozgodovinski izkušnji iz devetnajstega stoletja in po izrazito politični ideologizaciji v totalitarnih sistemih dvajsetega (nacizem, komunizem) postane ena od glavnih nalog literarne zgodovine (in zgodovinopisja nasploh) deideologizacija historičnega diskurza. Pojavijo se nove historiografske koncepcije, denimo Lotmanova in Genettova ideja o literarni zgodovini »kot zgodovini literarnega sistema, se pravi, zgodovini formalnih in tematskih postopkov« (Sinopoli 1999a: 16),³⁶¹ Goldmannov »genetični strukturalizem« (zlasti v knjigi *Le Dieu caché*), koncept literarne zgodovine kot zgodovine literarnih institucij oziroma *literarnega polja* (Dubois, Bourdieu), Đurišinov koncept medliterarnosti, Jaušov pojem recepcijske zgodovine itn. Za vse te predloge je značilno, da so izrazito transnacionalni, se pravi, da zgodovino književnosti vedno razumejo kot dinamični proces, ki presega območje zgolj ene literarne kulture. Tako se začne polagoma izoblikovati mnenje, da je literarna zgodovina po svoji naravi pravzaprav primerjalna (Cornis-Pope 2006: 197) oziroma da je primerjalna metoda »nujna podlaga vseh možnih tipov literarne zgodovine« in je zato nepogrešljiva tudi za nacionalno literarno zgodovino (Kos 2004: 7).³⁶² V zadnji tretjini dvajsetega stoletja se primerjalna literarna zgodovina torej vnovič (namreč vnovič po svojem rojstvu), z novo utemeljitvijo, pravzaprav kot edini sprejemljivi sodobni literarnozgodovinski pristop, vzpostavi kot ena izmed osrednjih nalog primerjalne književnosti.

Prvi poskusi, da bi se te naloge lotili sistematično, se začnejo dogajati v šestdesetih in sedemdesetih letih. Ustanovljeni sta denimo reviji *New Literary History*

---

tagma oziroma parola »konec zgodovine«, ki jo je za naslov svoje knjige najodmevneje uporabil Francis Fukuyama in iz katere črpajo tudi prenavljalci literarne zgodovine, je podobno protislovna kot znamenita Magrittova »Ceci n'est pas une pipe«, saj je »konec« izrazito zgodovinski in kontinuitetni pojem oziroma koncept, ki predpostavlja »začetek« in teleološko gibanje h »koncu« (prim. Heideggrovo zrelo spoznanje: metafizike volje do moči ne moreš premagati, ker s tem ostajaš v isti paradigmi volje do moči; lahko jo le prebolevaš); ne moremo razglašati konca zgodovine, saj s tem še vedno ostajamo v paradigmi kontinuitetnega in zgodovinskega mišljenja (prim. Virk 1989a). – O skepsi glede »smrti zgodovine« (pa tudi drugih, prej omenjenih smrti) prim. Gillespie 2003: 59, o »koncu zgodovine« kot neoliberalističnem geslu pa López 2004: 81.

³⁶¹ O taki literarni zgodovini, ki bi morala biti zgodovina literarnih oblik, prim. Genette 1972: predvsem 18–19.

³⁶² To mnenje, osvetljeno z več gledišč, v današnji komparativistiki prevladuje. Prim. Valdés 1992: 18; Pavel 1999: 3; Hokenson 2000: 7; Kos 2001a: 5–6; Hutcheon 2002: 26, 30; Cornis-Pope 2003a: 71; Strutz 2003: 315; Zaplotnik 2005a: 137 idr.

(1969) in *Neohelicon* (1974), posebej posvečeni metodološkimi problemom (primerjalne) literarne zgodovine, ki s tematskimi številkami še vedno spremljata spremembe paradigem in uvajanje novih metod na tem področju. Mednarodna zveza za primerjalno književnost začne v šestdesetih letih snovati projekt »Primerjalna zgodovina literatur v evropskih jezikih«, ki naj bi zadostil prav ugotovljeni potrebi po novem tipu primerjalne literarne zgodovine.³⁶³ Posebna pozornost je bila pri tem projektu (vsaj sprva) posvečena vprašanju usklajene mednarodne (predvsem seveda evropske)³⁶⁴ periodizacije, in leta 1973 je v uredništvu Ulricha Weissteina izšel prvi zvezek o ekspresionizmu. Sledili so mu mnogi drugi³⁶⁵ in projekt kontinuirano poteka še danes, ob nenehni metodološki avtorefleksiji, zaradi katere uredniki občasno spreminjajo literarnozgodovinski pristop. Raziskave so se tako denimo – pod vplivom empirične literarne znanosti (prim. Valdés 2002: 75) – najprej začele širiti zunaj meja Evrope (denimo v Afriko in na Karibe); v naslednjem koraku so začeli večjo pozornost posvečati interdisciplinarnim pristopom, prav nazadnje pa so pod vplivom Foucaulta začeli uporabljati koncept »vozlišč«, preučevanje »literatur« pa razširili na preučevanje »literarnih kultur«, denimo Vzhodne-Srednje Evrope in Latinske Amerike.³⁶⁶ Ta zadnji premik (že na zunaj opazen po tem, da standardna zbirka »Primerjalna zgodovina literatur v evropskih jezikih« dobi zdaj »podzbirko« »Literarne kulture«) se je začel dogajati sredi devetdesetih let dvajsetega stoletja – obenem (in ne brez povezave) z literarnozgodovinskim projektom, ki sta ga v Torontu leta 1996 začela Mario Valdés in Linda Hutcheon – in sega še v enaindvajseto.

Vse omenjene novejšje projekte so pomembno zaznamovali metodološki premiki, ki so se v splošni historiografiji začeli dogajati od sedemdesetih let naprej, torej nekako z nastopom poststrukturalizma. Istega leta, kot izide zvezek o ekspresionizmu, Hayden White izda prelomno delo *Metahistory*, kjer opozori na narativnost vsakega zgodovino pisja in na »literarne« momente v njem. To narativnost raziskuje tudi Jauß³⁶⁷ v *Estetskem izkustvu in literarni hermenevtiki* (prim. Jauß 1998: 194 isl.),

³⁶³ Take, ki se ne ukvarja več zgolj denimo z vplivi posameznega avtorja v tujih književnostih, kot malce zaostreno poantira Valdés 2002: 75.

³⁶⁴ O problematičnosti prenašanja evropske literarne periodizacije (kot domnevno univerzalne) na literature zunaj Evrope gl. Kos 2002: 18; Zhang 2006b; Vera Nünning 2006.

³⁶⁵ O simbolizmu, obdobju med razsvetljenstvom in romantiko, literarnih avantgardah dvajsetega stoletja, literaturi (v evropskih jezikih) podsaharske Afrike, renesansi, romantični ironiji, romantični dramatik, literarni zgodovini Karibov, postmodernizmu, romantični poeziji, nefikcijski romantični prozi.

³⁶⁶ Glede te kratke zgodovine projekta prim. Valdés 2002: 75 isl.

³⁶⁷ Med znanimi komprativistami pa še denimo Fokkema (1989: 343) in v svoji znani knjigi Guillén (1993: 301).

v spisu *Rezeptionsästhetik und literarische Kommunikation* (1979) pa že konkretno kritizira prav projekt primerjalne zgodovine literatur v evropskih jezikih, namreč zaradi – kot meni – »nevarnosti, da bo nastal le univerzalni imaginarni muzej svetovne književnosti evropske provenience« (nav. v Sinopoli 1999a: 20). Skeptičen je tudi do tradicionalnih pojmov komparativističnega zgodovinopisja, kot so vir, vpliv, »usoda«, in namesto tega predlaga razumevanje literature kot komunikacijskega procesa. Zelo podobno kritiko na tradicionalni komparativistični metodološki instrumentarij naslavlja tudi teorije intertekstualnosti (prim. Juvan 2000b; Hokenson 2000; Fokkema 2003), empirična literarna znanost, polisistemska teorija in novi historizem. Od splošnejših historiografsko-metodoloških konceptov so bili za literarno historiografijo v zadnjem obdobju pomembni zlasti tisti, ki so jih razvijali (predvsem kot demistifikacijo historiografskega diskurza kot domnevno objektivnega) Paul Ricoeur, Franklin R. Ankersmit in Michel Foucault.

Najotipljivejši rezultat teh sprememb historiografske paradigme pomenita na mednarodnem komparativističnem prizorišču najnovejša projekta ICLA/AILC v okviru Primerjalne zgodovine literatur v evropskih jezikih, zgodovini literarnih kultur Latinske Amerike ter Vzhodne-Srednje Evrope. Oba izhajata iz – za devetdeseta leta značilnih – kritik evrocentrizma, esencializma in univerzalizma (v primerjalni književnosti nasploh, pa tudi posebej) v literarni zgodovini (prim. Sinopoli 1999a: 22–23), oba (pod vplivom francoske šole *Analov*) problematizirata pojem zgodovinske (kronološke) kontinuitete in oba se delno opirata na Foucaulta, zlasti na pojem »vozlišč« kot »metaforične alternative za tradicionalne organicistične metafore« (Valdés 2004: xiv). Od šole *Analov* oba tudi povzemata misel, da zgodovinska dejstva postanejo dogodki, šele ko jih kontekstualiziramo, in da zunaj konteksta pravzaprav nimajo razvidnega smisla (prav tam). Vendar konteksta – ki je, kot smo videli pri obravnavi kulturološkega obrata, v tem obdobju odločilno oblikoval primerjalno književnost – ne poudarjata oba enako. »Latinskoameriški projekt« v uredništvu Valdésa in Kadirja (ter ob sodelovanju Linde Hutcheon) poduk *Analov* jemlje zelo resno ter kontekstu posveča mnogo več pozornosti kot specifičnemu literarnemu polju in je zato domala bolj podoben socialni in kulturni zgodovini kot pa literarni. »Vzhodno-srednjeevropski projekt« (v uredništvu Neubauerja in Cornis-Popeja) sicer tudi kontekstualizira, a v ospredje pozornosti vendarle postavlja »literarno kulturo« ter skuša tako balansirati med dvema skrajnostma: »formalizmom« in »kontekstualizmom« (Cornis-Pope in Neubauer 2004: 17). Odreka se ustaljeni komparativistični periodizaciji, postavljeni v prejšnjih zvezkih zbirke, ter namesto nje vzpostavlja za obravnavano regijo in obdobje (Vzhodno-Srednjo Evropo med letoma 1776 in 1989) tako delitev, ki se zdi tej regiji skupna (nacionalistična, modernistična in komunistična faza; prav tam: 12).

Razprave ne osredotoča denimo okrog avtorjev in del, temveč okrog petih »vozlšč«: datumov politične zgodovine, tradicionalnih literarnozgodovinskih pojmov (žanri, vrste, zvrsti, gibanja, obdobja), topografskih vozlšč, institucij ter imaginarnih ali zgodovinskih likov. Tako po zagotovilih urednikov ne pomeni kavzalno povezane »velike pripovedi« literarne zgodovine, temveč gre za »petkratno skeniranje« zadnjih dveh stoletij v literarni kulturi obravnavane regije iz različnih zornih kotov. Kronologiji se sicer ne odreka povsem, saj potem – tako je vsaj mogoče sklepati iz kritike, ki jo urednika naslavljata na razpito Hollierjevo *A New History of French Literature* (1989) – to ne bi bila več zgodovina, vendar jo obrne, tako da kronološko urejena »politična vozlšča« v prvem delu obravnava od leta 1989 nazaj v preteklost.³⁶⁸ Stik z zgodovinarskim diskurzom torej vendarle ohranja, le da gre za zgodovino, sestavljeno iz mnogih mikrozgodovin (17–18).

Omenjeni primerjalni zgodovini »literarnih kultur«, Hollierjeva *Nova zgodovina francoske književnosti* in še nekateri drugi sorodni poskusi³⁶⁹ so v literarni vedi (zlasti v t. i. zahodnem svetu, pa tudi na Slovenskem) – obenem s teoretskimi koncepti, ki so njihova podlaga – v zadnjem desetletju³⁷⁰ zaradi svoje drugačnosti od ustaljenih modelov literarne zgodovine precej razburkali komparativistično in sploh literarnovedno prizorišče. Razprava o tej problematiki (denimo v zbornikih *Rethinking Literary History* ali *Kako pisati literarno zgodovino danes?* ter v posebnih tematskih blokih revij *Arcadia*, *Neobelicon* ter *New Literary History*) je potekala (in še poteka) nič manj organizirano, pogosto pa tudi nič manj zavzeto kot v devetdesetih letih ob razvpitem Bernheimerjevem poročilu ter ob težnji po prelevitvi primerjalne književnosti v kulturne študije, ali kot pred nedavnim ob dvoumni napovedi »smrti discipline« pri Gayatri Spivak. V bržkone ne povsem domišljene skrajnosti je ta razprava zašla zlasti v primerih radikalne, brezkompromisne, včasih že kar bojevite kritike in popolnega zavračanja »tradicionalnih« modelov literarne zgodovine, pri čemer je bilo za preseženo »tradicionalno« izrecno ožigosano (ali tiho, vendar dovolj razločno pred-

³⁶⁸ Seveda tu ne gre za eksperimentalno potezo »obrnjenega časovnega toka«, tako kot denimo v Amisovem »holokavstovskem« romanu *Časovna puščica*, ampak je mogoče tako obrnitev pojasniti z okoliščino, da preteklost vedno (re)konstruiramo z gledišča sedanjosti in da se torej pri historiografski (re)konstrukciji vračamo iz sedanjosti nazaj, ne pa, da preteklost linearno priteka k nam v sedanjost, kot smo sicer vajeni pri kronoloških prikazih (ne le literarne zgodovine, seveda).

³⁶⁹ O po zasnovi zelo podobni azijski literarni zgodovini poroča npr. Harish Trivedi (*Trivedi* 2006: 29).

³⁷⁰ Priznajmo, da kar s precejšnjo zamudo. »Trajalo je več kot tri desetletja, da so se v zavesti literarne vede pojavile posledice predvsem dveh Foucaultovih spisov« (Kralj 2002: 1996).

postavljeno) vse, kar se ni v celoti ujemalo z nekaterimi najnovejšimi, v praksi še ne povsem preskušeni ali potrjenimi prelomnimi historiografskimi pogledi. Celo tako je, da najradikalnejše polemike proti »starim« modelom literarne zgodovine in (včasih precej abstraktni) predlogi, kako naj bi bila videti nova, pogosto temeljijo na izpostavljanju razlik med prenovljeno sodobno primerjalno in na drugi strani tradicionalno, nacional(istič)no literarno zgodovino, ne reflektirajo pa denimo obstoječih primerjalnih literarnih zgodovin, ki resda niso povsem v skladu z nekaterimi prevratnimi novimi historiografskimi koncepti, a so vendarle precej drugačne od inkriminiranih tradicionalnih nacional(istič)nih literarnih zgodovin.

»Argumenti« za novo literarno zgodovino tako pogosto napadajo fantomske nasprotnike in pobijajo teze, ki jih pravzaprav nihče več ne zagovarja.³⁷¹ Velike nacional(istič)ne literarne zgodovine devetnajstega stoletja so, kot smo že povedali, res rabile ideološkemu interesu naroda/nacije, bodisi za utrjevanje nacionalne zavesti, bodisi za njeno vzpostavljanje s ciljem vzpostavitve tudi lastne državnosti (na primer pri Slovencih). Tega interesa sicer ni vedno podpirala ravno vladajoča ideologija,³⁷² a ni dvoma, da je te literarne zgodovine usmerjal neliterarni interes. Vendar se je s postopno avtonomizacijo znanosti to kmalu spremenilo. Na Slovenskem je na primer France Kidrič že leta 1935, se pravi v obdobju, ko se je »literarna zgodovina na Slovenskem utemeljila kot znanost« (Koron 2003: 246), z vidika pozitivistične znanosti in rankejevskega ideala zgodovinarske objektivnosti polemiziral s Slodnjakovim nacionalističnim konceptom literarne zgodovine.³⁷³

³⁷¹ Prim. podobne ugotovitve v Moser 1998: 284. Avtor tu govori o literarni vedi nasploh, ne le o literarni zgodovini, in o njenem odnosu do agresivnih kulturnih študij. Ugotavlja, da kulturne študije v svoji polemiki ne dialogizirajo z današnjo literarno vedo, ampak s preteklo, že zastarelo tudi z vidika same literarne vede.

³⁷² Pri Slovencih v devetnajstem stoletju gotovo ne, tako da imajo te nacional(istič)ne literarne zgodovine malih, še neveljavljenih oziroma še ne v nacijo konstituiranih narodov pravzaprav podoben status, kot ga Linda Hutcheon ugotavlja za sodobne literarne zgodovine postkolonialnih književnosti, književnosti spolnih, etničnih itn. manjšin (Hutcheon 2002; 2003).

³⁷³ Intenca seveda še ne pomeni popolne realizacije. Rankejevski ideal je pogosto zmotno preveč dobesedno razumljen kot objektivističen (Brown 2003: 120), in tudi za Kidriča velja, da je nacionalna ideologija »pri njem bolj zakrita in mogoče objektivizirana, ampak vsekakor prisotna« (Koron 2003: 247). Pa vendar je med hoteno, izrecno ter na drugi strani zgolj implicitno (nacionalno) ideološkostjo (tej zadnji se verjetno ni mogoče zares povsem izogniti) odločilna razlika, ki se ne nazadnje kaže tudi v (literarnozgodovinski) metodologiji: »Slodnjakov *Pregled* je drugačen od Kidričeve *Zgodovine* že v zasnovi; napisan je bolj esejistično, poljudno, občasno polemično in celo patriotsko vzneseno ter

In čeprav so se neprikrite nacionalistične težnje občasno še pojavljale, je vtis, da danes, na začetku enaindvajsetega stoletja, ne na Slovenskem ne drugod v tako imenovanem zahodnem svetu velikih sintetičnih nacionalnih literarnih zgodovin takega tipa nihče več ne zagovarja.³⁷⁴ Če kje še naletimo nanje, so videti kot anahronizem, ki ni zares vreden znanstvene pozornosti.

Za primerjalno književnost pravo vprašanje ni alternativa »sodobna, (post)foucaultevska ali tradicionalna, nacionalistična literarna zgodovina«, ampak je potrebno premisliti tudi druge možnosti primerjalne literarne zgodovine – do katerih pa se radikalni zagovorniki prelomnih historiografskih metod le redko (ali nikoli ne) opredeljujejo. Niti eden od omenjenih najnovejših literarnozgodovinskih konceptov (Valdésov, Neubauerjev, Hollierjev) na primer ne pretresa v podrobnosti izdelanega, teoretsko domišljenega in v praksi preskušene modela medliterarnosti – kot ga (tudi še po Đurišinovi smrti) razvija slovaška komparativistika oziroma literarna veda, delno pa tudi italijanska, hrvaška in vsaj še indijska –, čeprav ta model ustreza mnogim deklariranim načelom nove primerjalne literarne zgodovine – vendar ne vsem. Tudi v slovenski primerjalni književnosti zavzemanje za odločne spremembe na področju (primerjalnega) literarnega zgodovinopisja ni potekalo denimo ob kritičnem ali afirmativnem soočenju s Kosovo *Primerjalno zgodovino slovenske literature*; nasprotno, to delo v tovrstnih razpravah ni niti omenjeno, čeprav za komparativistično misel, ki se ukvarja s historiografsko metodologijo, samoumevno pomeni prvi izziv in naravni predmet obravnave. Najprej seveda zato, ker je to eden od največjih dosežkov slovenske komparativistike nasploh, zanesljivo pa sodobne,³⁷⁵ pa tudi zato, ker vendarle upošteva nekatera sodobna historiografska načela, a tako kot Đurišin ne prav vseh.³⁷⁶

---

torej izrecno nacionalnoideološko afirmativno [...] Osrednja kategorija v pregledu je idealistično in metafizično pojmovana slovenska narodna duša [...]. Avtorja se razlikujeta tudi v rabi metod. Pri Slodnjaku ima intuicija prednost pred kavzalno deterministično razlago [...]. Nasprotno pa se je Kidrič v *Zgodovini slovenskega slovstva* [...] sistematično trudil za izrazito znanstvenost in za kolikor je mogoče nevtralnno in strogo dokumentarno podprto reprezentacijo kulturnega in literarnozgodovinskega procesa, kakor ga je pač pojmoval« (prav tam).

³⁷⁴ »O tej žanrski shemi s takšnimi ideološkimi temelji in smotri vlada prepričanje, da je preživela ali vsaj skrajno problematična« (Dolinar 2003a: 11). »[...] obstajajo tradicionalni ali 'stari' modeli literarne zgodovine, ki danes več ne ustrezajo in so nemogoči, kar se kaže v tem, da se nihče več v njih ne poskuša« (Kos 2003: 55).

³⁷⁵ Prim. Koren 1988. – To pa ni edino Kosovo »netradicionalno« literarnozgodovinsko delo. Omeniti velja tudi *Neznanega Prešerna*, za katerega tako sam avtor kot kritika (prim. Matajc 1995) ugotavljata, da je pisan z izhodišč novega historizma.

³⁷⁶ Prim. Virk 2006; precejšen del tega poglavja je povzet po tej razpravi.

Primerjalna književnost seveda mora spremljati paradigmatške spremembe na področjih, ki so zanjo pomembna, torej tudi v historiografiji. Prav na tem področju je glede tega celo v nerazumljivi zamudi, saj je šele v zadnjem desetletju začela vpelevati teoretske premise, ki so sicer v filozofiji ter v večini drugih družboslovnih in humanističnih disciplin bile v obtoku že nekaj desetletij (in so nekatere danes, ko jih včasih nekritično sprejema tudi teorija literarnega zgodovinskega, že zastarele).³⁷⁷ Vendar ravno zgodovinski spomin in izkušnja (na primer še sveži spomin in izkušnja na brezglavo divjanje v smeri kulturnih študij pred desetletjem, ki se je izkazalo za kratkovidno in modno) opozarjata na potrebo po razumni skepsi in previdni zadržanosti ob tem. Tako kot smo izpostavili že ob literarni teoriji, tudi za literarno zgodovino velja, da so sprejemljivi vsi tisti modeli, ki so za namen literarne vede oziroma primerjalne književnosti uporabni. Novo ni a priori boljše od ustaljenega in utečenega, zlasti če to zadnje še ni doživelo kritične refleksije. Toda kritično je potrebno prevetriti ne le staro, temveč tudi vse nove koncepte, preden jih lahko sprejmemo kot veljavne in uporabne. V nadaljevanju bomo to naredili z osrednjimi načeli prenovljene literarne zgodovine in se pri tem sklicevali na debato, ki v današnji komparativistiki še vedno poteka.

Linearnost, kontinuiteta, teleologija

Med najbolj problematiziranimi tradicionalnimi (literarno)zgodovinskimi koncepti je koncept (linearne) kontinuitete. Ponavadi ga pripisujejo tradicionalnim literarnim zgodovinarjem, povezujejo pa ga tudi z družbenimi vzvodi moči.³⁷⁸ Literarna zgodovina bi se morala po mnenju zagovornikov prenovne linearne teleologiji zato odpovedati in novi metodološki poskusi, na primer omenjeni trije (med njimi glede tega najbolj izstopa Hollierjev),³⁷⁹ pa tudi tehnološko nove oblike³⁸⁰ zavešno in načrtno delujejo prav v tej smeri. Kot dobro povzema Juvan: »Zgodovinsko

---

³⁷⁷ Med drugim to velja tudi za nekatere Foucaulteve teze. Prim. blok *Cultural History After Foucault* v reviji *Arcadia* 33/1998, 1.

³⁷⁸ Ideja linearnega, kontinuiranega napredka v literarni zgodovini naj bi na primer favorizirala proizvodnjo socialno in ekonomsko privilegiranih skupin (Coutinho 2003: 106) oziroma naj bi – v skladu s Foucaultevimi tezami – zaradi zbujanja videza o nujnosti trenutne (kontinuirane) smeri razvoja zgodovine nasploh podpirala obstoječa oblastna razmerja in prevlado vladajočega razreda.

³⁷⁹ Za natančen opis in kritiko prim. Koren 1997.

³⁸⁰ Literarna zgodovina kot hipertekst npr. a priori odpravlja linearnost (Kalman 2003: 44). O hipertekstualni literarni zgodovini prim. Juvan 2003a: 42 isl.; De Kock 2006.

mišljenje tako namesto celovitosti epoh in kontinuiranih procesov danes rajši poudarja kontingenčnost, diskontinuiranost, heterogenost in lokalizem preteklega dogajanja, namesto totalizacij pa s koncepcijami medbesedilnosti in dialoščnosti uveljavlja logiko relacij« (Juvan 2003a: 35).

Ideja o (nujni) diskontinuiteti seveda nikakor ni nova in ima v mod(er)nih teorijah splošno spoznavno vrednost. V kontekstu razprav o humanistiki jo je najbrž najvplivneje podal Derrida v spisu o Husserlu iz leta 1967 (*Glas in fenomen*). Vendar Derrida glede tega ni oral ledine. Če v zvezi s tem omenimo le tri področja: pri refleksiji zgodovine sta to misel pred njim že zagovarjala denimo Nietzsche in šola *Analov*, v literarni zgodovini Jurij Tinjanov (prim. Тынянов 2002: 191), celo mnogo bolj prevratniško – saj je šlo za »eksaktno« znanost – pa se je v prvi polovici dvajsetega stoletja ideja o diskontinuiteti pojavila v kvantni fiziki, namreč kot teorija t. i. kvantnega (pre)skoka, ki tudi v literarni vedi ni ostala neopažena (prim. Virk 2000: 32–33) in jo je kot teoretski koncept uporabljal Ihab Hassan;³⁸¹ ta je obenem skušal nekontinuitetni literarnovedni diskurz v svojih spisih tudi praktično udejanjati s samim slogom pisanja.

Misel o diskontinuiteti (literarnega) razvoja je nujna posledica spoznavnih premikov na področjih tako naravoslovja kot družbenih ved in humanistike in je neogibna korektura filozofskozgodovinskih konceptov devetnajstega stoletja. Trditev, da zgodovinski razvoj literature ni organski, ampak poln »radikalnih transformacij, drastičnih preobratov in nenadnih prelomov« (Greenblatt 2002: 61), danes bržkone sprejema večina literarnih zgodovinarjev, tako tisti, ki zagovarjajo radikalno prenovo, kot tudi tradicionalnejši.³⁸² Vendar nekatere pretirane teze in poenostavljene opozicije, ki se v zvezi s tem pojavljajo v polemikah o literarnem zgodovinopisju, prikrivajo kompleksnost, s tem pa celovito podobo problematike linearne kontinuitete pri konceptu (literarne) zgodovine. Naj jih navedem le nekaj: opozicija med moderno, prenovljeno literarno zgodovino kot nelinearno in tradicionalno kot linearno je samovoljen konstrukt, ki poenostavlja ali izkrivlja dejansko stanje, da bi laže podprl svoj teoretski argument. Kot opozarja Neubauer, tradicionalne literarne zgodovine niso bile nujno linearne (Neubauer 2005: 112).

³⁸¹ Npr. v eseju *Culture, Indeterminacy and Immanence*.

³⁸² Naj navedem le dve misli o literarnem razvoju pri Kosu: »Praviloma ga je nemogoče razlagati v podobi absolutno urejenega, vnaprej ciljno usmerjenega in strogo logičnega procesa« (2002: 9). In: »S tem nastaja razvojni potek, ki ni enosmeren, vnaprej določen, kakršen se je kazal v Heglovi filozofiji zgodovine, ampak je odprt in nepredvidljiv, brez končnega cilja in vrha, ki bi bil lahko njegov sklep« (prav tam: 12).

Možno je celo ugotavljati nasprotno: tudi moderne, deklarirano nelinearne literarne zgodovine se linearni kontinuiteti največkrat ne morejo povsem odreči.³⁸³ Greenblatt tako navaja *The Cambridge History of Latin American Literature* (1996), ki se izrecno sicer odpoveduje linearni teleologiji, a jo nato vzpostavlja zato, da bi se etablirala prezrta (literarna) zgodovina (Greenblatt 2002: 54-55). Še huje je, da je mogoče kontinuiteto najti tudi pri Foucaultu, ki jo ne le izrecno zavrača, ampak je tudi glavna referenca za njeno zavračanje.³⁸⁴ Neubauer celo ugotavlja, da je njegovi (pa tudi Kuhnovi) misli impliciten organicizem (Neubauer 2003: 66); podobno tudi nekateri drugi menijo, da se Foucault kljub deklariranemu zavračanju kontinuitete v svojih delih vsaj implicitni kontinuiteti ne more zares izogniti (prim. Biti 1998: 183). Tiste moderne literarne zgodovine, ki torej radikalno stavijo na diskontinuiteto, se očitno opirajo na predpostavko, ki ni v celoti domišljena (in so zato že bile deležne nekaterih kritik).

Kompleksno dialektiko vprašanja kontinuitete/diskontinuitete je mogoče videti kot problem razhajanja med teorijo (literarne) zgodovine in (literarno)zgodovinsko prakso. Gre za razhajanje, ki ga po mnenju Vladimirja Bitija ni mogoče odpraviti, ker gre za dva različna diskurza oziroma diskurzna žanra.³⁸⁵ Prav koncept žanra utegne ponuditi dobro razlago za to. Diskontinuiteta časa je v marsičem veljaven teoretski koncept, vendar pripada najprej žanroma fikcije in teorije, precej manj pa realnosti.³⁸⁶

³⁸³ Tu zaenkrat puščam ob strani vprašanje, ali ima ta odpoved kontinuiteti tudi v rezultatu pozitivne posledice.

³⁸⁴ O Foucaultevem pojmovanju diskontinuitete prim. Kralj 2003: 64.

³⁸⁵ Gl. Biti 1998: 187–189; o razhajanju med literarnozgodovinsko teorijo in prakso prim. tudi Dolinar 2003 in Juvan 2003a, zlasti 31.

³⁸⁶ Ob vsej razvidnosti spoznanja, da je realnost družbeno konstruirana, da je oblikovana diskurzivno, razkorak med teorijo in najočitnejšimi eksistenciali, ki jih dojemamo kot realnost, ostaja. Če si ogledamo kar na nazornem primeru kvantnega skoka: ta pomeni, povedano preprosto, da elektron preskoči z ene tirnice na drugo, ne da bi šel prek vmesnega prostora. V teoriji, oziroma v kvantni fiziki, v teoriji kvantne fizike, je to mogoče. Tudi v fikciji je mogoče. S. King je v neki kratki zgodbi (opozorilo nanjo sem dolžan Davorinu Lenku) opisal primer, kako XY med krajema A in B, med katerima je Z km zračne razdalje, najde bližnjico, ki je krajša od Z. Toda v realnem življenju z enega prostora na drugega ne moremo, ne da bi šli skoz prostor, ki je vmes, ne glede na to, kaj zatrjuje kvantna teorija; in v realnem življenju take bližnjice kot v Kingovi zgodbici ne najdemo. Čeprav je teoretično oziroma fiktivno oboje mogoče, smo v svoji dejanskosti, s svojo prostor-časovnostjo zavezani prostorsko-časovni kontinuiteti.

To je bržkone razlog, da se kljub teoretsko jasnemu konceptu diskontinuitete v vsako konkretno ukvarjanje z zgodovino tako ali drugače neizogibno vsiljuje tudi kontinuiteta – sicer ni več mogoče govoriti o zgodovini. Gre za nekakšno kategorijo a priori ali, kot v drugačnem izrazju, posebej prilagojenem literarnemu delovanju, zapiše Darko Dolinar: bralčeva podoba o literaturi

se pojavlja v dveh različnih perspektivah. V sinhronem prerezu vsakokratne sedanjosti se kaže kot razvit predstavno-pomenski sestav ali struktura; če pa se bralec ozre v spominu nazaj, na vrsto preteklih doživljajev, v katerih so se izoblikovale sestavine te strukture, jih uzre kot razvojni potek v časovnem zaporedju. / Takšen dvojni pogled ni nekaj, kar bi bilo posebej značilno le za literaturo. Je variacija občega vzorca. (Dolinar 2003: 130.)

Zato bomo – ne glede na take ali drugačne teorije – svet, sebe in preteklost vedno dojemali zgodovinsko, kot časovni kontinuum. Eden od vodilnih prenavljalcev literarne zgodovine, Mario Valdés,³⁸⁷ skupaj z Lindo Hutcheon duhovni oče v tem kontekstu tako zelo referenčnih novih literarnih zgodovin, v ospredje svojega premisleka postavlja ugotovitev, da človek biva časovno in da lahko nekaj dojema kot smiselno le v tej (linearni) časovnosti. Valdés izrecno omenja, da je s svojim učinkovno-recepcijskim modelom skušal napraviti korak naprej od Foucaulta in njegovega (vsaj deklarativno) diskontinuitetnega modela zgodovine (Valdés 1998: 111). Zato ne preseneča njegova pragmatična odločitev, da pri novi latinskoameriški primerjalni zgodovini literarnih kultur upoštevajo tako kontinuiteto kot spremembo (prav tam: 119).³⁸⁸ Konec koncev je na diskontinuitete mogoče opozarjati le na podlagi poprejšnjega kontinuitetnega modela; če tega ni, tudi diskontinuitete ni.

Tako, zmernejše stališče do vprašanja (dis)kontinuitete³⁸⁹ se zdi tudi najustrežnejše glede na samo stvar. Diskontinuitetna misel upravičeno opozarja, da lahko za nazaj vse zgodovinske nepričakovanosti konstruiramo in sinhroniziramo v gladko tekočo Veliko pripoved, ki je vedno le naša subjektivna, aposteriorna konceptualizacija na sebi nepreglednega, nerazvidnega, nepredvidljivega dogajanja, polnega

---

³⁸⁷ Ki se mu pozna, da filozofsko izhaja iz hermenevtike.

³⁸⁸ Podobno pragmatičen je predlog Szegedy-Maszák glede teleologije: »Moj skromni predlog literarnemu zgodovinarju je, da ponudi teleologijo in jo obenem napol umakne, da se zavzema za dve drži, ne za eno [...] Ne moremo brez teleologije, vendar moramo upoštevati možnost več različnih teleologij« (Szegedy-Maszák 2003: 21–22). – O tem, da se teleologije iz zgodovinopisja ne da kar tako izriniti, prim. tudi Aseguinolaza 2003: 96.

³⁸⁹ Zelo dobro ga izrazi tudi A. Koron, ko podvomi o tem, da »se kontinuiteta in diskontinuiteta med seboj sploh izključujeta« (Koron 2003: 268); prim. tudi Dolinar 2003a: 13.

presenečenj, nenavadnih preskokov in kontinuitetnih prelomov. A to ne pomeni, da ob očitnih diskontinuitetah ne obstajajo tudi povsem razvidne kontinuitete. V literarni zgodovini je obilo primerov za to: novi romanopisci³⁹⁰ so se na primer izrecno čutili v kontinuumu (kot opozicija)³⁹¹ z realizmom, ki so ga želeli preseči, in temu odnosu je impliciten prav pojem razvoja, napredka. Podobno je mogoče ugotoviti za postmoderniste; čeprav so se ravno v postmoderni začele pojavljati tudi drugačne koncepcije časa, so se postmodernisti pogosto razumeli v kontinuiteti z modernisti – to kaže že sam izraz, na katerega so pristajali.³⁹² Če torej teorija zanika kontinuiteto, jo sama »realnost« oziroma praksa vendarle potrjuje. Postmoderna paradigma je sicer utemeljeno pokazala na nekatere slabosti kontinuitetnega modela literarne zgodovine, a odpravila ga ni. Soobstaja kot ena od možnosti (ali celo nujnosti) literarne zgodovine danes, ki se ji ni mogoče odreči. Vtis je, da so zato najperspektivnejše tiste oblike literarne zgodovine, ki temeljijo na dialektiki kontinuitete in diskontinuitete (primer za to bi lahko bila tudi Kosova *Primerjalna zgodovina slovenske literature*) in tako upoštevajo nova teoretska dognanja, ne da bi se odrekle določilom, ki opredeljujejo zgodovinskost mimo paradigmatiskih sprememb.

Velike zgodbe/pripovedi, narativnost

Že vsaj od Lyotardovega *Postmodernega stanja* (*La condition postmoderne*) naprej je geslo o koncu Velikih pripovedi/zgodb/narativov obče mesto v postmodernih debatah na različnih področjih;³⁹³ glede na to, da je sam Lyotard izraz uporabil v zvezi s konceptualizacijo zgodovine, ne preseneča, da pomembno vlogo (povsem upravičeno) igra tudi v zavzemanjih za prenovo literarne zgodovine, kjer pomeni eno od nevralgicnih točk konceptualnih nesoglasij med zagovorniki preнове in (včasih zgolj domnevnimi) »tradicionalisti«. Medtem ko prvi tako rekoč brez najmanjšega dvoma a priori zavračajo Veliko pripoved (literarne zgod-

³⁹⁰ Prim. Robbe-Grillet, *Pour un nouveau roman*.

³⁹¹ Kolikor je nasprotovanje tradiciji pač mogoče le kot (čeprav nasprotujoče) *navezovanje* nanjo, seveda enako kot linearno nadaljevanje ali nadgrajevanje sodi v paradigmo kontinuitete. Še vedno gre za nekakšno nadaljevanje, le da »z drugimi sredstvi«.

³⁹² Če obstaja dvom o kontinuitetnem vmeščanju postmodernistov, naj spomnim le na esej »Literatura izpolnjenosti« enega od vodilnih postmodernistov Johna Bartha, ki postmodernizem izrecno in jasno umesti v kontinuiteto realizem-modernizem-postmodernizem.

³⁹³ Pregleden prikaz problematike v Juvan 2003a.

vine),³⁹⁴ Janko Kos na primer v istem kontekstu brez zadrege zapiše: »Literarna zgodovina mora biti v vsakem primeru 'velika zgodba'« (Kos 2003: 54).³⁹⁵ Vendar taka trditev, naj je videti še tako anahronistična in tradicionalna, ni v nasprotju z ugotovitvami zmernejših zagovornikov posodobitve primerjalne literarne zgodovine, ki se – tako kot zmerni »tradicionalisti« – zavzemajo za soobstoj »velikih« in »malih« zgodovin in na primer ugotavljajo, da je alternativna literarna zgodovina možna in smiselna le kot alternativa in polemika z »uradno«, »veliko«, in da zato brez Velikih zgodb/pripovedi preprosto ne moremo (prim. Kalman 2003: 47). Je pa še en razlog, zakaj velikih pripovedi ne kaže povsem zavreči. Nanj opozarja Linda Hutcheon (2002; 2003), in sicer s sklicevanjem na področja, s katerih so prišli najmočnejši impulzi za spremembo tradicionalne literarne zgodovine,³⁹⁶ namreč na postkolonializem ter feminizem in študije spolov. Ti impulzi so bili podani v obliki teoretskih očitkov, da je vsaka zgodovina zgodovinarjev konstrukt, da nikoli ne odseva »stvari, kakršne so«, da velike zgodovinske sinteze pomagajo vzpostavljati ali perpetuirati obstoječa razmerja moči itn. in da zato (in tu se očitki prevešajo v vsebinske) izpuščajo ravno tako (ali še bolj) realne zgodovine prezrtih, zatiranih, po krivici spregledanih, drugačnih. Sledi pa nekakšen paradoks: prav iz teh gibanj izhaja obenem težnja po pisanju lastne prezrte zgodovine – oziroma po vsebinski korekciji obstoječih sintetičnih literarnih zgodovin – v diskurzu velikih literarnih zgodovin preteklosti, torej prav kot »Velike pripovedi«. Očitno je, sklepa Linda Hutcheon, da se morajo tudi prezrti glasovi najprej enakovredno in polnopravno uveljaviti, da bodo sploh slišani, za to pa potrebujejo vizionarski, teleološki, velikozgodbarski diskurz.³⁹⁷

³⁹⁴ Gl. med mnogimi primeri Neubauer 2005: 114. Tudi to zavračanje pa ni novejšega datuma; najdemo ga že na primer pri ruskih formalistih. Prim. Тынянов 2002: 191.

³⁹⁵ Čeprav je seveda tudi pri Kosu jasno, da ne velika junaška zgodba o konstituciji in razcvetu naroda/nacije. – Prim. tudi – dodajmo še tujo referenco iz istega leta – zavzemanje Eve Kushner za formalno celovit, organiziran, v bistvu »velikozgodbarski« (čeprav vsebinsko odprt novim temam; ampak tak je pravzaprav tudi Kosov, sicer svoje literarne zgodovine ne bi odpiral za nekdanje disidentske glasove, ki jih je ideološka, torej velikozgodbarska literarna zgodovina prezirala) diskurz literarne zgodovine (Kushner 2003: 47).

³⁹⁶ Prim. Valdés in Hutcheon 1995; Hutcheon in Valdés 2002: x.

³⁹⁷ Ob tem primeru se dobro pokaže vsa zapletenost položaja, v katerega nas postavljajo nove zgodovinske teorije. Glasovi, ki poprek, a priori zavračajo tradicionalne modele zgodovinskega diskurza, se tako – gotovo proti svoji lastni intenci – v tej optiki lahko izkažejo celo za »nedemokratske« in »imperialistične«; in čeprav deklarativno in teoretsko izhajajo iz foucaultevske kritike diskurza oblastne moči, ta diskurz v takem primeru perpetuirajo, saj (nehote) še vedno prezrtim onemogočajo, da bi se vzpostavili kot enakovredni zgodovinski subjekti s svojo lastno Veliko pripovedjo.

Prav pri vprašanju o Velikih pripovedih/zgodbah je že na deklarativni ravni precej negotovosti zaradi ne vedno jasnega razločevanja med pojmom »Velika pripoved« in »narativnost«. Načeloma se zdi razlika sicer očitna: narativnost pomeni, da je vsak zgodovinopisni diskurz nujno zavezan pravilom naracije (z oblikovanjem zgodbe, z retoričnimi figurami itn.), pojem Velika pripoved pa implicira ideološko intervencijo v naracijo oziroma njeno ideološko zaznamovanost. Vendar se ta jasna načelna razlika v praksi pogosto zamegli. To je mogoče opazovati denimo pri ne povsem soglasnem razumevanju vloge narativnosti v zgodovinopisju.

Teza o narativnosti zgodovinopisja³⁹⁸ prihaja pravzaprav iz dveh teoretskih izvirov: iz poststrukturalizma (White) in iz hermenevtike (Jauß).³⁹⁹ Sprejeta je tako v občem (prim. Luthar 1995; Kellner 1995; Chartier 1995; Koron 2003: 258; Söder 2003) kot v literarnem zgodovinopisju. Pregledno jo je mogoče povzeti takole: »literarni zgodovinar ima zmeraj, v vsakem primeru, dva opravka: najprej izbrati, potem pa izbrano povezati v zgodbo. Literarni zgodovinar pripoveduje zgodbo, v kateri z vidika sedanjosti na novo interpretira neke pretekle literarne produkte in njihovo recepcijo« (Kralj 2002: 98).

Poststrukturalistično je ta narativnost demonstrirana predvsem z uporabo retoričnih figur v zgodovinopisju, hermenevtično pa je speljana na problem časovnosti kot človekovega eksistenciala (po Heideggro). Kot povzema Valdés v tem kontekstu Ricoeurja, »je časovnost struktura človeške eksistence in je položena v jezik kot pripovednost« (Valdés 2002: 77).⁴⁰⁰ To pa seveda pomeni, da je sama narava časa oziroma zgodovinskega poteka pripovedna in da te pripovedne strukture snôvi svoje obravnave pravzaprav ne vsili šele zgodovinar, ampak jo ima sama zgodovina oziroma jo imajo sami zgodovinski dogodki. Zato se, kot piše Valdés, celo Braudel, izrecni nasprotnik pripovednosti, tej ne more izogniti (ibid.: 79). Seveda pa je ta vidik, ki ga očitno sprejemajo tudi nekateri najvidnejši avtorji in zagovorniki novih literarnih zgodovin, pri radikalnejših zagovornikih revolucije v literarni zgodovini teže sprejemljiv, saj se pojavi problem, kako to narativizacijo, ki je razumljena ne le kot nujna, ampak v nekem pogledu tudi kot »esencialna« (saj izhaja

³⁹⁸ Pri Lyotardu razširjena na celotno polje vednosti kot narativno oblikovane.

³⁹⁹ Izvrsten pregled problematike Koron 2003. Prim. pa tudi Söder 2003, ki opozarja na ponavadi spregledano izhajanje Whitea tudi iz nemške hermenevtike.

⁴⁰⁰ Prim. članek Pérez-Castilla: »Samoidentiteta kot koherentni fenomen predpostavlja pripoved, in ta pripoved je ponavadi eksplicitna [...] spoznavanje in zgodovinskost sta zato nujni posledici našega utelešenega bivanja« (Pérez-Castillo 2003: 44). Prim. tudi Dolinar 2003: 130–131.

iz človekovega »časovnega bistva« in iz časovnosti, ki jo »bistvenostno« – in ne le prigodno – vsebujejo sami zgodovinski dogodki), jasno razločevati od »velike«, »ideološke«, velikozgodbarske.

Nekateri skušajo ta vozle razplesti tako, da razločujejo – po zgledu literarnih smeri, ki jih, to se zdi še posebej zanimivo, ponavadi ravno zavračajo kot nasilne konceptualizacije – med »realistično« ter »modernistično« ali »postmodernistično« zgodovinarsko naracijo. Prvi pri tem (po zgledu realističnega romana) pripisujejo celovit, organsko povezan in kavzalno urejen diskurz, ki bi ustrezal tradicionalnemu tipu literarnega zgodovinopisja (največkrat je mišljen tisti iz devetnajstega stoletja), drugi lastnosti modernega romana, tretji značilnosti postmodernistične literature (zlasti – z metafikcijo povezano – avtorefleksivnost).⁴⁰¹ Te vzporednice so sicer teoretsko zanimive, vendar svojo praktično uporabnost pogosto izgubijo zaradi nepresegljivega načelnega razkoraka med teorijo in prakso ali pa tudi zaradi »anarhizma«, ki ga sodobni literarni vedi očita Janko Kos (Kos 2003: 52). Tako se na primer spoznavna vrednost iskanja vzporednic modelov literarnega zgodovinopisja pri literarnih smereh lahko izgubi v primeru, ko kdo z realističnim romanom vzporeja totalitarno nacionalistično (torej velikozgodbarsko) literarno zgodovino devetnajstega stoletja (Hajdu 2003: 54), kdo drug pa – v isti publikaciji, takoj v naslednjem članku – ravno nasprotno eno izmed tistih modernih literarnih zgodovin, ki jih zagovorniki prenove redno postavljajo kot zgled bistvene konceptualne drugačnosti od tradicionalnih.⁴⁰² Tudi ti poskusi tematizacije Velikih pripovedi po analogiji z literarnimi smermi (»realistični« diskurz je zaradi organskosti in kavzalnosti velikozgodbarski, »modernistični« s fragmentarnostjo nasprotno omogoča rast »malih zgodovin«) zato ne razrešijo uspešno načelnega razmerja

⁴⁰¹ O vzporejanju z realističnim romanom prim. Hajdu 2003: 54. Analogije z modernističnim romanom Alenka Koron opiše takole: »Moderno defabuliranje in fragmentarizacija na prvi pogled spodnašata novito zgodbo, h kateri v temelju stremi historiograf, podobno kot dekvavzalizacija in radikalna depersonalizacija pripovedi ali kakšno izrazito poetiziranje jezika in sploh odpoved konvencionalnemu jeziku, hiperdetajlirano opisovanje, digresivnost, esejiziranje, dozdevno neskončna semioza in podobno« (Koron 2003: 268). Najmanj pozornosti je deležna, kot se zdi, analogija s postmodernističnimi pripovednimi postopki (kolikor ni moderno zgodovinopisje z v bistvu modernističnimi lastnostmi uvrščeno pod postmoderno paradigmo), čeprav se zdi zanimiva, saj kombinira realistično zaokroženo naracijo z distanco in samopremislekom (lastnega ideološkega stališča in subjektivnega interpretativnega vložka). – Za drugačno razumevanje pojma prim. npr. Koren 1997: 93, ali Biti 2003: 93.

⁴⁰² Neubauer 2003: 69. – Dober zglede pluralne večperspektivnosti je tu plačan z izgubo funkcionalnosti analogije.

med (kritiki podvrženim) velikozgodbarstvom in (nekako vendarle dopuščeno) splošno narativnostjo literarnozgodovinskega diskurza.

Pri odločanju med »realistično« in »modernistično« koncepcijo literarne zgodovine (prim. Koron 2003, zlasti 268–269) ter pri poskusih eliminacije velikozgodbarstva iz literarnozgodovinskega diskurza se zadrega še posebej jasno pokaže ob razvpitem konkretnem primeru, Hollierjevi *Novi zgodovini francoske literature*. Kot poskus, ki je ne le deklarativno, v uvodni uredniški besedi, ampak tudi konkretno skušal udejanjiti pravzaprav vsa prelomna historiografska načela (diskontinuiteto, neteleološkost, nevelikozgodbarstvo, nenarativnost, necelovitost itn.), je v debatah o stanju literarne zgodovine danes pravzaprav osrednja referenca.⁴⁰³ Mnenja o delu se, tak je vsaj prvi vtis, povsem razvidno in jasno polarizirajo; tisti, ki so jim bliže tradicionalnejši modeli, zavzemajo kritično držo,⁴⁰⁴ zagovorniki preнове ga skoraj brez izjeme hvalijo. Vendar je ta pohvala ponavadi bolj na načelni ravni, tako rekoč »za pogumen poskus«, pri vsebinski oceni pa se »pohvale« zelo približajo nekaterim kritikam⁴⁰⁵ in pri tem merijo bodisi na pomanjkljivost takega literarnozgodovinskega pristopa, ali pa delu – na nek način nasprotno – očitajo nedosledno izpeljavo glede na deklarirana metodološko teoretska izhodišča.⁴⁰⁶ Tako na primer celo Greenblatt, ki navdušeno hvali Hollierja zaradi nelinearnosti, neteleološkosti, neorganskosti, obenem tudi ugotavlja, da njegovi literarni zgodovini zato mnogo manjka (Greenblatt 2002: 60). Neubauer delo vljudno pohvali,

⁴⁰³ Npr. v člankih: Koren 1997; Simonsen 1999: 404; Cornis-Pope in Neubauer 2002: 31–33; Greenblatt 2002: 60; Juvan 2003a: 31; Kralj 2002: 98; 2003: 64 isl.; Biti 2003: 91 isl.; Koron 2003: 257; Hutcheon 2002: 29; 2003: 28; Kushner 2003: 36–39; Neubauer 2003: 66 isl.

⁴⁰⁴ Npr. Koren, Kushner, Simonsen.

⁴⁰⁵ Npr. Korenovi sodbi, da je to »oblika literarne zgodovine, ki to več ni« (Koren 1997: 93); podobnemu mnenju Simonsenove (Simonsen 1999: 404) (morda gre prav upravičenosti takih kritik pripisati dejstvo, da v dopolnjeni francoski verziji tega prvotno ameriškega dela beseda »zgodovina« izgine iz naslova? Prim. Cornis-Pope in Neubauer 2002: 31–32); Kraljevemu duhovitemu opisu: »Pri takšnem načrtu pa se lahko zgodi, da iz kadi ne izliješ samo amazane vode, temveč tudi dojenčka. Nekaj takega se je zgodilo tudi doslej najbolj ambicioznemu projektu novejši literarne zgodovine, knjigi *De la littérature française*, ki jo je zasnoval in uredil Denis Hollier. Pričakovanja so bila velika, potem pa je kritika očitala knjigi razpršenost in celo kaotičnost« (Kralj 2002: 98).

⁴⁰⁶ Naj izrabim ta primer za prikaz neogibnega perspektivizma oziroma »sindroma napol praznega/napol polnega kozarca«. Matjaž Zaplotnik zelo podobno navaja tako pozitivne kot negativne ocene Hollierjevega projekta pri istih avtorjih, kot to storim sam (se pravi: oba izhajava iz povsem istih podatkov in oba lahko svojo perspektivo potrdiva z njimi), le da je njegova celovita ocena teh opredelitev diametralno nasprotna moji (prim. Zaplotnik 2005: 141).

a se nato (retorično) vpraša, ali je to sploh še zgodovina. Pogreša namreč skupni, generalni narativ (v bistvu torej Veliko pripoved!) ter metodološko refleksijo in na koncu celo ugotovi, da gre pravzaprav za delo v pozitivističnem duhu (Neubauer 2003: 66, 67). Biti (2003: 92) s poglobljeno analizo pokaže, da novi poskusi, med drugim tudi Hollierjev, ne morejo zares pobegniti narativnim načelom, ki jih deklarativno odklanjajo. Tudi Juvan omenja, da Hollierjeva literarna zgodovina še vedno ohranja »vzorec narativnosti« (Juvan 2003a: 31), Cornis-Pope in Neubauer pa delu očitata preveliko ohlapnost in kaotičnost ter menita, da linearnost kljub napovedi ni zares odpravljena (Cornis-Pope in Neubauer 2002: 31–32).

Vse torej kaže, da je treba tudi s parolo (danes staro že skoraj tri desetletja!) o koncu Velikih pripovedi vsaj pri literarnem zgodovinoписju ravnati previdno. Tako kot za druge parole se tudi za to zdi najplodovitejše stališče, po katerem je treba konstruktivno izrabit tako pozitivni potencial novih konceptov kot ohraniti tisto substanco starih, brez katerih (primerjalna) literarna zgodovina (pa tudi zgodovina nasploh) zaradi svoje posebne narave – vezanosti na kategorijo časovnosti kot eksistencial oziroma človekovo antropološko kategorijo – po vsem sodeč ne more.⁴⁰⁷

To se nekako pokaže tudi pri metodološko najbolj dodelanih in samoreflektiranih novih primerjalnih literarnih zgodovinah, Valdésovi in Kadirjevi primerjalni zgodovini literarnih kultur Latinske Amerike ter Cornis-Popejevi in Neubauerjevi primerjalni literarni zgodovini vzhodno-srednjeevropske literarne kulture.⁴⁰⁸ Tudi v teh delih velikozgodbarska narativizacija kaže jasne sledove.⁴⁰⁹ Kljub temu, da se Cornis-Pope in Neubauer izrecno in z mnogo truda skušata izogniti konceptualnim pastem Velike pripovedi, se – prav tako izrecno – zavedata, da tudi njuna literarna zgodovina ostaja perspektivistična, v nekem pogledu torej vendarle velikozgodbarska, in da temu ni mogoče uiti (Cornis-Pope in Neubauer 2002: 22).

⁴⁰⁷ To sinzeto »starega« in »novega« je mogoče razumeti na več načinov; nemara najelementarnejši je tisti, o katerem razpravlja Linda Hutcheon. Hollier se je po njenem s svojo literarno zgodovino sicer uspešno izognil teleološki naraciji, vendar ima njegov poskus smisel le kot alternativa tej naraciji, smotrni je le na njeni podlagi. Ko avtorica razmišlja o načelnem odklanjanju Velike zgodbe naroda/nacije v tej zgodovini, se zato (retorično) vpraša tudi takole: »Toda ali bi to novo modeliranje bilo možno brez ustaljene podlage teh drugih, zgodnejših, tradicionalnih literarnih zgodovin?« (Hutcheon 2002: 29). Tudi Hollierjeva zgodovina torej v tem pogledu še vedno ostaja vezana na veliko naracijo o naciji; ta jo (v tem miselnem obratu je seveda mogoče videti sled dekonstrukcije) nekako pravzaprav šele omogoča.

⁴⁰⁸ Za ostro kritiko tega projekta gl. Heim 2006.

⁴⁰⁹ Prim. tehtne pripombe v Biti 2003: 91 isl.

Ta perspektivističnost je razvidna na več ravneh: čeprav naj delo kot celota ne bi bilo zavezano Veliki pripovedi (Neubauer 2005: 114) in čeprav vsako »vozlišče«⁴¹⁰ samostojno prikazuje posamezne obravnavane specifike, vsako poglavje vendarle vpljuje uredniški uvod, ki – seveda ne a priori, aposteriorno pa – prispevke v poglavju poveže v nekakšno primerjalno celoto, na primer v obliki skupnih potez ali splošnih teženj, ki so – vsaj v skladu s teorijami, ki preganjajo Velike pripovedi – vendarle nujno subjektivne, tako ali drugače »ideološko« motivirane konstrukcije. Velikozgodbarska podloženost dela se še razvidneje – čeprav očitno obenem tudi prikrito – kaže drugače. Avtorja domala v vseh programskih in pojasnjevalnih člankih v zvezi s svojo literarno zgodovino⁴¹¹ postulirata, da je Srednja in Vzhodna Evropa za primerjalno zgodovino posebej primerno področje zato, ker da gre za izrazito »cross-cultural« področje, kjer je bil vsak nacionalizem že a priori relativiziran z živahnimi in nenehnimi medkulturnimi ne le stiki, temveč prav prepleti. Vendar se pojavi vprašanje, ali ni ta konceptualizacija »cross-cultural« identitete Srednje in Vzhodne Evrope tudi sama zgolj Velika pripoved?⁴¹² Ali ni tako, da se zavračanje Velike pripovedi Nacije v literarni zgodovini dogaja preprosto v imenu druge Velike pripovedi, npr. – v primeru Neubauerja in Cornis-Popeka – »cross-cultural« Vzhodne-Srednje Evrope? Prav temu konstrukt – ki je enako ali pa še bolj »namišljena skupnost«⁴¹³ kot narod – sta namreč podrejeni celotna zamisel projekta in njegova metodologija, s tem pa se nekako skoz zadnja vrata vendarle vrača Velika pripoved. Vsega tega se avtorja zelo dobro zavedata in natanko na tako možnost razumevanja opozarjata tudi sama, a prepričljivemu odgovoru na to dilemo se izogibata; nekoliko nejasno le nakazujeta, da naj bi zadrego reševal paradigmatki premik od nacional(istič)nih literarnih zgodovin k transnacionalnim, primerjalnim (Cornis-Pope in Neubauer 2004: 14–15).

Podobno velja za projekt Valdésa in Kadirja: po mnenju Valdésa je naloga literarnega zgodovinarja, »da iz tega navideznega kaosa izlušči zgodovinski smisel in to stori brez vsiljevanja ideoloških in filozofskih a priori, temveč z osredotočenjem na gibanje kulturnih konvergenč« (Valdés 2003: 398). Ta misel zveni pravilno, ne

⁴¹⁰ Za razlago tega koncepta gl. npr. Valdés 2002: 70 isl.; 2004: xiv–xv; Kralj 2003; Cornis-Pope in Neubauer 2003: 31 isl.; 2004: 16 isl.

⁴¹¹ Npr. Cornis-Pope in Neubauer 2003; Cornis-Pope 2003a; 2003b; Neubauer 2003; 2005.

⁴¹² Enostransko bi bilo na primer misliti, da je internacionalizem manj Velika pripoved kot nacionalizem, in nekorrektno, ko bi sebi pripisovali ideološko nevpnetost, ki jo drugim odrekamo. – Lyotardovska – čeprav je Lyotard v tem kontekstu omenjen le redko ali skoraj nikoli – pretenzija po izogibanju Velikim pripovedim/zgodbam je sicer hvalevredna, vprašanje pa je, ali je uresničljiva.

⁴¹³ Glede tega izraza prim. Anderson 1983.

pa tudi novo! Napajala je prav tisti tradicionalni historični objektivizem, ki ga je napadal Foucault. Če ostanemo pri (v mnogih pogledih pri Foucaultu črpajoči) teoretski misli, iz katere (kljub v poznejših razpravah izraženi zadržanosti) izdatno izhajajo predlagatelji novih konceptov literarne zgodovine, je glavno vprašanje, kako doseči zgodovinarjevo nevpletenost, ki bi edina zares onemogočila vsiljevanje »ideoloških in filozofskih a priori« in omogočala osredotočanje na »stvar samo«. Vtis je, da v praksi to preprosto ni mogoče in tu se res da sklicevati kar na Foucaulta, kot ga navaja Valdés: da je namreč zgodovinarjeva interpretacija vedno ideološki konstrukt, s tem pa pravzaprav (če smo Veliko pripoved definirali kot ideološko interpelacijo) tudi Velika pripoved.

Tako stanje stvari seveda na eni strani potrjuje kritike tradicionalnih zgodovin, ki so bile oblikovane brez teoretske zavesti o tem; vendar ne daje a priori prav novim, za katere kaže, da so podvržene pravzaprav istim ali vsaj podobnim slabostim. Še zlasti zato ne, ker »razkorak med teorijo in prakso« nikakor ne pomeni le razkoraka, kjer »konica teoretično-metodološkega razvoja daleč prehitava normalno prakso stroke« (Dolinar 2003: 135), ampak gre za razkorak med teorijo in »prakso« tudi pri tej sami teoretski konici.

Ta razkorak, ki smo ga že nakazali, si velja ogledati še nekoliko podrobneje. Ko uredniki novih primerjalnih literarnih zgodovin (teh se s kritično pozornostjo lotevam zato, ker gotovo pomenijo zelo premišljen in veljaven poskus primerjalnega literarnega zgodovinpisja, katerega prednosti so očitne, pomanjkljivosti pa zaenkrat premalo reflektirane) poročajo o spoznanjih, izhajajočih iz posameznih prispevkov v njih, je slog tega poročanja retorika objektivnosti – kot da gre za absolutno, a priori veljavne, objektivne rezultate. Splošna zasnova, obča filozofija celote v projektu npr. Cornis-Popeja in Neubauerja je nekako pluralistična: vsako obravnavano vozlišče je osvetljeno z več vidikov, avtorji se izogibajo organskim sintezam, prisegajo na »mikrozgodovine«. Toda te mikrozgodovine so nato (na primer v povzemalnih uvodih v poglavja) v bistvu obravnavane kot »objektivna dejstva«, sprejete so, kot da so veljavne, kot da njihovi avtorji poročajo objektivno resnico. Pri tem pa prav na podlagi teoretskih izhodišč, na katera prisegata tudi urednika, upravičeno lahko domnevamo, da pogosto obstajajo zelo različni pogledi na isto zadevo pri vsaj enako kompetentnih poznavalcih, ki pa pri tem projektu iz takega ali drugečnega razloga (gl. Cornis-Pope in Neubauer 2004: 17) niso prišli do besede. Ob vsej teoretski avtorefleksiji se zato tudi ta literarna zgodovina izkazuje za v nekem pogledu monološki projekt. Vsak prispevek razkriva le eno od mogočih videnj,⁴⁴ in uvodne

⁴⁴ Podobni so bili nekateri pomisleki glede domnevnega pluralizma *Slovenske književnosti* 3 (prim. Dragojevič 2002: 90).

sinteze, ki lahko zaradi prej omenjenega slepega zaupanja izhajajo iz »napačnih« predpostavk, lahko (oziroma celo nujno) zato prihajajo do »napačnih« posploševanj. Tudi ta projekt se od Foucaulta kritizirani »objektivni« zgodovini ni zares izognil, saj očitno predpostavlja »objektivnost« svojih sodelavcev in je njegova pluralnost oziroma »večperspektivnost« (Neubauer 2003: 67) predvsem posledica tega, da je vsako vozlišče osvetljeno z vidika različnih kultur ali različnih ravni analize, ne pa tudi z vidika različnih glasov znotraj iste kulture ali ravni analize.⁴¹⁵

A te zadrege niso le posledica »razkoraka med teorijo in prakso«, temveč tudi razpoke znotraj same teorije, skratka, so tudi načelne spoznavnoteoretske narave. Teorija historiografiji – povsem upravičeno – pripisuje (oziroma očita) perspektivizem. Toda vprašati se je treba, ali je sama teorija iz njega izvzeta? Zdi se, da ne more biti, vendar se dogaja, da prav teorija, ki historiografiji očita odsotnost sámorefleksije, tudi sama izkazuje to slabost. V diskurzu o problematiki zgodovine je ta problem nemara prvi izpostavil Habermas, ko je ugotovil, da je zavračanje Lyotardovih Velikih pripovedi – npr. pripovedi/zgodbe zgodovine, kontinuitete – tudi samo Velika pripoved/zgodba. To pa pomeni, da problematizira in razveljavlja samo sebe. Ali potemtakem velja?⁴¹⁶ Z drugimi besedami je mogoče to epistemološko zadrego izraziti takole: če je vsak diskurz, tako kot zatrjujejo teoretiki prevrednotenja historiografije, perspektivističen, nujno sumljiv zaradi zavestne ali nezavedne vpetosti v interese, ideologije, razmerja moči, estetske, etične, religiozne itn. preference, potem seveda to velja tudi za diskurz prenove. Teorija, ki ugotavlja splošno suspektnost teoretskih in sploh vseh diskurzov (npr. historiografije), je seveda, ravno če je veljavna, tudi sama suspektna. – Čeprav je vabljivo, se tu ne morem ukvarjati z logičnim vidikom tega paradoksa; pokazati želim le, kako si prav misel o nujnosti radikalnega prevrata v (npr. literarnem) zgodovino pisju sama jemlje pravico do tako izključujočne zahteve. Ker je namreč (če seveda veljajo Foucaulteve teze, na katere se občasno sklicujejo zagovorniki prenove) tako kot vsak diskurz tudi sama vpletena v interesna razmerja in razmerja moči, vedno uveljavlja le parci-

⁴¹⁵ Tudi sama vozlišča so končno, naj gre na pogled za še tako samoumevno objektivne mejnike, v bistvu »določena«, konstruirana; a s tem, ko nosijo sintetično celoto te literarne zgodovine, delujejo kot ogrojdje, ki naj bi presegalo ideološko konstrukcijo in bilo torej nekako – »objektivno«. – Zanimivo je, da Neubauer podobno očita Hollierjevi francoski zgodovini, da je v bistvu pozitivistična (Neubauer 2003: 67), oba s Cornis-Popejem pa Hollierju zamerita tudi »arbitrarno selekcijo« (Cornis-Pope in Neubauer 2003: 33; 2004: 16) avtorjev prispevkov, pri tem pa te kritične osti ne obrneta tudi na svoj projekt.

⁴¹⁶ Z znamenito sintagmo iz ene zgodnejših knjig Tineta Hribarja: resnica o resnici je, da resnice ni. Če resnice ni, potem seveda tudi tale resnica, ki to zatrjuje – očitno gre za paradoksa lažnivca – ne drži.

alne interese in moč, ne zastopa pa v resnici nečesa povsem nevtralnega »resničnega« in »objektivnega«. Najmanj, kar taka misel nujno mora narediti, je, da – tako kot to zahteva od vsakega diskurza – reflektira samo sebe. In ko to stori, je največ, kar lahko naredi, to, da predlaga širitev horizonta z novimi možnostmi (historiografije). Prav nič pa je – v skladu z njo samo, z njeno lastno temeljno (pred)postavko – ne legitimizira za izrekanje sodb o bolj ali manj »pravih«, »primernih«, »resničnih« konceptih zgodovine. Ravno misel, ki vse relativizira, bi morala pristati tudi na svojo lastno relativnost ter se vesti manj izključujočno; predvsem ne bi smela živeti v iluziji, da je sama imuna na diskurz Velikih pripovedi.

Za literarne zgodovine

Problematika (primerjalne) literarne zgodovine (pa tudi zgodovine nasploh) je kompleksna, kompleksna je tudi problematika njene prenovitve. Ta se bo (prav z zgodovinsko nujnostjo) dogajala, če njeno nujnost uvidimo ali ne. Od tega, kako se je lotimo, pa je odvisno, kakšen bo njen rezultat. Za primerjalno književnost, ki vse bolj postaja najnaravnejši domicil literarne zgodovine, je zato posebej pomembno, da vprašanju literarne zgodovine posveča kar najbolj vsestransko pozornost. Pretres nekaterih najodmevnejših predlogov glede prenovitve literarne zgodovine je tako denimo pokazal, da sicer povsem upravičeno kažejo na nekatere slabosti tradicionalnega literarnega zgodovinopisja, a da obenem, če jih absolutiziramo in ne upoštevamo kompleksnosti problema, na katerega nakazujejo, vodijo v novo teoretsko enoumje, ne dosti drugačno od tistega, ki ga izrecno preganjajo.

Prav ta absolutizacija in nekritično ter nereflektirano zavzemanje za nekatere predloge zgolj zato, ker so novi, pripeljeta – podobno kot v primeru »bernhaimerjevske« diskusije – do nekakšnega paradoksa, da se je v »gibanje za demokratizacijo literarne zgodovine« nekako vtihotal diskurz izključujočnosti, čeprav bi glede na epistemološka izhodišča tudi predlogov za prenovitve moral pravzaprav prevladati diskurz strpnosti, dopuščanja sobivanja. Vendar tega diskurza pogosto ni, izriva pa ga ne le včasih preveč aktivistična inovatorska vnema, temveč tudi povsem preprosto osredotočanje na zgolj nekatere možnosti prenovitve literarne zgodovine in neupoštevanje drugih, ki prav tako izrecno nasprotujejo zastarelim literarnozgodovinskim modelom in jih skušajo nadgraditi. Tako je na primer ne le pri projektih v okviru Mednarodne zveze za primerjalno književnost, temveč tudi pri slovenski diskusiji o krizi literarne zgodovine pogrešati nekoliko širši diapazon možnosti novega literarnega zgodovinopisja, saj praviloma na eni strani stoji

povsem nesporno za vse že davno preživela »nacionalistična« literarna zgodovina, na drugi pa (amerikocentrična) de(kon?)strukcija »tradicionalne« literarne zgodovine, očitno izenačene z nacionalistično. Pa vendar je bilo v zadnjih desetletjih kar nekaj poskusov vzpostavitve drugačne, v vseh primerih primerjalne literarne zgodovine. Če jih naštejemo le nekaj: na podlagi prenovljene duhovne zgodovine vzpostavljena primerjalna literarna zgodovina, kot jo prakticira Kos; iz historične poetike Veselovskega (Веселовский 2004) izhajajoči poskusi primerjalne poetike, ki sta jih v komparativistiki po svoje povzela tudi René Étiemble in Earl Miner; v mnogih pogledih moderno zasnovani literarnozgodovinski koncept medliterarnosti, kot ga je razvil Dionýz Ďurišin, itn.⁴⁴⁷

Primerjalna književnost v vsakem kulturno specifičnem okolju bi morala preve(t)riti tudi te druge možnosti ne le zaradi ustaljenih pravil znanstvenega diskurza, temveč tudi iz nekega drugega razloga. Koncept literarne zgodovine je odvisen ne le od vsakokratne literature same, ampak tudi od družbene in zgodovinske vloge literature v dani kulturi. Evropa, kjer je literatura že od antike naprej igrala pomembno kulturno vlogo ter je bistveno prispevala k nacionalni (samo)zavesti in oblikovanju te ne le pri malih narodih, je povsem logično mnogo bolj vezana na tradicijo, kanon itn. kot npr. Amerika, ki za to nima enako tehtnega razloga.⁴⁴⁸ Ravno v duhu pluralizma/relativizma/konstruktivizma bi bilo treba upoštevati tudi te kulturno specifične razlike in razumeti, da v evropski kulturi vez s tradicijo ne more biti povsem radikalno pretrgana, tudi pri novih konceptih literarne zgodovine ne (prim. tudi Dolinar 2003a: 13).

To načelo kulturne specifičnosti ne nazadnje delno upoštevajo tudi pri obeh novih primerjalnih zgodovinah literarnih kultur. Čeprav sta del istega projekta in sta zasnovani na sorodni metodološki podlagi, so v njunem konceptu tudi nekatere razlike, za katere se zdi, da so pogojene prav s kulturnim kontekstom. Medtem ko se primerjalna zgodovina literarnih kultur Latinske Amerike s široko kontekstualizacijo delno približuje družbenim vedam in kulturnim študijam, se njena vzhodno-

⁴⁴⁷ Na vse tri med novejšimi razpravljalci kot ena od častnih izjem opozarja Strutz 2003.

⁴⁴⁸ Podobno, kot je npr. zgodovina Latinske Amerike z vidika kolonizatorja povsem drugačna kot z vidika koloniziranca, je tudi literarna zgodovina z vidika Evrope drugačna kot z vidika ZDA. Zato mogoče sploh ni prav, da postavljamo zgolj ločnico zahod – preostali svet, ampak je vsekakor močna tudi ločnica Evropa – ZDA. – Indikativno je, da so ameriški »prenavljalci« primerjalne književnosti izrecno razumeli svoje prenoviteljstvo kot odpor do Evrope in njene tradicije (saj so bili veliki ameriški komparativisti – Welles itn. – v glavnem pribežniki iz Evrope). – Indikativno je ne nazadnje tudi, da »prenoviteljsko« zgodovino francoske književnosti najprej izdajo Američani in šele v prevodu nato tudi Francozi.

srednjeevropska sopotnica izrecno distancira od te usmeritve in mnogo bolj poudarja osredotočenost na samo literaturo (prim. npr. Neubauer 2005: 113 isl.).

Vse to napeljuje na sklep, da radikalna (in tudi vrednostno zaznamovana) opozicija med domnevno »staro« in domnevno »novo« primerjalno literarno zgodovino ni prav v vseh pogledih upravičena. Nova literarna zgodovina, kakršna je na primer primerjalna literarna zgodovina Vzhodne-Srednje Evrope, gotovo ponuja alternativni pogled na literarno zgodovino te regije, ne le v primerjavi z nacionalnimi literarnimi zgodovinami, ampak tudi s primerjalno literarno zgodovino Kosovega tipa; vendar le alternativo, ne pollaščevalske nadomestitve stare. »Prehod od nacionalnih literarnih zgodovin do transnacionalnih pomeni spremembo paradigme in ne napredek«, zagotavljata Cornis-Pope in Neubauer (2002: 21; 2004: 15) in s tem pravzaprav opisujeta tudi razmerje med »starimi« in »novimi« koncepti literarne zgodovine.⁴¹⁹ Vsaka zgodovina, tako »tradicionalna« kot prenovljena, je v prvi vrsti utelešenje zgodovinarjeve perspektive; nobena perspektiva si ne bi smela lastiti edino veljavne resnice, saj vedno izhaja iz svojih lastnih teoretskih (in ideoloških) predpostavk in je njena »objektivnost« v veliki meri odvisna od veljavnosti, »objektivnosti« in trajnosti samih teorij. Za te pa vemo, da se zelo hitro spreminjajo. Prostor Vzhodne-Srednje Evrope na primer je pod vplivom sodobnih teorij večkulturnosti res mogoče videti kot prostor zelo razpršenih identitet, z drugega teoretskega (ali ideološkega) vidika pa bolj kot prostor trdne identitete (povezane npr. z dejstvom, da je šlo pri različnih narodih za podobno politično usodo; tak bi bil lahko pogled z vidika Đurišinih posebnih medliterarnih skupnosti); povsem jasno je, da bosta literarni zgodovini, ki izhajata iz tako različne vnaprejšnje ideološke perspektive, različni. Enako jasno pa se zdi, da se v tej različnosti ne izključujeta, temveč nujno dopolnjujeta.

Do podobnih sklepov konec koncev v zadnjem obdobju prihajajo tudi najbolj sámoreflektirani zagovorniki prenove. Kot ugotavlja Valdés, celo tradicionalne literarne zgodovine ne moremo in ne smemo zavreči, saj je tudi sama del zgodovine: »Te kontinuitete interpretiranja ne moremo ne prezreti ne ji zgolj nasprotovati; v njej moramo videti utemeljitveno preteklost literarne kulture« (Valdés 2002: 68),⁴²⁰ Cornis-Pope in Neubauer pa poudarjata: »Normalno je, da imamo

⁴¹⁹ Čeprav tega razmerja ne tematizirata; zanju (in domala za vse druge v tej debati) očitno ne obstajata »stara« in »nova« primerjalna literarna zgodovina, temveč zgolj nacionalna (stara) in primerjalna (nova). To diskusijo seveda prej zamegljuje kot razjasnjuje.

⁴²⁰ Prim. tudi Pospíšil 2003: 142: »Nujno je ohraniti vsaj nekatere dele tradicionalnih klasičnih modelov«.

pri pisanju literarnih zgodovin med seboj tekmujoče paradigme« (Cornis-Pope in Neubauer 2002: 33).

Nemara bi zvenelo preveč postmodernistično, če bi rekli, da ni nič novega pod soncem in da tudi deklarirano nove ideje o literarni zgodovini sploh niso tako zelo nove;⁴²¹ vsekakor pa drži, da najnovejši pogledi na literarno zgodovino ne v teoriji ne v praksi ne odpravljajo povsem zadrege, s katerimi se literarna zgodovina spopada že lep čas. Zato odločne zahteve po radikalni zamenjavi paradigme v literarnem zgodovinopisju ali celo po odpravi literarne zgodovine niso v celoti upravičene oziroma vsaj niso do kraja preiščene.⁴²² Primernejše se zdi odpiranje tega področja različnim vsebinskim, metodološkim in ideološkim vidikom. Zavest o prenovi literarne zgodovine danes bi verjetno morala v prvi vrsti biti zavest o pluralizmu perspektiv.⁴²³ Predvsem pa bi morala biti to zavest o specifičnem prispevku komparativistike k literarnozgodovinski problematiki. Primerjalna književnost je po svoji definiciji (metodološko in tudi sicer) pluralna, meddisciplinarna, medkulturna, transnacionalna, poliglotska disciplina in zanjo se zdi prav zato najprimernejše stališče, ki ga zagovarja denimo ugledna komparativistka Linda Hutcheon, namreč, da potrebujemo več (novih) alternativnih načinov pripovedi o zgodovini

⁴²¹ Ivo Pospíšil meni, da v literarni zgodovini ni zares novih metod, ampak so »nove« ponavadi preoblečene stare (Pospíšil 2003: 150). Če pogledamo na primer literarnozgodovinske poskuse bratov Schlegel, zlasti v spisih Friedricha, ki se je zavzemal za fragmentarnost, nelinearnost in neteleološkost, težko spregledamo predhodništvo glede novih literarnih zgodovin; nekatere take – gotovo ne »tradicionalne« – ideje sta v *Teoriji literature* v poglavju o literarni zgodovini nakazovala tudi Wellek in Warren.

⁴²² Ni naključje, da Foucault, kot ugotavljajo celo njegovi učenci, sam ni mogel napisati zgodovine v skladu s svojo lastno teorijo.

⁴²³ Ta sklep, naravnan predvsem proti presenetljivi izključujočnosti nekaterih razprav o prenovi literarnega zgodovinopisja, pa se mi zdi šele izhodišče za tehten premislek o literarni zgodovini danes. Pravi problem (literarne) zgodovine danes utegne prej biti problem ločevanja med večperspektivnostjo ter na drugi strani relativizmom, poljubnostjo, diletantizmom. Gre za hermenevitični problem, in zlasti Valdés postavlja z opiranjem na hermenevotiko v tem pogledu prava vprašanja. Zaveda se, da obstoj zgodovinskega »dogodka« ne more biti vprašljiv, vprašljivo je vprašanje njegove interpretacije. Hermenevotiko še čaka zahtevna naloga, kako se čim bolj približati samemu dogodku in ga razmejiti od (na sebi sicer neizogibnega) konstruktivizma oziroma perspektivizma interpretacije. Sam Valdés se tega (dovolj logično) loteva z vidika recepcije, vendar pri tem polagoma zdrsne od hermenevotike (od samega literarnega »dejstva« kot »dogodka«) v bližino sociologije in kulturologije (v analizo predvsem mnogoterih oblik njegove recepcije in pogojev zanjo).

literature⁴²⁴ (saj seveda ni vseobsegajočega načina, ki bi zajemal vse perspektive ter vse ideološke, nazorske ter identitetne itn. vidike, s katerih je mogoče videti literarno zgodovino) (Hutcheon 2002: 31). Pravzaprav enako načelo izhaja tudi iz primerjalne zgodovine vzhodno-srednjeevropske literarne kulture, če koncept osvetlitve iste teme (literarne kulture) iz petih različnih zornih kotov (vozljišč) z ravni monografske primerjalne literarne zgodovine projiciramo na celotno polje (primerjalne) literarne zgodovine kot take. Cilj komparativističnega prizadevanja za literarno zgodovino bi tedaj bil, da skuša doseči osvetlitev vsakokratnega izbranega predmeta literarne zgodovine s čim več metodami in iz čim več zornih kotov. Kontinuitetni in diskontinuitetni pristopi se pri tem ne izključujejo, temveč dopolnjujejo, saj šele vsi skupaj bolje osvetljujejo celoto. Pisanje literarne zgodovine z namenom rehabilitacije denimo prezrtih pisateljic »uradne« literarne zgodovine seveda ne more kar zamenjati oziroma nadomestiti, a jo nedvomno pomembno dopolnjuje. Kajuh ima v »zgodovini slovenskega pesništva upora« gotovo drugačno vlogo kot v zgodovini, ki temelji na elitnih delih nacionalnega literarnega kanona, zato sta za njegovo celovito osvetlitev potrebni obe; Knut Hamsun je v politični zgodovini svetovne književnosti gotovo osvetljen drugače kot v »zgolj literarni«. In Prešeren, naj nam bo to všeč ali ne, v transnacionalni literarni zgodovini igra precej drugačno vlogo kot v nacionalni (podobno kot denimo v Nemčiji Klopstock, avtor nacionalno pomembnega *Mesije*; ne pa denimo Shakespeare!), zato za njegovo natančnejšo podobo potrebujemo obe – obenem pa še táko, ki denimo obravnava simbolne like slovenske kulture, pa ne le slovenske, denimo zgodovino srednjeevropskih literarnih »nacionalnih ikon«.

Povsem očitno je torej, kako ima primerjalna književnost prav na področju literarne zgodovine, od koder je tudi izšla, priložnost za najustreznejše odgovarjanje na izzive sodobnosti, ki jo zaznamujeta multikulturalnost in globalizacija. Eden od takih izzivov je vsekakor tudi koncipiranje zgodovine svetovne književnosti.

---

⁴²⁴ Vera Nünning zgolj v okviru kontekstualizacijskih modelov našteje štiriindvajset različnih pristopov k literarni zgodovini (Vera Nünning 2006: 43).

Svetovna književnost

POJEM SVETOVNA KNJIŽEVNOST POGOSTO velja za skoraj sinonimnega primerjalni književnosti.⁴²⁵ Ljubljanski oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo se je bržkone tudi zato nekaj časa imenoval Oddelek za svetovno književnost in literarno teorijo – in to ni bil edini tak primer. Razlog za to je, da je primerjalna književnost od nekdaj preučevala tudi svetovno književnost in da je za nekatere komparativiste (ne pa za vse)⁴²⁶ ta zanjo celo bistvena.⁴²⁷

Nekako v drugi polovici prejšnjega stoletja je pojem svetovna književnost iz mnogih razlogov polagoma postal sporen.⁴²⁸ Poglavitni očitki so bili, da gre za evrocentrično razumevanje svetovne književnosti, ki je poleg tega univerzalistično in tudi elitistično; se pravi: ki izhaja iz evropske koncepcije literature in literarnosti, obravnava predvsem evropske avtorje (Trivedi 2006: 23), pa še tu najpogosteje avtorje tako imenovanih »velikih« literarnih tradicij, med njimi pa le kanonizirane pisce,⁴²⁹ torej tiste, ki jih je na to mesto postavila taka ali drugačna ideologija

---

⁴²⁵ Tako je bilo npr. mnenje Fritza Stricha (prim. Corbineau-Hoffmann 2000: 16). – Glede debat o razmerju med pojmom gl. npr. Pizer 2000: 220; McInturff 2003: 225 isl.

⁴²⁶ Angelika Corbineau-Hoffmann je denimo nekoliko zadržana, čeprav svetovne književnosti ne zavrača povsem, imenuje jo le »problematično« (Corbineau-Hoffmann 2000: 26). Jonathan Culler meni, da je primerjalna književnost bolj primeren prostor za študij poetike kot svetovne književnosti (Culler 2006a: 247).

⁴²⁷ Sinopoli 1995; Moretti 2000: 68; Birus 2003: 11; Coopan 2004: 13; Dominguez 2007: 14. Eden od razlogov za to je morda tudi okoliščina, da sta se ideji o obeh porodili približno v istem obdobju, okrog leta 1827 (prim. Birus 2005: 26). O tej soizvornosti prim. tudi Finney 1997: 261, Jusdanis pa sicer ugotavlja, da je primerjalna književnost predhodnica svetovne, a to razmerje vrednostno obrne, češ da je (okrog leta 2000) pojem svetovna književnost primernejši od pojma primerjalna književnost, saj da lažje utemelji raziskovalne cilje (Jusdanis 2003: 107, 123).

⁴²⁸ Nezanimanje za svetovno književnost v tem obdobju nekateri pripisujejo tudi okoliščini, da druga polovica dvajsetega stoletja v komparativistiki ni naklonjena literarni zgodovini, ampak teoriji.

⁴²⁹ Od znanih komparativistov so se za svetovno književnost kanona zavzemali denimo Brandes (prim. Pizer 2000: 221), Hörst Rüdiger (prim. Birus 2003: 12) in Harold Bloom v *Zabodnem kanonu*.

(»mrtve belopolte moške srednjega in višjega razreda«, kot je bila popularna krilatica zlasti v nekaterih ameriških feminističnih krogih).⁴³⁰ Poleg teh ugovorov so se pojavljali še nekateri drugi, ki so bili bolj »formalne« oziroma pragmatične narave, denimo opozorila, da je gradivo prave svetovne književnosti mnogo preobsežno in zato neobvladljivo, zlasti če naj bi ga obdeloval en sam človek,⁴³¹ in pa nekateri terminološki pomisleki.⁴³²

Že ta raznolikost očitkov, naperjenih proti obravnavi pojma svetovna književnost, nakazuje, da pravzaprav ne gre za soglasno opredeljen in enovit pojem, ampak da je v samem izhodišču več različnih (možnih in dejanskih) konceptov tega pojava. In sicer je mogoče govoriti vsaj o treh⁴³³ različnih pojmovanjih, ki pomenijo tudi tri različne obsege svetovne književnosti. Na prvem mestu je »zbirni pojem za nacionalne literature vseh časov, jezikov in območij«, na drugem »tisto, kar pre-rašča okvire nacionalnih literatur in postane šele s tem v pravem pomenu besede 'svetovno'«, tretja možnost pa je, »da bi pod svetovno literaturo mislili na literaturo nasploh, tj. na literaturo kot literaturo, ne glede na njen konkretni razvoj v posameznih nacionalnih književnostih« – pri tem pojmovanju pa bi najprej morali ugotoviti, kaj je njeno »bistvo« (Kos 2002: 4).⁴³⁴ Po mnenju Davida Damroscha naj bi bili trije pomeni svetovne književnosti implicitni že Goethejevimi sodbam, in sicer a) kot korpus klasikov (transcendentna vrednota, največkrat Grki in Rimljani), b) kot razvijajoči se kanon mojstrov in (te so lahko starejše ali novejše) ali c) kot raznolika »okna v svet« (srbske pesmi, kitajski romani: okna v tuje svetove, ne glede na to, ali so

⁴³⁰ Prim. podobno v Moser 1998: 267.

⁴³¹ Takšno je bilo na primer mnenje Ericha Auerbacha, ki je na drugi strani zavračal možnost kolektivne zgodovine svetovne književnosti. David Damrosch se nasprotno zavzema za timsko delo in kot primer navede Valdésov literarnozgodovinski projekt (Damrosch 2003a: 286). Prim. tudi Birus 1999: 31.

⁴³² Med njimi je zanimiv ta, ki pravzaprav potrjuje pojem svetovne književnosti, v nasprotju s sicer pluralno naravnanim konstruktivističnim duhom, ki v današnji stroki prevladuje, pa zavrača njegovo množinsko obliko. Po mnenju Jána Koške utegne namreč pojem »svetovne književnosti« implicirati, da gre pač le za tiste velike, »svetovne« književnosti, medtem ko pojem »svetovna književnost« pomeni, da gre za vse, tudi za »male« in »obrobne« (Koška 2000: 22).

⁴³³ Pri Ocvirku pa denimo o dveh (prim. Ocvirk 1936: 73–74). Na dve naletimo tudi pri Markiewiczu, pri katerem gre po vsem sodeč pravzaprav za razločevanje med občo in svetovno književnostjo: »svetovna literatura (kot skupek literarnih pojavov v svetovnem merilu), splošna literatura (kot vsota narodnih literatur)« (Markiewicz 1977: 11).

⁴³⁴ Ali v nekoliko drugačni formulaciji: a) skupek nacionalnih književnosti, b) kanon, c) Borgesova Babilonska knjižnica (Dominguez 2007: 15).

mojstrovine ali ne). Damrosch ne vidi razloga, zakaj ne bi vsi trije pomeni še naprej ostajali v veljavi (Damrosch 2003a: 15). Toda večina raziskovalcev ugotavlja, da naj trojna delitev pri Goetheju ne bi bila razvidna. Angelika Corbineau-Hoffmann denimo od treh možnih pojmovanj Goetheju pripiše le eno (nastajajočo, vedno aktualno svetovno, res svetovno literaturo, mednarodno literarno komunikacijo vseh literatur sveta; Corbineau-Hoffmann 2000: 17); kot drugo možnost razume kvantitativni pojem svetovne književnosti, ki ga zastopa Etiemble in ki zajema vsa dela vseh književnosti na svetu, kot tretjo pa⁴³⁵ kvalitativni pojem, torej kanon svetovne književnosti.⁴³⁶ Podobno razmišlja Claudio Guillén, ki meni, da nobenega od treh razumevanj svetovne književnosti (1: vsa literatura sveta, 2: »kompelij mojstrov in ali univerzalnih avtorjev«, branih zunaj meja nacionalne književnosti, tudi avtorjev komercialnih uspešnic, 3: spet kompelij mojstrov in, le da omejen na pisce najvišje estetske vrednosti, na velike univerzalne klasike; Guillén 1993: 38) ni mogoče zares povezovati z Goethejevim, ki ga je primerneje razumeti kot »literaturo sveta«. Z gledišča takega razumevanja Goetheja se Guillénu nato postavijo tri nova pojmovanja svetovne književnosti: 1) pesniki, ki so od sveta in za ves svet; 2) dela, ki so tako ali drugače krožila po svetu (to vključuje tudi prevode, recepcijske študije itn.); 3) pesmi, ki reflektirajo svet, ki za vse ljudi govorijo o globokih človeških izkušnjah. Ta zadnji pomen ni le mednaroden (internacionalen), ampak tudi nadnarodni (supranacionalen) (prav tam: 40). Tri koncepte svetovne književnosti je ne nazadnje mogoče najti tudi pri Đurišinu, in sicer 1) svetovna književnost kot skupek vseh posameznih nacionalnih literatur, 2) svetovna književnost kot kanon najboljših del, kot klasika, ter 3) svetovna književnost kot med seboj odvisne ali podobne stvaritve iz vseh nacionalnih književnosti. Đurišinu se zdi najprimernejše tretje pojmovanje (Đurišin 1976: 39).⁴³⁷

* * *

Za avtorja ideje o svetovni književnosti upravičeno velja Goethe. Prvi je uporabil pojem *Weltliteratur*⁴³⁸ in o njem večkrat razpravljal, posebej pomembno v pogo-

⁴³⁵ Ker je ta kvantitativni pojem preširok, v praksi neizvedljiv, ohlapen; potrebna je neka selekcija (prav tam).

⁴³⁶ Zanimiva, s kulturnim kontekstom pogojena je njena opomba, da v zadnjem času v ZDA kanonski pojem svetovne književnosti zaradi »political correctness« kritizirajo (prav tam: 24). – Zadnji razvpiti primer »kanonskega« pojmovanja svetovne književnosti, ki gre provokativno hote proti »politični korektnosti«, je gotovo Bloomov *Zabodni kanon*. Prim. tudi Jusdanis 2003: 110.

⁴³⁷ Prim. tudi Đurišin 1995a: 68.

⁴³⁸ Po Ocvirkovi navedbi prvič »leta 1827 v časopisu 'Kunst und Altertum'« (Ocvirk 1936: 71).

vorih z Eckermannom, a tudi drugod. Čeprav se na prvi pogled zdi, da so njegove misli o tem jasne, so bile deležne mnogih, tudi med seboj nasprotujočih si interpretacij, vsaj delno tudi zato, ker je Goethe svoje videnje svetovne književnosti (kot pravi klasik, ki je na zadeve vedno gledal kompleksno) ob različnih priložnostih osvetljeval z različnih zornih kotov (prim. mdr. Snoj 2006a: 41).

Na tem mestu nas ne zanimajo vsi pomenski odtenki in morebitne dvoumnosti Goethejevih izjav o svetovni književnosti, ki jih je v poznih letih podajal ob najrazličnejših priložnostih (tudi tam, kjer jih ne bi pričakovali, na primer v *Popotnih letih Wilbelma Meistra* ali ob srečanju naravoslovcev v Berlinu), temveč predvsem tiste njegove formulacije, po katerih nekaterim velja celo za začetnika primerjalne književnosti⁴³⁹ in zaradi katerih je bil v zadnjem desetletju, v kontekstu obnove zanimanja za svetovno književnost, deležen naklonjene pozornosti in razumljen kot predhodnik sodobnih konceptov na tem področju. Da Goethe svetovne književnosti ne razume preprosto kot skupka vseh literarnih del vseh književnosti ali kot izbora večnih mojstrov, temveč je njegovo pojmovanje mnogo bolj sofisticirano, je bilo očitno že Strichu, ki je poudarjal, da je imel Goethe namesto agregata vseh literarnih del, kdaj koli napisanih, v mislih »literaturo, ki posreduje med individualnimi literaturami in narodi nasploh in poskrbi za izmenjavo njihovih idealnih dobrin« (Strich 1957: 5), se pravi dela, ki presegajo nacionalne meje in jih sprejmejo tudi drugod (prim. Милутиновић 2005: 207). Podobno ugotavljajo današnji raziskovalci Goethejevega pojma (predvsem osrednji med njimi, Hendrik Birus): Goethe nima v mislih tezavra tekstov, ampak nadnacionalno literarno komunikacijo (Birus 2005: 29); ne vzpostavlja ne kvantitativne ne kvalitativne koncepcije svetovne književnosti, ampak izrazito »demokratično« (Birus 2003: 12, 14);⁴⁴⁰ njegov pojem pomeni »bolj stanje duha, potek literarnega kroženja in sredstvo medkulturnega razumevanja« (Jusdanis 2003: 108); je izrazit predhodnik sodobnih pojmovanj, saj anticipira »novo kulturno zavest, občutek porajajoče se globalne modernosti«⁴⁴¹ (Damrosch 2003a: 1) itn.

⁴³⁹ Goethe naj bi s pojmom *Weltliteratur* »v bistvu iznašel primerjalno književnost« (Finney 1997: 261).

⁴⁴⁰ V znanem pogovoru z Eckermannom Goethe med drugim tudi izrecno pove, da je »pozija skupna last človeštva in da v vseh časih nastopa v stotinah in stotinah ljudi« (Eckermann 1959: 251).

⁴⁴¹ Zato seveda ne preseneča, da so njegova pojmovanja naletela na izjemno pozitivni odmev pri Bhabhi (o tem podrobneje Pizer 2000). Zanimivo je, da sta se dva osrednja predstavnika postkolonialne misli opirala na klasični evropski humanizem, Bhabha v mnogočem na Goetheja, Said, kot je znano, na Auerbacha (prim. zlasti Said 1994; Said tu sicer kritizira evrocentrično pojmovanje komparativistične literarne zgodovine, v tem kontekstu tudi Goethejevo in Auerbachovo razumevanje svetovne književnosti; prim. prav tam: 43 isl.).

Seveda se Goethe s svojim pojmovanjem – tako kot a priori pač vsa tradicionalna »humanistična«, »univerzalistična« evropska tradicija – ni mogel izogniti očitkom o evrocentričnosti. Njegov pojem svetovne književnosti se vrti okrog »geografskega vrtišča Evrope«, meni denimo Kadir in s tem nakazuje na tisto, kar je vedel že Ocvirk, ko je zapisal, da je Goethejev pojem svetovne književnosti »še precej istoveten z evropskim« (Ocvirk 1936: 71). Ta »istovetnost« je povsem očitna že na ravni leksike, saj Goethe sam, ko denimo na nekem mestu razpravlja o svetovni književnosti, govori o »evropski, da, obči svetovni književnosti« (Goethe 1987: I, 42.2, 500); konceptualno evrocentričnost Goethejevega univerzalizma opazata tudi denimo Said in Derrida.⁴⁴² Vendar je vprašanje o Goethejevi »evrocentričnosti« preveč kompleksno, da bi se dalo z njim opraviti kar na kratko. To kompleksnost si je mogoče ogledati na primeru kratkega Goethejevega pogovora z Eckermannom, ki so ga v kontekstu razprave o evrocentričnosti Goethejevega pojmovanja navajali že mnogi (prim. npr. Sinopoli 1997: 14 isl.; Damrosch 2003a: 11; Jusdanis 2003: 107). V sredo, 31. januarja 1827, je beseda med »mojstrom« in njegovim oboževalcem⁴⁴³ tekla takole:

Pri Goetheju na kosilu. »Te dni, odkar vas nisem videl«, je rekel, »sem veliko in marsikaj bral, zlasti neki kitajski roman, ki me še vedno zaposluje in ki se mi zdi nenavadno zanimiv.« – »Kitajski roman?« sem rekel. »Ta mora biti pač zelo tuj.« – »Ne tako zelo, kakor bi bilo pričakovati,« je rekel Goethe. »Ljudje mislijo, ravna in občutijo skoraj ravno tako kakor mi in prav kmalu se čutiš enega izmed njih, samo da poteka pri njih vse jasneje, čisteje in bolj pravno. Pri njih je vse razumno, meščansko [bürgerlich], brez velikih strasti in poetskega zanosa in ima po tej plati veliko podobnosti z mojim 'Hermanom in Dorotejo', kakor tudi z angleškimi romani Richardsona. Razlikuje se pa po tem, da pri njih zunanja narava zmeraj živi vzporedno s človeškimi figurami ...«

[...]

»Toda«, sem rekel, »ali je ta kitajski roman mogoče eden izmed njihovih najboljših?« – »Nikakor«, je rekel Goethe, »Kitajci jih imajo na tisoče in so jih imeli, ko so naši predniki živeli še v gozdovih.

Vidim zmeraj bolj«, je nadaljeval Goethe, »da je poezija skupna last človeštva in da v vseh časih nastopa v stotinah in stotinah ljudi [...] Nacionalna literatura zdaj ne pomeni več veliko, na vrsti je doba svetovne literature in vsakdo mora zdaj prispevati, da se ta doba pospeši.« (Eckermann 1959: 249–251.)

⁴⁴² Prim. Said 1994: 45 isl.; Derrida v *Murray Krieger's* 1996: 16; pri tem je zanimivo, da Derrida svojo sodbo poda, ne da bi poznal Goethejevo delo, zgolj na podlagi Birusovih navedb Goethejevih izjav o svetovni književnosti v diskusiji.

⁴⁴³ Včasih že kar groteskno servilnost Eckermannovega diskurza v kratki zgodbi *Pogovori z Goethejem* s posrečenimi potujitvenimi učinki dobro karikira Donald Barthelme.

Današnja razumevanja tega odlomka se pravzaprav ujemajo. Franca Sinopoli denimo opozarja, da Goethe s tem, ko v romanu išče svoje lastne, meščanske vrednote in v tem vidi svetovno (univerzalno) razsežnost literature, tuje literarno delo »udomači« in tako zmanjša »medkulturno potenco konfrontacije« (Sinopoli 1997: 14–15). Različnost, o kateri Goethe vendarle govori, je po njenem reducirana na nepomembne razlike. Podobno, čeprav Goetheju nekoliko bolj naklonjeno, ugotavlja Damrosch: Goethe se delno odziva na kulturno drugačnost, delno pa projicira svoje lastne vrednote navzven (Damrosch 2003a: 11). Damroschev končni sklep je zato enak kot pri Franci Sinopoli ali denimo pri Saidu: kljub navidezni odprtosti do drugosti – ki pa je posledica Goethejevega (v kontekstu sodobnih komparativističnih razprav pravzaprav vedno negativno vrednotenega) razsvetljskega univerzalizma – ostaja izrazito evrocentričen, kar je razvidno iz nadaljevanja, v katerem Goethe Eckermanna res avtoritativno podučí, da »zgodne« književnosti ne gre iskati ne pri Kitajcih, ne pri Srbih, ne pri Špancih, ne pri Nemcih, temveč zgolj pri starih Grkih.⁴⁴⁴

Vendar se zdi, da Goethejevega zavzemanja za svetovno književnost le ne bi smeli vrednotiti zgolj z vidika današnjih teoretskih in epistemoloških stališč, ne da bi upoštevali tudi kulturno in zgodovinsko specifično okolje, v katerem je nastalo. V Goethejevem obdobju refleksija preprosto še ni dosegla tiste ideološke (samo)kritičnosti kot v dvajsetem stoletju in ni bila vajena pretresati svojih lastnih kulturno relativnih predpostavk. Obenem je potrebno upoštevati še druge Goethejeve izjave o tem predmetu, in pokaže se nekoliko drugačna slika. Tudi če je res, da je Goethejevo sklicevanje na grško literaturo kot absolutno vzorčno mogoče razumeti kot evrocentrizem, pa to ne velja nujno za njegovo vizijo za tedanje dobo povsem novega pojava, svetovne književnosti, ki pri njem nikakor ne pomeni iz grškega idealnega vzorca izhajajoče literarne produkcije, temveč je svetovna književnost šele v prihajanju, nastajanju, mnogo bolj kot s preteklimi, nedosegljivimi estetskimi zgledi povezana s porajajočim se občutkom nadnacionalnosti in enovitosti sveta, ki ga Goethe na drugih mestih, kjer je govor o svetovni književnosti, izrecno povezuje z novimi transportnimi možnostmi, z olajšanim mednarodnim pretokom idej, v precejšnji meri pa tudi z naraščajočo svetovno trgovino.⁴⁴⁵ Tudi

⁴⁴⁴ Damrosch v podkrepitev še navaja, da je Goethe neko svoje delo bolj cenil v latinskem prevodu kot v izvorniku (Damrosch 2003a: 12).

⁴⁴⁵ Prim. npr. Goethe 1987, I, 41.2: 299; I, 42.2: 502, 505 idr. – Mnogi raziskovalci so zato te Goethejeve poglede precej prepričljivo vzporejali z vizijo svetovne književnosti v *Komunističnem manifestu* (prim. Pizer 2000: 220; Birus 2003: 13; 2005: 29; Damrosch 2003a: 3 isl.; McInturff 2003: 230 idr.). – Angelika Corbineau-Hofmann meni, da je Goethe s to

v navedenem odlomku o kitajskem romanu ni pravzaprav ničesar, kar bi nasprotovalo tej viziji. Prav ob upoštevanju kulturne in zgodovinske relativnosti bi bilo zato mogoče reči, da Goethejevo pojmovanje svetovne književnosti po svoji »mestni vrednosti« (še bolj pa to velja za Goethejevo intenco) ne izkazuje evrocentričnosti, ki mu jo nekateri pripisujejo, ampak je povsem upravičeno pozitivna pobuda za sodobne neevrocentrične premisleke o možnosti svetovne književnosti. Tudi njegov univerzalizem ni tako abstrakten in nesodoben, kot je nemara videti na prvi pogled;⁴⁴⁶ glavni sodobni raziskovalec Goethejevega pojma svetovna književnost meni, da Goethe, nasprotno, poudarja razlike nasproti evrocentričnemu univerzalizmu (Birus 2003: 20), John Pizer pa celo navaja, da naj bi Goethe v svoj pojem svetovne književnosti že skušal vnašati tudi koncept hibridnosti (Pizer 2000: 218). Zato bržkone niso pretirane trditve, da je Goethe že v svojem času občutil to, kar danes imenujemo globalizacija (prim. Birus v *Murray Krieger's* 1996: 6–7; Jusdanis 2003: 109), in zato tudi ne preseneča, da se nekateri sodobni koncepti svetovne književnosti po pobudo vračajo prav k njemu.

* * *

Goethe ni bil le »oč« pojma svetovna književnost, ampak je tudi najodločilnejše zaznamoval razpravo o tej problematiki; domala vsi poznejši raziskovalci so se skušali tako ali drugače opredeljevati do njegovih zamisli. Zanimivo pri tem je, da so se (ne glede na očitke, ki jih je z drugačnega zgodovinskega in epistemološkega položaja nanje pač zlahka naslavljal) vsaj najvidnejši komparativistični »klasiki« podobno kot Goethe zvečine želeli izogniti evrocentričnosti. To je mogoče ugotoviti na primer že za Huga von Meltzla⁴⁴⁷ in znano revijo *Acta Comparationis Litterarum Universarum*, ki je sprejemala članke v desetih jezikih, tudi manjših evropskih, in se je (ob izrecnem sklicevanju na Goethejev pojem *Weltliteratur*) odkrito zavzemala za širjenje področja zanimanja primerjalne književnosti onkraj evrop-

v prihodnost uprto vizijo prej kot zagovornik kanona »duhovni oče interneta« (Corbinneau-Hoffmann 2000: 19).

⁴⁴⁶ Enako kot ni (prav tako precej po krivici kritizirani) Auerbachov; Auerbach sicer res – prav v kontekstu govorjenja o goethejevskem humanizmu – omenja »predstavo o enovitem človeku v vseh raznoterostih« (ki spominja nekoliko tudi na Wellekov »univerzalistični humanizem« iz istega obdobja), vendar Birus opozarja na tole Auerbachovo misel, ki da je identična Goethejevim pogledom: »Svetovna književnost se ne navezuje preprosto na tisto skupno in človeško nasploh, temveč na to kot vzajemno oplajanje raznolikega. Njena predpostavka je *felix culpa* razpada človeštva v obilje kultur« (Auerbach 1967: 301; Birus 2003: 20).

⁴⁴⁷ O Meltzlovem kozmopolitizmu in neevrocentризmu prim. Damrosch 2006b.

skih meja, uredniški odbor pa so sestavljali člani iz Madžarske, Nemčije, Anglije, Francije, Italije, Švice, Nizozemske, Portugalske, Islandije, Švedske, Poljske, ZDA, Turčije, Indije, Japonske, Egipta in Avstralije (iz razumljivih razlogov pa še ne denimo podсахarske Afrike). Podobno velja tudi za Fritza Stricha, ki naj bi bil največji promotor pojma svetovna književnost v dvajsetem stoletju (prim. Pizer 2000: 221) in ki je leta 1930 (pod vplivom tedanje nemške duhovnozgodovinske usmeritve) napisal članek *Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte*, leta 1946 pa objavil knjigo *Goethe und Weltliteratur*. Čeprav bi mu bilo mogoče očitati, da je evroceničen glede izvora književnosti,⁴⁴⁸ to ne velja glede njenega obsega, ki odločno presega evropske meje.⁴⁴⁹ Enako širok je bil tudi Auerbachov koncept svetovne književnosti v spisu *Philologie der Weltliteratur* iz leta 1952. Auerbach je bil sicer do možnosti svetovne literature nekoliko skeptičen (prim. Pizer 2000: 223), in to iz več razlogov. Najprej je menil, da je snov preobsežna za enega človeka, skupinsko delo pa po njegovem ne prihaja v poštev, saj je svetovna književnost kot »zgodovinska sinteza stvar osebne intuicije in jo lahko pričakujemo le od posameznika« (Auerbach 1967: 306). Prav tako je bil zadržan do »standardizacije, bodisi po evropsko-ameriškem ali po rusko-boljševističnem vzorcu«, ki nakazuje na prihajanje take unificirane svetovne književnosti, v kateri bodo vse nacionalne posebnosti odpravljene (prav tam: 301); taka vsiljena uniformnost bi (oziroma, kot je slutiti, bo) »pojem *Weltliteratur* obenem vzpostavila in odpravila« (prav tam; prim. tudi Coste 2004: 38). Za »vmesno obdobje« (dokler se to še ne zgodi) filologiji predlaga drugačno obujanje svetovne književnosti, nekako v duhu svoje *Mimesis* (ki je sicer ne omenja) in Curtiusove *Evropske literature in latinskega srednjega veka* (prav tam: 307), ki si ne prizadeva za enciklopedično zbirko, temveč za sintezo, ta pa je zaradi preobsežnosti gradiva možna le ob osredotočenosti na posamezen problemski sklop (na primer latinska retorična tradicija v evropski književnosti). Auerbach je implicitno zavračal nacionalne literarnozgodovinske sinteze in se je zavzemal za transnacionalne, torej za po svoje pojmovano svetovno književnost, in v sklepnem odstavku razprave je zapisal takole: »Naš filološki dom je Zemlja; narod to ne more več biti« (prav tam: 310; prim. tudi Coopan 2004: 17).⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Evropsko književnost razume denimo kot predstopnjo svetovne. Prim. Snoj 2006a: 42.

⁴⁴⁹ Njegovo razumevanje naj bi bilo precej sodobno, saj naj bi šlo zaradi upoštevanja globalnih sil, ki usmerjajo literarno proizvodnjo, pretok, menjavo, trg celo v smeri globalizacije (prim. Pizer 2000: 222).

⁴⁵⁰ Sicer pa je tudi razumevanje Auerbacha, (ob Curtiusu in Spitzerju) enega izmed zadnjih velikih polihistorskih in poliglotskih komparativistov, danes precej kontroverzno. Emily Apter podrobno opisuje istanbulsko epizodo njegovega življenja in ga v primerjavi s Spitzerjem, ki je v enakem obdobju bival kot izgnanec v Istanbulu (tam so poleg omenjenih dveh med drugim pozneje delovali tudi Greimas, Benveniste, de Certeau), a se

Vendar pa je – ne glede na kozmopolitske poglede Goetheja, Meltzla, Stricha, Auerbacha in nekaterih drugih – v evropski in severnoameriški literarni vedi ter komparativistiki literarnozgodovinska praksa, s tem pa seveda tudi pojmovanje svetovne književnosti (zlasti, kot se je kazalo v mnogih zgodovinah in pregledih svetovne književnosti), precejšen del dvajsetega stoletja ostajala slej ko prej usmerjena predvsem v književnost evropskega porekla, nekako v duhu argumentov in načel, ki jih je na samem začetku stoletja izpostavil denimo Brunetière.⁴⁵¹ Zato ne preseneča, da je Etiemble na 4. kongresu ICLA/AILC v Fribourgu programsko vprašal, ali ni potrebno »pojem *Weltliteratur* premisliti na novo?« Etiemble je pripadal tisti generaciji povojnih komparativistov, ki so svoje področje raziskovanja intenzivno širili proti Daljnemu vzhodu (zlasti na preučevanje indijske, japonske in kitajske literature) in so tudi poznali vsaj kakega od neevropskih jezikov; zavzemal se je za »univerzalno« ali »(zares) občo literaturo« (prim. Birus 1999: 31), skušal je deevcentrizirati pojem svetovne književnosti in vpeljati »planetarno komparativistiko«⁴⁵² (Birus 2003: 11; Damrosch 2003a: 5; Carvalhal 2003: 94, 97). Po Angeliki Corbineau-Hoffmann je prav Etiemble poglavitni zastopnik tako imenovanega kvantitativnega pojma svetovne književnosti, se pravi takega, ki zaobsega vsa dela vseh književnosti na svetu (Corbineau-Hoffmann 2000: 20 isl). Možnost za tako svetovno književnost (oziroma planetarno komparativistiko) je videl Etiemble metodološko v primerjalni poetiki s sistemom invariant,⁴⁵³ vendar se je tudi sam zavedal praktičnih omejitev tako širokega koncepta.⁴⁵⁴

---

je v nasprotju z Auerbachom naučil turščine in se tudi ukvarjal s turškim jezikom in književnostjo, označuje za evrocentričnega. (Meni celo, da se je v Istanbulu s Spitzerjem rojeval koncept globalne primerjalne književnosti, a je po vojni v Ameriki, fascinirani nad evropsko eruditskostjo, prevladal Auerbachov evrocentrični model; prim. Apter 2003: 269 isl.). Enak očitek ga je doletel sredi osemdesetih let iz vrst levo usmerjenih kritikov. V nasprotju s tem ga je Edward Said (ki je leta 1969 tudi prevedel njegov omenjeni spis) branil kot pravega komparativista, in tudi Vilashini Coopan denimo meni, da se v nasprotju z Goethejem [sic!] ni zavzemal za svetovno književnost elit, temveč za globalno svetovno književnost (prim. Said 1994; Apter 2003; Coopan 2004).

⁴⁵¹ O njegovem zavzemanju »predvsem za primerjalno proučevanje mednarodnih odnosov in vplivov le pri evropskih književnostih« poroča že Ocvirk 1936: 24.

⁴⁵² Emily Apter zato meni, da so bile njegove ideje v šestdesetih letih že povsem »postkolonialne«; a ob kritiki Auerbacha dodaja, da so bile take že Spitzerjeve v tridesetih (Apter 2003: 259).

⁴⁵³ S tem gotovo velja za predhodnika Earla Minerja in »medkulturnih odnosov« (Carvalhal 2003: 97).

⁴⁵⁴ Prim. Birus 1999: 31; Corbineau-Hoffmann 2000: 20; tudi Coste 2004: 38.

Seveda pa Etiemble ni bil edini povojni komparativist, ki je opozarjal na težave z utrujenim pojmom svetovne književnosti, češ da je preozek. Werner Friedrich je v šestdesetih letih, torej v istem obdobju, enako zagovarjal razširitev svetovne književnosti – ki da je nekakšna NATO književnost, pa še to ne zares, saj je le književnost četrte NATA⁴⁵⁵ – na »manjše« literature in na tiste zunaj evropskih meja. Spet drugim se je zdel pojem tako sporen, da so predlagali njegovo opustitev. Welck in Warren mu nista bila preveč naklonjena (Welck in Warren 1949: 41; prim. tudi Coopan 2004: 14), Mukařovský pa ga je odločno zavračal (češ da je ne le evrocentričen, ampak tudi okcidocentričen, ter da vzpostavlja hierarhije med velikimi in malimi, osrednjimi in obrobni književnostmi) in je trdil, da gre za buržoazni koncept (prim. Carvalhal 2003: 94 isl.). Z današnjega gledišča anahronistični besednjak⁴⁵⁶ Mukařovskega pri tem gotovo kaže tudi na vsaj delno politično motivirano sodbo, značilno denimo za tedanje razmere na Češkem in Slovaškem.⁴⁵⁷ Vendar praksa v vzhodnem bloku glede tega očitno ni bila povsem enotna. V Sovjetski zvezi denimo že v tridesetih letih nastane Inštitut za svetovno književnost, ki še vedno deluje (prim. Bajt 1982). Na Slovaškem je tovrstni inštitut vnovič lahko zaživel s padcem komunizma.⁴⁵⁸

Toda prav slovaška šola⁴⁵⁹ (Dionýza Ďurišina) je danes gotovo eden izmed najodmevnejših,⁴⁶⁰ če ne celo najodmevnejši dolgotrajni in sistematični projekt pre-

⁴⁵⁵ Prim. Damrosch 2003a: 110; podobno metaforo, le da pozitivno, torej z nasprotnim pomenom, uporabi Horst Rüdiger, ki v očitnem zavzemanju za svetovno književnost kanona pledira za to, da naj svetovna književnost ne bo kot »generalna skupščina ZN, kjer politični glas velesile šteje enako kot glas političnih provinc. Svetovna književnost je *liber aureus* estetsko uspelih in zgodovinsko učinkujočih del v vseh jezikih« (nav. po Damrosch 2003a: 110).

⁴⁵⁶ Ki pa je bil v tem obdobju za ta konec Evrope precej običajen; uporabljal ga je tudi Ďurišin v svoji *Vergleichende Literaturforschung* (prim. npr. Ďurišin 1976: 15).

⁴⁵⁷ Iz podobnih razlogov – »dekadenčni buržoazni kozmopolitizem« – so namreč v petdesetih letih na Češkem zavračali primerjalno književnost (celo Mukařovský jo je priznal šele konec šestdesetih let; prim. Zelenka 2005: 3–4), na Slovaškem pa leta 1973 ukinili inštitut za svetovno književnost in ga obnovili šele leta 1991 (prim. Koška 2000: 230).

⁴⁵⁸ Ján Koška nekoliko zagonetno zatrjuje, da gre za edini inštitut na svetu s tem imenom, in dodaja, da je bilo ime moskovskega (še vedno delujočega Inštituta za svetovno književnost M. Gorkega namreč) »po vsem sodeč zasnovano ideološko« (Koška 2000: 229).

⁴⁵⁹ Ob njej gotovo ne kaže prezreti tudi češke, npr. z Wollmanom, ki kritizira evrocentrizem obstoječe svetovne književnosti in prevlado tako imenovanih »velikih« književnosti v njej ter se zavzema za literarno periodizacijo kot splošni sistem svetovne literature (prim. Zelenka 1996: 91).

⁴⁶⁰ Zanimivo je, da – če pustimo ob strani teoretično zanimivost Ďurišinovega pristopa, ki je razmeroma pogosta referenca – so praktične rezultate šole zunaj Slovaške uporabljali

učevanja svetovne književnosti, pa tudi nemara najdoslednejši, saj se ne ukvarja le s temeljitim (meta)teoretskim premislekom o svetovni književnosti ter o težavah in (na drugi strani) možnostih njene konceptualizacije, ampak skuša svoja načela udejanjiti tudi v konkretni raziskovalni praksi. Đurišin je raziskovanju svetovne književnosti osrednje mesto pripisoval že v svoji sistematični knjigi o primerjalni književnosti, kjer je tudi zapisal, da svetovna književnost zajema »vse literarne pojave, ki izkazujejo medsebojne odnose in povezave, ki so torej v določenem pogledu pogojeni genetično in tipološko« (Đurišin 1976: 40). To pomeni, da o vplivnosti, posledično pa o vključenosti v svetovno književnost ne odloča to, ali bo neko delo v svoji lastni literarni kulturi doseglo visok status ali ne, ampak je pomembna komunikativna komponenta.⁴⁶¹ Še bolj sistematično se je tej problematiki posvetil, ko je v osemdesetih letih začel razvijati model medliterarnosti, in pa seveda v knjigi *Co je svetová literatúra?* iz leta 1992.⁴⁶² Svetovno književnost je opredelil kot končno medliterarno skupnost (Đurišin 2000b: 382), ki je cilj medliterarne analize: »Medliterarna analiza ima torej za cilj raziskati in odkriti zakone med različnimi determinantami medliterarnega procesa, vključno s svetovno literaturo« (prav tam: 384).⁴⁶³ S svojim konceptom je raziskovanju svetovne književnosti verjetno kot prvi dal tudi jasne, domišljene, uporabne metodološke napotke in tako postal (mirno lahko rečemo, da neprepoznani) neposredni predhodnik nekaterih najnovejših, prav tako metodološko ozaveščenih in v konkretno apli-

največ v Indiji (prim. Dev 1999), v Evropi pa na Hrvaškem (prim. Kovač 2001) ter v Italiji (tu po zaslugi Armanda Gniscija, ki zavrača Goethejevo pojmovanje *Weltliteratur* in se ogreva »za sistemske modele literarne komunikacije izraelske revije 'Poetics Today', pri prijateljih Lambertu in Van Gorpu iz Leuvena in pri Đurišinu v Bratislavi«; Gnisci 1995: 10; prim. zlasti *Il Mediterraneo* 2000); o primernosti tega pristopa za primerjalno literarno zgodovino iberskega polotoka prim. Aseguinolaza 2003: 124, za področje Alpe-Jadran pa Strutz 2003: 298.

⁴⁶¹ »Vendar pa to, ali bo literarni pojav prestopil meje nacionalne književnosti ali ne, ni odvisno od njegove vrednosti« (Đurišin 1976: 42). Oziroma: »Zgolj popularna misel je, da tisto najboljše iz nacionalne literature preide v neko sveto literaturo, svetovno literaturo. Zares tisto, kar je najboljše, preide iz ene nacionalne literature (kot da bi šlo za 'svetovno literaturo') v drugo in tako postane svetovno, postane 'svetovna literatura'. Svetovna literatura je vsa(ka) literatura, ki rabi kot podlaga za primerjavo z drugo literaturo« (Koška 2000: 230–231).

⁴⁶² Kljub drugačnemu videzu pa tu nikakor ne gre »le« za literarno zgodovino. Kajti »Samo na podlagi izdelanega sistema zgodovine svetovne literature naj bi bilo po Đurišinu mogoče formulirati zaresno in pravo univerzalno literarno teorijo« (Sinopoli 1996: 149).

⁴⁶³ Velja poudariti, da svetovna književnost ni le eden od ciljev medliterarne analize, ampak *končni* cilj (Đurišin 1995a: 68), »najvišja hipostaza medliterarnega procesa« (Gálik 1999: 102).

kajico usmerjenih (čepnav ne tudi dolgoletnih sistematičnih) poskusov okrog leta 2000,⁴⁶⁴ ko se pojavi nekakšna renesansa svetovne književnosti – namreč na eni strani poskusov, ki so utemeljeni v pojmu medliterarne komunikacije (svetovni književnosti pripada delo, ki tako ali drugače komunicira oziroma presega meje svojega lastnega nacionalnega literarnega sistema), in na drugi strani poskusov, da bi pojem svetovne književnosti čim bolj približali dejanskemu (izjemno velikemu) obsegu celotne literarne produkcije na svetu, brez omejitev evrocentrizma, klasike ali tradicionalnih vrednostnih kanonov.⁴⁶⁵

* * *

V devetdesetih letih v literarni vedi nasploh in posebej v primerjalni književnosti znova oživi intenzivno zanimanje za literarno zgodovino in posledično za svetovno književnost.⁴⁶⁶ Med pomembnimi razlogi za to sta pritisk postkolonialnih teorij na odpiranje kanona in globalizacija (Милутиновић 2005: 208).⁴⁶⁷ Tako kot globalizacija nasploh tudi globalno razmišljanje na področju literarne vede pomeni zavračanje partikularne nacionalne organiziranosti (torej nacionalnih književnosti) in poudarek na globalnem,⁴⁶⁸ to pa je zdaj na področju literarne zgodovine

⁴⁶⁴ To predhodništvo je npr. lepo vidno v razumevanju svetovne književnosti v italijanski primerjalni književnosti, ki je tesno sodelovala z Đurišinom, obenem pa bila tudi močno odprta za tako imenovane »postmoderne« in postkolonialne teorije. Italijanski pogled sovпада s prenovljeno idejo »Weltliteratur«, kjer ne gre za »evropsko projekcijo estetskih vrednot, projiciranih na druge literarne kulture, ampak za skupek del, ki so dejansko prevodi medkulturnih odnosov« (Sinopoli 1995: 141).

⁴⁶⁵ Kot pravi Vilashini Cooppan: za svetovno književnost sta dve možnosti: da skušamo z njo predstaviti ves svet, ali pa da skušamo brati globalno, »svetovno« (Cooppan 2004: 12).

⁴⁶⁶ Gl. poglavje o literarni zgodovini. Prim. tudi Милутиновић 2005: 207; Kadir 2004: 2.

⁴⁶⁷ Med teoretskimi razlogi lahko omenimo Wallersteinovo teorijo svetovnega sistema (Apter 2005: 202).

⁴⁶⁸ Kot smo videli v prejšnjem poglavju, precej raziskovalcev meni, da nacionalna literarna zgodovina danes ni več ustrezna. A mnenja so tudi glede tega deljena. Hendrik Birus piše na primer o dialektiki simultanelega razcveta nacionalnih literatur in svetovne književnosti (Birus 2003: 21); nekateri drugi se zavzemajo za branje na križišču teksta in zgodovine, nacionalnega in globalnega (Cooppan 2004: 13); spet tretji opozarjajo na ambivalentnost renesanse svetovne književnosti: »Svetovna književnost v globalni dobi ima še vedno Janusov obraz: kritizirana je kot globalni kanibal, ki požira manjše in obrobne literature, in obenem dobrodošla zaradi svojih kozmopolitskih zmožnosti« (Stephanides 2004: 101). Vendar pa poudarek na globalni razsežnosti vse bolj prevladuje: »Literatura postaja immanentno globalna«, literarna besedila ne nosijo več eminentno nacionalnih potez (Pizer 2000: 213). Po mnenju Pizerja je Goethejev pojem *Weltliteratur* predhodnik te »prave«,

očitno prepoznano kot svetovna književnost⁴⁶⁹ ali označeno z drugimi sorodnimi imeni (globalna književnost pri Fredericu Jamesonu in Masau Miyoshiju, kozmopolitizem pri Bruceu Robbinsu in Thimotyju Brennanu, svetovna književnost pri Davidu Damroschu in Francu Morettiju, literarni transnacionalizem ter planetarnost pri Gayatri Spivak itn.; prim. Apter 2003: 254). Tako kot je Said delno rehabilitiral Auerbachov pojem svetovne književnosti (prim. Said 1994), zdaj s stališča postkolonialnih teorij z Goethejevim pojmom *Weltliteratur* naredi Homi Bhabha (oziroma natančneje: zavzema se za pozitivne možnosti, inherentne Goethejevemu pojmu *Weltliteratur*; prim. McInturff 2003: 233). Pri tem se osredotoča na tiste poteze, ki onemogočajo tako nacionalno kohezivnost kot univerzalizem:

Preučevanje svetovne književnosti bi lahko bilo preučevanje načina, kako se kulture prepoznavajo prek svojih projekcij 'drugosti'. Nekdaj je bila glavna tema svetovne književnosti prenos 'nacionalnih' tradicij; danes morda lahko predlagamo, da so polje svetovne književnosti transnacionalne zgodovine migrantov, koloniziranih, političnih beguncev – teh mejnih okoliščin. Središče takega preučevanja ne bi bila ne 'suverenost' nacionalnih kultur ne 'univerzalizmi' človeške kulture, temveč osredotočenost na te 'muhaste premestitve [displacements]' [...] v kulturnih življenjih postkolonialnih družb. (Bhabha 1992: 146).⁴⁷⁰

Rehabilitacija pojma svetovna književnost pa ni bila povsod sprejeta povsem brez pridržkov. Călin-Andrei Mihăilescu tako denimo meni, da mora primerjalna književnost prav zato, ker se svet globalizira, opustiti pojem *Weltliteratur*; posamezne književnosti namreč niso del ene, skupne književnosti, ampak si stojijo ire-

---

globalne svetovne književnosti (prav tam). Prim. tudi Jusdanis 2003: 110. – Za bolj tradicionalno, univerzalistično upravičenje raziskovanja svetovne književnosti v tem obdobju prim. Dugast 1999: 66.

⁴⁶⁹ Pravzaprav zares ne šele tedaj; v devetdesetih, zlasti pa proti letu 2000, postane to gibanje le posebej izrazito. Drugače pa je na primer Frederic Jameson že leta 1968 v pisu »Third-World Literature in the Era of Multinational Capitalism« menil, da nastanek kulturnih študij zahteva ponovno iznajdbo tega, kar je Goethe imenoval *Weltliteratur*, le da drugače: specifično se je treba ukvarjati z literaturo tretjega sveta (prim. Cooppan 2004: 16; tudi Pizer 2000: 224). – Renesansa svetovne književnosti predvsem v ZDA je demonstrativno razvidna tudi iz Saussyjevega poročila ACLA: najočitnejša skupna točka »pozicijskih prispevkov« (npr. Damrosch 2006a; Trumpener 2006) k poročilu je vprašanje, kako se lotiti svetovne književnosti (Culler 2006a: 242). Prim. tudi Culler 2006b: 90, kjer je nova svetovna književnost ironično (v primerjavi z »univerzo odličnosti«, ki jo Culler [upravičeno] kritizira) imenovana »svetovna književnost odličnosti«.

⁴⁷⁰ McInturff pripominja, da tudi Bhabhov pojem temelji na ekskluzivističnem kanonu del, »ki se ukvarjajo z obliko kulturnega disenza in drugosti«, in je tako nekakšen antinacionalni kanon (prav tam: 233).

duktibilno nasproti kot Drugi (Mihăilescu 2005: 66). Podobno kritiko je na isti proces naslovil tudi Djelal Kadir. Ta vidi (na novo obujeni) pojem svetovne književnosti celo kot največjo nevarnost sodobne komparativistike. Kritizira prehod od literatur sveta k svetovni (Moretti, Damrosch) oz. planetarni (Spivak) oz. globalni (Dimock, Shih) literaturi. Po njegovem je to le pretanjena, sofisticirana oblika neokolonializma (Kadir 2006a: 75). Morda najbolj vprašljiva pa je ta revitalizacija svetovne književnosti zaradi suma amerikanocentrizma oziroma amerikanizacije. Hendrik Birus tako denimo opozarja, da novi pojem svetovne književnosti nastaja »predvsem prek angleških prevodov« (Birus 2003: 21); po mnenju Harish Trivedi svetovna književnost rabi potrebam severnoameriškega akademskega sveta,⁴⁷¹ (zahodne) svetovne književnosti pa so po njenem »morda različice ameriške globalizacije« (Trivedi 2006: 24); spet drugi menijo, da gre za macdonaldizacijo, saj da je pojem svetovna književnost konstruiran s perspektive hegemonске velesile, Amerike (Culler 2006a: 245); pojavlja se strah, da bo svetovna književnost »govorila samo angleško, tako kot to počne globalizacija« (Jusdanis 2003: 125)⁴⁷² itn. Tudi Gayatri Spivak opozarja na amerikanizacijo, češ da z obnovljenim trendom vračanja k svetovni književnosti nastaja nevarnost, da bodo v precejšnjem delu sveta svetovno književnost spoznavali predvsem iz ameriških antologij (Spivak 2003: xii).⁴⁷³

A zadržki niso samo ideološke, temveč tudi metodološke narave. Ob vprašanju, ali novi modeli svetovne književnosti res prinašajo kaj novega, ali pa gre zgolj za »stari software v novih računalnikih« (Jusdanis 2003: 103), se je pojavil tudi resnejši dvom, ali ti novi predlogi sploh ponujajo zadovoljive metodološke rešitve za ukvarjanje z doslej zanemarjeno nezahodno književnostjo (Apter 2003: 255) in ali zmorejo zaobseči (danes še bolj kot kdaj koli prej) nepregledno količino gradiva, ne da bi se tako ali drugače omejevali le na kak posamezni vidik (Jusdanis 2003: 114). Osrednje teoretske zagate je Gregory Jusdanis povzel v te štiri točke, »ideološke slepe pege« današnje svetovne književnosti: 1) nima jasne metodologije; 2) njena postkolonialna usmerjenost ni ustrezna kompleksnosti današnje

⁴⁷¹ Dodaja tudi, vendar ne najbolj korektno, da svetovne književnosti ne poučujejo nikjer drugod na svetu (Trivedi 2006: 23).

⁴⁷² Jusdanis to tudi neposredno poveže s »kulturnim« obratom oziroma »bernheimerskim sindromom«: prelevitvijo (v ZDA) literarnih oddelkov v kulturne študije, ki spodbujajo enojezičje in pomenijo nevarnost, da postanejo še ena oblika ameriškega univerzalizma, globalizma, vsiljenega vsemu svetu, posredovanje ameriškega izkustva in pojmovanja (prav tam).

⁴⁷³ S podatki je to dobro ponazorjeno v Damrosch 2003a: 18 isl., 113, 127 isl.

transnacionalne *ekumene*; 3) je ameriška verzija globalizacije; 4) podpira enojezične (Jusdanis 2003: 126).

Vendar pa taki ali podobni zadržki vnovičnega razcveta zanimanja za svetovno književnost v današnji primerjalni književnosti niso mogli zavreti. Nasprotno, prav globalizacija je obudila občutje enovitosti svetovnega literarnega prostora, enovitosti, ki jo je zasluhlil že Goethe, le da je ta enovitost zdaj dosegla povsem druge razsežnosti. Poskus konceptualizacije te enovitosti postane eden izmed najpomembnejših izzivov primerjalne književnosti na prelomu tisočletja.

* * *

Med najvidnejše poskuse nove pojmovne opredelitve svetovne književnosti, ki so si prizadevali najti ustrezno novo metodologijo za ta podvig, čeprav se mnogim od gornjih očitkov niso mogli izogniti, sodijo predlogi Franca Morettija, Davida Damroscha in Pascale Casanova.⁴⁷⁴

Franco Moretti se je natanko zavedal bistva problema, ki se ga je lotil: »Svetovna književnost ni predmet, je *problem*, ki zahteva novo kritično metodo« (Moretti 2000: 55), ugotavlja in tako nakazuje, da svetovne književnosti kot predmeta znanstvene obravnave ni mogoče zajeti denimo z nenehnim kvantitativnim dopolnjevanjem njenega obsega (sodobne tehnologije bi ob primerni organiziranosti to ne nazadnje celo dopuščale),⁴⁷⁵ ampak prej z ustrezno konceptualizacijo. To konceptualizacijo, novo »kritično metodo«, si v svojem predlogu zamišlja sestavljeno nekako iz dveh delov. Idejo za prvi del si sposodi pri Wallersteinu, v teoriji »svetovnega sistema« šole ekonomske zgodovine. Po tej teoriji je mednarodni kapitalizem sistem, ki je *en* in obenem *neenak*; ima jedro in obrobje, »ki sta povezana med seboj v razmerju naraščajoče neenakosti« (prav tam: 56). Po analogiji s tem je ena svetovna književnost, »en svetovni literarni sistem (med seboj povezanih

⁴⁷⁴ Na kongresu ICLA/AILC leta 2004 v Hong Kongu je bila tudi delavnica z obetavnim naslovom »Novi koncept svetovne književnosti: medkulturna intertekstualnost«; prispevki na njej so v uredništvu Fokkeme izšli v marčevski številki *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée*, vendar – tudi v urednikovem uvodniku – sam pojem »medkulturna intertekstualnost« sploh ni podrobneje obdelan kot koncept (kaj šele »novi«) svetovne književnosti (gl. Fokkema 2004 in druge članke v tematskem bloku). – O medkulturni intertekstualnosti prim. tudi Hokenson 2000.

⁴⁷⁵ O tej možnosti prim. Grabovszki 2003, kjer avtor med drugim celo pravi: »Načeloma ima danes pojem svetovne književnosti svoj najrelevantnejši izraz v neomejenem digitalnem prostoru« (prav tam: 53).

literatur); a sistem, ki je drugačen od tega, na kar sta upala Goethe in Marx, saj je globoko neenak« (prav tam). V tem kontekstu se Moretti sklicuje še na raziskave Even-Zoharja, »čigar 'polisistemska teorija' je povsem podobna analizi svetovnega sistema« (Moretti 2006: 115), saj med drugim ugotavlja, da v mednarodnem literarnem sistemu ni simetrije (močnejši, jedrni, središčni vedno vplivajo na obrobne, nasprotno pa nikoli).⁴⁷⁶ – Drugi pol Morettijevega predloga sestavlja evlucijska teorija. »Ni težko videti, zakaj je evolucija dober model za literarno zgodovino; to je teorija, ki pojasnjuje izjemno raznolikost in kompleksnost obstoječih oblik na podlagi zgodovinskega procesa« (Moretti 2006: 113). Evlucijska teorija je po njegovem odlično izhodišče prav za študij svetovne književnosti, saj je njen osrednji problem »*raznolikost form* v svetu, ki jih razlaga kot rezultat *divergence in razvejanja* in utemeljuje divergentnost s procesom *prostorske ločenosti*« (prav tam: 114). Med evlucijo, ki implicira raznolikost, in svetovnim sistemom, ki implicira istost, je sicer nasprotje; vendar sta v literarni zgodovini obe metodi kompatibilni, ker se raznolikost in istost dogajata v različnih dobah. »Raznolikost je posledica (relativne) izoliranosti kultur od njihovega začetka do nekaj stoletij nazaj; istost se pojavi mnogo pozneje, okrog osemnajstega stoletja, ko se mednarodni literarni trg tako okrepi, da si začne podrejati te ločene kulture« (116).

Moretti meni, da je svetovno književnost sicer potrebno obravnavati v celoti, vendar ne posameznih del – saj je svetovna književnost kot skupek posameznih del povsem nemogoč cilj –, temveč kot sistem; mogoče je namreč analizirati posamezne strukturne zakonitosti tega sistema.⁴⁷⁷ Analiza iz tega razloga ne poteka na način *natančnega branja* (close reading),⁴⁷⁸ temveč *oddaljenega* (distant reading).⁴⁷⁹ Morettijeva svetovna književnost je zato povsem »'iz druge roke': kompilacija raziskav drugih ljudi, brez *enega samega neposrednega branja besedila*« (57).

Morettijev predlog je bil deležen mnogih kritik.⁴⁸⁰ Očitali so mu uporabo Wal-
lersteinovega modela kot neprimerne (Spivak 2003: 108; 2006a: 102), predvsem

⁴⁷⁶ O neenaki interferenci med literaturami prim. tudi Moretti 2000: 56.

⁴⁷⁷ Sam svojo metodo imenuje »sociološki formalizem« (prav tam: 66).

⁴⁷⁸ To je »teološka zadeva«, primerna le za obravnavo zelo majhnega kanona (Moretti 2000: 57).

⁴⁷⁹ »Distant reading: kjer je oddaljenost, naj ponovim, *pogoj za vednost*: omogoča osredotočanje na note, ki so mnogo manjše ali mnogo večje od besedila: postopki, teme, tropi – ali vrste/zvrsti in sistemi.« In če med vsem tem tekst izpuhti, ni to nič hudega, »manj je več«. Če želimo razumeti sistem kot celoto, nekaj moramo žrtvovati (prav tam: 57).

⁴⁸⁰ Glej Apter 2003; Spivak 2003; 2006a; Stephanides 2004; Parla 2004; Coopan 2004; Wood 2004; Милутиновић 2005; Helgesson 2006; Julien 2006; Yoo 2006; Trivedi 2006.

pa zavzemanje za »oddaljeno« branje, se pravi, uporabo zgolj sekundarnih virov namesto branja samih leposlovnih besedil. Obenem so ga glede tega opozarjali tudi na konceptualno aporijo, saj uporaba sekundarne literature ne pomeni odsotnosti branja primarne (bral jo je vsaj avtor »sekundarnega dela«; prim. Милутиновић 2005: 218; ali v nekoliko drugačni formulaciji Gayatri Spivak: »da bi lahko izvajali *distant reading*, moramo biti izvrstni *close readers*«; Spivak 2006a: 102). Ena najočitnejših slabosti Morettijevega predloga je tudi ta, da res ostaja predvsem na ravni abstraktnega teoretskega modela, sistema z ugotovljenimi zakonitostmi, ne omogoča pa izdelave polja svetovne književnosti v nazornejši obliki, ki bi upoštevala kot dejanske akterje denimo literarna besedila in ne predvsem teoretske konstrukte. Zato se Morettijev pojem svetovne književnosti težko ubrani očitka, da gre za teoretski model, namenjen zgolj akademski sferi, ki ga je proizvedla. V tem pogledu mu je sicer treba priznati veljavo, vendar velja zanj – zaradi popolne odvezanosti od »prakse« – podoben ugovor kot za nekatere novejše poskuse prenove literarne zgodovine, ki preveč mehansko sledijo abstraktnim teoretskim premisam.

* * *

Drug odmeven nedavni model je predlog Francozinje Pascale Casanova v knjigi *La république mondiale des lettres* iz leta 1999. Nastal je kot kritika nacionalnega literarnega zgodovinopisja oziroma vloge, ki jo je to zgodovinopisje odigralo v preteklosti. Po avtoričinem mnenju je namreč – zato ker so si literaturo v devetnajstem stoletju prisvojili literarna zgodovina in nacionalne politike – »naše literarno nezavedno v veliki meri nacionalno. Naši instrumenti analize in vrednotenja so nacionalni [...] Zato smo slepi za nekatere transnacionalne pojave, ki so omogočili, da se je nekako v zadnjih štirih stoletjih postopno pojavil specifični literarni svet« (Casanova 2004: xi). S svojim predlogom »ne-nacionalne zgodovine strogo literarnih dogodkov« (prav tam: xii) hoče avtorica obnoviti transnacionalno literarno zgodovino, vendar pa – to le velja poudariti – ne zares kot svetovno književnost:⁴⁸ⁱ »ne govorim o svetovni književnosti, temveč o mednarodnem literarnem prostoru, o svetovni republiki književnosti« (prav tam), ki da je nastala šele v šestnajstem stoletju v Italiji in Franciji. Šele tu in tedaj se po njenem izoblikuje celovito literarno polje; pred tem so obstajale le posamezne regije.

Metodološko avtorica izhaja iz Braudela in njegovega pojmovanja sveta ekonomije ter iz Bourdieuja in njegovih raziskav literarnega polja. Tako literature sicer še

⁴⁸ⁱ A vseeno je temu konceptu mnogo bliže kot pojmu nacionalne. Po mnenju Zorana Milutinovića v bistvu ohranja Goethejev koncept svetovne književnosti (Милутиновић 2005: 208).

zdaleč ne esencializira, a ji vendar pripisuje nekakšno neodvisnost, avtonomijo;⁴⁸² njena osrednja izhodiščna teza namreč je, da »obstaja 'svet literature', literarni svet, ki je relativno neodvisen od vsakdanjega sveta in njegovih političnih delitev« (prav tam: xii). Pri tem je beseda »svet« – oziroma, tako kot je v naslovu, »republika« – mišljena ne na primer filozofsko (tako kot denimo pri govorenju o vzporednih svetovih, kjer gre za nekakšno pomensko ali smiselno zaokroženost), ampak zelo konkretno po strogi analogiji z »realnim«, konkretnim družbenim, ekonomsko-političnim svetom z vsemi njegovimi lastnostmi, delitvami, strategijami in praksami:

Tako se pojavijo literarne meje, ki so neodvisne od političnih [...], ozemlja, katerih edina vrednost in resurs je literatura; urejajo jih odnosi moči, ki enako upravljajo s formo besedil, ki so napisana v teh deželah in krožijo skozi nje; svet, ki ima svoj lastni kapital, svoje lastne province in meje, kjer instrumenti moči postanejo jeziki. Vsak član te republike si prizadeva, da bi bil priznan kot pisec [...] Rivalski jeziki se borijo za prevlado; revolucije so vedno obnem literarne in politične. (4)

Pascale Casanova nato literarni svet tudi analizira natanko tako, kot da bi šlo za ekonomsko političnega,⁴⁸³ na primer z obravnavo meja, literarnih ozemelj, literarnih prestolnic in velemest ter provinc, literarnega kapitala, literarnega trga, borze literarnih vrednot, literarnih instrumentov moči, pretoka, kroženja, spopadov za moč in oblast, revolucij itn.

Njene osnovne teze oziroma ugotovitve so nekako tele: Literarnost je jezikovni in literarni kapital. »Po zaslugi prestižnosti besedil, napisanih v njih, nekateri jeziki veljajo za bolj literarne od drugih, za bolj zmožne utelešati literaturo« (17). Literatura si pribori avtonomijo (od nacionalno-politične vloge), ko doseže določeno starost in tako postane svetovna. Francoska literatura kot najstarejša in z največjim kapitalom je najbolj avtonomna, najmanj nacionalna, najbolj univerzalna (87).⁴⁸⁴

⁴⁸² Sinteznost njenega razumevanja se kaže tudi v zavestnem zavzemanju za »specifično literarno, a vseeno tudi zgodovinsko interpretacijo besedil; preseganje domnevno nepremagljive antinomije med notranjim [...] in zunanjim [...] kritištvom« (prav tam: 4–5).

⁴⁸³ Dotlej je, kot pravi, veljalo, da je svet literature čisti, idealni, univerzalni svet, sama pa bo pokazala, da je to svet ekonomije; navaja, kako sta že Valéry in Goethe (v tem kontekstu pa omenja še mnoge druge pisateljske reference) opazila, da svet literature deluje kot ekonomija (in tega nista mislila metaforično) (prav tam: 12).

⁴⁸⁴ Posledica tega, da je svetovni literarni prostor avtonomen, da so torej avtorji rešeni nacionalnih vezi, je »unifikacija« (prav tam: 210), namreč okoliščina, da so ta dela med seboj nekako »podobna«, primerljiva. Avtorica tu glede na to, kaj želi povedati, povsem dosledno uporabi ta, v komparativistiki zadnjih desetletjih zelo sporni in kritizirani pojem. – Na drugi strani se ne zavzema za novejši konceptualni »nadomestek« stare

Obstajajo literarne prestolnice, glavna med njimi je Pariz (23), ob njem pa danes še Berlin, Barcelona, London (117). Poglavitni podeljevalci vrednosti literarnemu delu so literarna kritika, prevod (133) in literarne nagrade (146). Literarni svet ni pravičen, je hierarhičen in nasilen,⁴⁸⁵ poln spopadov, zato tudi velja, da je »edina prava zgodovina literature ta, ki opisuje upore, napade na avtoritete, manifeste, iznajdbe novih oblik in jezikov – vse subverzije tradicionalnega reda, ki korak za korakom ustvarjajo literaturo in literarni svet« (175).

Zamisel Pascale Casanova je vsekakor zanimiva in – glede na to, da se pogosto ne ozira na »politično korektnost« – tudi dovolj pogumna; pokaže eno od možnosti, kako je mogoče z uporabo sodobnih teoretskih izhodišč večji mednarodni literarni kompleks obravnavati pregledno, homogeno in enovito.⁴⁸⁶ Seveda pa vsebuje tudi nekaj postavk in ugotovitev, ki zahtevajo podrobnejšo osvetlitev ali se utegnejo zdeti celo sporne. Težko je denimo spregledati okoliščino, da je njen koncept »svetovne republike literature« zasnovan tako, da vodilno vlogo v njem logično prevzame francoska književnost oziroma Pariz kot evropska literarna prestolnica.⁴⁸⁷ Upošteva le Evropo, čeprav govori o svetu (in tudi locira na primer pozni vstop kitajske književnosti v svetovno), ter ne upošteva možnosti azijskih ali afriških literarnih prestolnic. »Velikim« književnostim (seveda v skladu z njeno postavko, da imajo pač mnogo večji literarni kapital) posveča mnogo več pozornosti kot »malim«.⁴⁸⁸

Prav tu se morda najizraziteje odpira potreba po nadrobnejši razpravi, saj se včasih zazdi, da bi besedo »republika« iz naslova ustrezneje nadomestila beseda

---

univerzalizacije, »globalizacijo« (namreč zato ne, ker ta implicira nekakšno enovitost), ampak govori o internacionalizaciji literature, ki vključuje nenehno spopadanje in konkurenčnost (tako kot na ekonomskem trgu) (40).

⁴⁸⁵ Treba je priznati hierarhije; tak univerzalizem, ki jih na videz ne, je škodljiv, saj gre v praksi za vsiljevanje vrednot centra kot univerzalnih (154).

⁴⁸⁶ Čeprav je obenem res, da se avtoričin sprva konsistentni teoretski diskurz polagoma prevesi v precej sproščeno esejiziranje.

⁴⁸⁷ Prim. npr. izvajanja na str. 48, 117 itn. Avtoričin »galocentrizem« so opazili tudi nekateri drugi; prim. Damrosch 2003a: 27; Prendergast 2004: 8–9; Милутиновић 2005: 211.

⁴⁸⁸ To se kaže na primer med drugim tudi v tem, da Danila Kiša obravnava sicer obsežno, a, vsaj glede na to, kar sama navaja kot referenco, pravzaprav izključno na podlagi njegovega dnevnika (113 isl.). V delu, ki se pravzaprav sklicuje na tisoče literarnih referenc in je gotovo prevelik zalogaj za eno osebo, je tudi sicer kar nekaj površnosti in netočnosti. Naj navedem le eno: »romani o akademskem življenju, ki jih pišejo mednarodno znani pisatelji, kot sta Umberto Eco in David Lodge« (171), gotovo preseneti bralce Ecovih romanov.

»imperij«. Avtorica denimo razpravlja o literarni moči in vrednosti jezika in predpostavlja, da ima jezik, ki je bolj bran, večjo moč in vrednost, večji literarni kapital (20). Grobo ekonomsko gledano to seveda drži, tako kot drži na monetarnem področju: velike valute imajo svoj monopol, tako kot ga imajo tudi »velike« književnosti. Vendar avtorica to ne le – če že ne kritizira – nevtravno ugotavlja, ampak tudi takole komentira: »To so jeziki, v katerih berejo ne le tisti, ki jih govorijo, ampak tudi tisti, ki menijo, da so avtorji, ki pišejo v teh jezikih ali ki so prevedeni v te jezike, vredni branja« (20). Logika je jasna: če je res tako, potem je očitno, da so to jeziki z veliko literarno vrednostjo nekako samo po sebi. Ampak v praksi je (lahko) povsem drugače: v angleščini ali francoščini beremo pogosto zato, ker so dela iz manjših jezikov v te jezike prevedena iz povsem pragmatičnih razlogov; se pravi, ne zato, ker bi bili angleščina ali francoščina nemara bolj literarni, ampak preprosto zato, ker je več verjetnosti, da bo znal kdo knjigo iz svahilija ali estonsčine prevesti v angleščino kot v slovenščino.⁴⁸⁹ – Naj avtorica še tako poudarja, da je literarna moč relativno neodvisna od politične: v tem primeru to zanesljivo ne drži in je vprašljivo govoriti o »strogo literarni moči jezika«.

Svetovna republika literature Pascale Casanova je, čeprav v resnici sploh ni zasnovana kot svetovna književnost, tej v praksi vendarle mnogo bliže kot Morettijeva svetovna književnost. Upoštevanja vreden se zdi zlasti avtoričin poskus, zasnovati literarno zgodovino kot razmeroma avtonomno, ne da bi pri tem zanikala povezanost literarnega sveta z ekonomskim, družbenozgodovinskim, idejnzgodovinskim itn. Osrednja omejitev knjige se zdi predvsem njena geografska (obenem pa verjetno tudi nacionalno ideološka) omejenost. Eden od razlogov zanjo je tudi količinska neobvladljivost gradiva, s katerim se mora danes spopasti vsak preučevalec te problematike. Edina rešitev iz te zadrege se zdi postuliranje takega koncepta svetovne književnosti, ki bo ta problem dovolj prepričljivo odpravil. Tak koncept skuša ponuditi David Damrosch.

* * *

David Damrosch je s knjigo s precej zgovornim naslovom: *What is World Literature?* (2003) avtor verjetno najnovejšega res odmevnega poskusa v tej smeri. Damrosch zelo dobro pozna poskuse svojih predhodnikov (od Goetheja naprej) in posledično načelno problematičnost pojma svetovne književnosti. Zato se v

⁴⁸⁹ Ker je angleško govorečih neskončno več kot slovensko; ker je veliko Afričanov in Estoncev, ki znajo odlično angleško; ker je mnogo več založniških možnosti v ogroznem anglofonem založniškem svetu kot v majhnem slovenskem.

uvodu v omenjeno knjigo, pa tudi v nekaterih drugih spisih sooči s pogloblitimi ugovori in se tudi kritično opredeli do nekaterih znanih predlogov,⁴⁹⁰ tudi denimo do modela Pascale Casanove (Damrosch 2003a: 27) in do Morettijevega,⁴⁹¹ ter šele nato ponudi svoje lastno razumevanje svetovne književnosti. Njegova izhodiščna definicija je taka: »Zame svetovna književnost zaobsega vsa literarna dela, ki krožijo onkraj kulture svojega izvora, bodisi v prevodu ali v svojem izvornem jeziku [...] V najširšem smislu bi lahko svetovna književnost zaobsegala vsako delo, ki je kdaj koli preseglo svojo domačo bazo«, a s to omejitvijo, da mora imeti aktualne bralce: delo je dejansko delo svetovne književnosti, »kadar koli in kjer koli je dejavno navzoče v literarnem sistemu zunaj svoje izvorne kulture« (prav tam: 4). Iz tega pa potem sledi, da svetovna književnost »ni neskončni, nezajemljivi kanon del,⁴⁹² ampak prej način kroženja in branja, način, ki ga je mogoče uporabiti tako za individualna dela kot za snovne sklope, enako primeren za branje utrjenih klasikov in novih odkritij« (5). Končni opis je tak: »Delo vstopi v svetovno književnost z dvojnimi procesom: prvič, če je brano *kot* literatura, in drugič, če kroži v širšem svetu zunaj svoje jezikovne in kulturne točke izvora« (6). Preučevanje svetovne književnosti zato po Damroschu pomeni preučevanje kroženja, prevajanja in proizvajanja literarnih del – in to so tudi jedrna poglavja njegove knjige.

Ker se Damrosch zavzema (in to v svojih konkretnih analizah tudi prikaže) za *natančno*, ne *oddaljeno* branje, je seveda jasno, da svetovna književnost pri njem

⁴⁹⁰ Ob Etiemblovih invariantah zapiše: »Toda take univerzalnosti hitro preidejo v motna posploševanja, ki so danes vedno bolj nezanimiva« (Damrosch 2004: 5), in v nadaljevanju govori o nevarnosti, da raziskovalci svetovne književnosti lahko postanejo »literarni ekoturisti« (prav tam).

⁴⁹¹ Prav tam: 26. Kritizira tudi Morettijevo teoretsko izhodišče, Wallersteinovo teorijo. Opozarja, da ima metoda svetovnih sistemov iste odlike in pomanjkljivosti kot strukturalistična; s svojo »gramatiko« lahko pojasnjuje ljudsko slovnost in žanrsko literaturo, kompleksnejših, bolj idiomatičnih del pa ne (prav tam).

⁴⁹² Vendar to nikakor ne pomeni, da je Damrosch za pretirano demokratizacijo literarnega kanona. Prej nasprotno: ostro kritizira komercializacijo literature (17 isl.), ob svetovno književnost kot nekakšno nasprotje postavlja »globalno literaturo«, ki »jo je mogoče brati na letaliških terminalih, brez kakršnega koli specifičnega konteksta« (25), glede del, ki jih sam obravnava ali predlaga v obravnavo kot dela svetovne književnosti, pa pravi: »Velika literarna dela imajo lastnost transcendiranja, ki jim omogoča, da sežejo skoz prostor in čas in nam govorijo neposredno« (135). – A velja tudi opozoriti, da niso vsa velika dela taka. Svetovna književnost postanejo le tista velika dela, ki (prek prevoda) delujejo tako tudi v drugem kulturnem prostoru. Dela, ki so razumljena le v specifičnem kontekstu (torej, ki imajo premalo univerzalnosti), ne postanejo dela svetovne književnosti, ampak ostajajo mojstrovine nacionalnih književnosti (158).

ne more biti kar skupek vseh del, ki bi si zaslužila ta naziv – preprosto zato ne, ker je tak korpus povsem neobvladljiv in zato tudi ne zares predstavljaliv. To je ena od osrednjih dilem glede pojma svetovne književnosti, s katerim so se soočali od nekdanj (prav iz tega razloga tudi nastane kvalitativno razumevanje svetovne književnosti) in sta ga skušala rešiti tudi Moretti in Pascale Casanova, vsak po svoje. Damrosch ponudi drugačen, nov predlog, po smislu precej podoben Goethejevemu, le da seveda formuliran s povsem drugačnimi terminološkimi in teoretskimi registri: »Svetovna književnost ni velikanski korpus gradiva, ki ga je treba nekako – čeprav je to nemogoče – obvladati; je način branja, ki ga lahko izkusimo *intenzivno* z le nekaterimi deli enako učinkovito,⁴⁹³ kot lahko raziskujemo svetovno književnost *ekstenzivno* z velikim številom del« (299). Oziroma pregledno in v nekaterih pogledih precizneje na drugem mestu:

1. *Svetovna književnost je eliptična refrakcija nacionalnih.*
2. *Svetovna književnost so dela, ki s prevodom pridobijo.*
3. *Svetovna književnost ni kanon besedil, ampak način branja: oblika distanciranega ukvarjanja s svetovi onkraj našega lastnega prostora in časa.* (281).

Vse te definicije Damrosch demonstrira s podrobnim branjem in spremljanjem (čeznacionalne, transkulturne) usode nekaterih znanih literarnih besedil (npr. *Epa o Gilgamešu*, del Mechthild iz Magdeburga, Kafke itn.). Spremlja denimo recepcijo njihovih prevodov v drugih kulturah ali tudi njihovo recepcijo v literarnih delih drugih pisateljic in pisateljev in tako dovolj prepričljivo pokaže, da svetovni književnosti pripadajo – ne glede na to, kaj si o njih misli denimo nacionalni literarni sistem – pač tista literarna besedila, katerih »univerzalnost« je kot taka prepoznana tudi zunaj meja njihove lastne kulture – in je v tem pogledu pač svetovna.⁴⁹⁴

Damroschev predlog je razmeroma preprost, vendar se zdi smotrno in tudi dovolj pragmatično naravnano ter od vseh omenjenih – razen Đurišinovega, v primerjavi s katerim je izrazito intenziven – nemara še najbolj sprejemljiv. Vendar seveda ne podaja čudežnega recepta za svetovno književnost kot razmeroma opredeljen, čeprav tudi dinamično spremenljiv skupek takih ali drugačnih leposlovnih

⁴⁹³ David Ferris kritično (nemara celo nekoliko preveč kritično) pripominja, da se tu še vedno skriva želja po obvladovanju: ta »enako učinkovito« po njegovem kaže na cilj, torej vendarle željo po obvladovanju celote, totalitete (Ferris 2006: 86).

⁴⁹⁴ Nacionalne literarne vede se morajo s tega vidika soočiti tudi z nekaterimi zanje težko sprejemljivimi dejstvi, denimo, da je ob takem pojmovanju (če ostanemo pri Slovencih) Bartol bolj del svetovne književnosti kot Prešeren, saj se ga je bralo in se ga bere zunaj meja Slovenije več kot kdaj koli Prešerna.

del. Zajeti skuša čim več vidikov, a končni izkupiček je tudi pri njem vseeno nemara nekoliko preskromen.⁴⁹⁵ Pravzaprav ostaja precej tradicionalen, zlasti pri konkretnih analizah, z nekaterimi vmesnimi aktualističnimi poudarki (denimo z izrazitim nasprotovanjem evrocentrizmu), ki so pač samoumevni besednjak sodobne episteme. Teoretsko je njegov koncept svetovne književnosti, ki očitno v precejšnji meri izvira iz fenomenološke tradicije (prim. 106, 135 idr.), seveda zanimiv in do določene mere sprejemljiv; a v konkretni, praktični izpeljavi (razen nekaterih drobnejših korekcij, npr. novega vrednotenje takega ali drugačnega prevoda, na katerega se ne gleda več le s kriteriji pravilnosti ali napačnosti, ampak med drugim kot na kulturnega posrednika), ne ponuja dosti novega.⁴⁹⁶ Njegovo spremljanje »svetovnih« usod posameznih besedil se metodološko ne razlikuje prav dosti od recepcijskih študij, ki jih je denimo v *Estetskem izkustvu in literarni hermenevtiki* razvijal Jauß, le da ne ponazarjajo denimo »dialektike vprašanja in odgovora«, temveč način, kako »biva« delo svetovne književnosti.

* * *

Po tem kratkem prehodu skozi (zlasti novejše) komparativistične obravnave svetovne književnosti nam na misel morda prihaja vprašanje, ali je med Goethejevim (ali med tradicionalnim humanističnim pojmovanjem nasploh) in današnjimi pojmovanji svetovne književnosti sploh kaka pomembna razlika? Vtis je, da bi Goethe, če bi denimo napisal knjigo o svetovni književnosti, to prav lahko naredil zelo podobno kot denimo Damrosch. A ne le to: že sama rehabilitacija pojma svetovna književnost vendarle kaže na podobno miselno naravnanoost. Očitno namreč je, da – ko skušamo konceptualizirati svetovno književnost, in potreba po tem postaja v današnji dobi globalizacije znova aktualna – ne glede na jasno zavest o kulturni relativnosti, vzvodih dominacije, ideoloških mehanizmih, »družbeni konstrukciji realnosti« ipd. obujamo pravzaprav koncept, ki je ne le evropskega porekla, ampak je tudi v sodobnih različicah metodološko »zahodnocentričen« (to zelo dobro dokazuje izbor teorij, na katere se opirajo denimo Moretti, Pascale Casanova ali Damrosch). Med takim zahodnocentričnim⁴⁹⁷ in Goethejevim se zdi razlika prav majhna – enako kot je razmeroma majhna med Goethejevim inkriminiranim »uni-

⁴⁹⁵ Harish Trivedi ga na primer kritizira, da je preveč »user friendly« in pasiven ter da ne dopušča ne novih odkritij ne širitev horizontov (Trivedi 2006: 24).

⁴⁹⁶ O kritičnih in pohvalnih pogledih na Damroschev predlog prim. še Jusdanis 2003, Coopan 2004, Wood 2004, Weninger 2005, Greene 2006.

⁴⁹⁷ Kot opozarja Juvan, evrocentrizenm že Markiewicz, Žirmunski in Etiemble prepoznava kot »zahodnoevropocentričen« (Juvan 2004: 138).

verzalizmom« in njegovimi današnjimi, terminološko in ideološko prečiščenimi različicami. Če na primer vzporejamo Goethejevo ali »humanistično« (Curtius, Auerbach, Welck) razumevanje univerzalnosti literature (kot tisto predpostavko, ki pravzaprav sploh upravičuje speljevanje nepregledne raznolikosti posameznih literarnih pojavov z vsega sveta pod en krovni pojem in zajetje v en konceptualni okvir) s tistim pri Gnisciju, po katerem je literatura edini diskurz, skupen vsem kulturam, tedaj se zdi podobnost – vsaj po intenci – očitna. Vendar nas to spet ne sme zapeljati v drugo skrajnost. Razlike vendarle so, zagotovo denimo v tem, kar je v spremenjenih zgodovinskih, kulturnih in. okoliščinah prinesel spremenjeni epistemološki kontekst, zaradi katerega se danes gotovo tudi drugače odzivamo na Goethejevo vizijo, kot so se denimo pred nekaj desetletji. Današnji pojem svetovne književnosti je namreč zaznamovan s kritično avtorefleksijo lastnih konceptualnih predpostavk in z načeloma bolj »demokratično« literarno zavestjo. Vprašanje je sicer, ali je s takim glediščem oziroma zavestjo mogoče oziroma smotno vedno posegati interpretativno tudi nazaj, na primer s spreminjanjem preteklih kanonov svetovne književnosti in s spodbijanjem njihove veljave za njihov lastni zgodovinski in kulturni kontekst. Vendar pa se zdi smiselno odpiranje, »demokratizacija« kanona s stališča današnje recepcije in za današnjo recepcijo, ki deluje v povsem drugačnem, neizogibno »medkulturnem« položaju globalne družbe in tudi vedno bolj globalne literarne kulture, v kateri stare hierarhije, ki jim za nazaj ne bi smeli kar počez spodbijati veljave, danes vendarle ne veljajo več docela. Pojem svetovne književnosti je zato v današnji komparativistiki povsem upravičeno uveljavljen znova – in na novo, z novimi argumenti, kot nova in po desetletjih spet izjemno pomembna naloga, ki jo pred komparativista postavljajo izzivi sodobnega svetovnega, medkulturnega, globalnega, (med)literarnega sistema.

Namesto sklepa

DOBRO LETO NAZAJ JE BILO USODNO za dve veliki imeni svetovne komparativistike, Tanio Franco Carvalhal in Claudia Guilléna. A usodno ju ni povezal le trenutek smrti (španski komparativist je umrl le štiri mesece za svojo brazilsko kolegico), temveč tudi njuno razumevanje primerjalne književnosti. Tania Carvalhal se je »intenzivno ukvarjala z dialektičnim odnosom med lokalnim in univerzalnim«, je v nekrologu za mnogo prezgodaj umrlo komparativistko zapisal Edouardo Coutinho; in Douwe Fokkema je – prav tako v spomin-skem zapisu o umrlem prijatelju – posebej poudaril ravno Guillénovo »nenehno obravnavanje 'napetosti med lokalnim in univerzalnim'«. Besede obeh piscev⁴⁹⁸ glede tega niso bile le priložnostne floskule. Tania Carvalhal je res pogosto izrecno tematizirala omenjeni dialektični odnos (prim. npr. Carvalhal 2003: 60–61, 105–106) in ga kombinirala še z enim (oziroma ga sublimirala vanj), nič manj dialektičnim, ki je postal nekakšen zaščitni znak njenega videnja primerjalne književnosti, namreč odnosom med lastnim in tujim, sebstvom in drugim (prim. naslov njene knjige o primerjalni književnosti); in Guillén je na samem začetku svojega znanega dela *The Challenge of Comparative Literature* zapisal, da je za komparativistični pristop bistveno »zavedanje določene napetosti med lokalnim in univerzalnim ali, če hočete, med posameznim in splošnim« (Guillén 1993: 5), to napetost pa nato tematiziral še z drugimi pojmovnimi dvojicami, na primer sebstvo in Drugi, lokalno in globalno, eno in mnogo ipd. (prav tam: 6, 13 idr.). Kaže, da je tako dialektično gledanje res nekakšna *usoda*, namreč notranja nujnost, ki izhaja iz same narave discipline, s katero sta se ukvarjala Tania Carvalhal in Guillén, discipline, ki je – če si spet sposodimo kar besede brazilске komparativistke – »pluralna [...] in dinamična« (Carvalhal 1995: 15), od nekdaj znana prav po tem, da zmore na predmet svojega zanimanja gledati večstransko, dialoško, pluralno, dialektično, celovito, sintetično, neizključevalno. Ta usodnost nekako zaznamuje tudi diskurz te knjige, ki pri »kritičnem pregledovanju« »primerjalne književnosti na prelomu tisočletja« nenehno zadeva ob dialektiko med »tradicijo in inovacijo«, univerzalnim in parcialnim, nespremenljivo esenco in vedno spreminjajočim se kontekstom. V

---

⁴⁹⁸ Oba nekrologa sta bila objavljena na spletni strani Mednarodne zveze za primerjalno književnost.

taki dialektični dvojnosti sem poskušal osvetliti ne le vprašanja literarne teorije, literarne zgodovine, literarnosti, kontekstualizacije, univerzalnosti in tako naprej, temveč je z njeno pomočjo mogoče opisati tudi način obstoja te same »discipline v nenehni krizi«. Primerjalna književnost – in upam, da je iz predhodne obravnave to dovolj jasno razvidno – lahko kot samostojna veda obstane le, dokler je njen osrednji predmet literatura;⁴⁹⁹ ta igra vlogo nekakšne konstante, *invariante*, v določenem pogledu *esence* primerjalne književnosti, njene *identitete*. Obenem pa jo – tako kot vse druge discipline – pri življenju in »v dobri kondiciji« ohranja to, da se nenehno »pomlajuje« in tudi drugače spreminja, prenavlja, obnavlja, dopolnjuje v vedno novih kontekstih, in to sproža njeno pregovorno nepremostljivo – a v mnogih pogledih vendarle produktivno – krizo *identitete*. Primerjalna književnost je, skratka, en(ovit)a in obenem mnogotera.

To sicer morda zveni kot ena od tistih esejističnih floskul, zaradi katerih je primerjalna književnost v zadnji četrtini prejšnjega stoletja (vsaj delno tudi po krivdi dekonstrukcije, ki je dovolila, da se njen aforistični diskurz preveč razpase in s tem sprožila pričakovan odpor) začela izgubljati »znanstveno verodostojnost« in se je zato ponekod začela zatekati v območje ved, ki teh težav tedaj niso imele (na primer sociologija, vsakršne empirične in sistemske raziskave, v devetdesetih letih tudi kulturne študije). Vendar se zdi obenem kar dovolj natančen opis okoliščine, da se svetovna komparativistična srenja zgane, ko Gayatri Spivak oznani (čeprav, kot smo videli, res precej dvoumno) »smrt discipline«, saj se čuti pri tem nagovorjena in napadena, a se, kot so pokazali mnogi odzivi na to provokacijo, zgane predvsem zato, da bi se od tega oznanila distancirala, denimo v slogu, da »smrt discipline« nemara res velja za ameriško primerjalno književnost, ne pa tudi za japonsko, kitajsko, nemško, slovensko ali italijansko.⁵⁰⁰ Ne nazadnje skušajo očitno prav to dialektično dvojnost opisati besede Janka Kosa, ko si ta leta 1978, v članku za prvo številko novoustanovljene slovenske revije *Primerjalna književnost*, prizadeva odnos med »teorijo in prakso slovenske primerjalne književnosti« ter »svetovno primerjalno književnostjo« opredeliti takole:

[...] prvič, primerjalna književnost, kakršna obstaja v svetovnem merilu in hkrati v posameznih nacionalnih kulturah, je lahko znanost samo kot enotna, na skupnem predmetu, načelih in metodah zasnovana stroka, kar pomeni, da je ni mogoče drobiti na regionalne, lokalne in

⁴⁹⁹ Predpostavka, ki se zdi sicer smešno samoumevna, a – kot je to pokazala predvsem razprava v devetdesetih letih prejšnjega stoletja – to ni.

⁵⁰⁰ Ne po naključju so navedene tiste, za katere je mogoče dokumentirati, da v svojem okolju izkazujejo prej prospiriranje kot »smrt«.

temu podobne 'primerjalne' vede; drugič, primerjalna književnost kot univerzalno utemeljena znanost dobiva v slovenskem prostoru seveda lahko posebne poteze, značilnosti, cilje in naloge, pač glede na naš specifični kulturni, družbenopolitični, literarni in literarno-znanstveni razvoj; ta daje razvoju primerjalne književnosti na Slovenskem posebne oblike, ritem in smer, ne da bi s tem karkoli prekrival njeno občo zasnovu. (Kos 1978a: 30.)

Dialektika med univerzalnim in lokalnim, obćim in posebnim (ćeprav se slog Kosovoga diskurza razlikuje od tistega pri Tanii Carvalhal ali Guillćnu, uporabljajo isto terminologijo!) zaznamuje »realno« zgodovinsko življenje primerjalne književnosti, njeno »dihrono pluralnost« na već ravneh, ki jih lahko konceptualiziramo (in kontekstualiziramo) z već vidikov. V nadaljevanju bomo to najprej poskusili z gledišća *globalnih* »ideologij« v njihovem dialektićnem prepletu z *lokalnimi*.⁵⁰¹

Komparativistika je že kmalu po svojem nastanku v duhu *nacionalistićne globalne ideologije* svojo identiteto zaćela oblikovati v skladu z *nacionalnimi* specifikami najvećjih zahodnih narodov. Ta ideologija je seveda le odsev zgodovinskih okolišćin rojstva te discipline. Zasnutke primerjalne književnosti (na primer v nemški romantiki in weimarski klasiki) danes ponavadi razumemo v povezavi z nastajanjem nacionalnih drŹav in zbujanjem nacionalnih zavesti, saj je bilo te v njihovi identiteti in njihove specifikke (ter »primerjalne prednosti«) mogoće najbolj prikazati in utrditi prav s primerjalno metodo.⁵⁰² Toda ćeprav je nastanek te ideologije pogojen zgodovinsko, njeni ućinki z odmrćjem zgodovinskih razlogov zanj niso odmrli, temveć trajajo še danes. Ena od najoćitnejših realizacij te ideologije v »institucionalnem« življenju primerjalne književnosti je – in zdaj prehajamo na raven *lokalnih ideologij* – pojav tako imenovanih komparativistićnih Źol. Tako

⁵⁰¹ Glede tega, kar neposredno sledi, prim. precejšnje ujemanje med Juvanom 2007 ter Virkom 2007a in nekaterimi izvajanji v prvem delu te knjige.

⁵⁰² Po Susan Bassnett je eno izmed kljućnih vprašanj tradicionalne primerjalne književnosti vprašanje nacionalne kulture in identitete (Bassnett 1997: 36, 41); »primerjalno književnost so si izmislile zahodnoevropske 'nacije'«, pravi Gayatri Spivak 2003: 8 (in podobno kot v drugem kontekstu evropske totalitarizme dvajsetega stoletja tudi nacije tu postavlja v narekovaje); prim. o tradicionalnem modelu primerjalne književnosti kot nacionalistićnem še Most 1997: 155; Damrosch 2006b: 100; prim. tudi ugotovitve Domingueza o »francoski Źoli«: »Literarno primerjanje so uporabljali za doloćanje stopnje nacionalne avtonomije« (Dominguez 2007:13) itn. – Pravzaprav ne dosti drugaće velja za literarno vedo nasploh; »pojem narodnosti [...] je bil prva podlaga za literaturo in Źtudij literature od zaćetka devetnajstega stoletja naprej« (Neubauer in Wertheimer 1999: 301). Prim. tudi Kistner 2005: 70.

je denimo mogoče razločevati med tipično francosko, nemško, ameriško, rusko, češko, slovaško, italijansko, danes tudi latinskoameriško in drugimi »šolami« primerjalne književnosti, ki se sicer vse prištevajo k isti disciplini, a je glede temeljnih metodoloških, pa tudi vsebinskih problemov stroke med njimi pogosto opaziti diametralno nasprotno poglede. Vprašanje o »šolah« primerjalne književnosti je z vidika današnjih teoretskih teženj sicer videti nekoliko anahronistično. Vsaj odkar je Benedict Anderson presenetljivo dobro⁵⁰³ unovčil tezo o narodu kot »namišljeni skupnosti« (z včasih precej trhlimi dokazi z bore majhno argumentativno težo in ničelno teoretsko sublimnostjo),⁵⁰⁴ je sistemizacija komparativističnih šol po nacionalnem ključu postala problematična. Vprašljiva pa je še z enega vidika. Gledano historično, je bila namreč nacionalno ideološko izoblikovana le »francoska šola« (razvpito raziskovanje binarnih vplivov je namreč povsem očitno bilo v službi nacionalnega interesa), druge pa pravzaprav ne – oziroma vsaj ne bi smele biti –, saj se je šele kot posledica »v začetku petdesetih let« nastalega spora⁵⁰⁵ »o nalogah

⁵⁰³ Presenetljivo je to predvsem zato, ker je – sicer v drugačnem besednjaku – podobno tezo zastopala že marksistična teorija naroda, ki tega ni več videla kot nekaj organskega, temveč kot začasen zgodovinski pojav.

⁵⁰⁴ Npr. »argument«, da je narod namišljena skupnost tudi zato, ker noben njegov pripadnik ne pozna vseh drugih njegovih pripadnikov. – Andersonova knjiga bi bila prav zaradi odmevnosti potrebna podrobnejše obdelave, vendar tu ni pravo mesto za to. Naj le nakažem nekaj možnih smeri razmišljanja ob tem. Če je bila marksistična negativna teorija naroda motivirana s komunistično vizijo o enoviti brezrazredni družbi v prihodnosti, je Andersonova s specifično izkušnjo Amerike, ki ni zares »nacija« v evropskem pomenu besede, ampak bolj »Država« (in ameriški patriotizem seveda ni patriotizem do dežele staroselcev in prelite krvi teh davnih, avtohtonih prednikov, temveč do državnih simbolov, zastave in ustave). Andersonova teza o narodu kot namišljeni skupnosti, ki da ne temelji v »krvi«, ampak bolj v kulturi, v tem, katere skupne časopise ljudje berejo, je tako specifično ameriška, prilagojena stanju v ZDA. *Melting pot* tam očitno res slej ko prej zmelje v eno nacijo vse, ki berejo iste časopise. Realnost v Evropi je še kako drugačna. Primerov je ogromno: Baski, Irci, bosenski Srbi, Hrvati, Muslimani, slovenske narodne manjšine itn. – tu v resnici še vedno, ne glede na lepe teorije, igrajo osnovo »rod«, »kri«, »materin jezik« mnogo bolj kot jezik okolja. To se v negativnem smislu dobro kaže pri naši nestrpnosti do ljudi drugih narodnosti, čeprav »berejo iste časopise kot mi«, ali (ne nujno negativno) pri novih »nacionalizmih« ne le v t. i. »tretjem svetu« (na primer v Afriki), ampak tudi denimo v Kanadi ali celo Belgiji. Anderson vendarle malce preveč poenostavlja oziroma posplošuje. Pri vseh teorijah, tudi pri njegovi, je potrebno upoštevati kulturne specifikke, ne pa zapasti zvijačno prikritemu polaševalskemu univerzalizmu.

⁵⁰⁵ Ta spor oziroma »znamenita kriza« se tedaj začne v francoski komparativistiki (prim. Medelénat 2000: 268), svoj vrhunec pa doseže z Wellekovim napadom na francosko šolo v *Krizi primerjalne književnosti*.

primerjalne književnosti [...] nato izcimila podoba o dveh t. i. šolah, francoski in ameriški« (Koren 1990: 47), druge pa so celo nastale še pozneje. Sicer se tudi ameriška šola zdi »nacionalno« tipična, če kot primer zanjo vzamemo Remakov model primerjalne književnosti kot raziskovanja odnosov ne le med literaturami, temveč tudi literature z drugimi umetnostmi in drugimi »kulturnimi diskurzii«. ⁵⁰⁶ Vendar se ob tem takoj pojavi vprašanje, ali je povojna ameriška komparativistika (podobno pa velja tudi za sodobno francosko, denimo) res tako homogena, da je v zvezi z njo mogoče govoriti kar o »ameriški šoli«, ⁵⁰⁷ saj je vtis, da je med Wel-

⁵⁰⁶ Premik od osredotočenosti na predvsem medliterarne raziskave bi se dalo denimo pojasniti s tem, da ameriška književnost ni razvila tradicije, primerljive z evropskimi in zato tudi v komparativističnih raziskavah ne igra tako izključne vloge (ne nazadnje je »deliterarizacija« primerjalne književnosti prav v ameriški komparativistiki devetdesetih let to po svoje potrdila).

⁵⁰⁷ Precej splošno sprejeto, a vendarle nekoliko poenostavljeno mnenje je, da je povojna ameriška komparativistika, ki je imela sicer svojo lastno, nekako v poznejši Remakovi smeri nagibajočo se komparativistično tradicijo (že Charles Mills Gayley, ki je leta 1890 začel predavati primerjalno književnost na Berkeleyu, je disciplino pojmoval zelo široko, kot povezavo študija literature z drugimi segmenti kulture, in se zavzemal za interdisciplinarnost; gl. Bassnett 1997: 33), (homogen) rezultat medvojnega imigracije velikih evropskih (univerzalističnih, poliglotskih, evrocentričnih) komparativistov humanističnega kova (Welleka, Auerbacha, Spitzerja, Poggiolija, Guilléna itn.; prim. o tem Damrosch 1995: 97; Most 1997: 156; Apter 2003: 270; Spivak 2003: 8). – Nenaavadna averzija do teh evropskih »poliglotskih humanističnih komparativistov« veje iz ciničnih besed Thea D'Haena: »Primerjalna književnost ima problem s svojo samopodobo. Predolgo je bila plesni oder za evropske patricijske *savants*, ki so strigli svoje večjezične nohte v preziru do *hoi polloi* brez najmanjšega znanja latinščine, kaj šele grščine, še manj francoščine, nemščine ali česa drugega razen utilitarne angleščine, ki so okupirali evropske predavalnice od šestdesetih let naprej. V ZDA 'CompLit' vabi evropske akademske izseljence, da razkazujejo svojo jezikovno in kulturno superiornost v očeh domorodskih barbarov« (D'Haen 1999: 374). – Prim. pa povsem drugačno vrednotenje prispevka evropskih beguncev, pretežno Judov, pri Steinerju. Medtem ko večina gornjih avtorjev »evropski« izvir ameriške primerjalne književnosti povezuje z evrocentrizmom in hegemonizmom evropskih pribežnikov, Steiner (precej utemeljeno) opozarja na čisto empirično dokazljivo okoliščino, da je večina tega, kar je v ZDA postalo oddelki ali programi za primerjalno književnost, »zraslo iz marginalizacije, iz delno družbene in etnične izključenosti« (Steiner 1995: 7). To pa ne velja le za položaj teh pribežnikov v Evropi, zaradi katerega so bili prisiljeni emigrirati, temveč očitno tudi v ZDA, če drži podatek Emily Apter, da so v protisemitsko nastrojenih ZDA judovske begunce sprva sprejemale predvsem črnske univerze na jugu države (Apter 2003: 261). – Ne nazadnje velja omeniti tudi nekoliko nenaavno okoliščino, da Gayatri Spivak na obeh mestih (torej najbrž v igri ni nagajivi tiskarski škrat), ko govori o begu evropskih intelektualcev pred totalitarnimi režimi, besedo »totalitarni« postavi v narekovaje (gl. Spivak 2003: 3, 8).

lekovo znamenito opredelitvijo bistva primerjalne književnosti kot ukvarjanja z vprašanjem literarnosti in poznejšo Remakovo vendarle kar pomembna razlika.⁵⁰⁸ Pa vendar se je razločevanje med šolama povsem uveljavilo (iz obsežne literature prim. npr. Kos 1978a: 31 isl.; Konstantinović 1984; 1988; Koren 1989: 61; 1990: 47; Zelenka 1996: 90)⁵⁰⁹ in seznam se je polagoma razširil še na druge, med njimi tudi tako imenovane »majhne« šole (Zelenka 1996: 90);⁵¹⁰ ta nekoliko anahronistični »nacionalizem« se ohranja še do danes.

Vendar pa se je že vsaj od druge svetovne vojne naprej – v precejšnji meri v povezavi z vzponom primerjalne književnosti v ZDA, spodbujenim z imigracijo vrhunskih evropskih znanstvenikov s področja humanistike (Jakobsona, Spitzerja, Auerbacha, Welleka, Adorna itn.) – vedno bolj uveljavljala druga globalna komparativistična ideologija, namreč misel o komparativistiki kot *univerzalni* humanistični disciplini, ki se pri svojem raziskovanju osredotoča predvsem na to, kar

⁵⁰⁸ Po Remaku »primerjalna književnost raziskuje literaturo zunaj nacionalnih meja in v povezavi z drugimi področji znanja in kulture nasploh, kot so umetnosti (na primer slikarstvo, kiparstvo, arhitektura in glasba), filozofija, zgodovina, družbene vede (politika, ekonomija, sociologija), eksaktne znanosti, religija itn. Lahko bi rekli, da gre za sočuenje dveh ali več literatur ali literature in drugih sfer kulture« (Remak 1997: 114). Medtem ko se Wellek pri svoji definiciji primerjalne književnosti zavzema za specifično in avtonomno literaturo, Remak v ospredje bolj postavlja njeno *heteronomnost* in relacijskost (prim. Sinopoli 1997: 31). Da gre res za pravzaprav povsem različni pojmovanji, nemara najbolje potrjuje nadaljnji razvoj komparativistike v ZDA; sredi devetdesetih let se v *Bernheimerjevem poročilu* in razpravah o njem vztrajanje pri literaturi in literarnosti kot osrednjem predmetu zanimanja primerjalne književnosti (z izrecnim sklicevanjem na Welleka) in temu nasprotna težnja v kulturološko kontekstualizacijo discipline (to smer pa je nedvomno mogoče, tako kot to stori denimo Eror 2003: 25 isl., 30 idr., izpeljevati prav iz »Pandorine skrinjice« [prav tam], ki jo je odprl Remak; tak razvoj pozneje obžaluje in kritizira tudi sam Remak; prim. Remak 1994: 16 isl.) najdeta na nasprotnih, pravzaprav že kar sovražnih in nespravljivih bregovih.

⁵⁰⁹ Drugače pa Guillén 1993: 47; po njegovem mnenju v resnici ni ne francoske ne ameriške »šole«; sam raje govori o »francoski (itn.) uri«, »francoskem trenutku«, t. j. obdobju, ko je bila francoska (itn.) komparativistika vodilna, najvplivnejša.

⁵¹⁰ Denimo na nemško, rusko, slovaško, češko oz. praško itn. šolo (prim. Kos 1978a; Konstantinović 1984; 1988; Koren 1989; Zelenka 1996; 2005; Lubrich 2006 idr.). – Tem bi lahko pravzaprav po istem ključu dodali še druge, na primer »ljubljsko«, oziroma tiste, ki so se močneje razvile pozneje, čeprav odmevno in izrazito (npr. zelo močna italijanska z Armandom Gniscijem in Franco Sinopoli na Sapienzi, kjer je bila katedra za primerjalno književnost ustanovljena šele leta 1983; gl. Sinopoli 1995: 136; ali britanska, ki se je institucionalno prav tako razvila razmeroma pozno; prim. Рибникар 2005).

je univerzalno človeško. Svojevrstna ironija je, da je to protinacionalno ideologijo najvplivneje udejanjil Wellek prav v predavanju, s katerim je obenem spodbudil nastanek ameriške komparativistične šole (v katero pa, kot smo nakazali, po svojem bistvu pravzaprav ni sodil). Ta nova ideologija je omogočala nove identifikacije na *lokalni* ravni, saj se pluralnost komparativističnih pristopov v skladu z njo ne artikulira več po ključu nacionalnih šol, ampak glede na kriterij, ki je vsaj na videz univerzalnejši od nacionalnega, namreč glede na metodo, kot se je uveljavila v literarni vedi nasploh, kjer govorimo denimo o formalistični, strukturalistični, novokritiški, fenomenološki, psihoanalitski itn. šoli oziroma metodi.

Taka, metodološka notranja pluralizacija primerjalne književnosti se, kot kaže, ohranja tudi v naslednjih premenah komparativistične ideologije. Nekako v zadnji četrtini dvajsetega stoletja celotno polje humanistike zajame nova sprememba znanstvenometodološke paradigme, ki se na področju primerjalne književnosti med drugim kaže tudi tako, da je – pod vplivom dekonstrukcije, novega historizma, tako imenovanih postmodernih teorij in filozofij, postkolonialne teorije, študijev spolov itn.⁵¹¹ – humanistični univerzalizem deležen ostrih kritik (in to novo ideologijo bi lahko zasilno imenovali *relativistično*), ena od posledic pa je tudi na primer zavračanje pojma svetovna književnost. Toda v zadnjem desetletju pospešena globalizacija na vseh področjih primerjalno književnost spodbuja k vnovičnemu premisleku svoje drže do »univerzalizma«. To se kaže denimo v precej intenzivnih poskusih delne rehabilitacije (in obenem seveda konceptualne preнове) pojma svetovna književnost (npr. Damrosch), pa tudi v vizijah – ki niso pravzaprav nič manj univerzalistične od kritiziranih starih, »humanističnih« – o globalni ali kar planetarni primerjalni književnosti (npr. Gayatri Spivak), in to komparativistično ideologijo lahko imenujemo *globalistično*.

Disparatnost, pluralnost, vsakokratna kontekstna določenost so torej razvidne pravzaprav na dveh ravneh. Na diahroni ravni jih pogojuje menjava globalnih komparativističnih paradigem oziroma ideologij; znotraj vsake od teh paradigem pa prihaja do razlik (pogojenih nacionalno, metodološko oziroma z drugimi lokalnimi ideologijami) tudi na sinhroni ravni. Prav na tej, sinhroni ravni vplivajo na znanstveni diskurz mnogi parcialni intresi in ideologije, ki ostajajo nereflektirani, čeprav neogibno sooblikujejo ta znanstveni diskurz, torej teze, »rezultate« in teorije, in bi bilo za ustrezno razumevanje ter vrednotenje teh tez, »rezultatov« in teorij potrebno vsakokrat osvetliti tudi njihove interesne oziroma ideološke predpostavke. Na neogibno ujetosti primerjalne književnosti (seveda pa bržkone to

⁵¹¹ Torej različnih metodoloških pristopov, ki tako pluralizirajo polje discipline oziroma njeno »univerzalno« napadajo s položajem »lokalnega«.

velja za vsako – zlasti humanistično⁵¹² – disciplino) v lokalni kontekst in parcialne interese bi rad pokazal na primerih znotraj časovnega razpona zadnje, *globalistične* globalne ideologije primerjalne književnosti. Prav ob tej se mi zdi to še posebej pomembno narediti zato, ker se ravno tu najočitneje dogaja prikrita kolonizacija univerzalnega s strani parcialnega. Najopaznejši pojav tega je imperializem angleščine kot univerzalnega občevalnega jezika (ne le na področju spleta, ampak pravzaprav na vseh ravneh, tudi denimo, kot smo videli, pri oblikovanju koncepta svetovne književnosti; več kot le kuriozno se zdi, da denimo v disciplini, ki se je od samega začetka odlikovala po svoji večjezičnosti in spoštovanju razlik, predlagajo »uzakonjenje« enega samega jezika znanstvenega komuniciranja, angleščine; prim. npr. Tötösy 1998; prim. o tej problematiki tudi Jusdanis 2003: 118 in Parla 2004: 117), kaže pa se seveda tudi v drugih oblikah. Nekatere tako imenovane »velike« nacionalne primerjalne književnosti iz različnih razlogov znova skušajo svoj specifični položaj in svoje specifične poglede na disciplino uveljavljati kot univerzalne ter ob tem pozabljajo na svojo načelno kritiko univerzalizma, in enako tudi nekateri danes najbolj uveljavljeni zastopniki primerjalne književnosti kljub demonstrativnemu in apriornemu zavračanju univerzalizma (kakor se po njihovem kaže na primer v znanem Wellekovem prepričanju, da je literatura ena sama, enako kot tudi literarna veda) in priseganju na kontekstualizem ter kulturni relativizem nanjo, ne da bi se tega zavedali, še vedno gledajo univerzalistično in hegemonistično in niso pripravljene priznati njene pluralne narave.

Kako poteka ta kolonizacija konkretno (čeprav prikrito), si lahko ogledamo ob morda najbolj razvpiti (nam že poznani) komparativistični metateoretski temi v zadnjem desetletju in pol, tezi o smrti primerjalne književnosti. Kot smo videli, je to napoved oziroma ugotovitev leta 1993 v knjigi, ki ima sicer naslov *Primerjalna književnost: kritični uvod*, prva odmevno postulirala Susann Bassnett, natanko deset let pozneje pa jo je v knjigi z nedvoumnim naslovom *Smrt discipline* ponovila Gayatri Spivak.

⁵¹² Danes smo se glede tega že znebili nekdanje naivnosti in vemo, da naravoslovne vede (čeprav tega pogosto ne želijo priznati) niso v dosti boljšem položaju. Tudi te raziskave vedno manj usmerja čisti, imanentno znanstveni, »stvarni« interes in vedno bolj tak ali drugačen kontekst oziroma ideologija (pravzaprav nič manj, kot je to v nekdanji Sovjetski zvezi počela komunistična ideologija); tu ne mislim le na raziskovalna področja, ki jih povsem obvladujejo denimo tržni interesi farmacevtske industrije, ampak tudi na uradne raziskovalne politike (tudi v Sloveniji), ki izrecno favorizirajo aplikativne raziskave. (Da ne bo nesporazuma: od take znanosti imamo vsi očitne in neposredne koristi in na tem mestu tega nikakor ne želim problematizirati; opozarjam le na iluzijo znanstvene avtonomije oziroma objektivnosti, iluzijo, ki je v teh znanostih mnogo pogostejša kot v humanistiki.)

Seveda so take napovedi smrti (ki se ponavadi ne uresničijo) vedno hote nekoliko provokativne in bombastične; tako je gotovo tudi v teh dveh primerih; vendar avtorici nista govorili zgolj retorično, ampak sta v mnogih pogledih mislili resno. Po najbolj nebombastični različici razumevanja sta menili vsaj to, da je zahodna primerjalna književnost v devetdesetih letih dvajsetega stoletja ne le v krizi, ampak v dokončni slepi ulici – o tem, da bi obstajala še kaka druga kot zahodna, pa v njunih knjigah ni sledu. Pač pa obe nekako predlagata alternativno, »novo« primerjalno književnost, Susan Bassnett v obliki kulturnih in prevodnih študij, Gayatri Spivak pa malce manj jasno opredeljeno v obliki *planetarne primerjalne književnosti*, ki bo raziskovanje literature – predvsem z metodami, ki jih razvijajo teorije postkolonializma – povezovala s kulturnimi, predvsem pa s tako imenovanimi regionalnimi študijami.

Če zdaj ob to njuno sodbo postavimo ugotovitev Iosihiko Kutsukake (lahko bi pa navedli še ducat drugih, podobnih), ki govori o primerjalni književnosti na Japonskem v približno istem obdobju in ugotavlja, da je v nasprotju s stanjem v ZDA »na Japonskem v devetdesetih letih primerjalna književnost izjemno v razcvetu« (Kutsukake 1995: 27), potem sicer takoj razumemo, da med temi sodbami ni nobenega nasprotja, saj gre za ocene stanja v različnih lokalnih kontekstih, ne pa za različne sodbe o »invariantni«, »eni« primerjalni književnosti. Angleška in ameriška raziskovalka imata vendarle v mislih predvsem tradicionalno evropsko (sodobne, kot kaže, na primer italijanske, ki razvija podobne ideje, kot jih propagirata tudi sami, očitno ne poznata) komparativistiko, medtem ko imamo na drugi strani izrecno opraviti zgolj z japonsko. Toda čeprav je ta njuna implikacija očitna, je ne eksplicirata zares, oziroma kar je še slabše – in to so opazili mnogi kritiki obeh avtoric – njun diskurz neopazno privzema retoriko univerzalnosti, se pravi tega, kar stari primerjalni književnosti pravzaprav obe najbolj očitata. O primerjalni književnosti, katere smrt razglašata, vendarle nedvomno govorita kot o primerjalni književnosti z veliko začetnico⁵¹³ in tako nekemu »lokalnemu« stanju stvari pritikata univerzalni pomen in domet.

Na isti mehanizem naletimo ne le pri razpravah o »krizi« ali »prosperiteti« primerjalne književnosti, ampak pravzaprav pri vseh najbolj tematiziranih trendih v

⁵¹³ Ni povsem brez pomena, da dobesedno; »Comparative Literature« se je tradicionalno pisalo z veliko začetnico, v zadnjem obdobju pa mnogi pišejo z malo; značilen je v tem pogledu primer Bernheimerjevega poročila: stari poročila sta pisali ime stroke z velikimi začetnicami, Bernheimerjevo pa demonstrativno z malo, kar naj bi pomenilo, da gre za nasprotovanje evroamerikanocentrizmu starega sloga kot Veliki pripovedi. – Gayatri Spivak in Susan Bassnett uporabljata velike začetnice (prim. Weninger 2006: xii).

sodobni komparativistiki, za katere sem na tem mestu v skušnjavi, da bi jih zaradi njihove pogoste premajhne avtorefleksije lastnega izjavljalskega položaja označil kar za modne. Čeprav so te teorije in tendence – na primer odpor do tako imenovane literarne teorije (v bistvu pa do ameriške nove kritike in dekonstrukcije), premik proti sociologizaciji in kontekstualizaciji, približevanje kulturnim študijam itn. – prispevale mnoge zanimive uvide in spoznanja, pa je tisto, kar pri njih pogosto zmoti, sicer prikrita in gotovo nezavedna, a pogosto v bistvu prav militantna retorika univerzalnosti, s katero se vsiljujejo kot prava in edino veljavna ter izzivom sodobnosti dorasla primerjalna književnost. Ni naključje, da ta retorika še vedno – in kljub eksplicitni notranji samokritiki – prihaja iz tako imenovanih centrov moči, le da so ti centri zdaj morda drugje kot pred stotimi leti.

Misliti primerjalno književnost (tudi) v kontekstu pomeni zavedati se, da so ti komparativistični metodološki trendi in metateoretske izjave najpogosteje motivirani s posebnim, lokalnim, parcialnim interesom. O nacionalistični obarvanosti francoske šole z binarnimi raziskavami smo že govorili. Za ameriško šolo so tako imenovani kontekstualisti devetdesetih let kazali, kako je povojni univerzalizem ameriške komparativistike posledica tega, da so to komparativistiko na noge postavili vojni emigranti iz Evrope, veliki humanisti klasičnega tipa, poliglotti, ki so uveljavljali zahtevo po natančnem branju v tujih jezikih, močno pa tudi razvijali literarno teorijo kot tisto, kar je – tako so vsaj menili – najočitnejše univerzalno. Mnogi med njimi so – vendar nikakor ne vsi – literaturo zaradi svojega kulturnega porekla razumeli zelo evrocentrično in tako kljub proklamiranemu univerzalizmu ostajali daleč proč od ideala univerzalnosti. S svojo definicijo je značilno ameriški – torej spet ne zares univerzalni! – poudarek komparativistiki dal šele Remak. Za evropske komparativiste je bilo povsem razumljivo, da se osredotočajo predvsem na literaturo in na njeno vpetost v kulturo in zgodovino, saj je v evropski zgodovini prav literatura odigrala ključno vlogo pri konstituciji nacionalnih zavesti. V Ameriki te vloge ni imela,⁵¹⁴ zato je bila Remakova širitev pravzaprav na vsa področja ne le umetnosti, ampak tudi humanistike in družboslovja, seveda logična in spet kontekstno pogojena, brez neke splošne utemeljenosti. Iz enakega razloga se ameriška komparativistika v devetdesetih letih resno upre tako imenovanemu evropskemu modelu (čeprav ob tem pozablja, da tudi evropska komparativistika ni enotna, in sistematično spregleduje tako imenovane »male« primerjalne književnosti) ter se obrne v smer kulturnih študij; z evropskega vidika značilno ameriško (in nikakor ne univerzalno) je, da obenem opušča zahtevo po branju v izvirniku, da

⁵¹⁴ Podobno velja za razliko med ameriškimi in britanskimi kulturnimi študijami; prim. razdelek *Kulturološki obrat in nihljaj v kontekstualizacijo*.

poudarja pomen množične in popularne kulture v nasprotju z elitno in da skuša kot univerzalni jezik branja (in preučevanja) literature precej agresivno uveljavljati angleščino. Ta jezikovni imperializem je seveda tudi posledica globalizacije (ki jo mnogi enačijo kar z amerikanizacijo), ta pa ima v zadnjih letih spet kontekstno in kulturno specifičen učinek: namreč rehabilitacijo pojma svetovne književnosti, ki je bila še pred desetletjem suspektna prav zaradi evrocentrizma in zgrešenega univerzalizma, danes pa eksplicitno rehabilitira »novi« univerzalizem (včasih celo prav s tem imenom, včasih pod nazivom globalno, drugič spet planetarno itn.). Tudi ta obrat je razvidno motiviran s parcialnimi interesi: ko je ameriški trend v devetdesetih odpravil zahtevo po branju v izvirniku, je svetovna književnost prek prevodnih antologij v angleščini spet postala dosegljiva in tudi tržno zanimiva, in je pač dobila svojo »tržno nišo«. Naj spomnim še na en podoben primer: v *Svetovni republiki literature* Pascale Casanova, enem od najnovejših alternativnih modelov svetovne književnosti, ima francoska književnost vodilno vlogo, največji »literarni kapital«, kot temu pravi avtorica, ki tudi sicer izkazuje – to je, kot smo videli, opazilo več kritikov – ne preveč skrit »galocentrizem«. Je naključje, da je Pascale Casanova Francozinja? Seveda, kdor je knjigo prebral, bo težko rekel, da je ta »rezultat« priredila, saj bo videl, da je argumentirano izpeljan iz njenega koncepta »svetovne republike literature«. Toda ta entiteta je vnaprej konstruirana tako, da francoski književnosti v njej jasno pripade osrednje mesto. Naj le dodam, da je model svetovne književnosti, ki ga po zasnovi Dionýza Đurišina razvija slovaška komparativistika, ki seveda nima nikakršnih izkušenj s slovaco-centrizmom, od tega precej drugačen. Sploh je diskurz t. i. »malih« komparativistik mnogo manj posploševalen in po mojem mnenju postaja vedno bolj plodovit, čeprav še vedno premalo odmeven. A prav ob tej zadnji ugovotitvi se – na to je nujno potrebno opozoriti – pokaže kot značilno in spet kontekstno motivirano, da o odrinjenosti, vendar vitalnosti »malih« primerjalnih književnosti govori njihov pripadnik (namreč na temle mestu), ne pa, denimo, »univerzalni um«, ki bi v svoji objektivni distanci in absolutni »substanci« ostajal nedotaknjen od takih in drugačnih »akcidenc«.

V tem duhu bi bilo mogoče naštevati v nedogled. Gotovo se ne kaže čuditi, da prihaja Susan Bassnett, ki se zavzema za prelevitev primerjalne književnosti v kulturne študije in prevodoslovje, z inštituta za kulturne študije in da je že desetletja ena izmed vodilnih prevodoslovc. Njeno razumevanje primerjalne književnosti kot polja, ki naj se dejansko stopi s kulturnimi študijami, je motivirano še z enim razlogom, z istim, ki je spodbodel nastanek kulturnih študij v Veliki Britaniji pri Williamu in ki spet ne izraža univerzalne konstelacije, ampak tipično britansko: namreč z nasprotovanjem izjemno močnemu leavisijanstvu in njegovemu propagiranju elitistične literature in kulture. In če se za sklep dotaknem še danes tako

vplivnih teoretskih konceptov meje, hibridnosti, vmesnosti, nomadstva, zavze-manja za nove konceptualizacije identitet (oziroma bolje: odsotnosti identitet) in podobno, potem verjetno spet ni naključje, da so jih zasnovali postkolonialni teoretiki, ki so po rodu Indijci, Pakistanci, Palestinci, Brazilci ali Afričani, ki so študirali v Angliji ali ZDA in se kot predavatelji selijo z ene univerze na drugo.

Vsa ta lokalna, parcialna kontekstna obarvanost posameznih komparativističnih pogledov se zdi sicer samoumevna – in kot smo videli, si jo je mogoče pojasniti že s klasičnim Kosovim opisom »bistva« primerjalne književnosti kot ene in obenem raznolike. A kljub tej samoumevnosti se nanjo – in to je bilo mogoče opaziti pri predstavitvi domala vseh komparativističnih tem v tej knjigi – vseeno nenehno pozablja, kontekstno obarvane sodbe o primerjalni književnosti in njenih nalogah, denimo, pa se opremlja z retoriko univerzalnosti in izključujočnosti, zlasti če prihajajo iz komparativističnih centrov moči. Primerjalna književnost se zato mnogo preveč izčrpava v prepirih za oslovo senco – v metateoretskih polemikah, zaradi katerih je v pregovorni konstantni krizi, ki pa za stroko ni več produktivna, če postane preveč dominanten predmet njenega zanimanja in delovanja –, namesto da bi se bolj posvečala svojemu osrednjemu predmetu, literaturi.

Moj predlog za rešitev iz te brezupne zagate bi bil, da primerjalno književnost mislimo – tako kot sem že nakazal – kot eno in *brkati* mnogotero; kot invariantno disciplino v teku nenehnih, z vsakokratnim kontekstom pogojenih sprememb; kot večperspektivni polilog, pri katerem tista minimalna identiteta ne izhaja iz takega ali drugačnega postulata, recepta ali obveznega navodila, ampak iz »naravnega« predmeta discipline, ki vendarle nosi ime primerjalna *književnost*. Discipline, ki ni ne univerzalna ne zgolj parcialna, lokalna, kontekstno pogojena, temveč *pluralna*. Svojemu posredniškemu »bistvu«, opisanemu na straneh te knjige ob več priložnostih in v sodobni komparativistiki precej konsenzualno sprejetemu, primerjalna književnost zato po mojem mnenju najbolje ustreza tako, da se vnovič odpre svoji nekoliko pozabljeni hermenevtični podstati in da skuša pri »primerjanju« (konec koncev je tudi ta izraz še vedno v njenem imenu) različnih literatur oziroma literarnih del (ali njihovih literarnih kontekstov) ravnati tako, kot (med)kulturalna hermenevtika, kakor jo predlaga Dean Komel, ravna s kulturo, namreč da si prizadeva izpostavljati »tisto *srednje med njimi*, to, kar posreduje množstvo v *prehajanju* med lastnim in tujim« (Komel 2002: 137). Prav model (med)kulturalne hermenevtike (ki nam je med drugim tudi najbolje pomagal opredeliti *literarnost* s pomočjo koncepta drugosti) se zdi primeren za formuliranje tistih značilnosti primerjalne književnosti, ki smo jih v tej knjigi ves čas nakazovali, namreč, da priznava razlike, a se obenem ne odreka tudi momentu identitete, predvsem pa da tematizira

vprašanje *sredine*, tiste nereflektirane *vmesnosti*, ki jo implicira že Husserlov pojem *življenjskega sveta* in na katero smo ob obravnavi drugosti naleteli pri Heideggru, Komel pa jo izrazi takole:

enotnost in razlika *deluje v fenomenih samih*, kolikor ti po-menijo v menjenju delujoče 'zavesti'. Menjenje-delovanje zavesti je zato zmeraj predhodno vpeto v *razumevanje*, ki izkazuje to ali ono interesno situacijo v svetu. Razumevanje vključuje tako *sbajanje* v svetu kot predhodno razumevanje *nabajanja* v svetu, po katerem je le-to tudi vselej smiselno konstituirano. Enotnost in razlika nista šele fakta spoznavanja sveta, temveč že pred tem tvorita fakticiteto seznanjenosti z njim na podlagi situativnega razumevanja naznanjajočega se smisla, ki je svetno konstitutivno. (Prav tam: 110.)

To je tista dialektika, na sledi katere sta svojo primerjalno književnost ne nazadnje razvijala tudi Tania Carvalhal in Claudio Guillén.

Literatura

- ABDULLA, ADNAN K., 2003: Comparative Literature: Theory, Method, Application, 1998. *Babel* 49, št. 4, str. 353–360.
- AHEARN, ED IN WEINSTEIN, ARNOLD, 1995: The Function of Criticism at the Present Time. The Promise of Comparative Literature. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 77–85.
- ALDANA, FREDERICK LUIS, 2005: The Mind and It's Stories: Narrative Universals and Human Emotion; Cognitive Science, Literature, and the Arts: a Guide for Humanities. *Comparative Literature* 57, št. 4, str. 356–358.
- ALTIERI, CHARLES, 2004: Does Literature Think? Literature as Theory for an Antimythical Era. *Comparative Literature Studies*, 41, št. 1, str. 436–440.
- ANDERSON, BENEDICT, 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- ANGENOT, MARC; BESSIÈRE, JEAN; FOKKEMA, DOUWE; KUSHNER, EVA, 1989: Introduction. Théorie littéraire, théories de la littérature. V: *Théorie littéraire*, str. 5–9.
- APPIAH, K. ANTHONY, 1995: Geist stories. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 51–58.
- APTER, EMILY, 1995: Comparative Exile. Competing Margins in the History of Comparative Literature. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 86–96.
- APTER, EMILY, 2003: Global *Translatio*: The 'Invention' of Comparative Literature, Istanbul, 1933. *Critical Inquiry* 29, str. 253–281.
- APTER, EMILY, 2005: Afterlife of a Discipline. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline*: An ACLA Forum), str. 201–206.
- APTER, EMILY, 2006: 'Je ne crois pas beaucoup à la littérature comparée'. Universal Poetics and Postcolonial Comparatism. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 54–62.
- ARAPIA, PAUL, 2002: Constructing a National Identity from a Created Literary Past: Giosuè Carducci and the Development of National Literature. *Journal of Modern Italian Studies* 7, št. 2, str. 192–214.
- ARCHIBALD, PRISCILLA, 2000: Steven Tötösy de Zepetnek: *Comparative Literature, Theory, Method, Application*. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 27, št. 12, str. 311–313.

- ASEGUILAZA, FERNANDO CABO, 2003: Geography and Literature: On a Comparative History of the Literatures in the Iberian Peninsula. *Neobelicon* 30, št. 1. str. 117–125.
- ATTRIDGE, DEREK, 2004: *The Singularity of Literature*. London and New York: Routledge.
- Auerbach, Erich, 1967: Philologie der Weltliteratur. V: *Gesammelte Aufsätze zur romanischen Philologie*. Bern: Francke, str. 301–310.
- BADIN, MARIA ESTHER, 1995: Il pensiero letterario Latino-Americano, oggi. V: *Comparare i comparatismi*, str. 99–122.
- BADIOU, ALAIN, 1998: *Petit manuel d'investhétique*. Paris: Editions du Seuil.
- BAJT, DRAGO, 1982: Petdeset let sovjetskega inštituta za svetovno književnost. *Primerjalna književnost* 5, št. 2, str. 81–83.
- BAJT, DRAGO, 1989: Primerjalna književnost v vzhodnoevropskih socialističnih deželah. *Primerjalna književnost* 12, št. 2, str. 41–51.
- BAL, MIEKE, 1999a: Introduction. V: *The Practice of Cultural Analysis*, str. 1–14.
- BAL, MIEKE, 1999b: Close-ups and Mirrors. The Return of Close Reading, with a Difference. V: *The Practice of Cultural Analysis*, str. 137–142.
- BALAKIAN, ANA, 1990: Literary Theory and Comparative Literature. V: *Toward a Theory of Comparative Literature*, str. 17–24.
- BALDICK, CHRIS, 1996: *Criticism and Literary Theory from 1890 to the Present*. London and New York: Longman (Longman Literature in English Series).
- BALIBAR, ETIENNE, 2005: Difference, Otherness, Exclusion. *Parallax* 11, št. 1, str. 19–34.
- BARBER, KARIN, 2006: African Histories of Textuality. V: *Studying transcultural literary history*, str. 66–75.
- BARLOW, TANI E., 2004: Not Really a Properly Intellectual Response: An Interview with Gayatri Spivak. *Positions* 12, št. 1, str. 139–163.
- BASSNETT, SUSAN, 1997: *Comparative Literature: A Critical Introduction*. Oxford and Cambridge: Blackwell.
- BASSNETT, SUSAN, 2006: Reflection on Comparative Literature in the Twenty-First Century. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 3–11.
- BEHLER, ERNST, 1992: Concepts of History in the Comparative Literary History of the Schlegel Brothers. V: Valdés et al., str. 23–40.
- BEN-PORAT, ZIVA, 2003: Cultural Memory, Cultural History and Cultural Canons in the Third Millennium. *Arcadia* 39, št. 2, str. 339–342.
- BENARI, MOTTI; BIBERMAN, EFRAT; AMIEL-HAUZER, TAMMY; BEN-PORAT, ZIVA; CHUDNOVSKY, LIZA; SEGAL, EYAL, 2004: The Intertextual Thread: A New Cultural Unit in Hypertext. *Leonardo Electronic Almanac* 12, št. 9, n. p.
- BENJAMIN, WALTER, 2003: Naloga prevajalca. Prevedla Nike Kocijančič Pokorn. V: Kocijančič Pokorn 2003, str. 66–77.

- BERNHEIMER, CHARLES, 1995a: Preface. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. ix–xi.
- BERNHEIMER, CHARLES, 1995b: Introduction: The Anxieties of Comparison. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 1–17.
- The Bernheimer Report 1993. Comparative Literature at the Turn of the Century*, 1995. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 39–48.
- BÉRUBÉ, MICHAEL, 2005: Cultural Studies and Comparative Literature? *Comparative Literature Studies* 42, št. 2, str. 125–129.
- BESSIÈRE, JEAN, 2001: Nekaj opažanj o primerjalni književnosti. *Primerjalna književnost* 24, št. 2, str. 1–7.
- BHABHA, HOMI, 1992: The World and the Home. *Social Text* 14, str. 31–32; 141–153.
- BIRUS, HENDRIK, 1999: Main Features of Goethe's Concept of World Literature. V: *Comparative Literature Now*, str. 31–41.
- BIRUS, HENDRIK, 2003: The Goethean Concept of World Literature and Comparative Literature. V: *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*, str. 11–22.
- BIRUS, HENDRIK, 2005: The Co-emergence of Weltliteratur and littérature compare. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 26–35.
- BITI, VLADIMIR (ur.), 1992: *Babtin i Drugi*. Zbornik priredio Vladimir Biti. Zagreb: Naklada MD.
- BITI, VLADIMIR, 1998: Periodization as a Technique of Cultural Identification. *Arcadia* 33, št. 1, str. 182–189.
- BITI, VLADIMIR, 2003: Im Namen des ganz Anderen. V: Dolinar in Juvan (ur.), 2003, str. 81–96.
- BLIOUMI, AGLAIA, 1999: Migrationsliteratur, der schwarze Peter für die Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft? *Arcadia* 34, št. 2, str. 355–365.
- BLOCK, HASKELL M., 1990: The Use and Abuse of Literary Theory. V: *Toward a Theory of Comparative Literature*, str. 25–32.
- BLOOM, HAROLD, 2003: *Zabodni kanon: knjige in šola vseh dob*. Prevedla Nada Grošelj in Janko Lozar (četrti del). Ljubljana: LUD Literatura (Zbirka Labirinti).
- BOEHMER, ELLEKE, 2006: Postcolonialism. V: *Literary Theory and Criticism*, str. 340–361.
- BOGDAL, KLAUS-MICHAEL (ur.), 1990: *Neue Literaturtheorien. Eine Einführung*. Opladen: Westdeutscher Verlag (WV Studium 156).
- BOLDRINI, LUCIA, 2006: Comparative Literature in the Twenty-First Century: A View from Europe and the UK. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 13–23.
- BOLECKI, WŁODZIMIERZ, 2004: Modalnost – literarna veda in kognitivizem. *Primerjalna književnost* 27, št. 1, str. 11–23.

- BONGIE, CHRIS, 2002: What's Literature Got To Do With It? *Comparative Literature* 54, št. 3, str. 256–267.
- BRAIDER, CHRISTOPHER, 2006: Of Monuments and Documents. *Comparative Literature and the Visual Arts in Early Modern Studies, or The Art of Historical Tact. V: Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 155–174.
- BRANHAM, R. BRACHT, 1997: Classics and Comparative Literature: Agenda for the '90s. *Classical Philology* 92, št. 2, str. 153–155.
- BROOKS, PETER, 1995: Must We Apologize? V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 97–106.
- BROOKS, PETER, 1996: Literature *And*. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 15–26.
- BROWN, MARSHALL, 2003: Rethinking the Scale of Literary History. *Neohelicon* 30, št. 1, str. 127–136.
- BROWN, MARSHALL, 2006: Multum in Parvo; or, Comparison in Lilliput. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 249–258.
- BRUNEL, PIERRE in CHEVREL, YVES, 1989: *Précis de Littérature Comparée*. Paris: Presses universitaires de France.
- BURKE, PETER, 2007: *Kaj je kulturna zgodovina*. Prevod Matjaž Šprajc; spremna beseda Vanesa Matajc. Ljubljana: Sophia (Zbirka Sodobna družba / Sophia; 2006, 16).
- BUSH, CHRISTOPHER, 2005a: Deaths of a Discipline. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 207–213.
- BUSH, CHRISTOPHER, 2005b: The Other of the Other? Cultural Studies, Theory and the Location of the Modernist Signifier. *Comparative Literature Studies* 42, št. 2, str. 162–180.
- BUSH, CHRISTOPHER in HAYOT, ERIC, 2005: Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 199–200.
- CALLUS, IVAN, 1999: How the Other Compares: Difference and the Practice of Comparative Literature. *Arcadia* 34, št. 2, str. 366–373.
- CAMPA, ROMÁN DE LA, 1995: On Latin Americanism and the Postcolonial Turn. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 22, št. 3–4, str. 745–771.
- CARROLL, DAVID, 2002: The Post-Literary Conditions: Sartre, Camus, and the Question(s) of Literature. In: *The Question of Literature*, str. 66–90.
- CARVALHAL, TANIA FRANCO, 1995: Comparare i comparatismi: La letteratura comparata in America latina. V: *Comparare i comparatismi*, str. 14–26.
- CARVALHAL, TANIA FRANCO, 2003: *O próprio e o alheio. Ensaios de literatura comparada*. São Leopoldo: Editora Unisinos.

- CASANOVA, PASCALE, 2004: *The World Republic of Letters*. Translated by M. B. DeBevoise. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- CAVELL, RICHARD, 1996: Same Difference: On the Hegemony of 'Language' and 'Literature' in Comparative Studies. *Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št.1, str. 27–34.
- Celebrating Comparativism*, 1994: Papers offered for György M. Vajda and István Fried. Ur. Katalin Kürtösi in József Pál. Szeged.
- CESERANI, REMO, 2006: Drawing a Map of a Literary History of Europe. V: *Studying transcultural literary history*, str. 169–179.
- CHAMBERLAIN, DANIEL F., 2003: Introduction. *Neobelicon* 30, št. 1, str. 9–11.
- CHAPMAN, MICHAEL, 2006: Writing Literary History: A Perspective from the South of the Globe. V: *Studying transcultural literary history*, str. 180–187.
- CHARTIER, ROGER, 1995: Zgodovina danes. Dvomi, izzivi, predlogi. *Filozofski vestnik* 16, št. 1, str. 65–78.
- CHEVREL, YVES, 1989: *La littérature comparée*. Paris: Presses universitaires de France.
- CHEW, WILLIAM L. III., 2006: What's in a National Stereotype? An Introduction to Imagology at the Threshold of the 21st Century. *Language and Intercultural Communication* 6, št. 3–4, str. 179–187.
- CHOW, REY, 1995: In the Name of Comparative Literature. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 107–116.
- CHRISTENSEN, BRYCE, 2005: The Problematics of a Social Constructivist Approach to Science. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 7, št. 3, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcwebo5-3/christensen05-4.html>
- CIXOUS, HÉLÈNE, 1986: Stories: out and out: attacks/ways out/forays. V: H. Cixous and C. Clément, *The Newly Born Woman*, tr. B. Wing, Minneapolis.
- Comparare i comparatismi. La comparatistica letteraria oggi in Europa e nel mondo*, 1995. Ur. Armando Gnisci in Franca Sinopoli. Roma: Lithos editrice (Studi di Letteratura Comparata).
- Comparative Central European Culture*, 2002. Ur. Steven Tötösy de Zepetnek. West Lafayette: Purdue University Press.
- Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*, 2003. Ur. Steven Tötösy de Zepetnek. West Lafayette: Purdue University Press.
- Comparative Literature in an Age of Globalization*, 2006. Ur. Haun Saussy. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Comparative Literature in an Age of Multiculturalism. Volume 1 of the Proceedings of the XVIth Congress of the ICLA Transitions and Transgressions in an Age of Multiculturalism, University of South Africa, Pretoria, 13–19 August 2000*, 2005. Ur. Reingard Nethersole; gl. ur. Ina Gräbe. Pretoria: Unisa Press.

- Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, 1995. Ur. Charles Bernheimer. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*, 1999. Selected papers/Contributions choisies du Congrès de l'Association Internationale de Littérature comparée, tenu à l'Université d'Alberta en 1994. Ur. Steven Tötösy de Zepetnek in Milan V. Dimić. Paris: Honoré Champion éditeur (Bibliothèque de littérature générale et comparée; 5).
- COOPAN, VILASHINI, 2004: Ghosts in the Disciplinary Machine: The Uncanny Life of World Literature. *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 10–36.
- CORBINEAU-HOFFMANN, ANGELIKA, 2000: *Einführung in die Komparatistik*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- CORNIS-POPE, MARCEL, 2003a: Transnational and Inter-national Perspectives in Post-1989 Comparative Literary History. *Neohelicon* 30, št. 2, str. 71–78.
- CORNIS-POPE, MARCEL, 2003b: Arguments for a Cross-Cultural Literary History. *Arcadia* 39, št. 2, str. 389–393.
- CORNIS-POPE, MARCEL, 2006: Transnational Approaches in post-1989 Comparative Literary History: Writing the History of East-Central European Literary Cultures. V: *Studying transcultural literary history*, str. 197–206.
- CORNIS-POPE, MARCEL IN NEUBAUER, JOHN, 2002: *Towards a History of the Literary Cultures in East-Central Europe: Theoretical Reflections*. American Council of Learned Societies. ACLS Occasional Paper, No. 52.
- CORNIS-POPE, MARCEL IN NEUBAUER, JOHN (ur.), 2004: *History of the Literatures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company (A Comparative History of Literatures in European Languages/Histoire comparée des littératures de langues Européennes ; Volume XIX ; Volume I in the subseries on Literary Cultures).
- CORNIS-POPE, MARCEL IN NEUBAUER, JOHN, 2004a: General Introduction. V: Cornis-Pope, Marcel in Neubauer, John (ur.) 2004, str. 1–18.
- COSTA-LIMA, LUIZ, 1991: Le contrôle de l'imaginaire et la littérature comparée. *Surfaces*, št. 1, str. 4–21.
- COSTE, DIDIER, 2004: Is a Non-global Universe possible? What Universals in the Theory of Comparative Literature (1952-2002) have to say about it? *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 37–48.
- COUTINHO, EDUARDO DE FARIA, 2003: Rewriting Latin American Literary History. *Neohelicon* 30, št. 1, str. 103–108.

- CROCE, BENEDETTO, 1997: La letteratura comparata. V: Gnisci in Sinopoli (ur.) 1997, str. 73–78.
- CULLER, JONATHAN, 1989: La littérature. V: *Théorie littéraire*, str. 31–43.
- CULLER, JONATHAN, 1995: Comparative Literature, At Last!. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 117–121.
- CULLER, JONATHAN, 1999: What is Cultural Studies? V: *The Practice of Cultural Analysis*, str. 335–347.
- CULLER, JONATHAN, 2006a: Comparative Literature, at Last. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 237–248.
- CULLER, JONATHAN, 2006b: Whither Comparative Literature? *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 85–97.
- DAMROSCH, DAVID, 1995: Literary Study in an Elliptical Age. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 122–133.
- DAMROSCH, DAVID, 1995: Auerbach in Exile. *Comparative Literature* 47, št. 2, str. 97–117.
- DAMROSCH, DAVID, 2003a: *What is World Literature?* Princeton and Oxford: Princeton University Press (Translation/Transnation).
- DAMROSCH, DAVID, 2003b: Comparative Literature? *PMLA* 118, št. 2, str. 326–330.
- DAMROSCH, DAVID, 2006a: World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 43–53.
- DAMROSCH, DAVID, 2006b: Rebirth of a Discipline: The Global Origins of Comparative Studies. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 99–112.
- DAMROSCH, DAVID, 2006c: Where Is World Literature? V: *Studying transcultural literary history*, str. 211–220.
- DERRIDA, JACQUES, 1984: Deconstruction and the Other. V: Richard Kearney, *Dialogues with contemporary Continental thinkers: The phenomenological heritage*. Manchester: Manchester University Press.
- DERRIDA, JACQUES, 1992: *Acts of Literature*. Ur. Derek Attridge. New York and London: Routledge.
- DERRIDA, JACQUES, 1994: Of the Humanities and the Philosophical Discipline. The Right to Philosophy from the Cosmopolitical Point of View (the Example of an International Institution). *Surfaces*, št. 4, str. 4–21.
- DERRIDA, JACQUES, 2003: Babilonski stolpi. Prevedla Nike Kocijančič Pokorn. V: Kocijančič Pokorn 2003, str. 117–132.
- DÉTRIE, MURIEL, 2000: Connaisons-nous Étiemble (né en 1909)? *Revue de littérature comparée* 74, št. 3, str. 413–426.
- DEV, AMIYA, 1999: Unity and Diversity in India and Comparative Literature. V: *Comparative Literature Now*, str. 65–74.

- D'HAEN, THEO, 1999: From Comparative Literature to Comparative Cultural Studies. *Arcadia* 34, št. 2, str. 374–376.
- D'HAEN, THEO, 2005: A History of Literature in the Caribbean. *Comparative Literature* 57, št. 4, str. 362–364.
- D'HAEN, THEO, 2006: Glocalizing the Novel. V: *Studying transcultural literary history*, str. 144–151.
- DIMIĆ, MILAN VLADIMIR, 1996: Preface: W[h]ither Comparative Literature? *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 6–14.
- ДИМИЋ, В. МИЛАН, 2005: Множење теоретских и методолошких приступа књижевности. Системски поглед. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 181–193.
- DOCHERTY, THOMAS, 2006: Without and Beyond Compare. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 25–35.
- DOLINAR, DARKO, 1980: Kongres mednarodne zveze za primerjalno književnost. *Primerjalna književnost* 3, št. 1, str. 54–58.
- DOLINAR, DARKO, 1991: *Hermenevtika in literarna veda*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon; 37).
- DOLINAR, DARKO, 1996: Dialoškost in hermenevtika. *Primerjalna književnost* 19, št. 2, str. 49–58.
- DOLINAR, DARKO, 1997: Poskus o temeljnih opredelitvah literarne vede. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- DOLINAR, DARKO, 2001: Literarna veda in kritika. V: *Slovenska književnost III*. Jože Pogačnik et al. Ljubljana: DZS, str. 509–569.
- DOLINAR, DARKO, 2003a: Uvod. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 9–14.
- DOLINAR, DARKO, 2003b: Literarna zgodovina in njeni bralci. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 123–138.
- DOLINAR, DARKO, 2007: *Med književnostjo, narodom in zgodovino. Razgledi po starejši slovenski literarni vedi*. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba; Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DOLINAR, DARKO in JUVAN, MARKO (ur.), 2003: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* Ljubljana: ZRC SAZU.
- DOMINGUEZ, CÉSAR, 2007: Primerjalna književnost, literarna teorija in zaskrbljenost zaradi izključenosti: španski prispevki k razpravi. *Primerjalna književnost* 30, št. 1, str. 11–23.
- DOVIĆ, MARIJAN, 2001: Steven Tötösy de Zepetnek: Comparative Literature: Theory, Method, Application. *Primerjalna književnost* 24, št. 2, str. 114–119.
- DOVIĆ, MARIJAN, 2004: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC (Studia litteraria).

- DRAGOJEVIČ, DRAŽEN, 2002: Kjer se lomijo korja. *Literatura* 13, št. 123/124, str. 85–90.
- Драшкић Вичановић, Ива, 2005: Књижевност као посебан естетски простор. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 251–258.
- DUBOIS, PAGE, 1997: Cultural Studies and the Future of Comparative Literature. Classics and Comparative Literature: Agenda for the '90s. *Classical Philology* 2, št. 2, str. 180–184.
- DUDA, DEAN, 2002: *Kulturalni studiji. Ishodišta i problemi*. Zagreb: AGM (Biblioteka Sintagma).
- DUGAST, JACQUES, 1999: La notion de littérature européenne. V: *Comparative Literature Now*, str. 75–83.
- DYSERINCK, HUGO, 1995: Il punto di vista sovranazionale dello studio letterario comparato e la sua applicazione all'imagologia V: *Comparare i comparatismi*, str. 52–66.
- DYSERINCK, HUGO, 1996: Vers la fin des études de littérature comparée à l'Aix-la-Chapelle? *I quaderni di gaia* 7, št. 10, str. 5–11.
- ĐURIŠIN, DIONÝZ, 1976: *Vergleichende Literaturforschung. Versuch eines methodisch-theoretischen Grundrisses*. Berlin: Akademie-Verlag (Sammlung Akademie-Verlag; 18; Literatur).
- ĐURIŠIN, DIONÝZ, 1995a: Le comunità interletterarie: Una categoria fondamentale del processo interletterario V: *Comparare i comparatismi*, str. 67–81.
- ĐURIŠIN, DIONÝZ, 1995b: Le comunità interletterarie: una categoria fondamentale del processo interletterario. *I quaderni di gaia* 6, št. 9, str. 101–113.
- ĐURIŠIN, DIONÝZ, 2000a: Convergence des recherches slovaques et italiennes de l'interlittérarité. V: *Il Mediterraneo*, str. 235–242.
- ĐURIŠIN, DIONÝZ, 2000b: Liens intercontinentaux du processus littéraire et culturel méditerranéen. V: *Il Mediterraneo*, str. 377–388.
- Германовић, Тамара, 2005: Изучавање опште књижевности у Шпанији – донкихотовска мисија. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 163–170.
- EAGLETON, TERRY, 1996: *Literary Theory. An Introduction*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- ECKERMAN, JOHANN PETER, 1959: *Pogovori z Goethejem*. Prevedel Josip Vidmar. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ECKHARDT, CAROLINE D., 2006: Old Fields, New Corn, and Present Ways of Writing about the Past. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 139–154.

- EGERER, CLAUDIA, 2004: Nothing Matters. *Journal for Cultural Research* 8, št. 2, str. 157–164.
- EKELUND, BO G., 2002: 'The age of criticism': debating the decline of literature in the US, 1940–2000. *Poetics* 30, št. 5–6, str. 327–240.
- EMERSON, CARYL, 2006: Answering for Central and Eastern Europe. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 203–211.
- EYANG, EUGENE, 1998: The Genial and Congenial Art of Comparison. *Comparative Literature* 50, št. 3, str. v–xi.
- EYANG, EUGENE, 2007: Sinergije in sinestezije: znotrajsvetna primerjalna književnost. V: *Simpozij ob 100-letnici rojstva Antona Ocvirka*, str. 17–18.
- EROR, GVOZDEN, 2003: Šta se poredi u poredbenim književnim studijama (littérature comparée)? *Filološki pregled* 30, št. 1, str. 9–32; št. 2, str. 73–100.
- EROR, GVOZDEN, 2007: *Književne studije i domen komparativistike*. Beograd – Pančevo: Mali Nemo.
- ETIEMBLE, RENÉ, 1963: *Comparaison n'est pas raison*. Gallimard, Paris 1963
- EVEN-ZOHAR, ITAMAR, 2003: Položaj prevedene literature v literarnem polisistemu. Prevedla Nike Kocijančič Pokorn. V: Kocijančič Pokorn 2003, str. 172–178.
- FERRIS, DAVID, 2006: Indiscipline. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 78–99.
- FIGUEIRA, DOROTHY, 2000: The Profits of Postcolonialism. *Comparative Literature* 52, št. 3, str. 246–254.
- FINNEY, GAIL, 1997: Of Walls and Windows: What German Studies and Comparative Literature Can Offer Each Other. *Comparative Literature* 49, št. 3, str. 259–266.
- FINNEY, GAIL, 2006: What's Happened to Feminism? V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 114–126.
- FOKKEMA, DOUWE, 1989: Questions épistémologiques. V: *Théorie littéraire*, str. 325–351.
- FOKKEMA, DOUWE, 1996: Comparative Literature and the Problem of Canon Formation. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 51–66.
- FOKKEMA, DOUWE, 1999: Cultural Relativism and Cultural Identity: Contradictory Tendencies. V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*, str. 85–93.
- FOKKEMA, DOUWE, 2003: Why Intertextuality and Rewriting Can Become Crucial Concepts in Literary Historiography. *Neobelicon* 30, št. 2 ([Re]writing Literary History), str. 25–32.

- FOKKEMA, DOUWE, 2004: The Rise of Cross-Cultural Intertextuality. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 31, št. 1, str. 6–10.
- FOKKEMA, DOUWE, 2006: Marc-Mathieu Münch: L'Effet de vie, ou Le singulier de l'art littéraire. *Revue de littérature comparée* 80, št. 1 (317), str. 92–94.
- FORSTE-GRUPP, SHERYL L., 2001: Mieke Bal and Bryan Gonzales, eds., The Practice of Cultural Analysis: Exposing Interdisciplinary Interpretation. *Bryn Mawr Review of Comparative Literature* 3, št. 1, s. p.
- FRANCO, BERNARD, 2005: Aux sources de la littérature comparée: Présupposés critiques des premières approches comparatistes. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 36–48.
- FRANK, ARMIN PAUL, 2001: On the Comparison of Interliterary Configurations. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWW Journal* 3, št. 2, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb01-2/frank01-html>
- FREADMAN, RICHARD in MILLER, SEAMUS, 1992: *Re-Thinking Theory. A Critique of Contemporary Literary Theory and an Alternative Account*. Cambridge: Cambridge University Press.
- The Future of Literary Theory*, 1989. Ur. Rakoh Cohen. New York; London: Routledge.
- GADAMER, HANS-GEORG, 2001: *Resnica in metoda*. Prev. Tomo Virk. Ljubljana: LUD Literatura (Zbirka Labirinti).
- GALÍK, MARIÁN, 1996: Comparative Literature in Slovakia. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 101–111.
- GALÍK, MARIÁN, 1999: Comparative Literature as a Concept of Interliterariness and Interliterary Process. V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*, str. 95–104.
- GÁLIK, MARIÁN, 2000: La ricezione dell'opera di Dionýz Ďurišin nello studio letterario occidentale. V: *Il Mediterraneo*, str. 215–223.
- GÁLIK, MARIÁN, 2003: Interliterariness as a Concept in Comparative Literature. V: *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*, str. 34–44.
- GALLOP, JANE, 2005: Acknowledgments. V: *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 214–218.
- GENETTE, GÉRARD, 1972: *Figures III*. Paris: Editions du Seuil.
- GENETTE, GERARD, 1991: *Fiction et diction*. Paris: Le Seuil.
- GHAZOUL, FÉRIAL J., 2006: Comparative Literature in the Arab World. *Comparative Critical Studies* 3, št.1–2, str. 113–124.
- GILLESPIE, GERALD, 2003: Comparative Literary History as an Elitist Metanarrative. *Neohelicon* 30, št. 2, str. 59–64.

- GILLESPIE, GERALD R. P., 2005: Literary Studies: General and Comparative. *Neobelicon* 32, št. 2, str. 337–341.
- GNISCI, ARMANDO, 1994: La littérature comparée comme discipline de la réciprocité. V: *Celebrating Comparativism*, str. 69–75.
- GNISCI, ARMANDO, 1995: Comparare i comparatismi. Alcune considerazioni preliminari ai lavori del nostro seminario. V: *Comparare i comparatismi*, str. 9–13.
- GNISCI, ARMANDO, 1996a: La letteratura comparata come disciplina di decolonizzazione. *I quaderni di gaia* 7, št. 10, str. 13–18.
- GNISCI, ARMANDO, 1996b: La Littérature comparée comme discipline de décolonisation. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 67–73.
- GNISCI, ARMANDO, 1997a: Un mondo dove molti possano convivere. V: Gnisci in Sinopoli (ur.) 1997, str. 7–13.
- GNISCI, ARMANDO, 1997b: Mondialità e decolonizzazione V: Gnisci in Sinopoli (ur.) 1997, str. 216–227.
- GNISCI, ARMANDO, 1999: La letteratura comparata. V: *Introduzione alla letteratura comparata*, str. xi–xxi.
- GNISCI, ARMANDO, 2000a: Premessa in memoria di Dionýz Ďurišin. V: *Il Mediterraneo*, str. 17–19.
- GNISCI, ARMANDO, 2000b: Les limites, les formes et les particularités du phénomène de culture et d'art de la Méditerranée. V: *Il Mediterraneo*, str. 369–376.
- GNISCI, ARMANDO in SINOPOLI, FRANCA (ur.), 1997: *Manuale storico di letteratura comparata*. Roma: Maltemi (Gli Argonauti 33. Sezione Poetica).
- GODZICH, WLAD, 1997: The Tiger on the Paper Mat. V: de Man 1997, str. ix–xviii.
- GOETHE, JOHANN WOLFGANG VON, 1987: *Werke* (Sophien Ausgabe). München: Deutscher Taschenbuch-Verlag.
- GRABOVSKI, ERNST, 1999: New Ways in Comparative Literature: Review Article of New Work by Tötösy and Tötösy, Dimic and Sywenky. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal*. 1, št. 3, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb99-3/books99-3.html>
- GRABOVSKI, ERNST, 2003: The Impact of Globalization and the New Media on the Notion of World Literature. V: *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*, str. 45–57.
- GREENBLATT, STEPHEN, 2002: Racial Memory and Literary History. V: Hutcheon in Valdés 2002, str. 50–62.
- GREENE, ROLAND, 1995: Their Generation. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 143–154.
- GREENE, ROLAND, 2006: Not Works but Networks. Colonial Worlds in Comparative Literature. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 211–223.

- The Greene Report, 1975. A Report on Standards, 1995. V: Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 28–38.
- GROSMAN, META, 2004: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: FF, ZIFF.
- GUILLÉN, CLAUDIO, 1993: *The Challenge of Comparative Literature*. Translated by Cola Franzen. Cambridge and London: Harvard UP (Harvard Studies in Comparative Literature).
- Гвозден, Владимир, 2005: Општа књижевност и уорштавање књижевних феномена. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 237–249.
- Гумбрехт, Ганс Ульрик, 2003: Начала науки о литератури ... и ее конец? *Новое литературное обозрение* 59, št. 1 (Специалний выпуск. Другие истории литературы), str. 93–102.
- HAJDU, PÉTER, 2003: Story Cycles as a Challenge to Literary History. *Neobehelicon* 30, št. 2, str. 49–57.
- Хализев, В. Е., 2005: *Теория литературы*. Учебник. Высшая школа, Москва.
- HART, JONATHAN, 1996: Changing Grounds: New Work in Comparative literature, Construction of the Imagination, and History of the Book. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 1–5.
- HART, JONATHAN, 2006: The Futures of Comparative Literature: North America and Beyond. *Revue de littérature comparée* 80, št. 1 (317), str. 5–21.
- HASSAN, WAÏL S., 2001: E. San Juan, Beyond Postcolonial Theory. *Bryn Mawr Review of Comparative Literature* 3, št. 1, s. p.
- HAUPTMEIER, HELMUT in SCHMIDT, SIEGFRIED J., 1985: *Einführung in die Empirische Literaturwissenschaft*. Braunschweig/Wiesbaden: Friedr. Vieweg&Sohn.
- HAYLES, KATHERINE N., 2004: Refiguring the Posthuman. *Comparative Literature Studies* 41, št. 3, str. 311–316.
- HAYOT, ERIC, 2005a: I/O: A Comparative Literature in a Digital Age. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 219–226.
- HAYOT, ERIC, 2005b: 'The Slightness of My Endeavor': An Interview with Gayatri Chakraworty Spivak. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 256–272.
- HEIDEGGER, MARTIN, 1990: *Identiteta in diferenca*. Prevedel in spremno študijo napisal Tine Hribar. Maribor: Obzorja (Znamenja; 109).
- HEIM, MICHAEL, 2006: History of the Literatures of East-Central Europe. Junc-tures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. *Comparative Literature* 58, št. 3, str. 261–263.

- HELGESESON, STEFAN, 2006: Rethinking World Literature. V: *Studying transcultural literary history*, str. 111–112.
- HEXTER, RALPH, 1997: Response to Glenn W. Most. Classics and Comparative Literature: Agenda for the '90s. *Classical Philology* 92, št. 2, str. 162–167.
- HIGGINS, JOHN, 1999: *Raymond Williams. Literature, Marxism and cultural materialism*. London and New York: Routledge (Critics of the Twentieth Century).
- HIGONNET, MARGARET R., 1995: Comparative Literature on the Feminist Edge. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 155–164.
- HIGONNET, MARGARET R., 1997: Academic Anorexia? Some Gendered Questions about Comparative Literature. *Comparative Literature* 49, št. 3, str. 267–274.
- HIGONNET, MARGARET R., 2005: The 2005 ACLA Presidential Address: Whose Can(n)on? World War I and Literary Empires. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to Death of a Discipline: An ACLA Forum), str. vi–xviii.
- HILLIS MILLER, JOSEPH, 2002: *On Literature*. London and New York: Routledge (Thinking in Action).
- HILLIS MILLER J., 1994: Humanistic Discourse and the Others. *Surfaces* IV, str. 4–18.
- HLADNIK, MIRAN, 1995a: Evropa in Amerika pa slovenska literarna veda. V: *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, str. 111–121.
- HLADNIK, MIRAN, 1995b: Količinske in empirične analize v literarni vedi. *Slavistična revija* 43, št. 3, str. 319–340.
- HOFMANN, MICHAEL, 2006: *Interkulturelle Literaturwissenschaft*. Paderborn: Wilhelm Fink Verlag (UTB 2839).
- HOKENSON, JAN WALSH, 2000: Comparative Literature and Culture of the Context. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 2, št. 4, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb00-4/hokenson00.html>
- HOKENSON, JAN WALSH, 2003: The Culture of the Context: Comparative Literature Past and Future. V: *Comparative literature and Comparative Cultural Studies*, str. 58–75.
- HORN, ANDRÁS, 1990: The Empiricist's Fear of Evaluation. V: *Toward a Theory of Comparative Literature*, str. 57–66.
- HUIMIN JIN, 2002: Literatura kot dejanje prestopanja meje. Intervju-dialog s profesorjem dr. Wolfgangom Iserjem. Prevedla Jelka Kernev Štrajn. *Primerjalna književnost* 25, št. 2, str. 77–88.
- HUTCHEON, LINDA, 2002: Rethinking the National Model. V: *Hutcheon in Valdés 2002*, str. 3–49.
- HUTCHEON, LINDA, 2003: Postcolonial Witnessing – And Beyond. Rethinking Literary History Today. *Neohelicon* 30, št. 1, str. 13–30.

- HUTCHEON, LINDA, 2006a: Comparative Literature. Congenitally Contrarian. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 224–229.
- HUTCHEON, LINDA, 2006b: Afterword: Compl(ic)it. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 159–162.
- HUTCHEON, LINDA in VALDÉS, MARIO J. (ur.), 2002: *Rethinking Literary History. A Dialogue on Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Introduzione alla letteratura comparata*, 1999. Ur. Armando Gnisci. Milano: Bruno Mondadori (Sintesi).
- ISER, WOLFGANG, 1994: On translability. *Surfaces IV*, str. 4–13.
- JAGGAR, ALISON M., 2001: Is Globalization Good for Women? *Comparative Literature* 53, št. 4 (Globalization and Humanities), str. 298–314.
- JAKOBSON, ROMAN, 1978: *Ogledi iz poetike*. Beograd: Prosveta (Biblioteka Sa-zvežda).
- JAUR, HANS ROBERT, 1998: *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Prevedel in spremno besedo napisal Tomo Virk. Ljubljana: LUD Literatura (Zbirka Labirinti).
- JOHNSON, W. R., 1997: Response to Page DuBois. *Classics and Comparative Literature: Agenda for the '90s. Classical Philology* 92, št. 2, str. 184–188.
- JORDAN, GLENN in WEEDON, CHRIS, 2006: Literature into Culture: Cultural Studies after Leavis. V: *Literary Theory and Criticism*, str. 245–255.
- JULIEN, EILEEN, 2006: Arguments and Further Conjectures on World Literature. V: *Studying transcultural literary history*, str. 122–132.
- JURŠIČ TERSEGLAV, BARBARA, 2004: Razmišljanja o primerjalni književnosti. *Primerjalna književnost* 27, št. 2, str. 124–128.
- JUSDANIS, GREGORY, 2003: World Literature: The Unbearable Lightness of Thinking Globally. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 12, št. 1, str. 103–130.
- JUVAN, MARKO, 1997a: Vprašanje o literarnosti – nekaj uvodnih opazanj. V: *Zadružev zbornik. Slavistična revija* 45, št. 1–2, str. 207–223.
- JUVAN, MARKO, 1997b: *Domači Parnas v narekovajih: parodija in slovenska književnost*. LUD Literatura, Ljubljana (Novi pristopi).
- JUVAN, MARKO, 1999: Thematics and Intellectual Content: The XVth Triennial Congress of the International Comparative Literature Association in Leiden. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 1, št. 1, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb99-1/juvan99-1.html>
- JUVAN, MARKO, 2000a: On Literariness: From Post-Structuralism to Systems Theory. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 2, št. 2, s. p.
- JUVAN, MARKO, 2000b: *Intertekstualnost*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon; 45).

- JUVAN, MARKO, 2003a: O usodi velikega žanra. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 17–50.
- JUVAN, MARKO, 2003b: On Literariness: From Post-Structuralism to Systems Theory. V: *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*, str. 76–96.
- JUVAN, MARKO, 2004: Slavistika, komparativistika, Slovani in Srednja Evropa. *Primerjalna književnost* 27, št. 2, str. 131–138.
- JUVAN, MARKO, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji. Uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: LUD Literatura (Novi pristopi).
- JUVAN, MARKO, 2007: Ideologije primerjalne književnosti: metropole in periferije (hipoteze za možno raziskavo). V: *Simpozij ob 100-letnici rojstva Antona Ocvirka* 2007, str. 23–25.
- KADIR, DJELAL, 2004: To World, To Globalize – Comparative Literatures’s Crossroads. *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 1–9.
- KADIR, DJELAL, 2006a: Comparative Literature in an Age of Terrorism. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 68–77.
- KADIR, DJELAL, 2006b: Comparative Literature in a World Become Tlön. *Comparative Critical Studies* 3, št.1–2, str. 125–138.
- KADIR, DJELAL, 2006c: Iron Square Memoranda (Mutatis Mutandis): For a World Literary History. V: *Studying transcultural literary history*, str. 32–42.
- KÁLMAN, GYÖRGY C., 2003: Marginal Characters of (Literary Hi)story: The Popular, the Avant-garde, the Subcultural in Totalizing Literary Historical Narratives. *Neobelicon* 30, št. 2, str. 41–47.
- KAMUF, PEGGY, 2002: ‘Fiction’ and the Experience of the Other. V: *The Question of Literature*, str. 156–173.
- KELLNER, HANS, 1995: Narativnost v zgodovini: poststrukturalizem in po njem. *Filozofski vestnik* 16, št. 1, str. 21–52.
- KINTZ, LINDA, 2001: Performing Virtual Whiteness: The Psychic Fantasy of Globalization. *Comparative Literature* 53, št. 4 (Globalization and Humanities), str. 333–353.
- KISTNER, ULRIKE, 2005: Comparative Literature in the Postmodern Condition. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 69–80.
- KMECL, MATJAŽ, 1977: *Mala literarna teorija*. Borec, Ljubljana.
- KOCIJANČIČ POKORN, NIKE, 2003: *Misliti prevod: izbrana besedila iz teorije prevajanja od Cicerona do Derridaja*. Ljubljana: Studentska založba (Zbirka Scripta).
- DE KOCK, LEON, 2006: Naming of Parts, or, How Things Shape Up in Transcultural Literary History. V: *Studying transcultural literary history*, str. 12–22.
- KOMAR, KATHLEEN L., 2005a: Comparative Literature in an Age of Multiculturalism: The Case of Southern California. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 224–229.

- KOMAR, KATHLEEN L., 2005b: Letter from the ACLA President. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. ii–iii.
- KOMAR, KATHLEEN, 2006: Letter from the ACLA President, Kathleen L. Komar. *Comparative Literature* 58, št. 3, str. ii–iv.
- KOMEL, DEAN, 2002: *Uvod v filozofsko in kulturno hermenevtiko*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za filozofijo.
- КОНДАКОВ, ИГОР ВАДИМОВИЧ, 2007: *Культура России*. 3е. изд. Москва: КДУ.
- KONSTANTINović, ZORAN, 1988: *Vergleichende Literaturwissenschaft. Bestandaufnahme und Ausblicke*. Bern: Verlag Peter Lang (Germanistische Lehrbuchsammlung; 81).
- Константиновић, Зоран, 2005: Литература и менталитет. О једном интердисциплинарном приступу српској књижевности. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 173–180.
- KOREN, EVALD, 1988: Primerjalna književnost na Slovenskem. Ob Kosovi Primerjalni zgodovini slovenske literature. *Primerjalna književnost* 11, št. 2, str. 51–54.
- KOREN, EVALD, 1989: Zoran Konstantinović: Vergleichende Literaturforschung. *Primerjalna književnost* 12, št. 2, str. 60–64.
- KOREN, EVALD, 1990: Primerjalna književnost in literarna veda (ob Chevrelovi *La littérature comparée*). *Primerjalna književnost* 13, št. 2, str. 45–51.
- KOREN, EVALD, 1997: Literarna zgodovina med tradicionalno sklenjeno pripovedjo in virtualno sestavljanjo. *Primerjalna književnost* 20, št. 1, str. 85–94.
- KOREN, EVALD, 2007: Dama, ki izgine ali Je literatura v novi primerjalni književnosti in novih zgodovinah nacionalnih literatur še sploh zaželeni osrednji predmet zanimanja? V: *Simpozij ob 100-letnici rojstva Antona Ocvirka*, str. 29–30.
- KORON, ALENKA, 1992: The Future of Literary Theory. *Primerjalna književnost* 15, št. 2, str. 88–95.
- KORON, ALENKA, 2003: Spet najdeni čas? K vprašanju pripovedi v literarnem zgodovinoписju. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 245–274.
- KORON, ALENKA, 2004/2005: Teorija/teorije diskurza in literarna veda. *Primerjalna književnost* 27, št. 2, str. 97–117; 28, št. 1, str. 119–134.
- KOS, JANKO, 1978a: Teorija in praksa slovenske primerjalne književnosti. *Primerjalna književnost* 1, št. 1–2, str. 30–44.
- KOS, JANKO, 1978b: *Literatura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Literarni leksikon; 2).
- KOS, JANKO, 1983: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KOS, JANKO, 1988: Uvod v metodologijo literarne vede. *Primerjalna književnost* 11, št. 1, str. 1–17.

- KOS, JANKO, 1990: *Literarne tipologije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Literarni leksikon; 34).
- KOS, JANKO, 1994: *Neznani Prešeren*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOS, JANKO, 2001a: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- KOS, JANKO, 2001b: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Kultura).
- KOS, JANKO, 2002: Uvod v historično-tipološko sistematiko literarnega razvoja. *Primerjalna književnost* 25, št. 2, str. 1–21.
- KOS, JANKO, 2003: Stari in novi modeli literarne zgodovine. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 51–60.
- KOŠKA, JÁN, 2000: Littérature appropriée, littérature mondiale. V: *Il Mediterraneo*, str. 229–233.
- KOVAČ, ZVONKO, 2001: *Poredbeni i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo (Biblioteka Književna smotra).
- KRALJ, LADO, 2002: Kako pisati nacionalno zgodovino danes? *Primerjalna književnost* 25, št. 1, str. 96–104.
- KRALJ, LADO, 2003: Literarna zgodovina: bolj fikcija kot znanost. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 61–70.
- Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft*, 2004. Ur. Ansgar Nünning in Roy Sommer. Tübingen: Gunter Narr Verlag (Narr Studienbücher).
- KUSHNER, EVA, 1989: Articulation historique de la littérature. V: *Théorie littéraire*, str. 109–125.
- KUSHNER, EVA, 1999: Is Comparative Literature Ready for the Twenty-First Century? V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*, str. 129–139.
- KUSHNER, EVA, 2003: Towards an Experimental View of Literary History. *Neohelicon* 30, št. 2, str. 33–39.
- KUTSUKAKE, IOSHIKO, 1995: La letteratura comparata in Giappone. V: *Comparare i comparatismi*, str. 27–36.
- LA CAPRA, DOMINICK (ur.), 1988: *Geschichte denken. Neubestimmung und Perspektiven moderner europäischer Geistesgeschichte*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag (Fischer Wissenschaft; 2480).
- LAMBERT, JOSÉ, 1989: La traduction. V: *Théorie littéraire*, str. 151–159.
- LAURETTE, PIERRE, 1989: Universalité et comparabilité. V: *Théorie littéraire*, str. 51–60.
- LEAVER, TAMA, 2004: Iatrogenic Permutations: From Digital Genesis to the Artificial Other. *Comparative Literature Studies* 41, št. 3, str. 424–435.
- LEERSSEN, J. TH., 1999: Old World, Old Discipline, Old Hat? Comparative Literature at the End of the Century. *Arcadia* 34, št. 2, str. 408–412.

- LEFEVERE, ANDRÉ, 1992: *Translating Literature. Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: The Modern Language Association of America.
- LEFEVERE, ANDRÉ, 1995: Introduction: Comparative Literature and Translation. *Comparative Literature* 47, št. 1, str. 1–10.
- LEFEVERE, ANDRÉ in BASSNETT, SUSAN, 2003: Uvod: Proustova babica in Tisoč in ena noč: ‚kulturni obrat‘ v prevodoslovju. Prev. Nike Kocijančič Pokorn. V: Kocijančič Pokorn 2003, str. 192–198.
- LERNOUT, GEERT, 2006: Comparative Literature in the Low Countries. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 37–46.
- ЛЕВЫЙ, ИРЖИ, 1974: *Искусство перевода*. Пр. Вл Россельс. Москва: Прогресс.
- The Levin Report. Report on Professional Standards*, 1995. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 21–27.
- LI, DAVID LEIWEI, 2001: Introduction: Globalization and the Humanities. *Comparative Literature* 53, št. 4 (Globalization and Humanities), str. 275–282.
- LI XIA, 2005: On Barren Ground: Multiculturalism and Comparative Literature Beyond 2000: A Critical Agenda. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 92–108.
- LINDBERG-WADA, GUNILLA, 2006: Studying Transcultural Literary History: Introduction. V: *Studying transcultural literary history*, str. 3–5.
- LIONNET, FRANÇOISE, 1995: Spaces of Comparison. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 165–174.
- LIONNET, FRANÇOISE, 2006: Cultivate Mere Gardens? Comparative Francophonies, Postcolonial Studies, and Transnational Feminisms. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 100–111.
- Literary Theory and Criticism*, 2006. An Oxford Guide. Ur. Patricia Waugh. Oxford: Oxford University Press.
- Litteraria Humanitas XI*, 2002. *Crossroads of Cultures: Central Europe; Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa; Křižovatky kultury: Střední Evropa; Перекрестки культуры: Средняя Европа*. Ur. Ivan Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita.
- LÓPEZ, SILVIA L., 2004: National Culture, Globalization and the Case of Post-War El Salvador. *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 80–100.
- LORIGGIO, FRANCESCO, 2004: Disciplinary Memory as Cultural History: Comparative Literature, Globalization, and the Categories of Criticism. *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 49–79.
- LUBRICH, OLIVER, 2006: Comparative Literature – in, from and beyond Germany. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 47–67.

- LUTHAR, OTO, 1995: Modeli (kulturne) zgodovine. *Filozofski vestnik* 16, št. 1, str. 7–8.
- MALTI-DOUGLAS, FEDWA, 2006: Beyond Comparison Shopping. This Is Not Your Father's Comp. Lit. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 175–182.
- DE MAN, PAUL, 1995: *Blindness and Insight: essays in the rhetoric of contemporary criticism*. 2nd. ed., revised. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- DE MAN, PAUL, 1997a: *The Resistance to Theory*. Foreword by Wlad Godzich. Minneapolis; London: University of Minnesota Press (Theory and History of Literature, Volume 33).
- DE MAN, PAUL, 1997b: *Slepota in uvid*. Prevedla Jelka Kernev Štrajn. Ljubljana: LUD Literatura (Zbirka Labirinti).
- MARCUS, SHARON, 2003: Same Difference? Transnationalism, Comparative Literature, and Victorian Studies. *Victorian Studies* 45, št. 4, str. 677–686.
- MARINO, ADRIAN, 1988: *Comparatisme et théorie de la littérature*. Paris: Presses universitaires de France (Écriture).
- MARINŠEK, DARJA, 2006: *Obrezovanje deklic v literaturi afriških in afro-ameriških pisateljic: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- MARKIEWICZ, HENRYK, 1977: *Glavni problemi literarne vede*. Prevedel Nikolaj Jež. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- MARTIN, WALLACE, 2006: In Theory's Wake. *Comparative Literature* 58, št. 3, str. 241–255.
- MATAJC, VANESA, 1995: Ecce Homo: Janko Kos: Neznani Prešeren. *Literatura* 7, št. 44, str. 95–98.
- MATAJC, VANESA, 2004: Literarnozgodovinski pojmovnik za literaturo moderne: revizija in nekaj predlogov. *Primerjalna književnost* 27, št. 2, str. 61–81.
- MCCLENNEN, SOPHIA A., 2006: The Geopolitical War on U. S. Higher Education. *College Literature* 33, št. 4, str. 43–75.
- MCINTURFF, KATE, 2003: The Uses and Abuses of World Literature. *Journal of American Culture* 26, št. 2, str. 224–236.
- MEDELÉNAT, DANIEL, 2000: Comment écrire l'histoire de la littérature comparée? *Revue de littérature comparée* 74, št. 3 (295), str. 261–273.
- Il Mediterraneo. Una rete interletteraria. La Méditerranée. Un réseau interlittéraire. Sredomorie medzilitérarna siet'*, 2000. Ur. Dionýz Ďurišin in Armando Gnisci. Roma: Bulzoni Editore (Studi e testi italiani; Collana del Dipartimento di italianistica e spettacolo).
- MELETINSKY, ELEAZAR (pregl. Jean Bessière), 1989: Sociétés, cultures et fait littéraire. V: *Théorie littéraire*, str. 14–29.

- MESSMER, MARIETTA, 2000: Reading National American Literary Historiography Internationally. *Comparative Literature* 52, št. 3, str. 193–212.
- MIHĂILESCU, CĂLIN-ANDREI, 2005: Complut Is What?. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 55–68.
- Милутиновић, Зоран, 2005: Како написати историју светске књижевности? V: *Проучавање описне књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 205–219.
- MINER, EARL, 1990: *Comparative Poetics. An Intercultural Essay on Theories of Literature*. Princeton: Princeton University Press.
- Мирковић, Радован, 2005: De nuptiis Philologiae et ...? V: *Проучавање описне књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 221–235.
- MITROVIĆ, MARIJA, 2003: Energija zablude. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 71–80.
- MIYOSHI, MASAO, 2001: Turn to the Planet: Literature, Diversity and Totality. *Comparative Literature* 53, št. 4 (Globalization and Humanities), str. 283–297.
- МОЕБИУС, WILLIAM, 1997: Lines in the Sand: Comparative Literature and the National Literature Departments. *Comparative Literature* 49, št. 3, str. 243–258.
- MONTANDON, ALAIN, 2006: Comparative Literature in France: A Status Report. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 69–76.
- MOREL, JEAN-PIERRE, 2005: La littérature au pluriel? V: *Проучавање описне књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 107–116.
- MORETTI, FRANCO, 2000: Conjectures on World Literature. *New Left Review*, št. 1, str. 54–68.
- MORETTI, FRANCO, 2006: Evolution, World-Systems, *Weltliteratur*. V: *Studying transcultural literary history*, str. 113–121.
- MOSER, WALTER, 1996: La Littérature comparée et la crise des études littéraires. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 43–50.
- MOSER, WALTER, 1998: Literatur- und Kulturwissenschaft: Eine neue Dynamik. *Arcadia* 33, št. 2, str. 265–284.
- MOST, GLENN W., 1997: Classics and Comparative Literature. *Classical Philology* 92, št. 2, str. 155–162.
- MOURĂU, MANUELA, 1999: Comparative Literature Past and Present. V: *Comparative Literature Now*, str. 165–172.
- MÜNCH, MARC-MATHIEU, 2005: Un défi aux chercheurs: Une poétique des poétiques. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 118–128.
- Murray Krieger's »Everyday Language, Literary Language, and the Problem of Translation«, 1996. Roundtable Discussion. Hazard Adams, Ernst Behler, Hendrick Birus, Jacques Derrida, Wolfgang Iser, Murray Krieger, Hillis Miller,

- Ludwig Pfeiffer, Bill Readings, Ching-hsien Wang, Pauline Yu. *Surfaces* 6, str. 4–37.
- NEMESIO, ALDO, 1999: The Comparative Method and the Study of Literature. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWW Journal* 1, št. 1, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb99-1/nemesio99-1.html>
- NERI, FRANCESCA, 1995: La letteratura comparata e le theorie postcoloniali. V: *Comparare i comparatismi*, str. 123–135.
- NETHERSOLE, REINGARD, 2005: Comparative Literature in the Age of Multiculturalism. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 1–25.
- NEUBAUER, JOHN, 1999: Cultural Analysis and the Ghost of 'Geistesgeschichte'. V: *The Practice of Cultural Analysis*, str. 287–302.
- NEUBAUER, JOHN, 2003: Ungleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen Or Literary History with Multiple Timelines. *Neobelicon* 30, št. 2, str. 65–70.
- NEUBAUER, JOHN, 2005: Comparative Literary Histories? V: *Comparative Literature in an Age of Multiculturalism*, str. 109–117.
- NEUBAUER, JOHN in WERTHEIMER, JÜRGEN, 1999: Einleitung/Introduction. *Arcadia* 34, št. 2, str. 298–302.
- NORRIS, CHRISTOPHER, 2006: Science and criticism: beyond the culture wars. V: *Literary Theory and Criticism*, str. 451–471.
- NÜNNING, ANSGAR in SOMMER, ROY, 2004: Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft: Disziplinäre Ansätze, theoretische Positionen und transdisziplinäre Perspektiven. V: *Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft*, str. 9–29.
- NÜNNING, VERA, 2006: A 'Culture-Sensitive Approach' to Transcultural Literary History. V: *Studying transcultural literary history*, str. 43–51.
- OVCIRK, ANTON, 1936: *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo (Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 12; Historični odsek 4).
- OLANKULE, GEORGE, 2001: Alice Walkers Africa: Globalization and the Province of Fiction. *Comparative Literature* 53, št. 4 (Globalization and Humanities), str. 354–372.
- PAGEAUX, DANIEL-HENRI, 1998: Littérature comparée et comparaisons. *Revue de littérature comparée* 72, št. 3, str. 285–307.
- PAGEAUX, DANIEL-HENRI, 2002: Uvod v imagologijo. V: *Podoba tujega v slovenski književnosti*, str. 9–20.
- PÁL, JOSEF, 1995: L'Associazione internazionale di letteratura comparata e i suoi lavori di storiografia letteraria. V: *Comparare i comparatismi*, str. 82–88.
- PARLA, JALE, 2004: The Object of Comparison. *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 116–125.
- PAVEL, THOMAS, 1999: Review of Didier Souiller and Wladimir Troubetzkoy, eds., *Littérature comparée*. Paris: Presses Universitaires de France, 1997.

- CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 1, št. 3, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb99-3/books99-3.html>
- PÉREZ-CASTILLO, ENRIQUE, 2003: History, Historicity and the Self. *Neobehicon* 30, št. 1, str. 43–48.
- PERLOFF, MARJORIE, 1995: 'Literature' in the Expanded Field. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 175–186.
- Perspectives comparatistes*, 1999. Séminaire de Littérature Comparée de l'Université de la Sorbonne Nouvelle. Etudes réunies par Jean Bessière et Daniel-Henri Pageaux. Paris: Honoré Champion Editeur (Champion-Varia; 29).
- Perspektive in možnosti makedonske komparativistike, 1986. Po Milanu Djurčinovu povzel Darko Dolinar. *Primerjalna književnost* 9, št. 1, str. 67–68.
- PETTERSSON, ANDERS, 2006: Possibilities for Transcultural Literary History. V: *Studying transcultural literary history*, str. 9–11.
- PETTERSSON, MARGARETA, 2006: The Practice of Writing Transnational and Translingual Literary History. V: *Studying transcultural literary history*, str. 155–157.
- PIREDDU, NICOLETTA, 2003: Comparing Anew: A Review Article of New Work by Kushner, Zhang, Halio and Siegel, and San Román. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 5, št. 1, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb03-1/books03-1.html>
- PIVATO, JOSEPH, 1999: The New Comparative Literature: A Review Article of Work by Bassnett, Bernheimer, Chevrel, and Tötösy. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 1, št. 4, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb99-4/books99-4.html>
- PIZER, JOHN, 2000: Goethe's 'World Literature' Paradigm and Contemporary Cultural Globalization. *Comparative Literature* 52, št. 3, str. 213–227.
- Podoba tujega v slovenski književnosti*, 2002. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- POSPÍŠIL, IVO, 2000a: Средняя Европа как духовное пространство и рол литературоведения. V: *Litteraria Humanitas XI*, str. 7–24.
- POSPÍŠIL, IVO, 2000b: Mitteleuropa und Tschechoslowakei: Suche nach einem Literaturwissenschaftlichen Kompromiss. V: *Litteraria Humanitas XI*, str. 143–158.
- POSPÍŠIL, IVO, 2000c: Centrisme interlittéraire méditerranéen et littérature russe. V: *Il Mediterraneo*, str. 305–313.
- POSPÍŠIL, IVO, 2003: Literary History, Poststructuralism, Dilettantism and Area Studies. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 141–157.
- The Practice of Cultural Analysis. Exposing Interdisciplinary Interpretation*, 1999. Ur. Mieke Bal. Stanford: Stanford University Press (Cultural Memory in the Present).

- PRATT, MARY LOUISE, 1995. Comparative Literature and Global Citizenship. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 58–65.
- PRENDERGAST, CHRISTOPHER 2004: *Debating World Literature*. London and New York: Verso.
- Прохорова, Ирина, 2003: Приглашение к спору. *Новое литературное обозрение* 59, št. 1 (Специальный выпуск. Другие истории литературы), str. 8–9.
- Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, 2005. Ур. Адријана Марчетић и Тања Поповић. Београд, Филолошки факултет.
- The Question of Literature. The Place of Literary in Contemporary Theory*, 2002. Ур. Elizabeth Beaumont Bissell. Manchester and New York: Manchester University Press (Angelaki Humanities).
- RAVATÉ, JEAN-MICHEL, 2003: Comparative Literature?. *PMLA* 118, št. 2, str. 331–335.
- RADHAKRISHNAN, R., 2001: Globalization, Desire and the Politics of Representation. *Comparative Literature* 53, št. 4 (Globalization and Humanities), str. 315–332.
- READINGS, BILL, 1999: *Translatio* and Comparative Literature: The Terror of European Humanism. *Surfaces* 1, str. 4–18.
- Rečnik književnih termina*, 1985. Београд: Nolit.
- РЕМАК, HENRY H., 1994: Comparative Literature and Literary Theory: Will the Twain Ever Meet? V: *Celebrating Comparativism*, str. 13–25.
- РЕМАК, HENRY H., 1995: Il concetto di 'nazionale' nella letteratura comparata: pro e contro. *I quaderni di gaia* 6, št. 9, str. 67–72.
- РЕМАК, HENRY H. H., 1997: Definizioni e funzioni della letteratura comparata. V: Gnisci in Sinopoli (ur.) 1997, str. 114–142.
- РЕМАК, HENRY H., 2005: Origins and Evolution of Comparative Literature and its Interdisciplinary Studies. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 49–54.
- Рибникар, Владислава, 2005: Идеја упоредног проучавања књижевности у Великој Британији. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 141–153.
- RICHARDSON, ALAN, 2006: Cognitive Literary Criticism. V: *Literary Theory and Criticism*, str. 544–556.
- RIFFATERRE, MICHAEL, 1995: On the Complementarity of Comparative Literature and Cultural Studies. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 66–73.

- ROBIN, RÉGINE, 1989: Extension et incertitude de la notion de littérature. V: *Théorie littéraire*, str. 45–49.
- RORTY, RICHARD, 2006: Looking Back at ‘Literary Theory’. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 63–76.
- RUPRECHT, HANS-GEORG, 1989: Les universaux de la littérature. V: *Théorie littéraire*, str. 61–77.
- RUSSO, MARY, 1995: Telling Tales out of School. Comparative Literature and Disciplinary Recession. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 187–194.
- SAID, EDWARD W., 1994: *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books.
- SAN JUAN, EPIFANIO, 1998: *Beyond Postcolonial Theory*. New York: St. Martin’s Press.
- SAUSSY, HAUN, 2003. Comparative Literature? *PMLA* 118, št. 2, str. 336–341.
- SAUSSY, HAUN, 2005: Chiasmus. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 234–238.
- SAUSSY, HAUN, 2006a: Preface. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. vii–xiii.
- SAUSSY, HAUN, 2006b: Exquisite Cadavers Sticked from Fresh Nightmares Of Memes, Hives, and Selfish Genes. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 3–42.
- SCHNEIDER, CORINNE, 2005: *Teleiopoiesis, Teleoosis*, and the Practice of Comparative Literature. V: *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 239–245.
- SCHIPPER, MINEKE, 2006: Intercultural Literary Studies in an Age of Globalisation. V: *Studying transcultural literary history*, str. 265–277.
- SCHMELING, MANFRED, 2000: Literarischer Vergleich und interkulturelle Hermeneutik. Die literarischen Avantgarden als komparatistisches Forschungsparadigma. V: *Vergleichende Wissenschaften*, str. 187–199.
- SERRA LOPES, FRANCISCO, 2007: Negative Hermeneutics and the Notion of Literary Science. *Primerjalna književnost* 30, št. 1, str. 71–82.
- SHAFFER, ELINOR, 2006: World Literature Tomorrow. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 77–82.
- SHEN, DAN in XIAOYI, ZHOU, 2006: Western Literary Theories in China: Reception, Influence and Resistance. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. 139–155.
- SIEBERS, TOBIN, 1995: Sincerely yours. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 195–203.
- SIM, S. 1999: *The Routledge Critical Dictionary of Postmodern Thought*. New York: Routledge.

- SIMONSEN, KAREN-MARGARETHE, 1999: Frames of Literary History: Information and Knowledge. *Arcadia* 34, št. 2, str. 398–407.
- Simpozij ob 100-letnici rojstva Antona Ocvirka, 2007. Povzetki referatov. Ur. Darko Dolinar in Luka Vidmar; prevodi Dekš in Luka Vidmar. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- SINOPOLI, FRANCA, 1995: La letteratura comparata nel dipartimento di italianistica de la 'Sapienza' di Roma. V: *Comparare i comparatismi*, str. 136–151.
- SINOPOLI, FRANCA, 1996: La letteratura mondiale come studio del processo interletterario. *I quaderni di gaia* 7, št. 10, str. 149–151.
- SINOPOLI, FRANCA, 1997: Dalla comparazione intraculturale alla comparazione interculturale. V: Gnisci in Sinopoli (ur.) 1997, str. 14–60.
- SINOPOLI, FRANCA, 1999a: La storia comparata della letteratura. V: *Introduzione alla letteratura comparata*, str. 1–50.
- SINOPOLI, FRANCA, 1999b: Mythe et décolonisation de la littérature européenne. V: *Arcadia* 34, št. 2, str. 323–330.
- SINOPOLI, FRANCA, 2000: Littérature de l'Europe méditerranéenne dans l'historiographie littéraire de la seconde moitié du 18e siècle et du début du 19e siècle. V: *Il Mediterraneo*, str. 357–368.
- SINOPOLI, FRANCA, 2006: Poučevanje 'evropske literature' prek zgodovine kritike. Pojem 'zglednega avtorja' kot izhodišče. *Primerjalna književnost* 29, št. 1, str. 119–125.
- SKAZA, ALEKSANDER, 2002: Kulturologija in poučevanje ruske literature v svetu v pogojih globalizacije. *Primerjalna književnost* 25, št. 1, str. 1–7.
- SNOJ, VID, 2004: Globalizacija in mi, drugi. *Literatura* 16, št. 159, str. 60–88.
- SNOJ, VID, 2006a: World Literature against the Background of the Other. *Interliteraria* 11, št. 1, str. 41–49.
- SNOJ, VID, 2006b: Drugi in njegova umetnost. *Logos* 6, št. 1–2, str. 1–5.
- SÖDER, HANS-PETER, 2003: The Return of Cultural History? 'Literary' Historiography from Nietzsche to Hayden White. *History of European Ideas*, št. 29, str. 73–84.
- SOULLIER, DIDIER in TROUBETZKOY, WŁADIMIR, 1997: *Littérature comparée*. Paris: Presses Universitaires de France (Collection Premier Cycle).
- SPIEGEL, GABRIELLE, 1995: Za teorijo srednjega dosega: zgodovino pisje v času postmodernizma. *Filozofski vestnik* 16, št. 1, str. 53–63.
- SPIRIDON, MONICA, 2007: Literatura je mrtva, dolgo naj živi literatura: izziv literarnim teorijam. *Primerjalna književnost* 30, št. 1, str. 1–10.
- SPIPPA, SILVIA, 1995: The Challenge of Comparative Literature. *History of European Ideas* 21, št. 4, str. 578–579.

- SPIVAK, GAYATRI CHAKRAVORTY, 2003: *Death of a Discipline*. New York: Columbia University Press (The Wellek Library lectures in critical theory).
- SPIVAK, GAYATRI CHAKRAVORTY, 2006a: World Systems & The Creole. *Narrative* 14, št. 1, str. 102–112.
- SPIVAK, GAYATRI CHAKRAVORTY, 2006b: *In Other Worlds*. Essays in cultural politics. Routledge: New York and London (Routledge Classics).
- STEINER, GEORGE, 1975: *After Babel*. New York; London: Oxford University Press.
- STEINER, GEORGE, 1995: *What is Comparative Literature? An Inaugural Lecture delivered before the University of Oxford on 11 October 1994*. Oxford: Clarendon Press.
- STEPHANIDES, STEPHANOS, 2004: Translability of Memory in an Age of Globalization. *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 101–115.
- STRICH, FRITZ, 1957: *Goethe und Weltliteratur*. Bern: Francke Verlag.
- STRUTZ, JANEZ, 1990: Casarsa, Mat(t)erada, Vogrčje/Rinkenberga ali medregionalnost in literatura – koncept regionalnega težišča celovške komparativistike. *Primerjalna književnost* 13, št. 1, str. 1–14.
- STRUTZ, JOHANN, 2000: Komparativistik als Theorie und Methodologie des Kulturvergleichs. Zur Interkulturalität im Alpen-Adria-Raum. V: *Vergleichende Wissenschaften*, str. 201–221.
- STRUTZ, JANEZ, 2003: Dialog, Polyphonie und System. Zur Problematik einer Geschichte der »kleinen Literaturen« im Alpen-Adria-Raum. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 287–317.
- Studying transcultural literary history*, 2006. Ur. Gunilla Lindberg-Wada. Proceedings of a symposium held Nov. 4–6 2004 in Stockholm. (Spectrum Literaturwissenschaft = Spectrum literature; 10). Berlin; New York: Walter de Gruyter.
- SUCUR, SLOBODAN, 2000: Theory, Period Styles, and Comparative Literature as Discipline. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 2, št. 4, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb00-4/sucur2-00.html>
- SULEIMAN, SUSAN R., 1997: Comparative Literature and the American University: Three Papers from the 1997 ACLA Annual Meeting. *Comparative Literature* 49, št. 3, str. 241–242.
- SUVIN, DARKO, 1995: La letteratura comparata come prova di magia bianca. V: *Comparare i comparatismi*, str. 89–98.
- SZEGEDY-MASZÁK, MIHÁLY, 2003: Keywords in Literary History. *Neobelicon* 30, št. 2, str. 15–23.
- ŠKULJ, JOLA in KORON, ALENKA, 1989: 12. kongres mednarodne zveze za primerjalno književnost (AILC/ICLA). *Primerjalna književnost* 12, št. 2, str. 69–78.

- ŠKULJ, JOLA, 2003: Modernistična literatura in spreminjanje paradigme literarne zgodovine. V: Dolinar in Juvan 2003, str. 227–243.
- TATLOW, ANTONY, 2000: Comparative Literature as Textual Anthropology. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 2, št. 4, s. p. <http://clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb00-4/tatlow00.html>
- Teorija i poetika prevođenja*, 1981. Pripredio Ljubiša Rajić. Beograd: Prosveta (Biblioteka XX vek).
- Теория литературы*, 2001. Том IV. Литературный процес. Москва: ИМЛИ РАН.
- Théorie littéraire. Problèmes et perspectives*, 1989. Sous la direction de Marc Angenot, Jean Bessière, Douwe Fokkema, Eva Kushner. Paris: PUF.
- ТИНАНОВ, GALIN, 2001: Zakaj moderna literarna teorija izvira iz srednje in vzhodne Evrope? Prevedel Marko Juvan. *Primerjalna književnost* 24, št. 1, str. 1–15.
- ТЫНЯНОВ, Ю. Н., 2002: *Литературная эволюция*. Москва: Аграф.
- Топер, П. М., 2001: *Перевод в системе сравнительного литературоведения*. Москва: РАН.
- Тороп, Петер, 1995: *Тотальный перевод*. Tartu: Tartu ülikooli Kirjastus.
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK, STEVEN, 1996: Preface: Perspectives of Comparative Literature Today. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 23, št. 1, str. 6–14.
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK, STEVEN, 1998: *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Amsterdam - Atlanta: Rodopi (Studies in Comparative Literature; 18).
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK, STEVEN, 1999a: Towards a Comparative Cultural Studies. *Primerjalna književnost* 22, št. 2, str. 85–102.
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK, STEVEN, 1999b: From Comparative Literature Today toward Comparative Cultural Studies. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 1, št. 3, s. p.
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK, STEVEN, 1999c: An Introduction to Comparative Literature Now, à l'heure actuelle. V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*, str. 13–18.
- Toward a Theory of Comparative Literature*, 1990. Selected papers presented in the Division of Theory of Literature at the XIth International Comparative Literature Congress. Ur. Mario J. Valdés. New York, Bern, Frankfurt am Main, Paris: Peter Lang.
- TRDINA, SILVA, 1978: *Besedna umetnost. II. Del. Literarna teorija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- TRIVEDI, HARISH, 2006: The World as India: Some Models of Literary History. V: *Studying transcultural literary history*, str. 23–31.

- TRUMPENER, KATIE, 2006: World Music, World Literature. A Geopolitical View. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 185–202.
- UNGAR, STEVEN, 2006: Writing in Tongues. Thoughts on the Work of Translation. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 127–138.
- VALDÉS, MARIO, 1989: De l'interprétation. V: *Théorie littéraire*, str. 275–286.
- VALDÉS, MARIO, 1992: Why Comparative Literary History? V: Valdés et al. 1992, str. 3–20.
- VALDÉS, MARIO, 1998: Answering Foucault. Notes on Modes of Order in the Cultural World and the Making of History. *Arcadia* 33, št. 1, str. 109–128.
- VALDÉS, MARIO, 2002: Rethinking the History of Literary History. V: Hutcheon in Valdés 2002, str. 63–115.
- VALDÉS, MARIO, 2003: Comparative Literary History, Theory and Practice: John Neubauer's Contribution. *Arcadia* 39, št. 2, str. 394–398.
- VALDÉS, MARIO, 2004: Preface by the General Editor of the Literary History Project. V: Cornis-Pope in Neubauer (ur.) 2004, str. xiii–xvi.
- VALDÉS, MARIO; JAVITCH, DANIEL; ALDRIDGE, A. OWEN (ur.), 1992: *Comparative Literary History as Discourse. In Honor of Anna Balakian*. Bern etc.: Peter Lang.
- VALDÉS, MARIO in HUTCHEON, LINDA, 1995: *Rethinking Literary History – Comparatively*. American Council of Learned Societies. Occasional Paper, No. 27.
- VAN PEER, WILLIE, 1999: Ali – ali? Ideologija in estetska kakovost v književni kanonizaciji. *Primerjalna književnost* 22, št. 1, str. 1–17.
- VAN TIEGHEM, PAUL, 1939: *La Littérature comparée*. 2. pregl. izd. Paris: Armand Colin.
- VAN TIEGHEM, PAUL, 1955: *Uporedna književnost*. Prevod Mihailo B. Milošević i Nada Milošević. Beograd: Naučna knjiga.
- ВЕНЕДИКТОВА, Т., 2003: О ползе литературной истории для жизни. *Новое литературное обозрение* 59, št. 1 (Специальный выпуск. Другие истории литературы), str. 12–20.
- VENEMA, HENRY, 2002: Oneself as Another or Another as Oneself? *Literature & Theology* 16, št. 4, str. 410–426.
- VENUTI, LAWRENCE, 1997: Unequal Developments: Current Trends in Translation Studies. *Comparative Literature* 49, št. 4, str. 360–368.
- Vergleichende Wissenschaften. Interdisziplinarität und Interkulturalität in den Komparatistiken.*, 2000. Herausgegeben von Peter V. Zima unter Mitarbeit von Reinhard Kacianka und Johann Strutz. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Веселовский, А. Н. 2004: *Историческая поэтика*. Москва: УРСС
- VIRK, ТОМО, 1989a: Postmoderna in problem zgodovine. *Literatura* 1, št. 2, str. 99–106.

- VIRK, TOMO, 1989b: *Dubovna zgodovina*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon; 35).
- VIRK, TOMO, 1994: 14. kongres ICLA. *Primerjalna književnost* 17, št. 2, str. 69–73.
- VIRK, TOMO, 1995: Ožji in širši vidik odnosa med literaturo in medicino. V: *Med medicino in literaturo*. Uredila Zvonka Zupanič-Slavec. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Inštitut za zgodovino medicine, str. 27–31.
- VIRK, TOMO, 1999: *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- VIRK, TOMO, 2000: *Strab pred naivnostjo. Poetika postmodernistične proze*. Ljubljana: LUD Literatura. (Novi pristopi.)
- VIRK, TOMO, 2001: Zgodba, ki prepriča : branje po izbiri. *Delo* 43, št. 167, str. 5.
- VIRK, TOMO, 2003a: Filozofija (v) medkulturnosti: branje po izbiri. *Delo* 45, št. 237, str. 6.
- VIRK, TOMO, 2003b: Comparative Literature versus Comparative Cultural Studies. Transl. by Krištof Jacek Kozak. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 2, št. 2, s. p.
- VIRK, TOMO, 2003c: Nekoliko nejasna osmrtnica: branje po izbiri. *Delo* 45, št. 283, str. 6.
- VIRK, TOMO, 2006: Aporije literarne zgodovine danes. *Slavistična revija* 54, št. 4, str. 811–831.
- VIRK, TOMO, 2007a: Univerzalna ali nacionalna, globalna ali lokalna – ali pluralna primerjalna književnost? V: *Simpozij ob 100-letnici rojstva Antona Ocvirka* 2007, str. 74–75.
- VIRK, TOMO, 2007b: The Other and Otherness in the Field of Comparative Literature. V: *Я и другой в пространстве текста*. Перм-Люблина, str. 129–141.
- Волић, Јелена, 2005: Проучавање опште књижевности у Немачкој и код нас. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 155–162.
- Вукчевић, Радојка, 2005: Настава књижевности на Харварду. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 127–139.
- WACHTEL, ANDREW, 2005: A story about boxes. V: *Проучавање опште књижевности данас. Comparative literature studies today*, str. 117–126.
- WÄGENBAUR, THOMAS, 1999: Steven Tötösy de Zepetnek: Comparative Literature: Theory, Method, Application. V: *Arcadia* 34, št. 2, str. 438–440.
- WANG NING, 2004: Comparative Literature and Globalism: A Chinese Cultural and Literary Strategy. *Comparative Literature Studies* 41, št. 4, str. 584–602.

- WANG NING, 2005: Reflections on Chinese-Western Comparative Literature Studies in an Age of Globalisation. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 160–171.
- WAUGH, PATRICIA, 2006: Introduction: Criticism, Theory, and Anti-Theory. V: *Literary Theory and Criticism*, str. 1–33.
- WEISGERBER, JEAN, 1989: Ecrire l'histoire. L'exemple de l' 'Histoire comparée des littératures de langues européennes'. Principes et organisation. V: *Théorie littéraire*, str. 353–358.
- WELLEK, RENÉ, 1953: The Concept of Comparative Literature. *Yearbook of Comparative and General Literature* 2, str. 1–5.
- WELLEK, RENÉ, 1963: The Crisis of Comparative Literature. V: *Concepts of Criticism*. Ur. Stephen G. Nicholas Jr. New Haven: Yale University Press, 1963, str. 282–295.
- WELLEK, RENÉ, 1971: *Discriminations. Further Concepts of Criticism*. New Haven and London: Yale University Press, 1971.
- WELLEK, RENÉ in WARREN, AUSTIN, 1949: *Theory of Literature*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- WENINGER, ROBERT, K. 2005: Worlds Apart? World Literature in the Age of Globalization Planetarization. Review of Gayatri Chakravorty Spivak, *Death of a Discipline*, and David Damrosch, *What is World Literature?*. *Comparative Critical Studies* 2, št. 1, str. 131–142.
- WENINGER, ROBERT, 2006: Comparative Literature at a Crossroad? An Introduction. *Comparative Critical Studies* 3, št. 1–2, str. xi–xix.
- WIDDOWSON, PETER, 1999: *Literature*. London and New York: Routledge (The New Critical Idiom).
- Wie international ist die Literaturwissenschaft?*, 1996. Herausgegeben von Lutz Danneberg und Friedrich Vollhardt in Zusammenarbeit mit Hartmut Böhme und Jörg Schönert. Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- WILSON, JEAN, 2005: Comparative Literary Perspectives on Globalisation: A Test Case. V: *Comparative literature in an age of multiculturalism*, str. 230–239.
- WOOD, MICHAEL, 2004: What is World Literature? *Comparative Literature Studies* 41, št. 1 (Special Issue: Globalization and World Literature), str. 168–172.
- XIE TIANZHEN, 1995: Le tendenze più recenti della comparatistica letteraria cinese (1990–1992). V: *Comparare i comparatismi*, str. 37–51.
- YAO, STEVEN G., 2005: The Unheimlich Maneuver; or the Gap, the Gradient, and the Spaces of Comparison. V: *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 246–255.
- YOO HUI-SOK, 2006: A Little Pact with the Devil? On Franco Moretti's Conjectures on World Literature. V: *Studying transcultural literary history*, str. 133–143.

- YUE DAIYUN, 1997: Internazionalismo e nazionalità della letteratura comparata. V: Gnisci in Sinopoli (ur). 1997, str. 197–215.
- YUNTE HUANG, 2005: Our Literature, Their History: Between Appropriation and Denial. *Comparative Literature* 57, št. 3 (Responding to *Death of a Discipline: An ACLA Forum*), str. 227–233.
- ZABEL, IGOR, 1991: Komparatistik als Dialog. *Primerjalna književnost* 14, št. 2, str. 60–62.
- ZAPLOTNIK, MATJAŽ, 2005a: (Vnovično) pisanje o literarni zgodovini. *Primerjalna književnost* 28, št. 1, str. 135–143.
- ZAPLOTNIK, MATJAŽ, 2005b: Kolokvij ‚Teoretsko-literarni hibridi: o dialogu literature in teorije‘. *Primerjalna književnost* 28, št. 2, str. 181–188.
- ZELENKA, MILOŠ, 1996: Idee e concezioni della ‘letteratura del mondo’ nella scuola ceca di comparatistica letteraria. *I quaderni di gaia* 7, št. 10, str. 89–100.
- ZELENKA, MILOŠ, 2000: Interliterarische Zentrismen und die tschechische Literatur. V: *Il Mediterraneo*, str. 293–304.
- ZELENKA, MILOŠ, 2005: Češka in slovaška literarna komparativistika – Stanje in dosežki (od Welleka in Wollmana k Ďurišinu). *Primerjalna književnost* 18, št. 2, str. 1–15.
- ZHANG LONGXI, 2006a: Penser d’un dehors. Notes on the 2004 ACLA Report. V: *Comparative Literature in an Age of Globalization*, str. 230–236.
- ZHANG LONGXI, 2006b: Two Questions for Global Literary History. V: *Studying transcultural literary history*, str. 52–59.
- ZIEGENGEIST, GERHARD, 1976: Zum Geleit. V: Ďurišin 1976, str. 9–13.
- ZIMA, PETER V., 1985: Komparativistika v Celovcu. *Primerjalna književnost* 8, št. 2, str. 59–62.
- ZIMA, PETER V., 1992: *Komparatistik*. Tübingen: Francke (UTB 1705).
- ZIMA, PETER V., 2000: Vergleich als Konstruktion. Genetische und typologische Aspekte des Vergleichs und die soziale Bedingtheit der Theorie. V: *Vergleichende Wissenschaften*, str. 15–28.
- ZIMA, PETER V., 2004: Primerjalna književnost in družboslovne vede. *Primerjalna književnost* 27, št. 2, str. 1–14.
- ZIOLKOWSKI, THEODORE, 1994: The Limits of Comparison. *Sewanee Review* 102, št. 3, str. 459–472.
- Жирмунский, Виктор М. 1979: *Сравнительное литературоведение*. Ленинград.

Imensko kazalo

- Abdulla, Adnan K. 39, 48, 211
Abrams, M. H. 35
Adams, Hazard 231
Adorno, Theodor W. 10, 25, 131, 202
Agamben, Giorgio 82
Ahearn, Ed 211
Aldana, Frederick Luis 68, 211
Aldridge, Owen 239
Althusser, Louis 26, 90, 94
Altieri, Charles 211
Amiel-Hauzer, Tammy 212
Amis, Martin 152
Ampère, Jean-Jacques 75
Anderson, Benedict 63, 165, 200, 211
Andrés, Juan (Giovanni) 146
Angenot, Marc 76, 87, 88, 91, 99, 211, 238
Ankersmit, Franklin R. 151
Appiah, K. Anthony 112, 211
Apter, Emily 56, 61, 141, 143, 180, 181, 184, 185, 186, 188, 201, 211
Arac, Jonathan 30
Arapia, Paul 211
Archibald, Priscilla 52, 211
Aristotel 91, 95, 131
Aseguinolaza, Fernando Cabo 158, 183, 212
Ashcroft, Bill 61
Attridge, Derek 38, 121, 128, 129, 130, 132, 212, 217
Auerbach, Erich 35, 76, 83, 148, 174, 176, 179, 180, 181, 185, 196, 201, 202, 212, 217
Babits, Mihály 148
Bachmann, Ingeborg 82
Badin, Maria Esther 212
Badiou, Alain 80, 82, 136, 212
Bahtin, Mihail 24, 27, 30, 54, 127, 213
Bajt, Drago 182, 212
Bal, Mieke 27, 212, 221, 233
Balakian, Anna 88, 212, 239
Baldick, Chris 89, 91, 92, 94, 95, 212
Balibar, Etienne 98, 212
Barber, Karin 116, 212
Barlow, Tani E. 56, 212
Barth, John 159
Barthelme, Donald 177
Barthes, Roland 26, 42, 88
Bartol, Vladimir 194
Bassnett, Susan 8, 15, 18, 22, 36, 39, 40, 42, 47, 58, 59, 61, 73, 78, 111, 112, 115, 116, 117, 125, 126, 128, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 199, 201, 204, 205, 207, 212, 229, 233
Behler, Ernst 147, 212, 231
Bell, Daniel 42
Benari, Moti 212
Benjamin, Walter 30, 142, 212
Ben-Porat, Ziva 212
Benveniste, Emile 180
Bernheimer, Charles 16, 19, 22, 23, 27–36, 38, 39, 40, 41–46, 50–56, 59, 60, 64–67, 71, 89, 92, 93, 94, 98, 100, 101, 109, 111, 112, 113–117, 121, 131, 135, 136, 152, 168, 186, 202, 205, 213, 216, 233
Bérubé, Michael 213

- Bessière, Jean 20, 75, 140, 211, 213, 230, 233, 238
 Betz, Louis Paul 72
 Bhabha, Homi 61, 82, 83, 128, 176, 185, 213
 Biberman, Efrat 212
 Birus, Hendrik 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 184, 186, 213, 231
 Biti, Vladimir 41, 123, 146, 157, 162, 163, 164, 213
 Blanchot, Maurice 125, 133
 Blioumi, Aglaia 213
 Block, Haskell M. 88, 213
 Bloom, Harold 34, 59, 114, 173, 175, 213
 Bochenski, I. M. (Jozef) 49, 68
 Boehmer, Elleke 57, 213
 Bogdal, Klaus-Michael 94, 213
 Boldrini, Lucia 20, 37, 136, 137, 213
 Bolecki, Włodzimierz 82, 213
 Bongie, Chris 214
 Borges, Jorge Luís 136
 Bourdieu, Pierre 100, 149, 189
 Braider, Christopher 214
 Brandes, Georg 173
 Branham, R. Bracht 214
 Braudel, Ferdinand 161, 189
 Brennan, Timothy 185
 Brooks, Peter 30, 32, 33, 34, 35, 43, 50, 87, 93, 113, 214
 Brown, Marshall 153, 214
 Brunel, Pierre 140, 214
 Brunetière, Ferdinand 125, 181
 Buber, Martin 124
 Burke, Peter 24, 214
 Bush, Christopher 55, 57, 58, 214
 Butler, Judith 94
 Callus, Ivan 37, 214
 Campa, Román de la 40, 214
 Camus, Albert 124, 214
 Carroll, David 124, 214
 Carvalhal, Tania Franco 8, 18, 19, 24, 37, 39, 59, 64, 88, 89, 126, 136, 138, 139, 140, 143, 181, 182, 197, 199, 209, 214
 Casanova, Pascale 75, 115, 136, 187, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 207, 215
 Cavell, Richard 30, 36, 37, 49, 51, 215
 Certeau, Michel de 52, 180
 Ceserani, Remo 215
 Chamberlain, Daniel F. 215
 Chapman, Michael 215
 Chartier, Roger 161, 215
 Chaucer, Geoffrey 59
 Chevrel, Yves, 132, 140, 214, 215, 233
 Chew, William L. III. 215
 Ching-hsien Wang 232
 Chow, Rey 30, 92, 93, 215
 Christensen, Bryce 71, 215
 Chudnovsky, Liza 212
 Cixous, Hélène 125, 215
 Coleridge, Samuel T. 147
 Compagnon, Antoine 95
 Conrad, Joseph 55
 Cooppan, Vilashini 184, 185, 216
 Corbineau-Hoffmann, Angelika 8, 18, 24, 39, 42, 60, 69, 74, 75, 113, 116, 126, 139, 173, 175, 179, 181, 216
 Cornis-Pope, Marcel 72, 147, 148, 149, 151, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 216, 239
 Costa-Lima, Luiz 109, 216
 Coste, Didier 73, 75, 76, 77, 80, 82, 180, 181, 216
 Coutinho, Edouardo de Faria 155, 197, 216

- Croce, Benedetto 18, 147, 217
 Culler, Jonathan 18, 20, 25, 26, 30, 32, 33, 43, 45, 51, 60, 65, 66, 87, 94, 95, 98, 102, 105, 115, 117, 118, 173, 185, 186, 217
 Curtius, Ernst Robert 35, 76, 148, 180, 196
 Czaplicka, John 29

 Damrosch, David 30, 80, 115, 136, 139, 142, 148, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 185, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 201, 203, 217, 241
 De Kock, Leon 155, 226
 Deleuze, Gilles 78
 Demosten 115
 Denina, Carlo 146
 Derrida, Jacques 73, 78, 82, 98, 100, 111, 117, 124, 130, 132, 133, 142, 156, 177, 217, 231
 De Sanctis, Francesco 147
 Détrie, Muriel 76, 217
 Dev, Amiya 183, 217
 D'Haen, Theo 201, 218
 Dilthey, Wilhelm 48, 67
 Dimić (Димић), Milan Vladimir 20, 30, 32, 216, 218
 Dimock, Wai Chee 186
 Docherty, Thomas 20, 127, 218
 Dolar, Mladen 83
 Doležel, Lubomir 111, 115
 Dolinar, Darko 36, 48, 87, 88, 90, 139, 145, 154, 157, 158, 161, 166, 169, 218, 226, 227, 231, 233, 236–238
 Dominguez, César 42, 87, 102, 139, 173, 174, 199, 218
 Dostojevski, Fjodor Mihajlovič 82
 Dović, Marijan 45, 52, 68, 70, 139, 218
 Dragojevič, Dražen, 166, 219
 Draškić (Драшкић) Vičanović, Iva 113, 219
 Dubois, Jacques 149
 DuBois, Page 25, 112, 219, 225
 Duda, Dean 25, 26, 60, 219
 Dugast, Jacques 80, 185, 219
 Dyserinck, Hugo 219

 Đermanović (Ђермановић), Tamara 219
 Đurišin, Dionýz 15, 17, 18, 19, 36, 76, 94, 110, 115, 137, 139, 140, 142, 143, 145, 149, 154, 169, 170, 175, 182, 183, 184, 193, 207, 219, 221, 222, 230, 242

 Eagleton, Terry 24, 33, 34, 42, 93, 96, 111, 219
 Easthope, Anthony 33
 Eckermann, Johann Peter 176, 177, 178, 219
 Eckhardt, Caroline D. 219
 Eco, Umberto 26, 73, 191
 Egerer, Claudia 133, 220
 Ekelund, Bo G. 42, 54, 220
 Eliade, Mircea 82
 Emerson, Caryl 28, 135, 220
 Empson, William 47
 Eoyang, Eugene 37, 57, 65, 128, 220
 Eror, Gvozden 8, 11, 17, 27, 32, 37, 42, 52, 60, 81, 87, 88, 89, 92, 94, 95, 97, 98, 102, 110, 114, 115, 119, 137, 202, 220
 Etienne, René 16, 19, 76, 77, 81, 89, 104, 110, 138, 169, 175, 181, 182, 193, 195, 217, 220
 Even-Zohar, Itamar 17, 75, 139, 188, 220
 Ferris, David 65, 194, 220

- Figueira, Dorothy 41, 220
 Finney, Gail 65, 136, 173, 176, 220
 Fokkema, Douwe 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 49, 51, 53, 68, 69, 79, 80, 82, 106, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 129, 130, 137, 150, 151, 187, 197, 211, 220, 221, 238
 Forste-Grupp, Sheryl L. 221
 Foucault, Michel 26, 30, 42, 82, 90, 94, 96, 98, 100, 146, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 160, 166, 167, 171, 239
 Fox-Genovese, Elisabeth 30
 Franco, Bernard 221
 Frank, Armin Paul 221
 Freadman, Richard 57, 91, 95, 102, 111, 221
 Freud, Sigmund 55, 83, 94, 98
 Friedrich, Werner 182
 Fukuyama, Francis 42, 149

 Gadamer, Hans-Georg 11, 53, 67, 70, 78, 123, 127, 139, 221
 Gálik, Marian 30, 110, 183, 221
 Gallop, Jane 57, 221
 Gayley, Charles Mills 201
 Genette, Gerard 111, 114, 115, 149, 221
 Ghazoul, Ferial J. 39, 221
 Gillespie, Gerald 42, 74, 149, 221, 222
 Girard, René 11
 Gnisci, Armando 8, 19, 21, 22, 26, 27, 30, 33, 39, 40, 42, 48, 78, 79, 81, 93, 120, 126, 129, 132, 134, 137, 140, 183, 196, 202, 215, 217, 222, 225, 230, 234, 236, 242
 Godzich, Wlad 99, 222, 230
 Goethe, Johann Wolfgang von 62, 75, 76, 80, 83, 93, 136, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 213, 219, 222, 233, 237
 Goldmann, Lucien 24, 149
 van Gorp, Hendrik 183
 Grabovszki, Ernst 187, 222
 Grafenauer, Niko 44
 Gramsci, Antonio 26
 Greenblatt, Stephen 30, 156, 157, 163, 222
 Greene, Roland 16, 20, 28, 30, 87, 93, 113, 135, 195, 222, 223
 Greimas, Algirdas Julien 180
 Griffiths, Gareth 61
 Grosman, Meta 27, 137, 141, 142, 143, 223
 Guattari, Felix 78
 Guillén, Claudio 8, 17, 18, 22, 60, 68, 72, 74, 75, 76, 77, 87, 89, 98, 115, 117, 138, 139, 140, 146, 150, 175, 197, 199, 201, 202, 209, 223
 Guillén, Jorge 17
 Guillory, John 59, 94
 Gumbrecht (Гумбрехт), Hans Ulrich 20, 53, 223
 Gvozden (Гвозден), Vladimir 23, 75, 223

 Habermas, Jürgen 167
 Hajdu, Peter 162, 223
 Halizev (Хализев), V. E. 91, 223
 Hall, Stuart 25
 Hamsun, Knut 172
 Hart, Jonathan 42, 69, 70, 115, 223
 Hassan, Ihab 156
 Hassan, Wail 63, 64, 223
 Hauptmeier, Helmut 110, 223
 Hayles, Katherine N. 223
 Hayot, Eric 58, 214, 223

- Hazard, Paul 148
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 10, 42, 83, 134, 156
 Heidegger, Martin 11, 55, 71, 83, 98, 124, 149, 161, 209, 223
 Heim, Michael 164, 223
 Helgesson, Stefan 188, 224
 Herder, Johann Gottfried von 77
 Hexter, Ralph 19, 224
 Higgins, John 24, 25, 47, 111, 224
 Higonet, Margaret R. 19, 30, 224
 Hillis Miller, Joseph 31, 38, 71, 92, 121, 125, 130, 132, 133, 136, 224, 231
 Hirsch, Marianne 30
 Hladnik, Miran 45, 47, 224
 Hofmann, Michael 27, 50, 62, 72, 78, 124, 125, 130, 131, 178, 224
 Hoggart, Richard 25, 26
 Hokenson, Jan Walsh 34, 35, 72, 137, 138, 141, 149, 151, 187, 224
 Hollier, Denis 152, 154, 155, 163, 164, 167
 Homer 118
 Horn, András 224
 Hribar, Tine 223
 Huimin Jin 60, 71, 111, 119, 121, 224
 Huntington, Samuel P. 49
 Husserl, Edmund 156, 209
 Hutcheon, Linda 30, 63, 149, 150, 151, 153, 158, 160, 163, 164, 171, 172, 222, 224, 225, 239
 Ingarden, Roman 110, 115, 122, 131, 136
 Irigaray, Luce 125
 Iser, Wolfgang 17, 60, 71, 92, 111, 115, 119, 121, 127, 131, 136, 225, 231
 Jaggar, Alison M. 63, 225
 Jakobson, Roman 20, 23, 109, 110, 111, 113, 115, 202, 225
 Jameson, Frederic 30, 64, 185
 Jauß, Hans Robert 16, 17, 53, 68, 78, 122, 123, 145, 146, 149, 150, 161, 195, 225
 Javitch, Daniel 239
 Johnson, Lyndon 57
 Johnson, W. R. 225
 Jones, Ann Rosalind 30
 Jordan, Glenn 24, 25, 26, 225
 Jost, François 28
 Julien, Eileen 188, 225
 Jurčič, Josip 140
 Juršič Terseglav, Barbara 225
 Jusdanis, Gregory 56, 62, 63, 72, 139, 173, 175, 176, 177, 179, 185, 186, 187, 195, 204, 225
 Juvan, Marko 7, 16, 18, 20, 23, 24, 35, 38, 41, 45, 59, 63, 70, 89, 94, 95, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 111, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 131, 133, 144, 151, 155, 156, 157, 159, 163, 164, 195, 199, 218, 225, 226, 227, 231, 238
 Kadir, Djelal 10, 20, 58, 63, 65, 88, 106, 117, 151, 164, 165, 177, 184, 186, 226
 Kafka, Franz 194
 Kajuh, Karel Destovnik 172
 Kálman, György C. 155, 160, 226
 Kamuf, Peggy 132, 226
 Kayser, Wolfgang 75, 91
 Kellner, Hans 161, 226
 Kernan, Alvin 42
 Kidrič, France 153, 154
 King, Stephen 157
 Kintz, Linda 226
 Kistner, Ulrike 20, 199, 226
 Kiš, Danilo 191

- Klopstock, Friedrich Gottlieb 172
 Kmecl, Matjaž 90, 97, 226
 Kocijančič, Gorazd 83
 Kocijančič Pokorn, Nike 136, 137, 138,
 139, 142, 212, 217, 220, 226, 229
 Komar, Kathleen L. 65, 226, 227
 Komel, Dean 11, 27, 124, 208, 209, 227
 Kondakov (Кондаков), Igor Vadimo-
 vič 27, 227
 Konstantinović (Константиновић),
 Zoran 18, 19, 140, 202, 227
 Koppen, Erwin 36
 Koren, Evald 19, 75, 88, 127, 145, 154,
 155, 162, 163, 201, 202, 227
 Koron, Alenka 24, 94, 116, 119, 139, 153,
 158, 161, 162, 163, 227, 237
 Kos, Dejan 45
 Kos, Janko 18, 35, 46, 48, 49, 68, 71, 74,
 75, 76, 87, 90, 91, 94, 99, 101, 102,
 103, 117, 149, 150, 154, 156, 159, 160,
 162, 169, 170, 174, 189, 199, 202, 208,
 227, 228, 230
 Koška, Jan 174, 182, 183, 228
 Kovač, Zvonko 27, 40, 70, 72, 124, 183,
 228
 Kralj, Lado 152, 157, 161, 163, 165, 228
 Krieger, Murray 177, 179, 231
 Kristeva, Julia 26, 111
 Krupaut, Arnold 30
 Kuhn, Thomas 157
 Kushner, Eva 30, 48, 49, 50, 87, 114, 116,
 117, 118, 160, 163, 211, 228, 233, 238
 Kutsukake, Iosihiko 205, 228

 La Capra, Dominick 30, 228
 Lacan, Jacques 26, 49, 78, 82, 90, 94,
 96, 98, 100, 124
 Laclau, Ernest 124
 Lambert, José 138, 142, 183, 228
 Laurette, Pierre 79, 130, 228
 Leaver, Tama 228
 Leavis, Frank Raymond 24, 47, 91, 207,
 225
 Leerssen, Joep Th. 39, 89, 228
 Lefevere, André 135, 136, 137, 138, 139,
 140, 141, 142, 229
 Lenko, Davorin 157
 Lernout, Geert 229
 Levin, Harry 16, 28, 88, 135, 138, 229
 Lévi-Strauss, Claude 76
 Lévinas, Emmanue, 124, 132
 Levý (Левый), Jiří 81, 136, 229
 Li, David Leiwei 64, 229
 Li Xia, 60, 229
 Lindberg-Wada, Gunilla 229, 237
 Lionnet, Françoise 30, 229
 Lodge, David 191
 López, Silvia L. 40, 41, 63, 129, 149,
 229
 Loriggio, Francesco 63, 64, 229
 Lotman, Jurij M. 18 24, 27, 77, 92, 115,
 149
 Lubrich, Oliver 41, 202, 229
 Ludy, Ronald 30
 Lukács, Georg 10
 Luthar, Oto 161, 230
 Lyotard, Jean-François 124, 159, 161,
 165, 167

 Magritte, René 149
 Malti-Douglas, Fedwa 230
 de Man, Paul 19, 88, 89, 90, 92, 111,
 222, 230
 Marcus, Sharon 72, 112, 137, 230
 Marino, Adrian 18, 19, 75, 76, 77, 78,
 87, 89, 101, 104, 230

- Marinšek, Darja 130, 230
 Markiewicz, Henryk 174, 195, 230
 Martin, Wallace 88, 95, 230
 Marx, Karl 118, 188
 Matajc, Vanesa 154, 214, 230
 McClennen, Sophia A. 230
 McInturff, Kate 173, 178, 185, 230
 McLuhan, Marshall 42
 Mechthild iz Magdeburga 194
 Mecklenburg, Norbert 131, 132, 134
 Medelénat, Daniel 19, 200, 230
 Meletinsky, Eleazar 230
 Meltzl, Hugo von 148, 179, 181
 Messmer, Marietta 231
 Michelet, Jules 115
 Mihăilescu, Călin-Andrei 26, 72, 104, 137, 185, 186, 231
 Miller, Seamus 57, 91, 95, 102, 111, 221
 Milton, John, 59
 Milutinović (Милутиновић), Zoran 176, 184, 188, 189, 191, 231
 Miner, Earl 16, 81, 101, 110, 136, 138, 169, 181, 231
 Mirković (Мирковић), Radovan 231
 Mitrović, Marija 146, 231
 Miyoshi, Masao 62, 63, 65, 185, 231
 Moebius, William 65, 231
 Mohanty, Satya P. 80
 Molloy, Sylvia 30
 Montandon, Alain 18, 20, 41, 126, 231
 Morel, Jean-Pierre 114, 115, 231
 Moretti, Franco 20, 139, 173, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 231, 241
 Morrison, Toni 55
 Moser, Walter 20, 30, 32, 33, 35, 114, 120, 153, 174, 231
 Most, Glenn W. 89, 199, 201, 224, 231
 Mourão, Manuela 19, 40, 112, 231
 Münch, Marc Mathieu 221, 231
 Nandy, Ashis 82
 Nemesio, Aldo 72, 232
 Neri, Francesca 129, 232
 Nethersole, Reingard 20, 61, 62, 63, 64, 215, 232
 Neubauer, John 79, 82, 102, 146, 147, 148, 151, 154, 156, 157, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 199, 216, 232, 239
 Nichols, Steve 30
 Nietzsche, Friedrich 82, 156, 236
 Nitri, Sandra 30, 140
 Norris, Christopher 68, 232
 Nünning, Ansgar 27, 113, 228, 232
 Nünning, Vera 116, 117, 150, 172, 232
 Ocvirk, Anton 7, 8, 15, 18, 35, 88, 90, 138, 140, 145, 146, 147, 174, 175, 177, 181, 220, 232, 226, 227, 236, 240
 Olankule, George 130, 232
 Pageaux, Daniel-Henri 127, 232, 233
 Pál, Josef 113, 215, 232
 Parla, Jale 188, 204, 232
 Pavel, Thomas 111, 115, 149, 232
 Pérez-Castillo, Enrique 161, 233
 Perloff, Marjorie 30, 32, 53, 89, 113, 117, 118, 233
 Pettersson, Anders 233
 Pettersson, Margareta 233
 Pfeiffer, Ludwig 232
 Pireddu, Nicoletta 233
 Pirjevec, Dušan 35, 71, 103
 Pivato, Joseph 20, 52, 233
 Pizer, John 173, 176, 178, 179, 180, 184, 185, 233

- Platon 83, 95
 Poggioli, Renato 201
 Posnett, Hutcheson M. 15, 75
 Pospíšil, Ivo 20, 69, 140, 170, 171, 229, 233
 Pound, Ezra 142
 Pratt, Mary Louise 30, 32, 35, 43, 46, 62, 135, 137, 234
 Prendergast, Christopher 191, 234
 Prešeren, France 154, 172, 194, 228, 230
 Prohorova (Прохорова), Irina 234
- Rabaté, Jean-Michel 50, 95, 234
 Radhakrishnan, Rajagopalan 63, 64, 82, 234
 Ranke, Leopold von 153
 Readings, Bill 73, 78, 232, 234
 Remak, Henry H. 16, 17, 19, 29, 34, 36, 37, 70, 88, 89, 97, 112, 113, 120, 137, 139, 201, 202, 206, 234
 Ribnikar (Рибникар), Vladislava 15, 202, 234
 Richards, Ivor Armstrong 47, 122
 Richardson, Alan 82, 234
 Richardson, Samuel 177
 Ricoeur, Paul 68, 123, 124, 151, 161
 Riffaterre, Michael 30, 31, 32, 33, 35, 38, 43, 56, 93, 101, 110, 113, 115, 118, 120, 131, 134, 136, 234
 Robbe-Grillet Alain, 159
 Robbins, Bruce 185
 Robin, Régine 116, 235
 Ronen, Ruth 111, 115
 Rorty, Richard 60, 71, 89, 90, 92, 98, 112, 113, 235
 Rüdiger, Horst 173, 182
 Ruprecht, Hans-Georg 73, 235
 Russo, Mary 30, 235
- Said, Edward W. 30, 61, 83, 125, 128, 176, 177, 178, 181, 185, 235
 San Juan, Epifanio 41, 223, 235
 Sartre, Jean-Paul 110, 214
 Saussure, Ferdinand de 105
 Saussy, Haun 20, 28, 37, 64–67, 72, 73, 75, 84, 113, 144, 185, 215, 235
 Scheiner, Corinne 235
 Schipper, Mineke 82, 235
 Schlegel, August Wilhelm 147, 171, 212
 Schlegel, Friedrich 147, 171, 212
 Schmeling, Manfred 41, 129, 235
 Segal, Eyal 212
 Segers, Rien T. 63
 Serra Lopes, Francisco 68, 235
 Shaffer, Elinor 235
 Shakespeare, William 26, 34, 59, 172
 Shen, Dan 235
 Shih, Shu-Mei 186
 Siebers, Tobin 30, 42, 61, 235
 Sim, S., 125 235
 Simon, Sherry 143
 Simonsen, Karen-Margarethe 163, 236
 Sinopoli, Franca 16, 26, 61, 79, 89, 94, 110, 126, 127, 128, 129, 146, 147, 148, 149, 151, 173, 177, 178, 183, 184, 202, 215, 217, 222, 234, 236, 242
 Sirois, Antoine 30
 Skaza, Aleksander 27, 63, 236
 Slodnjak, Anton 153, 154
 Smolej, Tone 233
 Snoj, Vid 62, 63, 127, 140, 176, 180, 236
 Söder, Hans-Peter 27, 29, 161, 236
 Sommer, Roy 27, 113, 228, 232
 Soullier, Didier 8, 21, 126, 236
 Spiegel, Gabrielle 236
 Spiridon, Monica 71, 134, 236
 Spitta, Sylvia 87, 236
 Spitzer, Leo 76, 180, 181, 201, 202

- Spivak, Gayatri Chakraworty 20, 30, 40, 41, 42, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 80, 82, 90, 95, 115, 120, 121, 125, 126, 128, 130, 131, 137, 143, 144, 152, 185, 186, 188, 189, 198, 199, 201, 203, 204, 205, 212, 223, 237, 241
- Steiner, George 20, 35, 39, 40, 78, 127, 136, 139, 140, 143, 144, 201, 237
- Stephanides, Stephanos 184, 188, 237
- Stevens, Wallace 59
- Strich, Fritz 173, 176, 180, 181, 237
- Strutz, Johann (Janez) 18, 37, 139, 149, 169, 183, 237, 239
- Sucur, Slobodan 88, 112, 237
- Suleiman, Susan R. 65, 237
- Suleri, Sara 30
- Suvín, Darko 237
- Szegedy-Maszák, Mihály 158, 237
- Šklovski, Viktor 82
- Škulj, Jola 139, 237, 238
- Tatlow, Antony 238
- Teleky, Richard 30
- Thomas, Kendall 94
- Tiffin, Helen 61
- Tihanov, Galin 42, 87, 89, 91, 92, 100, 104, 109, 238
- Tinjanov (Тынянов), Jurij 117, 156, 160, 238
- Todorov, Tzvetan 37, 111, 120
- Toper (Топер), Pavel M. 137, 138, 140, 238
- Torop (Тороп), Peter, 238
- Tötösy de Zepetnek, Steven 8, 22, 24, 30, 32, 36, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 67, 69, 71, 82, 94, 100, 116, 126, 129, 134, 139, 140, 204, 211, 215, 216, 218, 222, 233, 238, 240
- Trdina, Silva 90, 238
- Trivedi, Harish 152, 173, 186, 188, 195, 238
- Troubetzkoy, Wladimir 8, 21, 126, 236
- Trumpener, Katie 56, 185, 239
- Ungar, Steven 142, 239
- Valdés, Mario 68, 69, 70, 149, 150, 151, 154, 158, 160, 161, 164, 165, 166, 170, 171, 174, 224, 225, 238, 239
- Valéry, Paul 190
- van Peer, Willie 38, 239
- van Tieghem, Paul 74, 75, 138, 140, 239
- Venediktova (Венедиктова), Tatiana 19, 77, 146, 239
- Venema, Henry 133, 239
- Venuti, Laurence 139, 239
- Veselovski (Веселовский), Aleksander N. 75, 76, 169, 239
- Virk, Tomo 20, 24, 30, 37, 53, 57, 70, 124, 139, 145, 149, 154, 156, 199, 221, 225, 239, 240
- Volić (Волић), Jelena 74, 240
- Vukčević (Вукчевић), Radojka 240
- Wachtel, Andrew 65, 98, 240
- Wägenbaur, Thomas 52, 240
- Waldenfels, Bernhard 27, 124
- Wallerstein, Immanuel 184, 187, 188, 193
- Walzel, Oskar 91
- Wang Ning 15, 30, 60, 62, 63, 137, 240, 241
- Warren, Austin 16, 18, 74, 75, 83, 88, 89, 91, 92, 96, 97, 118, 171, 182, 241

- Waugh, Patricia 89, 94, 95, 96, 97, 229, 241
 Weedon, Chris 24, 25, 26, 225
 Weinstein, Arnold 30, 211
 Weisgerber, Jean 139, 241
 Weisstein, Ulrich 19, 52, 150
 Wellek, René 15, 16, 18, 19, 21, 23, 28, 36, 37, 39, 54, 68, 72, 74, 75, 76, 78, 81, 83, 88, 89, 91, 92, 96, 97, 101, 104, 110, 111, 118, 135, 145, 147, 169, 171, 179, 182, 196, 200–204, 237, 241
 Weninger, Robert K. 20, 37, 56, 57, 58, 87, 92, 195, 205, 241
 Wertheimer, Jürgen 199, 232
 White, Hayden 98, 150, 161, 236
 Widdowson, Peter 38, 121, 241
 Williams, Raymond 24, 25, 26, 82, 105, 111, 207, 224
 Wilson, Jean, 65 241
 Wollman, Frank 36, 182
 Wood, Michael 188, 195, 241
 Woolf, Virginia 55
 Wordsworth, William 59
 Xiaoyi Zhou 235
 Xie Tianzhen 241
 Yao, Steven G. 55, 58, 241
 Yoo Hui-Sok 188, 241
 Yu, Pauline 232
 Yue Daiyun 76, 81, 82, 87, 89, 113, 242
 Yunte Huang 82, 242
 Zabel, Igor 242
 Zaplotnik, Matjaž 119, 149, 163, 242
 Zelenka, Miloš 15, 69, 182, 202, 242
 Zhang Longxi 242
 Ziegengeist, Gerhard 15, 242
 Zima, Peter V. 8, 18, 21, 36, 71, 140, 239, 242
 Ziolkowski, Theodore 242
 Žirmunski (Жирмунский), Viktor 18, 36, 76, 77, 140, 195, 242
 Žižek, Slavoj 41, 49, 61, 83, 129

Comparative Literature at the Turn of the Millennium

A Critical Overview

Summary

IN A COMPREHENSIVE AND AT TIMES critical manner, this volume seeks to shed light on the development of events in Western (i.e., European and North American) comparative literature in the past two decades. It is divided into two parts: part one tackles disciplinary self-reflection, starting from the first half of the 1990s onwards, and especially focuses on the “crisis” of comparative literature. The second part focuses on particular fields of literary studies (literary theory, literariness, otherness, translation, literary history, and world literature), seeking to demonstrate they are a special domain of comparative literature.

Part one is introduced by a brief historical overview of the development of Western comparative literature up to the 1990s, the time of the “second crisis” of comparative literature (the first was discussed by Wellek in his well-known lecture entitled “The Crisis of Comparative Literature” at the end of the 1950s). The two strongest indications of this – both dating back to 1993 – are Susan Bassnett’s work *Comparative Literature: A Critical Introduction*, known for its famous thesis that “Today, comparative literature in one sense is dead,” and *The Bernheimer Report*, one of the reports regularly made each decade by the American Comparative Literature Association, stating among other things “that the term ‘literature’ may no longer adequately describe our subject of study.” Both works sparked debates between their supporters, who advocated a rapprochement of comparative literature with translation and cultural studies and even its merger into them, and their opponents, who pleaded for the preservation of the autonomy of comparative literature and its basic object of study – that is, literature. This state generated a flood of methodological and meta-theoretical discussions on the nature, role, and

meaning of comparative literature (particularly in North American comparative literature, where the “second crisis” was by far the most intense). It was brought about by a paradigm shift in the humanities; namely the “cultural turn,” according to which particular “cultural (and social) practices” can no longer be studied in the “phenomenological spirit” (namely, as a *Ding an sich*), but instead in a context, in particular the cultural context that constructs its subjects and “practices” in one way or another. In addition to these two works, this book also deals with Steven Tötösy de Zepetnek’s *Comparative Literature: Theory, Method, Application* (1998) and some later essays by this author, who strongly supports the metamorphosis of comparative literature into “comparative cultural studies” and proposes the introduction of more exact research methods, such as those used by social and natural sciences, which are socially more acknowledged (e.g., systemic and empirical approaches). The discussion analyses the reasons for such a development in particularly North American (and partly British) comparative literature in the 1990s. It establishes that the demand for contextualization is not new and that contextualization – at times more, at times less intensely – has accompanied comparative literature from its beginnings as an integral element. It defends the position that literature or the “literary field” should remain the basic subject of comparative literature despite self-evident contextualization, it advocates an autonomous methodology for literary comparative studies, and, last but not least, it attempts to illustrate the self-destructive nature of the exaggerated “cultural” tendency of North American comparative literature in the 1990s because this consequently leads to the abolishment of comparative literature.

The discussion perceives a partial digression from this tendency in another recent infamous work on comparative literature; namely, Gayatri C. Spivak’s book provocatively titled *Death of a Discipline* (2003; based on lectures from 2000). This work is controversial in many respects because in its introduction (and only there) it predicts the death of comparative literature and its collaboration with cultural studies. On the other hand (even in the debate over *The Bernheimer Report*), it opposes the merger of comparative literature into cultural studies and (again in strong opposition to *The Bernheimer Report*) advocates research on literariness as a specific domain of comparative literature. The book of Bengali comparatist points towards a new paradigm shift in the humanities – namely, the “esthetic turn.” Its features are also visible in Saussy’s American Comparative Literature Association report from the following year (2003). Here, there are much more moderate views on contextualization, and in particular Saussy supports the autonomy of the discipline and argues for the study of literariness as one of its main tasks. The discussion tries to illustrate how these changes are also taking place under the influence of wider social move-

ments, especially globalization, which poses new challenges for the humanities. Particularly comparative literature with its disciplinary specifics should therefore have fewer problems with social legitimization than a decade before. The rehabilitation of universality is also one of the central indicators of methodological changes in comparative literature. This concept was strongly rejected by comparative literature in the past few decades due to its hegemonic pretensions and Euro-centrism; however, its revitalization (in a more purified form) has proved its necessity, in particular within the framework of globalization. Globalization itself demands the manner of thought that perceives one subject as a part of a multitude of other subjects, sees uniformity in diversity; in other words – as Latin American comparative literature puts it – the dialectics of local and global, universal and partial, or, more specifically, in a language of intercultural hermeneutics, also defended by this paper – the position of in-betweenness and mediation. The thematization of this in-betweenness – as a response to unilateral relativisms and essentialisms – seems to be the priority task of comparative literature within literary studies.

A chapter on literary theory follows. Due to its principle-based universality or transnationalism, literary theory was the focus of research in comparative literature, at least in the 20th century, if not from its very beginnings. The chapter first sheds light on the terminological problem; from the 1970s onwards in English-speaking countries, the term “literary theory” (or simply “theory,” but in the context of literary studies or comparative literature) was used to denote theoretical currents that do not have much in common with traditional literary theory; for example, Marxism, structuralism, Lacanianism, particularly deconstruction, and so on – in other words, that which can be more appropriately termed “methodology” in the context of Slovenian (and partially German) terminology. The discussion proposes a more precise distinction between both terms of “literary theory,” and later focuses on defining its place in modern literary studies and comparative literature. In this area, too, it faces the question of “the death of the theory” and suggests that literary theory’s applicability for research in all domains of the literary field should be the decisive factor for determining the validity of a particular theory, be it modern or traditional. The conclusion of the chapter states that comparative literature should take into consideration and make use of theories of literature provided by different disciplinary discourses, but should at the same time (and especially) develop its own, autonomous literary theory, specifically adapted to its basic object of research.

The chapter on literariness deals with a topic that became extremely controversial during the 1990s; at the same time, as the paper seeks to demonstrate, it is obvious that it must remain one of the central research domains of comparative

literature as *literary* studies. Various approaches and ways of understanding literariness are possible, as well as two extreme viewpoints: the essentialist view, which understands literariness as a merely immanent, objective, unchangeable character (an “essence”) of literary texts; and the relativistic view, according to which literariness is only a construct, a consequence of a particular attribution from the “outside.” The paper defends a middle way, illustrated by the comparative theory of *invariants* (Etiemble, Fokkema), according to which at least a minimal identity is conserved in the contextually dependent diversity of particular (literary) phenomena. Literariness is therefore on the one hand partially understood as the “immanent” characteristic of literature; however, the chapter concludes with the observation that literature with its literariness is always entangled in an actual (cultural, historical, social, ideological, etc.) context, so that literariness is understood and formulated somewhat differently every time.

The chapter on otherness highlights the overall importance of this concept for the humanities in the 20th century, and later on its importance for comparative literature, because the relationship to otherness is in fact integrated into the basic idea of comparative literature as a discipline. In the past few decades, otherness has become one of the most important comparative and conceptual tools. The discussion briefly touches upon the importance of this concept for particular research areas of comparative literature; for example, for comparative literary history, imagology, travel literature, the problematics of literary translation, intercultural and postcolonial studies, gender studies, and so forth, and later focuses on the attempt to define “contextualized literariness” by means of the term “otherness.” In doing so, it tries to point out the boundaries of particular discourses, in this case theoretical discourse, and briefly mentions the fact that even modern comparative literature is most successful in this definition when crossing those boundaries (by referring to the concept of otherness).

The study of translation is one of the traditional domains of comparative literature because the modern translation studies developed from comparative literature. The chapter goes on to separate the traditional comparative dilemma or the question of “reading the original or the translation” from the problematics of studying the translation (which obviously necessarily involves reading the original) and focuses on the latter. It points to the importance of studying a translation for comparative literature and calls attention to new dimensions in modern (as well as comparative) translation theory; for example, to the changed relationship between the original and the translation, and to the independent meaning of the latter for modern literary studies.

The extensive chapter on literary history focuses on the complex problematic of modern comparative literary history. Comparative literature was in its origin conceived of as a study within literary history, which remains one of its priorities today. In today's context of globalization in particular and findings on transnational links between literary phenomena, best contributed to by the theory of intertextuality and reception esthetics, it has become clear that the role of comparative literary history with regard to the nature of literature is becoming increasingly important compared to national literary histories, which predominated just a few decades ago. In the 1970s, the International Comparative Literature Association conceived a vast project on comparative literary history, which has undergone constant conceptual change. The most radical changes were wrought by some of the most innovative products of the project, particularly the literary histories of Latin American and Eastern-Central European cultures. These two projects – along with some other, conceptually related ones (e.g., Hollier's *A New History of French Literature*) – are based on certain new historiographic principles; for example, the relativization or rejection of principles of linearity, the continuity, and teleology, the collapse of “great narratives”, and so forth. The discussion first thoroughly examines these new historiographic concepts, especially the clash between their theoretical breakthrough and their potential for practical realization. It advocates the necessity of conceptual renewal, although when these renewals become too radical their transfer into the concrete practice of literary history can be questionable and even counterproductive. It points to historicity as the basis of human existence, which defines all human perceptions of reality and its manifestations, even past events, as a time continuum. This is therefore not only an ideological construct subjected to different interests of power (although it can of course be abused for these purposes), but more of an a priori condition of every historical discourse, even discourse within literary studies or comparative literature. The chapter briefly analyses the advantages and drawbacks of new concepts of literary history and advocates pluralism in this area, “pluralistic” comparative literary histories, which could shed light from various viewpoints on particular “objects” or circumstances, including of course the supposedly controversial traditional positions.

Universal (economic, cultural, informational, etc.) globalization has in some way created a new interest in world literature. In the second half of the 20th century, world literature was practically abolished from comparative literature – the term “universality” was done away with for similar reasons, namely because of (alleged or actual) Euro-centrism, false humanism, imperialistic hegemony, and so forth. This chapter presents three possible ways of understanding world literature (the qualitative, quantitative, and “communicative”) and then goes on to explain

Goethe's concept of world literature. In doing so, it faces its surprising modern applicability (it is therefore no surprise that Homi Bhabba, one of the most important post-colonialism theorists, modernized it in his own way). In the historic overview of the development of the concept, it touches upon Strich's and Auerbach's understandings and draws attention to the most important achievement in this direction: namely, the concept of world literature as a final goal of interliterary research in the Slovak comparative school of Dionýz Ďurišin. It primarily focuses on three modern approaches; namely, those of Franco Moretti, Pascale Casanova, and David Damrosch. Moretti's approach is accompanied by the critical question of "distant reading," which Moretti believes is the only possible way to conceptualize world literature because it is not possible to present it as an *corpus* of particular authors or works, but rather as a system of given structures or rules of the literary field. Pascale Casanova's concept of "The World Republic of Letters" brings with it the interesting notion of a relatively independent literary field, but what is more controversial is the actual execution and the author's barely disguised "Gallo-centrism." The most promising – and the closest to Goethe's idea – is Damrosch's concept of world literature, which includes works that have had a "transnational" fate for various reasons and, by surpassing the boundaries of national literatures, become works of world literature.

The final chapter attempts to pithily sum up the central idea of the work. It addresses the identity of comparative literature and demonstrates how this identity – like, for example, the concept of literariness – has been constantly crossed with varieties, diversities, and disparateness whether they manifested themselves as a multitude of comparative "schools," as the plurality and diversity of methodological approaches, or as the changeability of various ideologies (as well as scholarly and paradigmatic changes). It demonstrates how all these differences are inevitably contextually conditioned, and ascertains at the same time that the view of comparative literature in its context-surpassing "identity" should not be hindered. This is why it proposes that comparative literature be thought of as one and *at the same time* as a variety; as an invariant discipline, drifting in constant, contextually-bound changes; as a multi-perspective polilogue where minimal identity does not arise from a given postulate, recipe, or obligatory rule, but rather from the "natural" subject of the discipline that bears the name comparative *literature*; a discipline that is neither universal nor merely partial, local, and contextually-bound, but instead *plural*. Comparative literature best suits the mediating "essence," described in this book on several occasions and accepted consensually in modern comparative literature, by opening once up again to its somewhat forgotten hermeneutic basis. When "comparing" (this expression is still in its name) various literatures or lit-

erary works (or their literary contexts), it should try to behave as (inter)cultural hermeneutics by exposing “what is in the middle, that which mediates the profusion in the passage between one’s own and the foreign” (Komel 2002: 137). It is the concept of (inter)cultural hermeneutics (which has best helped define literariness on the basis of the concept of otherness) that seems the most appropriate for formulating those characteristics of comparative literature constantly outlined by this discussion; namely, that it acknowledges the differences, not renouncing the moment of identity, but instead thematizing the question of the “middle,” the non-reflected intermediateness, implied by Husserl’s concept of the *life-world*, and postulated by Heidegger in *Identity and Difference*.

STUDIA
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU
LITTERARIA

Doslej izšlo:

- 2004 Drago Šega: Literarna kritika
- 2004 Marijan Dovič: Sistemske in empirične obravnave literature
- 2005 Majda Stanovnik: Slovenski literarni prevod (1550–2000)
- 2005 Matija Ogrin (ur.): Znanstvene izdaje in elektronski medij
- 2005 Vid Snaj: Nova zaveza in slovenska literatura
- 2007 Tone Smolej: Slovenska recepcija Émila Zolaja (1880–1945)
- 2007 Peter Svetina: Kitične oblike v starejši slovenski posvetni poeziji
- 2007 Marijan Dovič: Slovenski pisatelj. Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu

O avtorju

Tomo Virk (rojen leta 1960) je študiral primerjalno književnost in literarno teorijo ter nemščino v Ljubljani, leta 1989 je dosegel magisterij in 1997 doktorat. Od 1992 predava na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo ljubljanske filozofske fakultete; je predstojnik oddelka, nekaj let je bil prodekan fakultete. Je dejaven član več strokovnih združenj. Bil je odgovorni urednik revije 2000 (1984-85), glavni urednik *Literature* (1992-96), glavni in odgovorni urednik *Primerjalne književnosti* (1998-2002), član uredništev revij *Phainomena* in *Poligra.fi* ter knjižne zbirke Beletrina. Udeležil se je številnih znanstvenih posvetov doma in na tujem, bil je gostujoči profesor na Poljskem in v Rusiji. Njegovo znanstvenoraziskovalno in strokovno delo, za katero je prejel nekaj nagrad, je osredinjeno na dve glavni področji: na postmodernistično literaturo, predvsem pripovedno prozo, ter na teorijo in metodologijo literarne vede. Na prvo posegajo poleg številnih člankov, razprav in esejev v revijah njegove knjige *Postmoderna in »mlada slovenska proza«* (1991), *Bela dama v labirintu: tdni svet J. L. Borgesa* (1994), *Tekst in kontekst. Esai o sodobni slovenski prozi* (1997) in *Strah pred naivnostjo* (predelana doktorska disertacija o postmodernizmu in slovenskem romanu, 2000); na drugo pa *Duhovna zgodovina* (1989) ter *Moderne metode literarne vede in njihove filozofske teoretske osnove* (univerzitetni učbenik, 1999 in 2003). Virkov obsežni opus dopolnjujejo še prevodi vrste temeljnih del iz filozofije in humanističnih ved (Fr. Schlegel, Curtius, Lukás, Adorno, Gadamer, Blumenberg, Jaus, Frank idr.).

14 €